

BOZOVNIK

o
josipu
banoVCu



ZBORNİK O JOSIPU BANOVCU

Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«
Knjižnica Faust

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Knjižnica Tihi pregaoci ; knj. 2

Uredništvo zbornika

Alojz Jembrih
Pavao Knezović
Marinko Šišak
Milivoj Zenić

Glavni urednik

Alojz Jembrih

Izvršni urednik

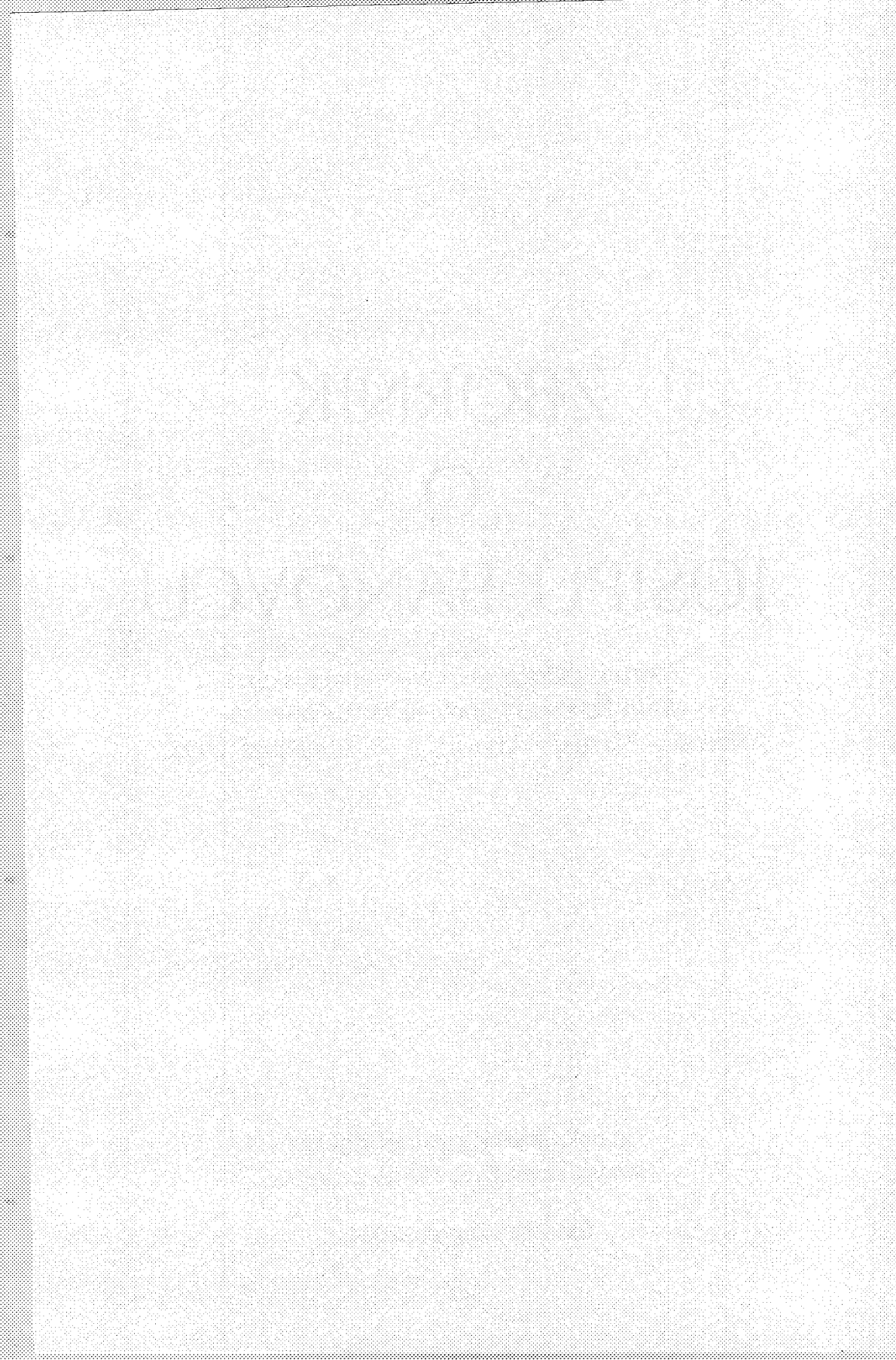
Marinko Šišak

ZBORNİK
O
JOSIPU BANOVČU

*Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
»Josip Banovac i homiletička književnost«
Šibenik – Skradin – Visovac, 6.–8. studenoga 2003.*

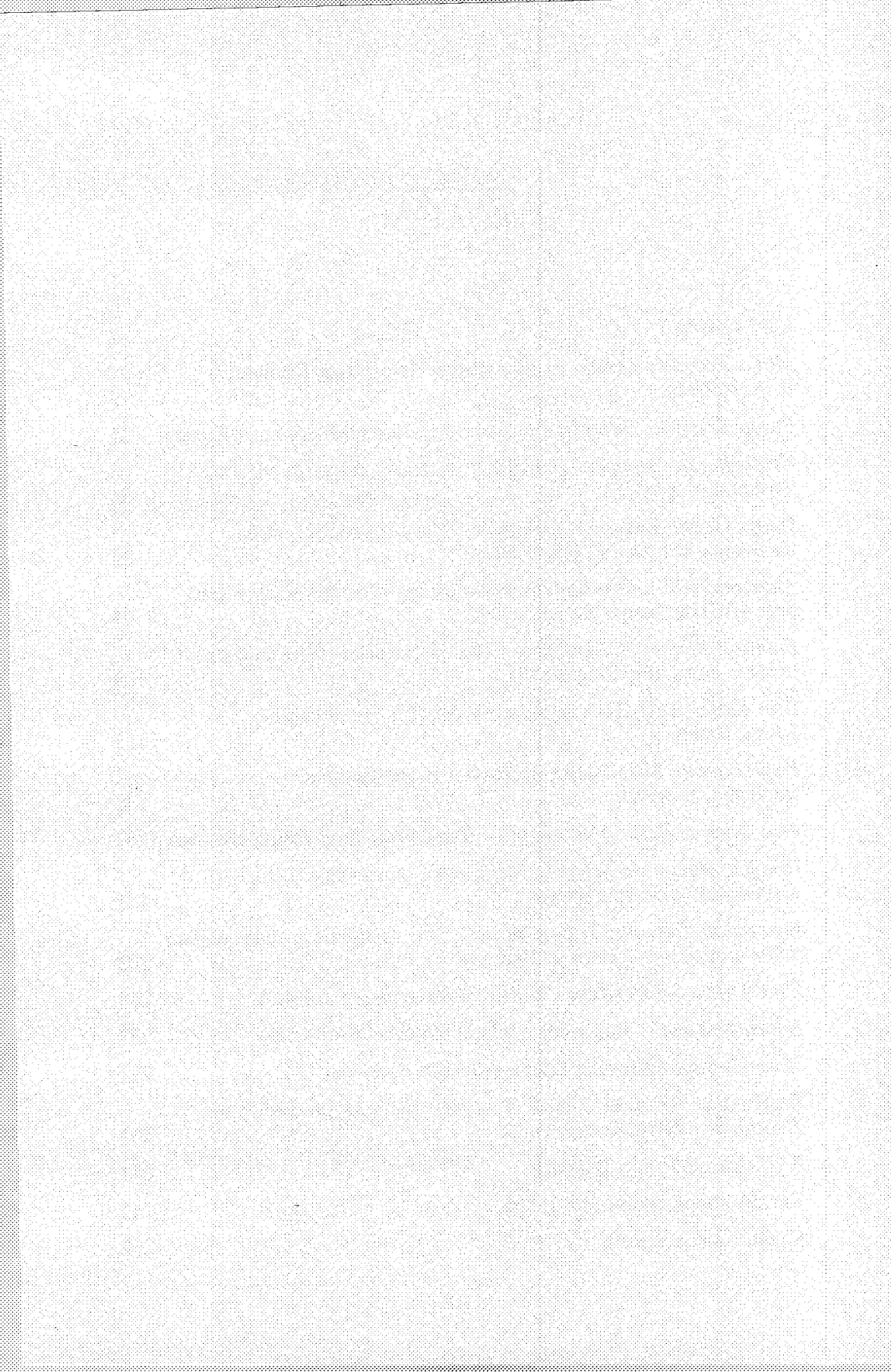
Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Šibenik – Zagreb, 2004.



SADRŽAJ

<i>Riječ urednika</i>	7
<i>Mirko Valentić: Zemlje i stanovništvo Hrvatskoga Kraljevstva u 18. stoljeću</i>	9
<i>Pavao Knezović: Banovac i njegova djela u književnoj historiografiji</i>	21
<i>Estela Banov-Depope: Tradicijska usmenost, retorička vještina i tiskana propovijed</i>	65
<i>Darija Gabrić-Bagarić: Govorničke figure u propovijedima fra Josipa Banovca (1703.–1771.)</i>	85
<i>Alojz Jembrih: Grafijsko-latinična rješenja u franjevačkih pisaca prije i nakon Josipa Banovca</i>	97
<i>Franjo Emanuel Hoško: Banovčevo nastavničko djelovanje na učilištu moralnoga bogoslovlja</i>	109
<i>Ivan Karlić: Teološki/kristološki naglasci u »Predikama« Josipa Banovca</i>	123
<i>Petar Lubina: Slika Majke Isusove u propovijedima fra Josipa Banovca</i>	139
<i>Ivan Bekavac Basić: Moralni nauk u propovijedima Josipa Banovca</i>	169
<i>Hrvojka Mihanović-Salopek: Marijanska književna stilistika u stvaralaštvu Josipa Banovca</i>	181
<i>Ines Srdoč-Konestra: Toposi Božje kazne i nagrade u Razgovorima duhovnim pastira s'otara J. Banovca</i>	203
<i>Šime Demo: »Banovčeva« knjižica Izkazagnie od saborah</i>	215
<i>Nikica Kolumbić: Banovčevo izdanje knjižice »Put križa«</i>	223
<i>Marinko Šišak: Kronika Skupa o Josipu Banovcu.</i>	231
<i>Dodatak: Radoslav Katičić: Prigodne riječi na predavljanju Zbornika o Petru Kneževiću.</i>	237
<i>Bibliografija Josipa Banovca</i>	241
<i>Kazalo imena osoba</i>	245
<i>Kazalo imena mjesta</i>	252



Riječ urednika

Oku znanstvene, stručne i šire javnosti podastiremo još jedan *Zbornik* radova u nizu: *Tihi pregaoci*, knj. 2. I ovaj put to su skupljeni radovi (prethodno u kraćoj verziji) pročitani na znanstvenom skupu: *Josip Banovac i homiletička književnost*, realiziranom u Šibeniku–Skradinu i Visovcu (6.–8. studenoga 2003.). Tim je skupom obilježena 300. ljetnica rođenja fra Josipa Banovca (1703.–1771.–2003.).

Bio je to četvrti znanstveni skup na kojemu je bilo riječi o značenju i doprinosu još jednoga franjevca svojoj redodržavi, hrvatskoj kulturi i književnosti. Kao što dosadašnji *Zbornici* s prilogima posvećenim: Pavlu Posiloviću (2001.), Tomi Babiću (2002.) i Petru Kneževiću (2003.) pokazuju višestruku vrijednost u korpusu povijesti hrvatske književnosti, tako i ovaj *Zbornik o Josipu Banovcu* čine četverolist prosvjetiteljskog franjevačkoga kruga čija djela nikad ne venu. Da je tome tako pokazuje znanstvenoistraživački interes trinaestero autora predstavljenih svojim radovima u ovome *Zborniku*.

Osvijetljeni su vrijeme i djelo fra Josipa Banovca s različitih gledišta: povijesnoga, književno-historiografskog, književno-teoretskoga, stilističko-govorničkoga, filološkog, nastavnčkog, teološkog, mariološkog.

Sad, kad su pred nama četiri *Zbornika* u kojima su s interdisciplinarnih motrišta produbljene nove spoznaje o razdoblju i djelu fra Pavla Posilovića, fra Tome Babića, fra Petra Kneževića, i fra Josipa Banovca, doista se mora reći (i priznati), da dosadašnjim nedovoljnim poznavanjem tog četverolista, naša kulturna i književna povijest, nisu imale svoje poveznice važne za cjelovitost hrvatske kulturne i književno-jezične povijesti. Ti *Zbornici* (p)ostaju važnim priručnicima za kroatistička produbljivanja, oni su od sada »nosivi stupovi tamo gdje je bila (kroatistika) najmanje čvrsta« (Katičić).

Drugim riječima, danas više nije moguće proučavati povijest hrvatskoga jezika i hrvatske književnosti bez uključivanja i poznavanja teksto-

va franjevačkih pisaca štokavskog govornog (ikavskog) područja. Stoga se je nadati da će budući povjesničar hrvatske književnosti napustiti dosadašnje paušalne i stereotipne ocjene izrečene o piscima koji nisu bili svjetovnjaci već redovnici.

Kao i svi dosadašnji spomenuti znanstveni skupovi, tako i ovaj o Josipu Banovcu, realizirani su u organizaciji Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu i suorganizaciji Gradske knjižnice »Juraj Šižgorić« u Šibeniku, Matice hrvatske u Šibeniku i Skradinu, zahvaljujući harnoj zauzetosti Marinka Šiška i Milivoja Zenića kojima i ovom prigodom hvala. Svim suradnicima u Zborniku također srdačna hvala za uloženi trud i ljubav koju su imali pri izradi svojih radova. Još jednom hvala svima onima koji su na bilo koji način pridonijeli ostvarenju znanstvenoga skupa o fra Josipu Banovcu, napose Družbi ss. franjevki od Bezgrješne u Šibeniku, oo. franjevcima na Visovcu, Poglavarstvu Grada Skradina te Matici hrvatskoj u Šibeniku i Skradinu.

Alojz Jembrih

Mirko Valentić

ZEMLJE I STANOVNIŠTVO HRVATSKOGA KRALJEVSTVA U 18. STOLJEĆU

UDK 94 (497.5) »18«

Pogled na fizičku kartu Europe kazuje svakom pažljivom promatraču da se Hrvatska nalazi u prijelaznoj zoni između europskog Istoka i europskog Zapada te između europskog Sjevera i Juga. Iz geografske slike Hrvatske moguće je pročitati kako naš teritorij nije jedna zatvorena i jedinstvena cjelina. Geografskim položajem i povijesnim tokovima Hrvatska od svog srednjovjekovnog početka ulazi u četiri veće europske regije: Dinarsko-balkansku i Alpsku regiju te u Panonski i Jadranski bazen. Europski Istok, s njegovim dinarsko-balkanskim sustavom, nije moguće odvojiti od azijskog dijela. Zato je Balkan u povijesti Europe bio i put i most za sve narode s ove i s one strane Egejskog bazena.

Prema tome Hrvatska od svojih srednjovjekovnih početaka djeluje u četiri veće europske regije: u Dinarsko-balkanskoj i Alpskoj te u Panonskom i Jadranskom bazenu. Između Káravanki i Jadrana postojalo je, već od srednjeg vijeka, više tijesnih dodira i kulturnih veza.¹

Međutim, između hrvatskog juga i sjevera diže se – sve do proboja tunela Sveti Rok – teško prolazan Velebitsko-Dinarski splet, koji svojim strmim i nepristupačnim južnim nagibom prolazi gotovo usporedno s morskom obalom i stoljećima priječi Hrvatima brži dodir s našim Jadranskim bazenom, bez kojega je nemoguće zamisliti hrvatsku državu. Prvi vladar koji je u našoj povijesti savladao taj dobro poznati geografski dualizam Hrvatske bio je kralj Tomislav. On je prvi u našoj povijesti ujediniio hrvatski jug s hrvatskim sjeverom i tako stvorio moćnu državu od Drave do Jadrana. Najstariji i najprometniji put koji je sve do 2003. god. spajao naša dva bazena: Panonsko-slavonski i Jadranski vodio je preko Kninskih vrata, na dodiru Dinare i Velebita.

Vozeći se danas tunelom Sveti Rok bojim se da još uvijek nismo dovoljno svjesni povijesnog značenja ovog grandioznog projekta, mada je

¹ Suppan, A., *Zwischen Adria und Karawanken*, Berlin, Siedler, 1998.

on bio tisućljetna težnja hrvatskog naroda. Ovdje je najprije riječ o početku nove povijesti s točkom »A« novog graditeljsko-prometnog luka, koji snažno nagovještava vertikalnu prometnu integraciju Hrvatske. A ona jedina može našem geostrateškom položaju najbrže udahnuti ulogu koja nam u prometnom sustavu Europe pripada. To znači: biti »Veliki kolodvor« ljudi, roba i usluga između Panonskog i Mediteranskog bazena te između europskog Zapada i Istoka. Prvi radovi na tunelu Sveti Rok započeli su 1993. s njegove južne strane. Uz duži zastoj zbog ratnih uvjeta nastavljeni su u veljači 1997. Tunel je dugačak 5 686,90 metara. Njegova prva »cijev« probijena je 16. listopada 1999. kada je tunelom svečano prošao prvi predsjednik hrvatske države dr. Franjo Tuđman. Tunel je pušten u javni promet 30. lipnja 2003. godine.

No, vratimo se temama naše starije povijesti. Kada su Turci početkom 16. st. pregazili današnju zapadnu Bosnu, s dva najvitalnija hrvatska prometna koridora u dolini rijeka Vrbasa i Une, još gotovo dvjesto godina spominjao se prostor zapadne Bosne i u kartografiji suvremenika bilježio kao »Turska Hrvatska«. Osvajanjem srednjovjekovne bosanske države i velikog dijela Hrvatskog Kraljevstva uvukoše se Turci kao klin u Dinarski splet i stoljećima odvojiše Dalmaciju i Jadran od Panonskog bazena i Podunavlja. Dijaspore Hrvata i migracijski procesi balkanskih naroda koje pokreće turska agresija, prouzročit će oblikovanje novog etnonacionalnog i vjerskog reljefa, koji će napetostima na hrvatskim prostorima utisnuti nove sadržaje.

Nakon turske invazije u Podunavlje i sloma obrane Podunavskog bazena na Mohačkom polju 1526. jedini i prirodni izlaz hrvatskog naroda bio je traženje oslonca na alpske zemlje i dinastiju Habsburgovaca, koja je već prije Turaka dobro organizirala alpski prostor. Prema tome, između diplomatskog poteza Hrvatske Kraljevine na poznatom Cetinskom saboru 1527. i naše geografsko-prostorne podloge, postojala je čvrsta organska veza.

U posljednjoj godini Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata (1493.–1593.) veliki strateški cilj Turskog Carstva bio je zauzeti Sisak i Zagreb, tj. pripojiti preostali dio Hrvatske Kraljevine Bosanskom pašaluku. Međutim, bitka za sisačku tvrđavu donosi Turcima najveći neuspjeh u Stogodišnjem ratu s Hrvatima. Poraz je kod suvremenika u Turskom Carstvu ocijenjen »godinom poraza«.² Gledano iz hrvatske perspektive ta veličanstvena pobjeda kod Siska 1593. je zapravo naša granična crta koja pouzdano pokazuje vrijeme prestanka velikih vojnih pohoda na Hrvat-

² *Sisačka bitka 1593.*, Sisak–Zagreb, 1993.

sku. Na početku Stogodišnjeg rata imala je Hrvatska Kraljevina oko 59.000 km² svoje površine, a kraj rata dočekala je sa samo 16.800 km² i stanovništvom od oko 400.000 Hrvata. Pravo je božje čudo kako je ova država i njen narod uopće preživio, a još je veće čudo da je Hrvatsko Kraljevstvo sačuvalo svoju zasebnost u okviru Habsburške Monarhije. Najveća tragedija Stogodišnjeg rata je ogroman gubitak naroda koji se kroz brojne seobne valove zauvijek iselio preko mora na Apeninski poluotok, a preko Kupe u Kranjsku. Najintenzivniji seobni pravac bio je svakako preko Drave u Zapadnu Ugarsku, Donju Austriju, zatim na prostor današnje Slovačke i Moravske.³ Na tom prostoru osnovale su ili naselile izbjeglice iz Hrvatske gotovo 300 sela. Samo na današnjem prostoru Burgenlanda (Gradišće) u Austriji osnovali su Hrvati 179 sela.⁴

Na opustjeli prostor Hrvatskog Kraljevstva od Drave i Dunava do jadranske obale Turci – tijekom Stogodišnjeg rata – naseljavaju balkanske Vlahe. Koncem Stogodišnjeg rata i Austrija kreće u svoju kolonizaciju Vlaha Turskog Carstva. Ona ih naseljava na pusti prostor Vojne krajine. Na drugoj strani Mletačka Republika će, na oslobođene zemlje u zaleđu jadranske obale, također, kolonizirati Vlahe Turskog Carstva, koji su se na svom dugom migracijskom putu, iz dubine Balkana, zaustavili u Hercegovini i Bosni – rubnom prostoru turske imperije. Dijaspomom Hrvata, naseljavanjem pravoslavnih Vlaha i islamizacijom autohtonog stanovništva potpuno je izmijenjen etnonacionalni, religijski i kulturni reljef Hrvatske.

Vlaško gibanje iz Turskog Carstva prema Hrvatskoj dobilo je u vrijeme Kandijskog rata (1645.–1669.) nove impulse. Kako su i Mlečani, poput austrijskog Dvora, nastojali privući na svoju stranu što više turskih Vlaha i oni su, kao što je već rečeno, posegnuli u veliki vlaški resurs. Mnoge obitelji tzv. Morlaka (Vlaha) prelaze, uz »blagoslov« Mletačke Republike, u Dalmaciju. I u Dalmaciji prebjezi iz Turskog Carstva postaju slobodni seljaci – vojnici. To novo pučanstvo Osmanskog Carstva naseljava se oko Zadra i Šibenika, ili još točnije između rijeke Zrmanje i Krke. Turska, austrijska i mletačka kolonizacija balkanskih Vlaha oblikovat će na teritoriju Hrvatske potpuno nove etničke i religijske enklave, koji će poslije oslobodilačkih ratova usporiti integracijske procese hrvatskog naroda i prouzročiti silne nevolje koje će potrajati sve do kolovoza 1995. godine.

Tijekom 17. i 18. stoljeća cjelokupni teritorij Hrvatske ostaje rascepan u pet gotovo izoliranih cjelina. U Jadranskom bazenu stajala je

³ Valentić, M., *Turski ratovi i velike seobe Hrvata u XV. i XVI. stoljeću*, u: *Gradišćanski Hrvati 1533.–1983.*, Zagreb, 1984., 5–15.

⁴ Breu, J., *Die Krotensiedlung im Burgenland*, Wien, 1970.

Dalmacija i Istra pod vlašću Mletačke Republike. Ukupna površina mletačke Dalmacije i Istre imala je, do uoči Kandijskog rata (1645.–1669.), zajedno s uskim obalnim pojasom od Splita do Zadra i s hrvatskim otocima, samo 2.800 km². Hrvatskom području u bazenu Jadrana treba dodati još i Pazinsku kneževinu (1.000 km²), koja je stajala pod vlašću Austrije. Dakako, spomenutim područjima južne Hrvatske treba pribrojiti još i Dubrovačku republiku s njenih 1.375 km². U Dugom turskom ratu (1594.–1606.) oslobođeni su na sjeveru Hrvatske Petrinja, Čazma i veći dio Moslavine s ukupno 1.400 km². Time je slobodni teritorij preko-velebitske Hrvatske, mirom 1606., povećan na 18.200 km².

Sjever i zapad Hrvatske koji se od 1606. nije nalazio pod turskim »kopitom«, a s ukupnom površinom od samo 18.200 km², dijelio se u dvije potpuno odvojene cjeline: Banska ili Civilna Hrvatska, te Vojna krajina sa svojom zasebnom upravom, zapovjedništvom i jurisdikcijom. U ovom prilogu upotrebljava se izraz »Hrvatsko Kraljevstvo« kao istoznačnica za Hrvatsku i sve njezine povijesne regije. Time se s valjanim razlogom vraćamo na ustaljenu diplomatsku praksu 17. i 18. st. kada se u nas, kao i u središnjim državnim institucijama u Beču, upotrebljavao za Hrvatsku latinistički izraz: »Regnum Croatiae«, a u državnopravnoj praksi postojao je za Hrvatsku također čest izraz: »Regnum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae«.

I pored katastrofalnih teritorijalnih i demografskih gubitaka, turske okupacije, velikih ratnih troškova i uništene privrede; Hrvati vrlo ubrzano podižu svoje političko, upravno i kulturno središte u Zagrebu i postižu velike uspjehe u školskom, kulturnom i političkom životu Europe. Zagreb poslije 1606. konačno prestaje biti konačište vojnika, konja i veliko spremište vojne opreme na antiturskoj graničnoj crti Europe. U Zagreb već početkom 17. st. dolaze novi nosioci graditeljske djelatnosti i preporodnog života. To su najprije različiti crkveni redovi te plemićke i velikaške obitelji. Podižu se novi samostani, crkve i palače.

Od 17. st. naročito su utjecajni isusovci. Njihova gimnazija na zagrebačkom Gradecu, već 1607. godine, upisuje 300 učenika. Godine 1663. u zagrebačkoj gimnazijskoj zgradi otvoren je trogodišnji studij filozofije. Samo nekoliko godina kasnije car Leopold (1669.) podijelio je zagrebačkom isusovačkom učilištu status Kraljevske Akademije. U kulturnom gibanju među Hrvatima važna je i godina 1624., kada je u Beču za hrvatsku mladež osnovan još jedan europski sveučilišni Collegium croaticum

Na razmeđu 17. i 18. stoljeća, tj. u trenutku kada se rodio naš slavljjenik i veliki propovjednik Josip Banovac latinski jezik bio je još uvijek lingua communis Europe. Na tom jeziku ispicali su učeni Hrvati cijele

biblioteke knjiga u svim područjima znanosti i umjetnosti. Valja uvijek s ponosom isticati kako nama Hrvatima u velikoj europskoj latinističkoj baštini pripada vodeće mjesto po broju napisanih knjiga i drugih tekstova na latinskom jeziku. U državnom životu zemlje i u Hrvatskom saboru bio je latinski jezik »diplomatički jezik« sve do 1847. godine. Ali, postoje primjeri koji potvrđuju važnost i izgrađenost vlastitog hrvatskog jezika. Primjerice već 1595. našao se hrvatski jezik, zahvaljujući Šibenčaninu Faustu Vrančiću i njegovom rječniku, među pet najznamenitijih jezika ondašnjeg svijeta.

Osobiti interes za hrvatski jezik, a to zapravo znači za kulturu i sposobnost hrvatskog naroda, iskazao je papa Grgur XV. Posebnim dekretom zahtijevao je 1622. od svih europskih crkvenih sveučilišta da pored već postojećih katedri latinskog, hebrejskog, grčkog i arapskog, obvezatno uvedu i katedru hrvatskog jezika.⁵ U rimskim crkvenim krugovima držalo se da je jezik Hrvata najstariji, najljepši i najizgrađeniji od svih slavenskih jezika, te da je zbog toga najpogodniji da bude opći crkveni jezik za sve Slavene. Njegovu izgradnju uzdigao je do zavidne visine Pažanin Bartol Kašić (1575.–1650.)

No, vratimo se još jednom Turskom Carstvu. Nova ratnička težnja velikog vezira Kara Mustafe (1676.–1683.) za restauracijom osvajačkog »Zlatnog doba« sultana Sulejmana Veličanstvenog (1520.–1566.), vodila je u neizbježan sudar europskog Zapada i islamskog Istoka.⁶ Napadački rat Osmanskog Carstva protiv već poodavno ravnopravnog Austrijskog Carstva (1606.) imao je ovaj cilj: konačno osvojiti Beč. Ali, vojni naum Kara Mustafe Turci nisu uspjeli postići. Ratna avantura velikog vezira (1683.) bacit će carstvo Turaka u vojnu katastrofu. Koncentracija snaga Svete lige (1684.) stvorila je svojim pobjedama realne izgleda za izbacivanje Turaka iz prostranih područja Europe. Katastrofalan bečki poraz dočekan je u hrvatskim zemljama kao poziv na ustanak. On je Hrvatima i Mađarima pružio izglednu priliku da naum svojih nacionalnih prvaka iz vremena Zrinsko-Frankopanske pobune (1664.–1671.) konačno pretvore u djelo. Ustaničko kolo prvi su pokrenuli južni Hrvati. Oni su još u Kandijskom ratu (1645.–1669.) oslobodili Klis s okolicom, Poljice i Makarsko Primorje.

U oslobodilačkim pokretima 1684.–1698. oslobođena je Hrvatska do Une, cijela Slavonija, i Srijem ali samo do Slankamena na Dunavu. U

⁵ Više o tome vidi: Krasić, S., *Pape i hrvatski književni jezik u XVII. stoljeću*, Matica Hrvatska Zagreb–Čitluk, Zagreb, 2004.

⁶ Usp. Močanin, N., *Turska Hrvatska*, Zagreb, 1999., 35.

središnjoj Hrvatskoj oslobođena je Lika, Krbava i donje Pounje. U južnoj Hrvatskoj pripao je Mletačkoj Republici sav oslobođeni prostor do crte Knin – Sinj – Gabela na Neretvi. Mir u Srijemskim Karlovcima 1699. – samo par godina prije rođenja Josipa Banovca – podvostručio je Hrvatsku i bio zaista veliki uspjeh u oslobođenju od gotovo dvjestogodišnje turske okupacije. Međutim, on nije zadovoljio Hrvate, jer su i dalje pod turskom vlašću ostali gornje Pounje, Povrbasje, Jajce i istočni Srijem sa Zemunom, a na jugu Trilj i Imotski. Posebice su velike želje u sjevernoj Hrvatskoj bile usmjerene prema oslobođenju Bihaća.

S ratnom avanturom Kara Mustafe pod Bečom 1683. nastupio je i veliki preokret na dosadašnjem glavnom migracijskom pravcu. Od početka turske agresije na Europu tekle su migracijske bujice sve do bečke avanture (1683.) prema zapadu, a od bečkog poraza prema istoku, sjeveru i jugu. Silni porazi brojčano najveće vojske (1683.–1698.) prouzročili su, prvi put, novi migracijski pravac. Najprije islamsko stanovništvo Slavonije, Pounja, Krbave, Like te s južnih padina Velebita i Dinare bježi, u paničnom strahu, prema istoku a najviše prema Bosanskom pašaluku i Srbiji. Migracijske bujice dosada privilegiranog islamskog stanovništva kreću ne samo zbog paničnog straha od oslobodilačke vojske ili velike vojske članica Svete lige, nego i zbog strogih odredbi islamskog šerijatskog zakona po kojem svi muslimani moraju napustiti »islamsko područje koje padne u nemuslimanske ruke«⁷. Migracijske bujice iz oslobođenih zemalja pretvaraju se u svojevrsno »sabijanje« muslimana u Bosnu, Hercegovinu i Srbiju.

Istovremeno s preseljenjem muslimana tekao je drugi snažni migracijski egzodus, ali u suprotnom pravcu. Iz Bosne i Hercegovine izlazi 1697., s vojskom Eugena Savojskog, oko 40.000 Hrvata. Oni će naseliti pusti prostor Slavonije, dok će drugi dio naći svoje novo prebivalište u južnoj Ugarskoj, uglavnom uz rijeke Tisu, Dunav i Dravu. U godinama oslobodilačkog rata do provale Eugena Savojskog u Bosnu (1697.) iselilo je iz Bosne drugih 40.000 Hrvata.⁸ Tako je ukupni broj Hrvata koji ostavlja Bosnu bio oko 80.000 i bio, čini se, približno jednak broju Srba iz prve seobe.

U dubini Balkana – Makedoniji, Kosovu i Srbiji – pokrenut je još jedan snažan migracijski proces. Prema Podunavskom bazenu kreće također oko 80.000 Srba, bojeći se turske odmazde zbog podrške koju su pružili austrijskoj vojsci. Dio Srba (prva seoba Srba) zaputio se i u Bos-

⁷ Matuz J., *Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1992., 117.

⁸ Buturac J., *Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja*, Zagreb, 1970., 201–206.

nu gdje je, odlaskom Hrvata, značajno narušena postojeća etničkona-cionalna ravnoteža. Sva tri migracijska procesa zajedno (Hrvati, Muslimani i Srbi) prouzročili su pravu demografsku katastrofu i učinili ovaj dio Europe dugoročno još više ranjivim. U zaključnom dijelu o velikim posljedicama Karamustafine vojne avanture 1683. može se reći kako je Tursko Carstvo 1699. zadobilo najteži poraz u svojoj povijesti. Sa svojih zapadnoeuropskih dijelova, koji su privredno bili najrazvijeniji, Carstvo je bačeno na zaostali jugoistočni rub Europe, na Egejski bazen. U borbi na život i smrt protiv članica Svete lige, Osmansko Carstvo je na početku 18. stoljeća definitivno potisnuto u defenzivu.

Velike promjene u povijesti hrvatskog naroda nastale oslobodilačkim ratovima (1684.–1698.) moguće je najpreglednije opisati iskazom o promjeni površine Kraljevine Hrvatske na sjeveru, tj. u Slavoniji i Srijemu te u Srednjoj i Južnoj Hrvatskoj. Primjerice na završetku Stogodišnjeg rata (1593.), tj. prije nego su 1606. oslobođene prve skromne površine u Sjevernoj i Središnjoj Hrvatskoj, imala je Hrvatska samo 16.800 km² slobodnog teritorija. Godine 1606. oslobođeno je 1.400 km², a 1699. još novih 22.000 km². Zato oslobođenje tijekom 18. st. i nije moglo biti spektakularno, budući da je glavni oslobodilački poduhvat izveden 1699. godine. U 18. stoljeću oslobođen je istočni dio Srijema, Novi s okolicom i Furjan; sve u svemu novih 2.450 km². Najmanji pomak u oslobađanju povijesnih zemalja Hrvatske Kraljevine dogodio se 1791. kada je oslobođen Drežnik, Cetin i uzak pojas uz lijevu obalu Une od Martin Broda do njenog izvora u ukupnoj površini od samo 955 km². Prema tome od završetka Stogodišnjeg rata oslobođeno je, od 1606. do 1791. godine, ukupno 26.805 km² što zajedno, s nepokorenim dijelom Hrvatske (16.800 km²), iznosi 43.605 km².

Geografska slika Dalmacije i Istre, tj. dijelova Hrvatske u Jadranskom bazenu koji su se nalazili pod vlašću Mletačke Republike, pokazuje sljedeće mijene. Izvan svakog dometa turske okupacije bilo je do početka Kandijskog rata (1664.–1669.), zajedno s otocima, svega 2.800 km². Kandijski rat donio je nove oslobođene stečevine s 2.400 km². Mirom u Karlovcu 1699. oslobođeno je od Turaka u današnjoj Dalmaciji novih 5.300 km², a Požarevačkim mirom 1718. godine oslobođeno je u Južnoj Hrvatskoj još 1.720 km², s većim dijelom Dinare s Triljem i Imotskim. Drugim riječima, od 1669. do 1718. godine oslobođeno je u Dalmaciji ukupno 9.420 km². Prema tome, Dalmacija s Istrom imala je ukupno 12.220 km². Ako se ovoj površini doda još 1.000 km² koliko je imala Pazinska knežija u Istri, a pod upravom Austrije, to je tzv. Mletačka Dalmacija i cijela Istra imala 13.220 km².

Kako je i Dubrovačka republika u vrijeme dolaska Francuza u Hrvatsku pripojena Dalmaciji (1808.) sa svojih 1.375 km², to je Dalmacija s Istrom imala na kraju 18. stoljeća zajedno 14.595 km². U isto vrijeme imala je Hrvatska Kraljevina na kraju oslobodilačkih ratova s Turcima ukupno 58.200 km².⁹

Sve te silne preokrete u povijesti hrvatske nacije, nastale nakon dvjestogodišnjeg »plača« razaranja turskog »kopita«, komentirao je i opisao vrlo zapaženo P. R. Vitezović (1652.–1713.), jedan od najvećih umove Hrvatske u osvitu 18. stoljeća. U svom poznatom ali još uvijek neprevedenom spisu »Plorantis Croatiae secula duo«, opisuje dvjestogodišnje vrijeme turske agresije i ropstva, a u djelu »Croatia rediviva« (1700.)^{9a} snažnim patriotskim porukama progovara o novoj, »Oživjeloj Hrvatskoj« i njenim velikim mogućnostima zbog iznimnog geografskog položaja. Ovom prigodom treba reći još i to da je Vitezovićevo djelo »Plorantis Croatiae secula duo« tiskano upravo u godini rođenja našeg slavjenika – Josipa Banovca – dakle 1703. godine.

Izgonom Turaka i ulaskom oslobođene Hrvatske u gospodarski sustav Austrije dobila je Slavonija sa Srijemom i Zemunom na sutoku Save i Dunava novu ulogu. Morala je postati mostom koji više neće biti okrenut u tradicijskom prometnom smjeru sjever-jug, nego prema Jugoistoku Europe. Drugim riječima velike teritorijalne promjene utječu i na dalekosežne mijene na starom prometnom reljefu Hrvatske, koji je od rimskih vremena imao za cilj povezivati panonsko-slavonski i jadransko-mediteranski bazen.¹⁰

U ozračju velikih pobjeda austrijske vojske 1716.–1718. dobila je kopnena trgovina s Turskim Carstvom i Jugoistokom Europe novi zamah. Ali, za kopnenom trgovinom ni u jednom trenu nije zaostajala jadranska pomorska trgovina. Pomorska orijentacija Alpsko-podunavske monarhije proklamirana je i službeno 1719., kad je Beč proglasio Trst i Rijeku slobodnim pomorskim lukama. Drugim riječima Venecija, stoljetna gospodarica Jadrana, dobila je 1719. novog takmaca u jadranskom i mediteranskom bazenu – Austrijsku Monarhiju.

U vrijeme vladavine Karla VI. izniknuo je i grandiozni europski projekt: kanal Dunav–Odra, a u svezi s Hrvatskom valja skrenuti pozornost na Karlovu kćer Mariju Tereziju, koja je potakla izradu projekta drugog

⁹ Srkulj S., *Hrvatska povijest u devetnaest karata*, Zagreb, 1937.

^{9a} Objavljeno u hrvatskom prijevodu; preveo Zlatko Pleše, uvodnu studiju napisao Josip Bratulić, izd. Golden marketing i Narodne novine, Zagreb, 1997.

¹⁰ Valentić M., *Geografska i demografska slika Hrvatske u 17. i 18. stoljeću*, u: *Hrvatska i Europa, III.*, HAZU i ŠK, Zagreb, 2004., 29–43.

dunavskog kanala. Ovaj put u Hrvatskoj a na pravcu: Dunav – Sava, s početnom plovnom točkom u Vukovaru.

U prometnom reljefu Vitezovićeve »oživjele« Hrvatske dogodio se početkom 18. stoljeća veliki zaokret. Tradicionalni prometni pravac prema jugu: Zadar, Split i Dubrovnik kanjonima bosanskih rijeka i Neretve, skrenut je prvi puta od Zemuna, Srijema i Slavonije na Kvarner preko Gorskog kotara.¹¹

U mletačkim posjedima Jadranskog bazena Dalmacija je bila najvažnija karika sve od Istre do Albanije. U strateškim procjenama Venecije, Dalmacija je važna regija za čuvanje venecijanskog položaja na Jadraniu. Zato Mletačka Republika pažljivo prati kretanje stanovništva u Dalmaciji znajući da upravo Dalmatinci, svojim ljudskim potencijalom i golemim pomorskim sposobnostima, najaktivnije sudjeluju u trgovačkim i vojnim pokretima venecijanskih jedrenjaka. Broj stanovnika i demografske promjene dobivaju u Dalmaciji snažan zamah početkom 18. stoljeća, kada je Dalmacija imala oko 80.000 stanovnika. Njezino stanovništvo počinje rasti »tek s prestankom mletačko-turskih ratova i teritorijalnim širenjem Mletačke Dalmacije. Nakon Požarevačkog mira (1718.) Dalmacija ima nešto više od 100.000 stanovnika, a sredinom 18. stoljeća oko 160.000, dok se u drugoj polovici stoljeća taj broj kreće između 200 i 250.000, što prilično točno odražava etape privrednog razvoja i postepenog gospodarskog oporavljanja Dalmacije.«¹² U trenutku smrti Josipa Banovca imala je Dalmacija, bez Istre i Dubrovačke Republike, 256.902 stanovnika¹³, dok je ukupan broj stanovnika u svim zemljama Hrvatskog Kraljevstva iznosio na početku 1780-ih godina 1,518.268 stanovnika.¹⁴

Nizom novih reformi, nastalih u duhu prosvijećenog apsolutizma, nastojalo se pokrenuti modernizacijske procese u još uvijek feudalnoj Hrvatskoj. U općem modernizacijskom gibanju primjetni su i prvi impulsi koji pokreću pitanje teritorijalne integracije hrvatskih zemalja. Međutim, bečki Dvor je još uvijek zaokupljen politikom centralizacije, a ta je u Hrvatskoj i Mađarskoj stvarala velike napetosti i otpore. Ponovno su ugrožena naša stara municipalna prava i državna prava zasebnost Hrvatske Kraljevine. Hrvatski politički narod – staleži i redovi – nalaze saveznika jedino u Mađarima, premda su i oni ubrzano gradili svoju viziju velike Mađarske ali od Karpata do Jadranskog bazena.

¹¹ Isti, Osnovni problemi prometne integracije i jadranske orijentacije hrvatskog poduzetničkog građanstva u 19. stoljeću, *Povijesni prilozi*, 9, Zagreb, 1990.

¹² Raukar, T., *Društvene strukture u Mletačkoj Dalmaciji, Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, Zagreb, 1981.

¹³ Erceg, I., *Stanovništvo Dalmacije na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, Acta historicoeconomicae Jugoslaviae*, 2, Zagreb, 1975.

¹⁴ Gelo, J., *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. god.*, Zagreb, 1987., 84.

U kontekstu ovdje spomenutih političkih dilema moguće je lakše slijediti završni dio ovog priloga. Riječ je zapravo o jednoj dramatičnoj epizodi iz političkog života Hrvatske s kraja 18. stoljeća. Naime, hrvatsko plemstvo i Hrvatski državni sabor zaključili su 12. svibnja 1790., pod snažnim dojmom bečkog centralizma, da će hrvatske i slavonske županije djelovati u buduće po nalogima Ugarskog namjesničkog vijeća i to sve dotle dok se teritorij Hrvatske ne proširi na krajeve koji su pod turskom i mletačkom vlašću. Nakon očekivanog proširenja bit će na okupu – prema računu Državnog sabora Hrvatske – dovoljan broj novih županija i Hrvatska će tada biti sposobna izdržavati svoju zemaljsku vladu.

To ponovno zblizavanje hrvatskih i mađarskih staleža bilo je, prema shvaćanjima većeg dijela hrvatskog građanstva, izdaja političkih sloboda i državnopravnog kontinuiteta, te put u nacionalnu propast, jer su Mađari 1790-ih protiv jedinstvene Austrije s njemačkim jezikom, istupili sa svojim programom jedinstvene Mađarske s mađarskim jezikom. Protiv svih onih političkih prvaka koji nisu vidjeli da je stoljetni politički savez Hrvata i Mađara zapao u najtežu krizu, ustaje književnik Tito Brezovački. Njegov govor odiše sasvim drugim tonovima. Bio je to govor jedne potpuno nove Hrvatske, Hrvatske koja kreće prema nacionalnom preporodu i u tom pravcu mobilizira sve svoje snage, očekujući pojavu jednog Jelačića – jednog bana miljenika nacije. Snažna patriotska i programska pjesma Tita Brezovačkog »Recursus trium sororum« upućena je zapravo trima sestricama: Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, a u prijevodu glasi.

*»Kakav Vas obuze bijes, o građani, kakva li ludost,
da taj tegobni jaram na vratove svoje sami sebi mečete
slobodna kraljevstva mi smo a tko se stidi Hrvatske,
neka se Hunima divljim pokorava, i nek im služi.«*

Programski poziv Tita Brezovačkog, upućen trima sestricama 1790., prihvaća zagrebačka akademska mladež, koja će na svojim priredbama i mladenačkim susretima složno zapjevati našu prvu predpreporodnu budnicu koja je počinjala riječima:

*»Dobra zemljo ti Hrvacka
kaj će tebi ta Mađarska ...«*

S pjesmom »Trima sestricama« dopiremo do kraja priloga o gospodarskim, društvenim i političkim prilikama s obje strane današnjeg tunela »Sveti Rok«, tj. u jadranskom i panonskom bazenu, u vrijeme Josipa Banovca i njegove homiletičke književnosti. U velikoj galeriji znamenitih i zaslužnih pokretača duhovnog preporoda hrvatskog naroda nalazimo i

našeg Josipa Banovca koji je, daleko prije Tita Brezovačkog (1757.–1805.), naslovio svoje duhovne propovijedi »miloj braći Hrvaćanima«, s obje strane Velebita i Dinare.

I na kraju, sve ovdje spomenute ne male i stoljetne prepreke između Sjevernog i Južnog bazena Hrvatske, premostila je naša snažna duhovna kultura, a današnji tunel Sveti Rok, zajedno s drugim novim tunelima i mostovima, daje modernoj integraciji hrvatskog Sjevera i Juga nove snažne impulse.

ZEMLJE HRVATSKOGA KRALJEVSTVA U 18. STOLJEĆU

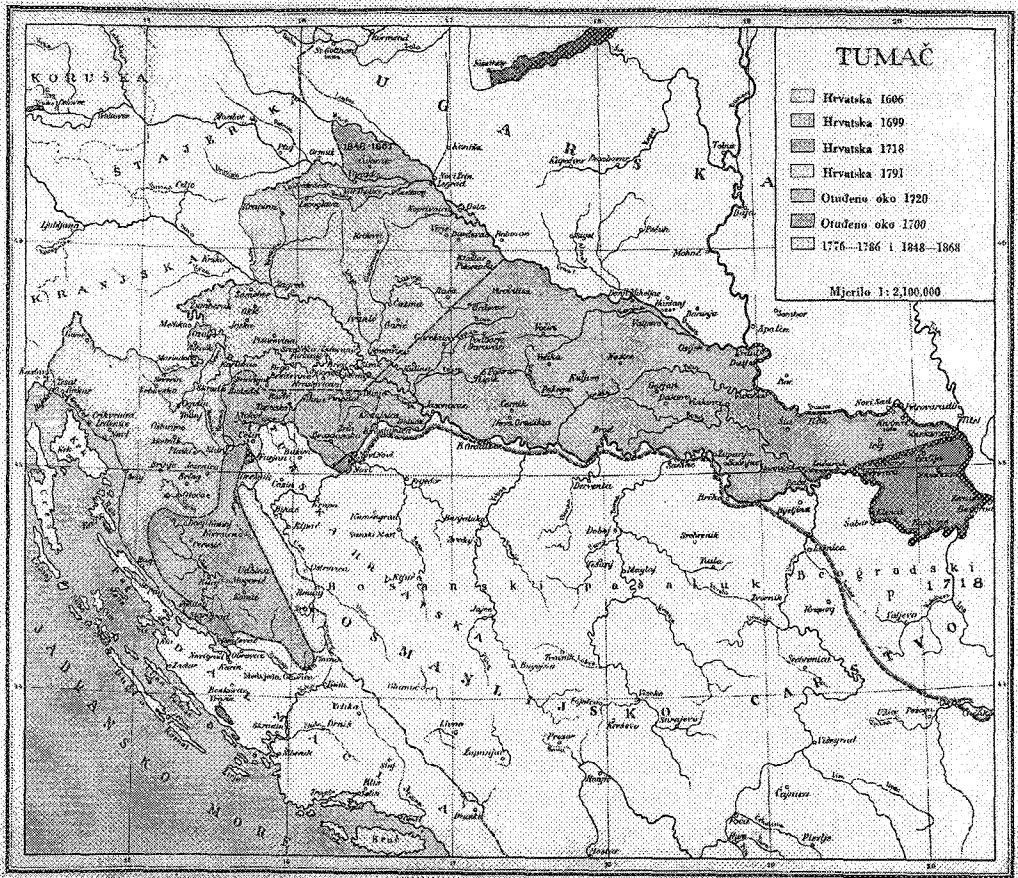
Sažetak

Ovaj prilog nastoji proniknuti u sve dijelove naše rasute baštine koja se zbog udara turskog »kopita« našla u tri različita carstva. Tek u ozračju izgubljenog teritorija i rasutog naroda moguće je cjelovitije dokučiti veličinu i utjecajnu moć homiletičke književnosti Josipa Banovca. Rad u najsazetijem obliku propituje geostrateški položaj Hrvatske, strukturalne mijene koje uzrokuje turska agresija i Stogodišnji hrvatsko-turski rat, promjenu etničkog, religijskog i kulturnog reljefa koju donosi turska, austrijska i venecijanska kolonizacija balkanskih Vlaha. U radu se govori o dugotrajnim i veoma opasnim dezintegracijskim procesima Hrvatskog Kraljevstva, o oslobodilačkim pokretima tijekom 17. i 18. stoljeća koji u prvi plan stavljaju ideju o ponovnom okupljanju rasutih udova hrvatske baštine. Na toj crti na razini registracije, govori se o našim intelektualnim centrima u Europi i o odnosima tih intelektualni centara (Collegii croaticum) u Rimu, Bolonji, Lorettu i Beču prema hrvatskom intelektualnom stožeru u Zagrebu, zatim o snažnom interesu europskih sveučilišta, osobito tijekom 17. stoljeća, za hrvatski jezik i kulturu.

CROATIAN PEOPLE AND COUNTRIES IN 18TH CENTURY

Summary

This paper tries to penetrate into all segments of our scattered heritage which, due to the strike of the Turkish »hoof«, found itself in three different empires. It is only in the light of the lost territory and scattered people that we are able to understand more thoroughly the greatness and powerful impact of the homiletic literature of Josip Banovac. This paper briefly addresses geostrategic position of Croatia, structural changes caused by the Turkish aggression and the Hundred-Year Croatian-Turkish War, change of ethnical, religious and cultural landscape brought about by Turkish, Austrian and Venetian colonisation of the Balkan Vlachs. The paper deals with the long-lasting and very dangerous disintegration processes affecting the Croatian Kingdom and the liberation movements of the 17th and 18th centuries which bring into focus the idea of reunion of the scattered limbs of Croatia.



Obnovljenje Hrvatske od 1606.–1791. S. Srkulj: Hrvatska povijest u devetnaest karata, HIBZ, Zagreb, 1937., str. 57.

Pavao Knezović

BANOVAC I NJEGOVA DJELA U KNJIŽEVNOJ HISTORIOGRAFIJI

UDK 929 Banovac, J.
821.163.42 (091)

Rimski pjesnik Vergilije podsjeća nas da nije bila samo navika uspo-
ređivati malo s velikim, nego i veliko s malim. Taj običaj pojašnjava
zgodnom poredbom: toliko je Rim nadvisio ostale gradove, koliko se
čempresi uzdižu između gipkih udika.¹ Na to isto upozorio je i Branko
Vodnik iznoseći svoje poimanje hrvatske književnosti: »*kraj književnikâ
predstavnikâ rad se neznatnih pisaca razumije, i ako se samo spomene*«. ²
Pored velikih postoje i mali proroci, pored pisaca i piskarala, pored pjes-
nika i stihoklepci. Tako pored korifeja prosvjetiteljstva živjela je tijekom
18. stoljeća sila malih poslenika i širitelja njegovih ideja, a jedan od njih
je i fra Josip Banovac, kojega se u tom nizu ne može svrstati na posljednje
mjesto, nego daleko od njega. Izraziti pučki prosvjetitelj objavljivanjem
niza vjerskih i vjerskopoučnih djela, pisanih novoštokavskom ikavicom ne-
ma dvojbe da je i Banovac doprinio ujednačavanju hrvatskoga književnog
jezika, a osobito njegovu širenju među čakavskim čitateljstvom.

1. Književna historiografija o Banovcu

U našu književnu historiografiju, uzevši taj pojam u vrlo širokom
značenju, fra Josipa Banovca uvrstio je fra Luka Vladmirović, koji »usi-

¹ »Sic canibus catulos similes, sic matribus haedos
noram, sic parvis componere magna solebam.

Verum haec tantum alias inter caput extulit urbes
quantum lenta solent inter viburna cupressi. – Znam kako su kućici slični kujama,
kako kozama kozlići i kako obično poredim veliko s malim. Doista ovaj[tj. Rim] toliko
uzdigao glavu između ostalih gradova koliko običavaju čempresi među gipkim udikama.«
Publije VERGILIJE Maron, *Ekloga*, 1. 22–25. (Udika, bekovina, šibikovina).

² Pojašnjavajući svoj pristup sintezi hrvatske književnosti zapisao je: »Prvo mi je
svuda bila struja, pokret, ideja i predstavnici njezini, a efemerne književne pojave kraj njih
gotovo se gube; *kraj književnikâ predstavnikâ rad se neznatnih pisaca razumije, i ako se
samo spomene*.« Branko VODNIK, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga I., Zagreb, Ma-
tica hrvatska, 1913., 4.

lovan dobročinstvima primljenim« napisa »krionice« da je fra Josip do 1765. godine već »uštampa više od dvadeset razliki kniga od nauka duovnoga«³. Poslije tih prvih vrlo zbunjajućih podataka, čini se da se gubi uspomena na Banovca. Pola stoljeća kasnije o Banovcu je vrlo informirani Šime Ljubić znao: »Banovaz (padre) Giuseppe de' Minori Osservanti, lascio': *Pripovidanja od svetkovine došaštja Isukrstova, u Mletcih god. 1759 po Dominiku Lovisi, – Razgovori duhovni pastira s otara u svetkovine došaštja Gospodina i Korizme, Mletci 1763 po Petru Ferri.*«⁴ Prije Ljubića fra Josipa Banovca je sasvim usputno spomenuo F. M. Appendini pišući o nekoj knjižnici, koja se nalazi u Priku kod Omiša.⁵ Ivan Kukuljević Sakcinski u *Biografiji hrvatskoj* (tiskana 1860.) zna da je »Banovac Josip, franciskan iz Dalm[atinske] provinc[ije] sv. Odkupitelja.« i navodi 5 njegovih djela.⁶ Malo je o Banovcu znao i Šafařík, koji piše: »Josip Banovac (1759), Priester des Franciscaner-Ordens und Prediger, Verfasser von Predigten u. a., sonst unbekannt.«⁷ pri tom se poziva na

³ U posveti svoje knjižice *Slavodobitje karstjansko pridobitje i jakost karstjanska uzdarise u kriposti S. Krixa i u moguchstvu snaxnu prave molitve*, koju je posvetio Nadi Banovcu donosi Vladimirović: »Nemogu mimocchi dva nassa Brata Redovnika, a vasci Rodiaka Otza Fra Filippa Koga jurve dussa u miru počiva, i Otza P. Fra Jozzipa kojij premda sada naodisse u starosti nie prista od svoje mladosti do sada činiti dobra za posctegne duovno, i za spasegne pravovirni dussa bivsci usctampa visce od dvadeset razliki Kniga od nauka duovnoga, i ogradio dva ottara od mramora u nassoi Czarkvi Svetoga Lovre u Sibenuku; ostavgliam onna u Karinu, i mnoga druga jermijh nedopuscta gniegova poniznost rechi kaco ni vascega Gospostva: nego ovo samo krionicze mechiem ussilovan dobročinstvima primglienim podpuno od vasce velike dobrote.« fra Luka VLADMIROVIĆ, *Slavodobitje karstjansko pridobitje i jakost karstjanska uzdarise u kriposti S. Krixa i u moguchstvu snaxnu prave molitve*, U' Mleczi, Po Petru Valvasensu kod S. Ivana Novoga, 1765., 6.

⁴ Šime LJUBIĆ (Simone Gliubich di citta' Vecchia), *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna-Zara, Battara e Abelich, 1856., 21.

⁵ Usp.: »Mi giunge opportunamente per mezzo dell' erudissimo Sig. Conte Spiridione Gavalà di Traù un lungo catalogo di opere Illiriche, che conservansi nell' Illirico Seminario 'di Poglizza a Prico presso Almissa.« Potom navodi neke knjige među kojima: »*Avvento e quaresima del P. Banovacz ... Venez. 1759. e nel 1763. in Ancona.*« Francesco Maria APPENDINI, *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de' Ragusei*, II., Ragusa, Dalle stampe di Antonio Martecchini, 1803., 306–307.

⁶ »153 Predike od svetkovina došaštja Isukrstova složene. U Mletcih pri Dom. Loviži 1759. 4. str. XII. 155; 154 Razgovori duhovni pastira s oltara u svetkovine došaštja gospodinova(!) i korizme u kratko složeni – za lašnju službu pastirah seljanskih. U Jakinu 1763. pri Petru Ferri, 8. str. 278.; 155 Ubojstvo duše razložite. U Jakinu po Petru Ferri 1763 u 16. str. 48; II. izdanje u Zadru pri Antunu Luigi Battara 1801 u 16. str. 70.; 156 Iskanjanje saborah učinjenih toliko u garčkoj koliko u latinskoj zemlji. U Jakinu po Petru Ferri 1763. 16. str. 36.; 157 Blagoslov od polja i zaklinjanja zli vremena. U Jakinu po Petru Ferri 1767. 8. str. 364.« Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Bibliografija hrvatska*, Dio prvi: Tiskane knjige, U Zagrebu, Brzotiskom Dragutina Albrechta, 1860., 19.

⁷ Paul Jos. ŠAFAŘÍK, *Geshichte der illirischen und kroatischen Literatur*, (Herausgegeben von Josef Jiriček), Prag, Verlag von Friedrich Tempsky, 1865., 69. Pored toga Šafařík navodi sav tekst s naslovnice djela *Blagoslov od poglia i zaklignagnia zli vremena ... Isto*, 266.

Appendinija. Krajem sedme decenije 19. st. objavio je Šime Ljubić drugu knjigu *Ogledala književne poviesti*, u kojem donosi gotovo iscrpnu Banovčevu bibliografiju s oskudnim podacima o njegovu životu: »**Banovac Josip** franjevac, predstojnik države Sv. Odkupitelja u Dalmaciji, vrli propovjedalac i bogoslovac, sastavio je sljedeća diela: a) *Pripovijdanja na svetkovine korizmene*, u Mletcih 1737. 8 i 1747. 8; b) *Predike od svetkovina došastja Isukarstova*, u Mletcih 1759. 4; c) *Prisvete obitelji skazanje i probudjenje bogoljubstva pram Isusu, Mariji i Sv. Josipu*, u Mletcih 1759; d) *Razgovori duhovni pastira s otara u svetkovine došastja Gospodinova i korizme*, u Jakinu 1763. 8; e) *Izkazanje saborah učinjenih toliko u garčkoj koliko u latinskoj zemlji*, u Jakinu 1763. 16; f) *Ubojstvo duše razložite*, u Jakinu 1763. 16, u Zadru 1801. 16. Ovo dielo Kukuljević (*Bibl.*) na drugom miestu pripisuje nekome Filipu Jakobu, te mienja godine izdavanja i miesta; g) *Izpitanja svarhu sveti redovah; izvajeno iz Bogoslovice prisv. g. Arcib. Kadčica*, u Jakinu 1764 s posvetom na Luku Vladimirovića Neretvanina; h) *Predike nediljne* (po Šafariku) u Mletcih 1766. 4; i) *Blagoslov od polja i zaklinjanje zli vrmena*, u Jakinu 1747.8°. «.⁸ Iz tih bibliografskih podataka vidi se da Ljubić nije imao u rukama neka od navedenih Banovčevih djela.

Stjepan Zlatović spominje Banovca tri puta i uvijek navodi drugi broj fra Josipovih djela. Prvi put piše da je tiskao **osam** »različitih knjiga hrvatski«. ⁹ Na drugom mjestu (*književni rad pečatanih i rukopisnih djela*) piše da Banovac »kroz deset godina 1758–68. izdade u Mletcih i Jakinu deset knjiga različita sadržaja«¹⁰ Na kraju knjige u III. prilogu (*Književni rad redovnika države presv. Odkupitelja*) navodi: »Banovac ot. Josip iz Ciste skradinske krajine.

1. *Propovijedanje korizmeno*. Mletci 1747.
2. *Prisvete obitoli skazenje*. Mletci 1759.
3. *Predike od svetkovina došašća Gospodinova*. Mletci 1759.
4. *Razgovori duhovnih pastira*. Mletci 1763.

⁸ Šime LJUBIĆ, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, Knjiga 2., Rijeka, Emidija Mohović, 1869., 463.

⁹ »Ot. Josip Banovac iz Čiste Skradinske izdade osam različitih knjiga hrvatski, između kojih 'Pripovijedanje korizmeno' u Mlecih 1747. Ostale su različitoga sadržaja, pripovijedanja, život sv. Šimuna i t. d., kako ćemo viditi na svrhi poglavja V.« Stjepan ZLATOVIĆ, *Franovci države Presvat. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb, Knjigotiskara i litografija C. Albrechta, 1888., 293.

¹⁰ Usp.: »Ot. Josip Banovac iz Ciste skradinske kroz deset godina 1758–68. izdade u Mletcih i Jakinu deset knjiga različita sadržaja, kako se može vidjeti u imeniku na svrhi. Narinio kaže o ot. Banovcu, da je tiskom objelodanio dvadeset knjiga duhovnog sadržaja, mi se namjerismo samo na deset.« *Isto*, 352. Narinio je jedan od pseudonima fra Luke Vladimirovića.

5. *Izkazanje sabora grčkih i latinskih*. Jakin 1763.
6. *Ispitanje svrhu svetih redova*. Jakin 1764.
7. *Ubojstvo duše razložite*. Jakin 1765.
8. *Blagoslov polja*. Jakin 1767.
9. *Via crucis – Put križa*. Jakin 1768.«¹¹

Ispod toga je Zlatović kao opasku dodao: »Na ova se djela namjerismo, ali ot. Vladmirović u posveti djelca *slavodobiče kršćansko* kaže, da je ot. Banovac napisao i tiskom obielodanio *dvadeset* knjiga nauka duhovnoga«. Zlatović je imao u rukama gotovo sva djela koja se i danas pripisuju fra Josipu. Među njima su i ona, na kojima se Banovac potpisao anagramski: *Zavonab PISOJ* arf. Jedino se nije *namjerio* na knjižicu *Novenu aliti Devetnicu svetom Paškalu* u kojoj je posvetu Banovac potpisao: »Priponizni sluga *Zavonab PISOJ* arf«. Zahvaljujući ugledu, kojeg uživa Zlatović, donedavno se držalo da su svi navedeni naslovi Banovčeva djela.

U pregledima povijesti hrvatske književnosti, izuzev spomenutih, Banovca spominju samo Bogdanović,¹² Kombol¹³ i Novak¹⁴. Nasuprot Šurmin,¹⁵ Šegvić,¹⁶ Prohaska,¹⁷ Vodnik,¹⁸ Ujević,¹⁹ Ježić,²⁰ Rafo Bogišić²¹

¹¹ Pored toga Zlatović *Isto*, 469–470.

¹² Pod naslovom *Književni rad Franjevaca u Dalmaciji i Dubrovniku* u 18. st. piše Bogdanović: »Književni rad franjevaca bio je isprva sasvim religiozni, i dosta je velik broj onih, koji su radili i pisali knjige u tom pravcu. To su, da spomenemo samo neke: Josip Banovac (koji je u Mlecima i u Rimu izdao deset knjiga različenoga duhovnoga sadržaja).« David BOGDANOVIĆ, *Pregled književnosti hrvatske i srpske*, knjiga 1., 3. izdanje, Zagreb, Nadbiskupska tiskara, 1933., 363.

¹³ »Mletačka je Dalmacija uostalom, izuzevši Grabovca i Kačića, bila i sama u ovo doba sa svojim zamrlim gradovima spala na ovu jednoličnu književnost, njegovanu, osim spomenutih, od plodnog fra Josipa Banovca iz Čiste kraj Skradina (oko 1693.–1771.), koji je svoje propovijedi pisao za svoju 'malu braću Hrvacane, redovnike hrvatskoga slova', od fra Mate Mate Zoričića i drugih.« Mihovil KOMBOL, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb, Matica hrvatska, 1945., 335.

¹⁴ Slobodan Prosperov NOVAK, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 3. – *Od Gundulićeva poroda od tmine do Kačićeva Razgovora ugodnog naroda slovinskog iz 1756.*, Zagreb, 1999., 901.

¹⁵ Đuro ŠURMIN, *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, Lav Hartman (Kugli i Deutsch), 1898.

¹⁶ Cherubin ŠEGVIĆ, *Kratka povijest hrvatske (srpske) književnosti*, Zagreb, L. Hartman (St. Kugli), 1911.

¹⁷ Dragutin PROHASKA, *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegowina*, Zagreb, Mirko Breyer, 1911.

¹⁸ Branko VODNIK, *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga 1., Zagreb, Matica hrvatska, 1913.

¹⁹ Mate UJEVIĆ, *Hrvatska književnost – Pregled hrvatskih pisaca i knjiga*, Zagreb, Narodna prosvjeta, 1932.

²⁰ Slavko JEŽIĆ, *Hrvatska književnost od početaka do danas 1100 – 1941.*, Zagreb, A. Velzek, 1944.

i drugi ne prepoznaju neki literarni trag u Banaovčevim djelima, pa ga zato ni ne spominju. Kombol i Bogdanović ne navode nijedno fra Josipovo djelo. Bogdanović piše da je Banovac »izdao deset knjiga različenoga duhovnoga sadržaja«, a Kombol da je bio »plodan« i da je »pisao propovijedi«. Novak naglašava da je Banovac »pisac svima razumljivih propovijedi i jezično vještih zaklinjanja ..., ali je najviše uživao biti popisivač svih zala«. ²² Prema tome, sasvim je jasno kako je većina naših povjesničara književnosti smatrala da djela fra Josipa Banovca nisu relevantna za nacionalnu književnost i da u njima nema osobito vrijednih književnih tekstova.

2. Što znamo o fra Josipovu životu?

U starom nekrologiju ²³ zaostroškog samostana pod nadnevkom 5. srpnja zapisano je: »1771. Sibenici R. P. Joseph Banovac a Cista Aggregatus, et Concionator celeberimus(!), aetatis suae anno 68. vitam finivit«. ²⁴ U tadašnjim samostanskim mrtvarima vjerojatno treba tražiti najpouzdanije zapise, ma koliko bili oskudni i kratki zbog poznate franjevačke poniznosti i skromnosti. Držim da je tu začetak svih životopisa fra Josipa Banovca, kojih i nema mnogo. Od tada će proći preko 150 godina, izuzme li se ona u Ljubićevu biografskom rječniku (*Dizionario bibliografico degli uomini illustri della Dalmazia*), kad će biti napisana prva leksikonska jedinica o fra Josipu Banovcu. Nju je napisao fra Karlo Eterović za vrlo prestižni zbornik *Znameniti i zaslužni Hrvati*, a glasi: »BANOVAC, O. JOSIP rodio se u Cisti kod Skradina oko god. 1703. Stupi u franjevački red i bje župnikom više godina. U Šibeniku-Varošu

²¹ Rafo BOGIŠIĆ, *Književnost prosvjetiteljstva*, u: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3. (*Od renesanse do prosvjetiteljstva*), Zagreb, Liber – Mladost, 1974., 293–368.

²² S. P. Novak, *n. dj.*, 901. Novak predstavljajući Banovca zaključuje rečenicama: »Banovac je profesionalac dobrih i boguugodnih djela, ali je najviše uživao biti popisivač svih zala. Imao je i naviku sastavljanja anagrama, pa nešto o ludizmu svjedoči i vlastiti anagram 'Zavonab PISOJ Arf'«. *Isto*, 901.

²³ Nekrologij je naziv za odeblji svezak većeg formata u kojem su upisani preminuli članovi Provincije pod datumom smrti. Na poticaj pape Benedikta XIV (1740.–1758.) generalni ministar franjevačkog reda Kajetan iz Laurina izdao je 13. 2. 1744. dekret, kojim je naredio da svaka provincija vodi svoj nekrologij prema navedenim uputama. Prema tom dekretu, koji je još na snazi, svaki se dan prije ručka pročita u blagovaonici iz nekrologija tko je na taj dan preminuo (»Zapovijedamo isto tako, da svakog dana, na početku zajedničkog objeda, redoviti akolit pročita taj popis, prema danima raspoređen ... Nakon toga svakodnevnog čitanja neka isti akolit doda: 'Duše ovih, kao i drugih čija su imena nemarom ispuštena, neka po milosrđu Božjem počivaju u miru.' Poglavar neka odmah započne psalam 'Iz dubine vapijem' ...« Bernardin MATIĆ, *Sutješki nekrologij*, u: *Bosna franciscana*, God. VI., br. 10., Sarajevo, 1998., 237–245.

²⁴ Starinski mrtvar obitelji zaostroške od 1508 godine do 1807., f. 98.

nalazimo ga god. 1728.–1730. i opet god. 1754.–1755. Bavio se je duhovnim govorništvom te je objelodanio nekoliko svezaka propovjedi. Dobar dio svoga života sproveo je u šibenskom manastiru sv. Lovre, te ga u Visovcu (1747.) počastiše naslovom ‘f. Banovac je štampao dvadeset knjiga duhovnog sadržaja, od kojih napominjemo djela: *Pripovijdanja na svetkovine korizmene* (Mleci 1747.), »Prisvete obitoli skazanje« (Mleci 1759.), *Predike od svetkovina došašća Gospodinova* (Mleci 1759.), *Razgovori duhovnih pastira, prikazani D. Josipu Kosiriću* (u Jakinu 1763.), *Iskazanje sabora grčkih i latinskih* (Jakin 1763.) itd. Spominje se i njegov rukopis *Slatko uživanje pravovirnoga*. Umro je u Šibeniku 5. VII. 1771. i pokopan u samostanskoj crkvi.«²⁵ Bez obzira je li Eterović dobio premalo prostora ili nije raspolagao pouzdanim podacima o životu i djelima fra Josipa Banovca, ipak je čudno što je povjerovao Vladmirovićevoj priči da je fra Josip »štampao dvadeset knjiga«.

Nakon Eterovića o životu i djelima Banovca pisao je fra Karlo Balić.²⁶ Prema službenim spisima i dokumentima Provincije, koje navodi u bilješkama, Balić je napisao: »U isto ovo vrijeme razvija svoju djelatnost po dalmatinskim gradovima i selima vrsni govornik fra Jozo Banovac. Na 8 ožujka 1717 stupa u red, a na 19 ožujka položi zavjete [bilješka 234]. God. 1725 Šlektor (sic!) u Sinju [bilješka 235]. Bio je zatim gvardijanom u Šibeniku (1732) [bilješka 236]. God. 1736 imenovan je profesorom moralke u Karinu [bilješka 237]. Malo poslije u istom je samostanu i gvardijan, a ujedno i definitor provincije [bilješka 238]. Godine 1745 susrećemo ga kao magistra klerika u Karinu [bilješka 239], a god. 1747 u Šibeniku. Tu je i umr'o na 27. lipnja 1771 u 68 godini života. On je bio veoma uvažen propovijednik. ‘Concionator celebris’, veli nekrologij. Osobito su ga Sinjani rado slušali u svetištu Gospe Sinjske. Tako nam Liber Archivalis svjedoči, da je u više navrata određen za propovjednika u Sinju. God. 1759 izdao je u Mlecima: ‘Predike od svetkovina došašća Isukrsta’. ... Banovac je napisao i drugo djelašće: ‘Razgovori duhovni Pastira s oltara’, izdato god. 1763 u Jakinu. ... I u knjizi ‘Pripovijdanja na svetkovine korizmene i druge predike ...’ (Mleci, 1747) ... Banovac je spleo i lijep vijenac molitava na čast bl. Gospe: ‘Prisvete obitelji skazanja i probuđenje bogoljubstva prama Isusu, Mariji i sv. Josipu izvađeno iz

²⁵ F[ra]. K[arlo] E.[TEROVIĆ], profesor u Sinju, *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925*, Zagreb, Hrvatski štamparski zavod, 1925., 17.

²⁶ Karlo BALIĆ, *Kroz Marijin perivoj. – Štovanje Bl. Djevice Marije u franj. Provinciji Presv. Otkupitelja*, [Preštampano iz *Nove Revije* s dodatkom dvanaest pjesama o Bl. Djevici i 51 ilustracija.], Šibenik, 1931., 61–63.

različitih knjižica latinski, prinešeno i složeno u hrvatski jezik ...' u Mlecima 1759.«²⁷ Pošto je Baliću u toj studiji, prije svega bio cilj iznijeti fra Josipov odnos prema B. D. Mariji, razumljivo je što nije napisao i iscrpniji njegov životopis. I pored tih nedostataka svi koji su poslije o Banovcu pisali, imali su pred očima i zagledali se u taj životopis, što ga je napisao Balić. Krsto Stošić je u knjižici *Varoška Župa u Šibeniku* dopunio Balića podacima o Banovčevu župnikovanju u Šibeniku.²⁸ Razvidan je trag tog Balićeva pisanja i Stošićevih dopuna kod Dušana Berića,²⁹ Elizabete Palanović,³⁰ Milovana Tatarina,³¹ a osobito kod fra Petra Be-

²⁷ U bilješkama Balić donosi: bilješka 234.: »LAPM 108: 'Bacsini die 8 martii 1717 per patr. A. R. Petrum Pastirovich ad Novitiat. suscepti sequentes ... Fr. Josephus Banovaz a Sebenico in Dalmatia'. Cf. str. 128).« Bilješka 235.: »LAPM, u Brodu na 24 lipnja 1725 imenovat je za Sinj, kao profesor moralke i 'magister juvenum'. – U aktima provincijala Stančića (AM str. 134) piše: 'Die 10. octobris 1768 Data fuit facultas Reverendo Patri Fri Josepho Banovacz, ut secunda vice novam Sibenici celebret'. U aktima provincijala Despotovića (AM str. 175) štije se: '26 Februarii 1757. Conceditur facultas R. P. Josepho Banovacz typis mandandi librum ab ipso conscriptum cui titulus est«. Titula nema! U protokolu provincijala Karla Maroevića (AM str. 47) ovako je zabilježena godina smrti Banovčeve: 'Die 21 Junii 1771 R. P. Joseph Banovacz Agtus de numero aetatis annorum 78 religionis 51 munitus Ssmis Sacramentis in Conventu Sibenici obdormivit in Domino'.« Bilješka 236.: »LAPM 232.« Bilješka 237. »LAMP 304.« Bilješka 238.: »LAPM 320.« Bilješka 239.: »LAPM 367 Imenovat je 'ocem provincije'. U aktima od 1766 veli se: 'Considerando il Venerabile diffrio le fatiche benemerite del R. P. fra Giuseppe Banovacz in piñ anni avendo predicato con decoro della Provincia ... dichiara che la lui aggregazione ancor nella Congreg. di Visovaz fatta, sia aggregazione di numero ...' AM, *Acta Stančić*, str. 19.« *Isto*, 61–62.

²⁸ Krsto Stošić među župnicima Varoške župa u Šibeniku navodi: »Josip Banovac iz Čiste u Kotarima 1727–30. ... Josip Banovac (ponovno) 1754–55«. Nakon nekoliko stranica Stošić donosi: »Fra Josip Banovac iz Čiste. Njegov se rod preselio u Šibenik. Bio mu je rođak fra Filip Banovac i Božo. Šime Ljubić (Ogledalo II. 1869. 463) navodi devet štampanih djela fra Josipa, ali fra Luka Vladimirović (Slavodobice karstjansko, Mleci 1765) spominje, da je objelodanio 20 djela duhovnog sadržaja. Važne su osobito njegove propovijedi, iz kojih Jugoslav. Akademija uzima za svoj Rječnik mnoge riječi i izraze. Bio je učitelj teologije od 1725 i dalje. Na Kapitolu u Visovcu 1747 podijeljen mu je časni naslov 'pater provinciae'. Dao je podići dva oltara od mramora u crkvi samostana sv. Lovre. Umro je 5. VII. 1771. u 68 godini.« Krsto STOŠIĆ, *Varoška Župa u Šibeniku*, Šibenik, Tiskara Kačić, 1932., 7. i 10–11. Nasuprot tome 4 godine kasnije Stošić piše: »Banovac fra Josip (1727–30. župnik je u Šib. Varošu te g. 1754–55., a boravio je i u svom šibenskom samostanu. Rodio se u Čisti kod Skradina, a umro u Šibeniku 5. VII. 1771. kao magister teologije i pater provincije. Tiskao je oko 20 knjiga. [Literatura]: *Glasoviti i zaslužni Hrvati 17. vijeka*. – D. K. Stošić, *Varoška župa u Šibeniku* 1932, 10–11.« Krsto STOŠIĆ, *Galerija uglednih Šibenčana*, Šibenik, Tiskara »Kačić«, 1936., 7.

²⁹ Usp. D[ušan] BERIĆ, *Banovac Josip*, u: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, Beograd, Matica srpska, 1972., 148.

³⁰ Usp. E[lizabeta] PAL[ANOVIĆ], *Banovac Josip*, u: *Hrvatski biografski leksikon*, I., Zagreb, JLZ, 1983., 424–425.

³¹ M[ilovan] TA[TARIN], *Banovac, Josip*, u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb, Školska knjiga, 2000., 40.

zine.³² U tom nizu leksikološke jedinice u *Hrvatskoj enciklopediji*, kako onoj iz 1941. godine,³³ tako i u ovoj iz 1999. godine³⁴ izrazit su korak nazad. Iz tih se životopis izdvaja onaj iz pera Milivoja Zenića, koji je svojevrsnim paralelizmom kronološkog i djelatnog prikaza Banovčev život povezo s prošlošću kraja i sudionicima na tom putu.³⁵

2. 1. Nejasno je ili sporno

Iz postojeće literature nameće se kao sporan podatak godina rođenja. Jedni tvrde da se Banovac rodio 1693., a drugi 1703. godine. Čini se da je prvi Stanko Petrov naveo da se Banovac rodio 1693. godine. Njegovo mišljenje je prihvatio Mihovil Kombol.³⁶ U novije vrijeme njima se

³² Usp.: »Fra Josip Banovac (Čista – Kotari 1963 – Šibenik, 21. VI. 1771) [bilješka 91*] redovničko odijelo obukao je 8. ožujka a 19 ožujka položio zavjete. [bilješka 92*] Godine 1725. postavljen je za lektora u Sinju za moralno-praktičnu bogosloviju i učitelja mladeži. [bilješka 93*] Bio je zatim upravitelj samostana u Šibeniku 1732. godine, [bilješka 94*] 1736. g. lektor moralno-praktične bogoslovije u Karinu, [bilješka 95*] a malo zatim upravitelj samostana u istom samostanu i definator Provincije. [bilješka 96*] Godine 1745. je magister mladeži u Karinu, [bilješka 97*] a 1747. g. u Šibeniku. [bilješka 98*] Na provincijalnom kapitularnom sastanku u Visovcu 26. srpnja 1751. g. dobio je naziv 'Pater Provinciae' (Otac Provincije). [bilješka 99*] Bio je vrlo uvažen propovjednik. Osobito su ga Sinjani rado slušali u Svetištu Gospe Sinjske. [bilješka 100*]« U bilješkama Bezina donosi: »[bilješka 91*] BALIĆ, Kroz Marijin Perivoj, 61, bilj. 235.; [bilješka 92*] LAPM 108.; [bilješka 93*] PASD. Spisi prov. fra Andrija Staničić, 134.; [bilješka 94*] LAPM, 232.; [bilješka 95*] LAPM, 304.; [bilješka 96*] LAPM, 320.; [bilješka 97*] LAPM, 376.; [bilješka 98*] BALIĆ, Krpoz Marijin Perivoj, 62. [bilješka 99*] BAČIĆ, Nekrolog, 30.; [bilješka 100*] BALIĆ, Kroz Marijin Perivoj, 62.« Dr. fra Petar BEZINA, *Kulturni djelatnici franjevačke Provincije Presvetoga Otkupitelja u 18. i 19. stoljeću*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1994., 47–48.

³³ Usp.: »BANOVAC, fra Josip, * Čista kod Skradina oko 1693, + Šibenik 5. VII. 1771, uvaženi franjevac provincije Presv. Otkupitelja. BIBL.: Napisao do 20 djela, među njima *Pripovijdanje korizmeno*, Mleci 1747; *Predike od svetkovina došašća Gospodinova*, Mleci 1759; *Izkazanje sabora grčkih i latinskih*, Jakin 1763; *Via crucis*, Jakin 1768 itd. LIT.: Zlatović, Franovci, Zagreb, 1888. St[anko] P[ETROV].« *Hrvatska enciklopedija*, II. (Autonomoši – Boito), Zagreb, 1941., 200.

³⁴ Tu piše: »Banovac, Josip, hrv. vjerski pisac (Čista kraj Skradina, oko 1703 – Šibenik, 5. VII. 1771). Franjevac, lektor moralnoga bogoslovja u Sinju (1725–26), župnik u Šibeniku (1727–30. i 1754–55), gvardijan franjevačkih samostana u Šibeniku (1732) i Karinu (1736). Istaknuo se kao izvrstan govornik. Priredio za tisak nekoliko izdanja svojih propovijedi. *Razgovore duhovne pastira s'otara* (1763) priredio je za 'lašnju službu pastirah seljanski', a *Predike* izdane 1747. i 1759. za 'milu braću Hrvačane, redovnike hrvatskoga slova', tj. za popove glagoljaše. Molitvenik *Prisvete obitoli skazanje i probuđenje bogoljubstva* sadrži najopširniju zbirku bogoslovnih i zaklinjačkih molitava na hrv. jeziku.« *Hrvatska enciklopedija*, (Ur. D. Brozović), 1. (A-Bd), Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1999., 600.

³⁵ Usp. Milivoj ZENIĆ, *Banovčeva zaklinjanja*, u: *U pohvalu od grada Šibenika*, Šibenik, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2002., 231–233.

³⁶ Usp.: »fra Josipa Banovca iz Čiste kraj Skradina (oko 1693.–1771.), ...« M. KOMBOL, *n. dj.*, 335.

priklonila Divna Zečević.³⁷ Fra Petar Bezina,³⁸ koji dijeli njihovo mišljenje poziva se na 235. bilješku kod Balića. Na kraju te nešto duže Balićeve bilješke priopćava kako je u protokolu provincijala Karla Maroevića zapisana godina smrti fra Josipa Banovca: »Die 21 Junii 1771 R. P. Joseph Banovacz Agtus de numero, aetatis annorum 78 religionis 51 munitus Ssmis Sacramentis in Conventu Sibenici obdormivit in Domino.«³⁹ Ako je Banovac 1771. godine imao 78 godina života i 51 godinu redovništva, onda u red nije mogao stupiti prije 1720. godine. Ako je živio 78 godina, onda se rodio 1693., što bi značilo da je u red stupio u 26. ili 27. godini života. Da je u spomenutim aktima pogrešno navedena godina fra Josipove životne dobi razvidno je ne samo iz zapisa u nekrologijima, nego i iz tadašnje franjevačke školske prakse. Nema dvojbe da je franjevačka provincija, tada još uvijek Bosna Srebrena, svoje školstvo usklađivala s odredbama Tridenskog koncila, koji propisuje da dječaci koji žele pristupiti u sjemenište moraju imati najmanje 12 godina (*In hoc vero collegio recipiantur, qui ad minimum duodecim annos et legitimo matrimonio nati sunt*).⁴⁰ Tako je na provincijalnom kapitulatu, koji je održan 18. listopada 1708. naređeno da se u gramatičku školu ne primaju dječaci mlađi od dvanaest ni stariji od četrnaest godina života: »Non recipiantur inferiores duodecim et superiores quatordecim annis iuvenes ad studium grammaticale formatum,«⁴¹ Iz toga slijedi da fra Josip nije mogao biti stariji od 14 godina kad je primljen u samostan kao učenik gramatičke škole, koja je bila priprema za novicijat. Definitorij provincije Bosne Srebrene na sastanku, održanom 10. rujna 1706. u Našicama, određuje da gramatička škola traje najmanje tri godine.⁴² Ako je dječak

³⁷ Usp.: »Suvremenik Filipa Grabovca fra Josip Banovac (oko 1693. – 1771.) izdaje u Jakinu 1767. godine knjigu izrazito praktične namjene, ... *Blagoslov od pogli ...*« Divna ZEČEVIĆ, »Razgovori duhovni ... od stvari različiti« književnost u praktičnoj funkciji kršćanske pouke, u: Kačić zbornik *Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, God. XV., Split, 1983., 98.

³⁸ Usp.: »Fra Josip Banovac (Čista – Kotari 1963 – Šibenik, 21. VI. 1771)« P. BEZINA, *n. dj.*, 47.

³⁹ BALIĆ, *n. dj.*, 61.

⁴⁰ *Concilium Tridentinum*, sessio 23.

⁴¹ Usp. Jure BRKAN, *Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije Presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću*, u: Kačić zbornik *Provincije Presvetog Otkupitelja*, God. XVI., Split, 1984., 13.

⁴² Usp.: »Ut antiqua laudabilis consuetudo huius Nostrae Provinciae in recipiendis juvenibus ad sacrum Ordinem conservetur, ordinat Venerabile Definitorium, ut nullus adolescens veniens ex Parochia, seu qui prius apud Parochum litteras navaverit, sacro habitu induitur nisi prius in conventu per trien[n]ium commoratus fuerit, ut saltem extrinsecus ille experiatur religionem et religio ipsum. Datum ex aula diffinitorii in conventu D. Antonii Nassizzarum hac die 10. setembris 1706.« *Isto*, 19., bilješka 41.

kod svog župnika ili na neki drugi način stekao dostatno znanje latinskog jezika, mogao je biti primljen u novicijat, ako prije toga nije proveo tri godine u gramatičkoj školi u nekom samostanu.⁴³ Prema tadašnjim propisima nije bilo moguće primiti u školu mladića u dobi, koju bi imao Banovac da je živio 78. godina. Balić donosi da je da je Banovac umro u Šibeniku »27. lipnja 1771. u 68 godini života«. ⁴⁴ Balić se i zaostroški nekrologij ne slažu samo u datumu smrti. Budući je da Banovac 8. ožujka 1717. primljen u novicijat,⁴⁵ a tada je mogao imati najviše 14 godina, prema tome nije pohađao gramatičku školu u nekom samostanu, nego najviše godinu dana i položio ispit iz latinskog jezika. Nema, dakle, nikakve dvojbe da se Banovac rodio 1703. godine, kao što navodi većina njegovih životopisaca.

Zahvaljujući Baliću znamo da je godinu novicijata proveo daleko od rodne grude u Baču,⁴⁶ gdje je 19. ožujka 1718. položio zavjete.⁴⁷ Nakon jednogodišnjeg novicijata dolazio je studij filozofije i teologije.⁴⁸ Da bi se netko mogao natjecati za lektorat filozofije, prema Sambukanskim konstitucijama, koje su bile na snazi od 1663. do 1827. godine, morao je završiti trogodišnji studij skolastičke filozofije i četverogodišnji studij spekulativnog bogoslovlja.⁴⁹ Prema tome Banovac, čim je završio studij teologije, prijavio se na natječaj za lektora i položivši ispit bio je 24. lipnja 1725. imenovan za lektora moralne teologije u sinjskom samo-

⁴³ Usp.: »Nužno poznavanje latinskog jezika bio je uvjet za primanje kandidata u novicijat. Poznavenje latinskoga prije novicijata zahtjeva i uprava Provincije 13. srpnja 1709. i 22. lipnja 1727. godine.« *Isto*, 18.

⁴⁴ BALIĆ, *n. dj.*, 62.

⁴⁵ Usp.: »Bacsini die 8 martii 1717 per patr. A. R. Petrum Pastirovich ad Novitiat. suscepti sequentes ... Fr. Josephus Banovaz a Sebenico in Dalmatia'. Cf. str. 128).« *Isto*, 61, bilješka 234.

⁴⁶ Drevni franjevački samostan u Baču stradao je za vrijeme bune F. Rákóczija (1703.–1711.), a fratri su se pred nasiljem sklonili u Vukovar. Kad je nagodbom u Satmaru 1. 5. 1711. okončan ustanak, vratili su se franjevci u Bač, gdje ih je čekalo obnavljanje spaljenog i razorenog samostana. »Današnji izgled samostana oblikovan je i građen između 1715. i 1734. Najprije franjevci uz pomoć puka obnavljaju zapadni dio samostana (jamačno za gvardijanata fra Andrije ŠIBENČANINA (*a Sibenico*)).« Ante SEKULIĆ, *Drevni Bač*, Split, 1978., 55. U popisu gvardijana bačkog samostana stoji da je 1715. imenovan fra Andrija Šibenčanin (*P. Andreas a Sibenico*). Usp. *Isto*, 99.

⁴⁷ Kako pišu Balić (»Na 8. ožujka 1717 stupi u red, a na 19. ožujka položi zavjete.«) i Bezina (»franjevačko odijelo obukao je 8. ožujka a na 19. ožujka položi zavjete.«) moglo bi se pogrešno shvatiti da je iste godine obukao franjevački habit i položio zavjete.

⁴⁸ Usp. BRKAN, *n. dj.*, 28–46.

⁴⁹ Usp.: »jer je prema općem franjevačkom zakonodavstvu bilo izričito određeno kao *conditio sine qua non* da se netko može natjecati za lektora filozofije završeni trogodišnji studij skolastičke filozofije i četiri godine bogoslovlje.« *Isto*, 40.

stanu, kako donosi Božitković,⁵⁰ odnosno «kao profesor moralke i ‘magister juvenum’» kako navodi Balić.⁵¹ Iako je Banovac bio vrlo mlad (imao je 22 ili 23 godine), definatorij ga je izabrao za profesora, što govori da je bio izvrstan student i da je položio lektorski ispit. Poslije novicijata u Baču, čini se da je i studirao na nekom franjevačkom učilištu u Ugarskoj, a najvjerojatnije u Budimu.

Koje je sve službe obnašao, kada i gdje, držim da bi lako bilo rekonstruirati iz rukopisa *Liber archivalis* i spisa provincijala 18. stoljeća.⁵² Balić, Palanović, Bezina i Tatarin navode da je Banovac, dok je bio gvardijan u Karinu, obnašao i službu definitora Provincije.⁵³ Razvidno je da taj podatak prvi u literaturu unosi Balić, koji se u bilješci poziva na *Liber archivalis Provinciae* u Makarskoj (LAPM), ali nije jasno da li se odnosi na Banovčev gvardijanat u Karinu ili na službu definitora provincije. Banovac se nije nigdje u knjižicama »pohvalio« da je bio izabran za definitora. U nekrolozima se redovito navode službe, koje je obnašao u provinciji taj fratar. Uz ime fra Josipa Banovca nije zapisano da je obnašao tu uglednu službu. Fra Ante Crnica je donio popis svih definatorija Provincije od 1735. do 1937. godine, ali se tu ne nalazi ime fra Josipa Banovca.⁵⁴ Da Banovac doista nije bio definator Provincije, vrlo jasno govore nekrolozi pa i sam Balić. Naime, prema tadašnjim konstitucijama reda službom se definitora stjecala titula *reverendus*, a fra Josip Banovac je nju stekao adgregacijom, tj. *adgregatus (aggregatus) ad reverendos patres – pribrojen poštovanim ocima*. To znači da svojim službama nije ste-

⁵⁰ Prema službenim spisima Provincije Bosne Srebrene Božitković navodi da je provincijal fra Augustin Soljanin (ili Tuzlak) održao u Brodu 24. lipnja 1725. drugu skupštinu provincijalne uprave. Na toj su skupštini imenovani profesori moralne teologije za samostane: na Visovcu, u Karinu, u Petrovaradinu i u Sinju. »Dalje bivaju imenovani lektori moralne teologije u Visovcu fr. Andrija Barišić, Kninu fr. Pavao Silov, Petrovaradinu fr. Petar Amorović, Sinju fr. Josip Banovac, poznati propovjednik i učitelj djece.« Juraj BOŽITKOVIC, *Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala (1339–1735)*, Beograd, Štamparija Dragomira Popovića, 1935., 136.

⁵¹ BALIĆ, *n. dj.*, 61.

⁵² Usp. BEZINA, *n. dj.*, 11–12.

⁵³ Usp.: »God. 1736 imenovan je profesorom moralke u Karinu. Malo poslije u istom je samostanu i gvardijan, a ujedno i definator provincije.« BALIĆ, *n. dj.* 61. »Službu gvardijana obavljao je (poslije 1736) i u karinskom samostanu te ujedno bio definator provincije.« PALANOVIC, *n. dj.*, 424. »Bio je zatim upravitelj samostana u Šibeniku 1732. godine, 1736. g. lektor moralno-praktične bogoslovije u Karinu, a malo zatim upravitelj samostana u istom samostanu i definator Provincije.« BEZINA, *n. dj.*, 47. »Bio je definator provincije te se skrbio za karinski samostan i šibenske studente teologije.« TATARIN, *n. dj.*, 40.

⁵⁴ Usp. poglavlje *Starešine Provincije* u knjizi: *Naša Gospa od zdravlja i njezina slava*, Šibenik, Tiskara Kačić, 1939., 336–354.

kao titulu *reverendus*, ali je nekim svojim zalaganjem zaslužio da ga se pribroji onima koji su je stekli.⁵⁵ Da je Banovac bio agregant tvrdi zaostroški nekrologij,⁵⁶ obavijest o fra Josipovoj smrti u protokolu provincijala Karla Maroevića⁵⁷ i kapitularni sastanak na Visovcu prema Baliću: »Considerando il Venerabile diffinitorio le fatiche benemerite del R. P. fra Giuseppe Banovacz in più anni *avendo predicato con decoro della Provincia* ... dichiara che la lui aggregazione ancor nella Congreg. di Visovac fatta, sia aggregazione di numero ...«⁵⁸ Dakle, zbog vrlo uspješnih propovijedi, koje su bile na ponos provincije, bio je pribrojen onima koji su propisanim službama stekli titulu *reverendus*. Prema konstitucijama uprava provincije je za sve takve titule morala zamoliti vrhovnu upravu reda, jer ih je mogao podijeliti jedino general reda. Banovac je stekao i laskavu titulu *Otac Provincije*. Iz postojeće literatute nije jasno kada se to dogodilo. Eterović⁵⁹ i Stošić⁶⁰ pišu da je to bilo 1747. godine, Bezina⁶¹ navodi datum 26. srpnja 1751., a Balić pak spominje 1766. godinu.⁶² Bez konzultacije teksta izvornika to ostaje otvoreno, jer se sva trojica pozivaju na isti kapitularni sastanak, koji je održan na Visovcu.

Iz životopisa proizlazi da je Banovac cijeli život proživio u Provinciji, tj. nitko ne spominje njegova putovanja u Italiju ili kamo drugdje. Sam fra Josip nam je ostavio pisani trag da je osobno nadzirao tiskanje nekih svojih knjižica i da je u tiskari korigirao pogreške. Zahvaljujući tome znamo da je 1764. boravio u Anconi, kad je tiskao knjigu *Izpitanja svrhu sveti redovah*. Na kraju te knjige, ispod onog SVARHA na 200. stranici

⁵⁵ Usp. »*agregat* – doslovno: pribrojen, priključen. To je počasni naslov koji je Starijeinstvo franjevac davalo zaslužnim članovima koji nisu bili definatori.« Ignacije GAVRAN, *Rječnik manje poznatih riječi*, u: Nikola LASVANIN, *Ljetopis*, Sarajevo-Zagreb, Synopsis, 2003., 305.

⁵⁶ Usp.: »R. P. Joseph Banovacz a Čista Aggregatus, et Concionator celeberrimus (!) ...«

⁵⁷ Balić to navodi: »U protokolu provincijala Karla Maroevića (AM str. 47) ovako je zabilježena godina smrti Banovčeva: 'Die 21 Junii 1771 R. P. Joseph Banovacz Agtus de numero ...« BALIĆ, *n. dj.*, 61., bilješka 235.

⁵⁸ *Isto*, 62. bilješka 239.

⁵⁹ Usp.: »Dobar dio svoga života sproveo je u šibenskom manastiru sv. Lovre, te ga u Visovcu (1747.) počastiše naslovom 'otac provincije'.« ETEROVIĆ, *n. dj.* 17.

⁶⁰ Usp.: »Na Kapitulu u Visovcu 1747 podijeljen mu je časn naslov 'pater provinciae'.« STOŠIĆ, *Varoška župa ...*, *n. dj.*, 11.

⁶¹ Usp.: »Na provincijskom kapitularnom sastanku u Visovcu, 26. srpnja 1751. g. dobio je naziv 'Pater Provinciae'« (Otac Provincije). BEZINA, *n. dj.* 47.

⁶² Usp.: »Imenovat je 'ocem provincije'. U aktima od 1766 veli se: 'Considerando il Venerabile diffinitorio le fatiche benemerite del R. P. fra Giuseppe Banovacz in più anni *avendo predicato con decoro della Provincia* ... dichiara che la lui aggregazione ancor nella Congreg. di Visovac fatta, sia aggregazione di numero ...,' AM, Acta Stančić, str. 19.« BALIĆ, *n. dj.* 62., bilješka 239.

Banovac se ispričava svojim čitateljima riječima: »Nemoj se čuditi poštovani štioče ako nađeš koje pomanjkanje od stampe, zašto ja koji sam koređiva nisam moga češće oditi na štampariju, a stampatur ne razumi jezika arvarckoga i tako izpravi, kako znaš da je balje.«⁶³

Najvjerojatnije je tijekom ljeta 1768. bio u Anconi, kad je za tisak priredio knjižicu *Via Crucis, – PUT KRIŽA illi Žalosno Putovanje Našega izmučena GOSPODINA ISUKRSTA od kuće Pilatove do Kalvarie*, jer je dozvolu za tiskanje te knjižice dobio u Recinatu 9. srpnja 1768. nakon što je dominikanac fra Franjo iz Dubrovnika pregledao hrvatski tekst knjižice, koja je već bila na hrvatskom tiskana u Veneciji,⁶⁴ kako je *F. Franciscus a Ragusio Praed.* naveo u toj recenziji.⁶⁵

U zbirci propovijedi *Razgovori duhovni pastira s otara* (Ancona 1763.) na kraju, poslije onog SVRHA, donosi »opomenu«, pogrešno otisnuto APPOMENA(!), u kojoj se ispričava zbog slučajnih pogrešaka, jer je djelo sastavljao dok je bio bolestan (»da sam ja učinio ovo dilo malano budući sve bolestan«) i da zbog toga nije mogao osobno nadgledati njegovo tiskanje (»da nisam mogao nastojati ja isti kada se stampavalo«).⁶⁶

⁶³ Doslovno: »Nemojse čuditi Postcovani Sctioče ako nages koje pomagnkagne, od Stampe, zascto ja Koisam koregiva nisam mogha česchie oditi na Sctampariu; a Sctampatur nerazumi jezika arvarzkogha; itako izpravi kako znasc daje baglie.« Josip BANOVAC, *Izpitagnia svarhu sveti redovah* (izvageno iz *Bogoslovnice* prisvitloga gospodina arczbiskupa Kadgichia kakose ondi nahodi i stavglieno u ove male kgnjixicze za lascgnju sluxbu xakana slovigniana po otczu F. Josippu Banovczu Provinczie priss. odkupiteglia, prikazane na čast i posctegnie o. p. F. Luki Vladmirovichiu iz Neretve), U Jakinu, Po Petru Ferri, 1764., 200.

⁶⁴ Usp: PUT KRIŽA ili Xalosno putovagnie nascega izmučenoga Gospodina Issukarsta od kuchie Pilatove do Kalvarie. S' prilikam otaitstvah tuke uregien. Koije put postavglien u Manastirij i Czarqna Reeda Svetoga Ocza Tranczescka od obsluxegnia Provinczie Bosne Srebarnicze. U Mletizi, po Josippu Koroni, 1743.16°, [1]-40, 47-96. (R II C-16°-167, zatim 2 primjerka vrlo slična izdanja U Mletizi 1747. (16°52 str.) R II C-16°-39.

⁶⁵ Na zadnjoj se stranici nalazi: »Ego infrascriptus attente perlegi opusculum Viae Crucis Illirico(!) Idiomate impressum Venetiis, cujus inscriptio *Put Krixa illi xalosno Putovagnie nascega izmučenoga Gospodina Isukarsta od kuche Pilatove do Kalvarie*, in quo orthodoxae Fidei, aut bonis moribus nihil dissonum, imo ad excitandam, & augendam devotionem erga Passionem Domini nostri Jesu Christi utile reperi. Quare illud reimprimi posse arbitror. Datum ex nostro Conventu Domus Lauretanae Recinetae Nonis Junii. Anno Domini 1768. *Ego F. Franciscus a Ragusio Praed. Ex Missionarius Apost. Cap[el]aus & ejusdem Conventus Vicarius.*

⁶⁶ Tu stoji: »APPOMENA. Akobi scto nesputno bilo u ovomu kratku sabranju, i istumagegnju Razgovorah, i s. Sakramenatah alliti svetothajstva, uzdamse u dobrotu onni, koi budu stit dachemi opprostiti, i imatime oggovorena; i to za mnogo uzroka, a navlastito dasam ja ucinio ovo dilo malono, buduchi sve bolestan, da nisam mogao nastojati ja istii kadase stampavalo, i paak daga nisam cinio ni za velikee naučiteglie, ni za koje razkosje moje slabe pameti i nauka; negoli najparvo na slavu Boxiju, paka na korist i prosvitglenje dussah karstianski i za lakost pastirah alliti parokah, navlastito nassega jezika Harvaczko-ga.« Josip BANOVAC, *Razgovori duhovni*, U Jakinu, Po Petru Ferri, 1763., 277.

Dakle, sigurno je da je fra Josip osobno u tiskari ispravljao tiskarske greške. Kad zbog bolesti nije mogao, to je naveo u djelu. Pošto je tiskao u Veneciji i Anconi, pouzdano je da je tada putovao u Mletke i Jakin i tamo bio barem za vrijeme tiskanja knjiga. Tim prije jer je znao iste godine tiskati više knjige. U Veneciji je 1759. kod Domenica Lovise tiskao zbirku propovijedi *Predike od svetkovina došašća Isukrstova* i knjižicu *Prisvete obitoli skazanje*. Može se, dakle, zaključiti da je Banovac više puta putovao u Italiju, a prije svega u Veneciju i Anconu.

3. Što Banovac uštampa?

Glede broja djela fra Josipa Banovca veliku je pomutnju unio fra Luka Vladimirović u posveti djelca *Slavodobitje krstjansko* gdje je »usilovan dobročinstvim primljenim« napisao »krionice« da je fra Josip »uštampa više od dvadeset razliki Kniga od nauka duovnoga«⁶⁷ i da je pored toga

⁶⁷ U posveti *DRAGHI GOSPODARU, i milli Priategliu* pored ostalog fra Luka piše: »Znano je prid Bogom i prid svitom devoczion alliti bogogliubstvo vasce posetene kucche i vasci osobito poznani Roditeglia prema nascemu svetom Redu i prema nama uboghim Redovnikom. ... Bivsci dakle vasca posctena kuchia jedna i vasce gospodstvo jedan od parvi, tako da te svuda slave i priznaju ne samo po nassoj Dalmazij nego po Ungarij i drugi misti i kragliestvi sva nasca bratja redovniczi. I kakono je viggeno sunze od svakoga, ovako je poznano i vasce dobročinstvo općeno. ... Za dochi u poznagne svoga plemena mnoghi trude, muče se, pak najposli malo se okoriste, mali vasce gospodstvo toga doisto ne traxi, dali akobi se ko nasca tebi xelio znati, zadosta je ogledati se u vasce od kuche prizime, s koim vas vas svit zove i koje je potvargieno s mnoghim diplomam i attestim a navlastito Alvisa trecchega Muceniga generala, koji u vrime razmirja naodechi se brez pinezzi olliti dinara da plati vojsku, ne nage se drughi nego vasc stricz a Toninov otacz Pere, koi dade seto pitasce. ... Dade gospina Ivu, Perina brata a vascega gospostva otza; dade vascega brata Jerolima, koga mladost opchieno se plače; dade vasca dva sina Ivu i Jaka, Boxe blagosslovi ij, da budu ugodna xeglia svoj roditeglia, z drughim koje bude Bogh dati. Ostavgliam zascto bi bilo mnogo dugo izfomačiti ovde ossobitu gliubav i nastojagne Vascega Gospostva prema B. D. M[ariji], koja se sctuje od pravovirni izvan Grada u Varoscu czarkvu koju poče graditi vasc poscteni roditegl sad immenovani, a vi je dospiste. Tako campanio, tako dvi lampade od srebra, tako kossugliu, od srebra učniste istoj Blax. Diviczi Mar. prem da s pomochiu bratje Varrossana, ma s vascim nastojagnem; seto Ja isti podpuno poznajem bivsci bio parokom za ossam godina i u loxia sa svom gliubavju moj trud redovnički za spassegne dussa karschianski i zapomoch iste Bl. Div. M. Ma bivsci ove sve stvari podpuno očgte svitu, Gradu i Varoscu, od gni drugo ne govorim. Nemogu mimocchi dva nasca brata redovnika, a vasci rodiaka Otza Fra Filipa, koga jurve dussa u miru počiva, i Otza P. Fra Jozzipa, kojij premda sada naodi sse u starosti nie prista od svoje mladosti do sada činiti dobra za posctegne duovno i za spassegne pravovirni dussa bivsci usctampa visce od dvadeset razliki kniga od nauka duovnoga i ogradio dva ottara od mramora u nassoj czarkvi Svetoga Lovre u Sibeniku. Ostavgliam onna u Karinu i mnoga druga jer mi j[i]h ne dopuseta gniegova poniznost rechi, kako ni vascega gospostva, nego ovo samo krionicze mechiem ussilovan dobročinstvim primljenim podpuno od vasce velike dobrote. Sve dakle pria rečene kriposti, milosti, dostojtastva i dobročinstva i josc mnoga druga pravedno su me ganulla. Prikazativam ovi moj trudak, kojij davam na svitlost za korist i pomoch pravovirnim karschiana da mogu poznati kripost Krixa svetoga, i jakost molitve,

još »ogradijo dva otara od mramora u našoj Crkvi Svetoga Lovre u Šibeniku«⁶⁸ Iako su gotovo svi, koji su pisali o Banovcu, posumnjali u vjerodostojnost te fra Lukine tvrdnje, ipak je nisu sasvim odbacili. Nedvojbeno je da Vladmirovićevo pisanje treba shvatiti u duhu galantnog stoljeća kada pretjerivanja svake vrste nisu bila ništa nedopušteno i čudno. Nije nimalo smetalo što nije sasvim istinito to što govore ili pišu. Trebalo je imati kakvu takvu verisimilitas, neki djelić vjerodostojnosti, neko uporište u stvarnosti.⁶⁹ Sam Vladmirović priznaje da je bio »prisiljen dobročinstvima« obitelji Banovac svoje djelce prikazati »*Gospodinu Gos. Nadi Banovczu svake časti dostojnomu Gragianinu Sibenickomu, svomu ossobitom Gosp. i priategliu*«. Desetak godina prije tiskanja te knjižice fra Luka je na župi Varoš u Šibeniku (župnik 1755.–1757.) naslijedio fra Josipa Banovca (župnik 1754.–1755.), a ponovno je bio župnik od 1759. do 1763. na toj istoj župi,⁷⁰ pa je tu mogao upoznati važnost obitelji Banovac ne samo glede varoške župe, nego i franjevačkog samostana sv. Lovre, kako to iznosi u posveti te knjižice. Meni se čini da je za tu fra Lukinu »masnu pohvalu« fra Josipa Banovca neposredni uzrok to što je Banovac prikazao »*na čast i posctegnie o. p. F. Luki Vladmirovichiu iz Neretve lecturu generalnomu, pripovidaoczu opchienomu u biskupatu Sibenickomu czarkvenoga zbora idkuscitegliu, ispovidniku coludricza i paroku dostojnomu od Varossa*«, koju je objavio 1764. u Jakinu. Vladmirović je samo uz-

pak naučivsci k' Boguse uppraviti. ...« Luka VLADMIROVIĆ, *Slavodobitje karstjansko pridobitje, i jakost karstjanska, uzdarixe u kriposti S. Krixa, i u moguchstvu snaxnu prave molitve*, (Izasclo na svitlost po O. P. F. Luci Vladmirovichu *Lecturu Generalomu, pripovidaoczu i missionaru Apostolskomu. Reda S. O. Francescka Provinczie Prisetvoga odkupitegliu u Dalmaczij.* – A prikazano gospodinu gos. NADI BANOVVCZU vake časti dostojnomu Gragianinu Sibenickomu, svomu ossobitom Gosp. i priategliu.) U' Mleczi, Po Petru Valvasensu kod S. Ivana Novoga, 1765., 5–7.

⁶⁸ Pozivajući se na fra Luku Vladmirovića piše o. Josip Soldo: »Dvadesetih godina XVIII st. podignuta su u crkvi još dva mramorna, jednostavna oltara: sv. Blaža i sv. Roka, Šimuna i Frane. Ta su dva oltara, ispod kora, napravljena zaslugom fra Josipa Banovca koji ih je novčanom pomoću obitelji Banovac i Marcata podigao. Grobovi tih dobročinitelja samostana bili su pred oltarima.« U bilješci 191. piše: »Obitelj je Banovac bila veliki prijatelj franjevaca i ona je dala sagraditi župnu kuću u Varošu, posvećenu 1740. Stoga joj je Luka Vladmirović i posvetio svoje Slavodobitje 'Nadi Banovczu svake časti dostojnomu Gospodinu Sibenickomu'. Ivan je Banovac uređivao 18. II 1723. račune s gvardijanom a ticali su se testamenta njegovog brata Petra (ASS, sam. spisi II, 21). Ta je obitelj imala svoj grob pred samim otarom sv. Šimuna i Blaža s natpisom: D. O. M. / PETRUS ET IOANES / FRATRES BANOVACZ SIBI / SUI SQUE POSTERIBUS SEPULCRUM / HOC P. C. / A. D. 1722.« Josip SOLDO, *Samostan sv. Lovre u Šibeniku*, u: Kačić – Zbornik Provincije Presv. Otkupitelja, God. I., Split, 1967., 47. (inače članak str. 5–94).

⁶⁹ Usp. Miroslav BEKER, *Renesansa i klasicizam*, u: *Povijest književnih teorija*, Zagreb, SNL, 1979., 117–120.

⁷⁰ Usp. STOŠIĆ, n. dj. 7.

vratilo ne škrtareći pri tom u pohvali – »*Otza P. Fra Jozzipa kojij premda sada naodisse u starosti nie prista od svoje mladosti do sada činiti dobra za posctegne duovno, i za spasegne pravovirni dussa bivsci uscampa visce od dvadeset razliki Kniga od nauka duovnoga*« Istina će biti, po onoj aurea mediocritas, negdje u sredini, tj. da je *uštampa* oko desetak ili do desetak knjiga i knjižica. Na devet ih se *namjerio* istinoljubivi otac Stipan Zlatović. Uglavnom ih toliko navode iscrpne biobibliografske natuknice u leksikonima.⁷¹ U zbiricama rariteta naših knjižnica i danas ih se toliko može pronaći atribuirano Banovcu. Broj knjižica, koje je tiskom objavio fra Josip Banovac, zaustavlja se najčešće na deset. Znatno je manji broj djela ili tih knjižica, čijim se autorom može smatrati fra Josip Banovac. Razmišljajući nad Vladimirovićevom tvrdnjom Elizabeta Palanović je ukazala kako se i danas *Ispitanja svrhu svetih redovah* pogrešno »*pridaju*« Banovcu.⁷² Već Tatarin tu knjižicu ne ubraja među Banovčeva djela.⁷³

Mislim da je prigoda i da je vrijeme postaviti pitanje koja se djela ne smiju više »*pridavati*« Banovcu, za koga Tatarin zgodno reče da nije »*originalan pisac*«. Za *Ispitanja svrhu svetih redovah* sam je Banovac na naslovnici⁷⁴ istaknuo da nije njegovo djelo, a u obraćanju čitatelju (Sti-

⁷¹ Berić nije iznio nikakvu dvojbu u Banovčevo autorstvo deset djela što ih je naveo u bibliografiji: »*Pripovidanja na svetkovine korizmene*, Mleci 1737, 1747; *Predike od svetkovina došastja Isukarstova*, Mleci 1759; *Prisvete obiteli skazanje i probdjenje bogoljubstva pram Isusu, Mariji i S. Josipu*, Mleci 1759; *Razgovori duhovni pastira s' otara u svetkovine došastja Gospodinova i korizme u kratko slozeni*, Jakin 1763; *Izkazanje saborah učinjenih toliko u garčkoj koliko u latinskoj zemlji*, Jakinu 1763; *Ubojstvo duše razložite*, Jakin 1763, Zadar 1801; *Ispitanja svarhu sveti redovah*, Jakin 1764; *Predike nediljne*, Mleci 1766; *Blagoslov od polja i zaklinjanje zli vrimenta*, Rim 1766, Jakin 1767; *Via crucis – Put od križa*, Jakin 1768.« BERIĆ, n. dj., 148.

⁷² Usp.: »Ako je točan navod fra Luke Vladimirovića(!) u predgovoru djelu *Slavodobice kršćansko* (Venecija 1768) da B[anovac] 'uštampa više od dvadeset razliki Knjiga od nauka duovnoga', onda je danas poznat tek dio Banovčevih djela. Nekima se možda zameo trag ili su uporabom bila uništena, a možda je gdje koje izdano anonimno te mu autorstvo nije utvrđeno. Budući da je B[anovac] običavao preuzimati i izdavati tekstove drugih autora, mogao mu je Vladimirović(!) pripisati i neko djelo koje je on samo izdao. Tako mu se još danas pridaje djelce *Ispitanja svrhu svetih redovah* (Ancona 1764), za koje je u naslovnim podacima sam naveo da je 'izvađeno iz Bogoslovnice, kako se ondi nahodi, i stavljeno u ove male knjižice po ocu f. Josippu Banovezu', a koje je zapravo ulomak iz djela splitskog nadbiskupa Antuna Kačića *Bogoslovje Diloredno oliti Rukovod slovinski na poznavanje svetoga reda* (Bologna 1729).« PALANOVIĆ, n. dj., 424–425.

⁷³ »Banovac nije originalan pisac, pa je, recimo, knjiga *Ispitanja svrhu svetih redovah* (Ancona, 1764) samo dio knjige Antuna Kačića *Bogoslovje Diloredno* (Bologna, 1729).« TATARIN, n. dj. 40.

⁷⁴ Tekst naslovnice glasi: IZPITAGNIA / svarhu sveti redovah / Izvageno iz Bogoslovnice, Prisvitloga / Gospodina Arczibiskupa kadčichia / kakose ondi nahodi, i stavglieno / u ove male kgnjixicze za Lascgniu / sluxbu xakana slovigniana / PO OTCZU / F. JOSIPPU BANOVCZU / Provinczie priss. odkupiteglia, Pri-/ kazane na čast i posctegnie /

oczu) je iznio i razloge koji su ga potaknuli na tiskanje toga djela: »Pri-poljubljeni brate štioče, ganula me svesrdna ljubav poštenja Božjeg i korist općena mladića našega slavnoga naroda, navlastito popa, koji naški uče za govoriti svete Mise, da ti na svitlost u ovim malim knjižicama nauk, neka svaki lašnje more pripraviti s'naukom primiti SS. Redove male i velike. Sve je ovo izvadeno onako kako se nahodi u Bogoslovnici Prisvitloga i pripošto-vanoga gospodina arcibiskupa Kadčića, velikoga naučitelja u crkvi Božjoj, a slava i dika naše Dalmacije. Nisam ništa tio nadometnuti, ni smanjkati, zašto mi se čini da bi krivo učinio onakom velikom bogoslovcu. (istaknuo P. K.) Nego vidim da iste knjige pomanjavaju i ako se koje nahode mnogo su skupe i tako siromašni pripravljati(!) primat Svete redove. Ovi, a ne drugi uzrok bio je moj (istaknuo P. K.) i poštovani mladići, metnuti u krat-ko ovo sve na svitlost, koje knjižice more se za male jaspri providiti, a tebi veliku korist u nauku učiniti, za dostojno dilovati u svetim redovima ...«. ⁷⁵

Iz opaski, koje je na kraju teksta unio saznajemo da je samo fra Josip nadgledao tiskanje knjige i da se prodavala u Zadru, Šibeniku i Splitu. ⁷⁶

Dakle, Banovac je samo priredio novo izdanje djela *Bogoslovje diloredno oliti Rukovod slovinski na pozavarje svetoga reda splitskog nadbiskupa Antuna Kačića* davši mu praktičan naslov *Ispitanja svrh svetih redova*. Nedvojbeno je da su naši stari povjesničari književnosti pogriješili kad su Banovcu pripisali tuđe djelo, a vjerojatno zbog inercije to se još događa u našim uglednim knjižnicama. Srećom, autori leksikonskih natuknica ne idu njihovim putem.

3. 1. Tko je autor knjižice *Iz kazagnie saborah* ...?

Pored knjige *Ispitanja svrh svetih redova* gdje se iz naslovnice vidi da je Banovac samo priređivač novog izdanja to se iz naslovne stranice knjiži-ce *Iz kazagnie saborah*, koju je objavio u Jakinu 1763. godine, tj. one iste godine, kad je objavio i treću zbirku propovijedi *Razgovori duhovni*

O. P. F. / LUKI VLADMIROVICHIU/ IZ NERETVE / *Lecturu Generalnomu, Prip-vidaoczu opcheno-/ mu, u Biskupatu Sibenickomu Czarkvenoga / zbora iskuscitegliu, Ispovid-niku Coludric-/ za, i Paroku dostojnomu od Varossa./* U Jakinu, MDCCLXIV., / Po Petru Ferri./ *S'Dopusctegnem Stariscina./*

⁷⁵ Isto, 10. Ta knjiga ima dvije paginacije, obje su arapskim brojevima: prva ide od broja 5 do 10 (odnosno najmanje 11 ili dalje, primjerak u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, R II C-16-79 je oštećen), a druga paginacija počinje s brojem 1 i teče do broja 202), a druga od 1. do 202. stranice.

⁷⁶ U napomeni stoji: »*Nemojse čuditi Posctovani Sctioče ako nages koje pomagnkagne, od Stampe, zascto ja Koisam koregiva nisam mogha česchie oditi na Sctampariu; a Sctampatur nerazumi jezika arvarzkogha; itako izpravi kako znasc daje baglie.*« A potom: »Proda-juse u Zadru, u Šibeniku, i u Splitu.« Isto, 200.

pastira s' otara u svetkovine došastia Gospodinova i korizme. Prema naslovnici, na kojoj je otisnuto: IZ KAZAGNIE / SABORAH / [vč]igneni toliko u Garçkoi, koliko u La-/tinskoi zemgli, i koisu primgljeni, i / odbaçeni; od kolikesu potribe, i tko / imma oblast skupit sabor, korisno / znati, i kriposno besiditi./ Po / Oczu P. F. Jozipu Banovczu / Pripov./ U JAKINU, MDCCLXIII./ Po' Petru Ferri./ S'Dopusetegnem Stariscina./ – čini se da nema dvojbe tko je autor toga malog djela. Jedino ime koje se spominje jest fra Josip Banovac. Takav se sud može steći i kad se pročita predgovor upućen čitatelju, tj. SCTIOCZU: »Znaj dobro poštovani Štioče, da je zakon jedno upravljenje zdvorašnje naši dilovanjiah, po komu upravljenju lašnje možemo služiti Bogu i paziti se oda zla, jer svaka, koja su u zakonu naređenja, našega življenja stavljena. Istina je da su mnogi zakoni na ovom svitu i svaki drži da će se u svom zakonu saraniti, ali se puno varahu, jer koji nije opran svetim krštenjem ne može ulisti u kraljestvo nebesko. Istina je da su karšteni kalvini i luterani i uzdaju se šaraniti samo virujući u Isukrsta, mali lažu i sovom su lažju raširili svoje erežije. Mi katolici držimo za članak od vire da se svaki u svom zakonu saraniti ne more, nego samo mi, koji temeljito držimo i virujemo što nas uči S[veta] Crkva rimska, izvan koje saranit se ne more. Odmetnici S. Crkve to jest riščani ne mogu se po svom zakonu spasiti, sa svim da poste, Boga mole i druga dobra dila čine; zašto se Grci u mnogim stuarma protive Svetomu pismu i nauku svetih otaca, a slažu se s krivovirci daržeći i virujući suprotivna sveti sabora. Videći Sveta Crkva tolika krivovirstva, erežije i odmetnutija, počela je kupiti sabore za da s[veti] otc i naučitelji svaka protresu i izvide, ter da ukrivna odbace, a upravna i istinita potvarde, za iskoreniti erežije, i sjediniti svaka u jedan zakon i viru, i posli toliki sabora nije se moglo dovršiti, kako će se viditi u slidenju štijući sve sabore u ovih knjižica, zato nemoj se liniti štij često, vidićeš i naučit lipi nauka.«⁷⁷ Nakon toga predgovora slijedi izla-

⁷⁷ U dslovna grafija glasi: »Znaj dobro posctovani Sctioçe, daje zakon; jedno upravlignie sdvorascgnie nascii dillovagniah, po Komu upravligniu lascgnie moxemo Sluxiti Bogu, i pazitise odazla, jer Svaka Kojasu u zakonu naregenie nascega xivglignia Stavgliena. Istinaje dasu mnoghi zakoni na ovom Svitu, i Svaki darxi dachiese u Švom zakonu Saraniti; Allisse puno varahu, jer koi nije opran Svetim Karsctegniem nemoxe ulisti u Kragliestvo nebesko: Istinaje dasu Karscteni Kalvini, i Luterani, i uzdajuse Saraniti Samo virujucchi u Isukarsta; mali laxu i Sovomslu Laxiu rascirili Svoje Erexie. Mii Katoliczi darximo za članak od vire, dase Svaki u Svom zakonu Saraniti nemore, nego Samo mii, Koji temeglito darximo, i virujemo Seto nas uci S. Czarkva Rimska, izvan Koje Saraniste nemore. Odmetniczi S. Czarkve tojest Rischiani, nemoguse po Svom zakonu Spasiti, Sasviim da poste, Boga mole, i druga dobra dila čine; zasctose Garezi u mnoghim Stuarma protive Svetomu pismu, i nahuku Svetih Otaczah, a Slaxuse Skrivovirczi darxechi, i viruiuchi Suprotivna Svetii Saborah. Videchi Sveta Czarkva tolika Krivo virstva, Erexie, i odmetnutia, počelaie Kupiti sabore za da Ss. Otczi i naučitegli Svaka protresu, i izvide, ter da ukrivna odbacze, a upravna, i istinita potvarde; za iskoreniti Erexe, i Siediniti Svaka u jedan

ganje materije: Od sabora razdijeljeno na 6 dijelova (str. 5–34), na 35. stranici se nalazi himna sv. Anti Padovanskom *Si quaeris miracula*, pod naslovom *Molegne S. Anti od Padue*. Na posljednjoj stranici se nalazi molitva sv. Anti i dozvola za tisak. Knjižicu je po nalogu ankonskog biskupa pročitao fra Franjo Puarić (Pvarich) iz Makarske, jer je bila sastavljena na hrvatskom jeziku. Pošto u njoj nije našao ništa što je protivno vjeri preporučio je 22. studenog 1762. da se dopusti tiskanje.⁷⁸ Indikativno je da Puarić ne navodi naslov knjižice kao ni ime njezina autora, a to je bilo uobičajeno u takvim dokumentima.

Bilo mi je čudno spominjanje »kalvini i luterani« u Dalmaciji, pa me je to uputilo na literaturu iz budimskog kruga. Vrlo sam brzo utvrdio da je ta knjižica zapravo jedno poglavlje iz djela *Istina katoličanska* fra Antuna Bačića, gvardijana u Budimu.⁷⁹ U razgovoru 3., članak 4. piše Bačić *Od saborah* napominjući da je taj dio knjige otisnut na pogrešnom mjestu.⁸⁰ Banovac je taj Bačićev članak doslovno preuzeo (vrlo su male razlike u leksiku i grafiji) i to tvori njegovu knjižicu *Iz kazanje saborah*. Banovčeva odstupanja su češća i znatnija na samom početku, nego u ostalim poglavljima. Za ilustraciju donosim početak u izvornoj grafiji:

zakon, i viru, i posli tolikii Saborah niesse moglo dovarsciti, kakochiese vidjeti u Slidegniu Sctiuchi Sve sabore u ovih Knigxicza, zato nemoise liniti Seti često vidichiesc, i naučit lipi nahukah.« Josip BANOVAC, *Iz kazagnie saborah*, U Jakinu, Po Petru Ferri, 1763., 3–4.

⁷⁸ Usp.: »Die 22. Novembris 1762. – Jussu Illustris. & Reverend. Episcopi attente perlegi suprad[ictum] Libellum in Illirica(!) lingua compositum, & nihil in ea inveni, quod Fidei orthodoxae repugnat; quapropter typis mandari posse censeo, si iis ad quod spectat ita videbitur. In fidem &c. – Dat. Ex nostro Conventu S. Francisci ad Altum Anconae. – Ego Fr. Franciscus Pvarich de Macarsca Ord. Min. de Obs. – Die 24. Novembris 1762. – Vidit Canonicus Declò pro Illmo & Rmo Episcopo.« Isto, 36.

⁷⁹ Na nslovnici je otisnuto: *Istina katolicsanska illiti Skazagnie upravghiegnia spasononoga xitka karstianskoga, s zabillixegniem zablugiegnia garsckoga odmetnuiscva illiti garcskie erexiah u koje su nesrichno upali odkad su se od Rimske Czarkve oddilili Izvagiemo iz Svetoga Pisma iz naukah svetie otaczah i razliky knigah sloxeno u iezik illiricsky i na svitlost dato po Otzu Fra Antunu Bachichiu Reda male bratie obsluxitegliah S. O. Francescka, Provinczie Sreberno-Bosanske Gvardianu u Budjmu, ... Godine MDCCXXXII u Budimu kod Ivana Giurgja Nottenstein.*

⁸⁰ Usp.: »Ovy cslanak posctovany sctioecse od Saborah nie stavghien na svoje misto zascto sctampatur neznauchu nasckoga jezika privario se je i slidio drugo sctampati. Zato da sasvim ne ostane ovdj sam ga stavio, a bilo mu je misto gori prie Razgovora trechiega na listu 206. Zato nemoiti mucсно biti na svoje misto sctiuchi ga namistiti.« BAČIĆ, n. dj., 235.

Bačić	Banovac
<p>»Skupscinne svete, illiti sabori vechie zdarxe usebe Boxanstvene, nego gliudske stvar; zascto u saborie isty duh svety csiny dilla, po skupglienym pravovirnjm, takose moxe razumiti iz Csigniegny Aposctolskie na pogl. 15. gdi buduchise skupili Aposctoli, naiposlie u kazuje svety Petar, daje duh svety odredio sve po gnima: <i>Visum est Spiritui Sancto & nobis, nihil ultra imponere vobis oneris, quam haec necessaria.</i> Vigenoie duhu svetomu, i nama, niscta vechie nestaviti vami brimena, nego ova potribita. I ovoje isto obechao Issukarst kod svetoga Mattie na pogl. 18. v. 20. <i>Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum.</i> Gdi dva, illi try Skupglieni budu u ime moje, ondisam posrid gni.</p> <p>Skupglegnie moxe biti dobro, i moxe biti zlo; od Skupglegnia, illiti Sabora dobra govory David u Psalmu 110. v. 1. <i>Confitebor tibi Domine in toto corde meo, in consilio justorum & congregatione.</i> Ispovidichiu se tebi Gospodine iz svega sarcza moga, u vichiu pravednie, i u Skupglegniu. Jerbose Sabori svety Kupe za ispoviditi Viru, i zakon pravy od Issukarsta ukazan, i upraviti xivglegnie nasce po istinitomu nacsinu od Issukarsta ukazanu, i od Apostolah pripovidanu.</p> <p>Od Saborah zlie govory isty David u Psalmu 21. v. 17. <i>Concilium malignantium obsedit me.</i> Sabor zlochudnie obsio jest mene. Nitisam slidio s' Saborom izpraznosti, kakoje u Psalmu 25. v. 4. pisano. Ovakvjsu Sabori, i Skupsetine Ereticske, i odmetnicske; Zascto niesu Skupglieni za izviditi istinu, i poznavsciu sliditi, negosu Skupglieni za potvarditi zlochudno iznascasta, od zlochie svoje, i da u izpraznosti uzvijse sebe, traxechi kojasu svoja, a ne kojasu Boxia.</p> <p>Drughisu Sabori opchienen, kowsuse kupili od svega svjta za korist opchiensku, A drughsu ossobity koymasu bjli Biskupi od jednoga Kragliestva, illi od jednoga Arkibiskupata, i ovie naregiengnia, nezaduxuje sve karstiane u opchienu, nego samo onoga Kragliestva illi Arkibiskupata. Opet drughsu sabori od stola Aposctolskoga potvargieni, a drughsu odbaczeni. Zatochiemo viditi kowsu Sabori opchienen, i potvargienen od stola Aposctolskoga, i kowsu odbaczeni.« (str. 225–226)</p>	<p>»Sabori, illiti S. Skupscinne vechie uzdarxe u sebi Boxanstvene, nego gliudske Stvari; zascto u Saborii isti Duh Sveti ciny dilla po Skupu pravovirnij, takose more razumiti iz cigniegniaa Aposctolski,</p> <p>naiposlie u kazuje S. Petar, daje duh S. odredio sve po gnima: <i>Visum est Spiritui Sancto & nobis nihil ultra imponere vobis oneris, quam haec necessaria.</i> Vigenoie duhu Svetomu, i nama, niscta vechie nestaviti vami brimena, nego ova potribita. I ovoje isto obechao Isukarst kod S. Mattia na pogl. 18. Redku 20 <i>Ubi duo, vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum.</i> Ghdi dva, illi tri Skupglieni budu uimme moje, ondisam posrid gni.</p> <p>Skupglegne moxe biti dobro, i zlo; od Skuplegnia, illi Sabora dobra govori David u pismi 110. R. 1. <i>Confitebor tibi Domine in toto corde meo, in consilio justorum & congregatione.</i> Ispovidichiu se tebi Gospodine izasvega moga Sarcza, u vichiu pravedni, i u Skupglegniu. Jerbose Sabori Sveti Kupe za ispoviditi viru, i zakon pravi od Isukarsta ukazan, i upraviti xivglegnie nasce, po istinitomu nacsinu od Isukarsta ukazanu, i od Apostola pripovidanu.</p> <p>Od Saborah zlii govori isti David u pismi 21. R. 17. <i>Concilium malignantium obsedit me.</i> Sabor zlochudni obsinuoje mene. Nitisam Slidio s' Saborom izpraznosti, kakoje u pismi 25. R. 4. pisano. Ovakisu Sabori, i skupsetine Ereticke, i odmetnicke; zascto niesu skupglieni za izviditi istinu, i poxnavsciu Sliditi, nego Skupglieni za potvarditi zlochudno iznascasta, od zlochie Svoje, i da u izpraznosti uzvise Sebe, a ne Boxia.</p> <p>Drughisu Sabori opchienen, kowsuse Kupili od svega sviita, za korist opchiensku, a drughsu Ossobiti, u koimasu bili Biskupi od jednoga kraglistva, illi od jednoga Arczibiskupata, i ovoje naregen bia, nezaduxuje Sve Karstiane u Opchienu, nego samo onoga Kraglestva, illi Arczibiskupata. Opet drughsu sabori od Stola Aposctolskoga potvargeni, a drughsu odbaceni; zatochiemo viditi kowsu Sabori opchienen, i potvargeni od Stola Aposctolskoga, i kowsu odbaceni.« (str. 5–6)</p>

Banovac na taj način prenosi iz retka u redak Bačićev tekst do posljednjih riječi njegova članka. Moguće je da je upravo tekst posljednjeg poglavlja, u kojem se govori o pokušaju sjedinjenja »rišćana« s majkom »Crkvom Rimskom«, potaknuo Banovca da taj Bačićev 4. članak objavi kao posebnu knjižicu. Evo tog dijela:

kod Bačića	kod Banovca
<p>»55. Ne znam svarhu koga razloga utemeljeni slobodno nama govore: da smo se mi od nji odlučili i da smo njiovi odmetnici, budući da oni nigda ne mogu nama kazati iz sabora ni iz istorja da igda Rimaska Crkva pod oblastju Carigrada bila i da su oni zapovidali Crkvi Rimskoj, kako dakle mogu reći da smo mi njiovi odmetnici? Vas sviet i oni isti znadu da je Crkva Rimaska Carigradskom i drugima vladala za toliko stotina godina. Dakle, oni su naši odmetnici, a nismo mi njiovi, zašto je nji odmetnula Crkva Rimaska kako svoje stablo, jer su se pomišali s eretici starim i novim, i vazda Boga moli da jim Bog oči otvori i pamet razbere da poznadu pravi zakon i pravu crkvu, a da ostave erežije i eretičke nauke.</p>	<p>»Ne znam svarhu koga razloga utemeljeni, ter nami slobodno govore: da smo se mi od nji odlučili i da smo njiovi odmetnici, budući da oni nigda ne mogu nama ukazati iz sabora ni iz istorja da je igda Rimaska Crkva pod oblastju Carigradskom bila i da su oni zapovidali Crkvi Rimskoj, kako dakle mogu reći da smo mi njiovi odmetnici? Vas sviet znade, a oni isti da je Crkva Rimaska Carigradskom i drugima vladala za toliko stotina godina. Dakle, oni su naši odmetnici, a nismo mi njiovi, zašto je nji odmetnula Crkva Rimaska kako svoje stablo, jer su se pomišali s eretici starim i novim, i vazda Boga moli da im Bog oči otvori i pamet razbere da poznadu pravi zakon i crkvu, a da ostave erežije i eretičke nauke.</p>
<p>56. Mlogi od nji poznaje istinu i poznaje da su zabludili, ali kasne pokajati se od zločah i na pravi put obratit se; još se mlogi boje da ji crkva ne usiluje ostaviti njiov običaj i prići u latinski, osobito duhovnici; zašto govore: ako ostavimo naš zakon, ne znamo knjige latinske, zato ćemo za ništa biti držani. Ali se žalosni i brezpametni varaju, zašto Crkva ne ište drugo od nji, nego da ostave erežije i da slide nauke sveti otaca i svetoga pisma; to samo oće Crkva Rimaska od nji, pak će biti uopćeni skupu pravovirnije, kako su za toliko stotinah godinah bili. A neće Crkva Rimaska da oni ostave grčki običaj, nego da stoje u svemu kako i prije, to jest, neka poste koliko im drago, liturgije poje po svomu običaju, krste se i druge sakramente služe, kako su i prije.« (str. 257–258)</p>	<p>Mlogi od nji poznaju istinu i poznaju da su zaludili, ali kasne pokajati se od zloča i na pravi se put obratiti; još se mlogi boje da ji crkva ne usiluje ostaviti njiov običaj i prmiti latinski, navlastito duhovnici; zašto govore: ako ostavimo naš zakon, ne znamo knjige latinske, zato ćemo za ništo biti držani. Ali se žalosni i brezpametni varaju, zašto Crkva ne ište drugo od nji, nego da ostave erežije i da slide nauke ss. otacah i s[vetoga] Pisma; to samo hoće Crkva Rimaska ud nji, pak će biti uopćeni i skupu pravovirnom, kako su za toliko stotina godina bili; a neće Crkva Rimaska da oni ostave grčki abičaji, nego da stoje u svemu kako i prije, t. j., neka poste koliko im drago, le-turgiju neka stiju po svom običaju, krste i druge sakramente služe, kako su i prije.« (str. 30)</p>

Banovcu je ostalo još nekoliko stranica od arka papira i popunio ih je tekstom *Tomače se nike sumlje* (str. 31–34) i *Molenje S. Anti od Padue* (str. 35–36). Tekst tumačenja sumnji po istom je receptu Banovac pre-

uzeo od Bačića, kod kojega se taj tekst nalazi u sklopu 7. razgovora o purgatoriju i paklu (str. 509–557). Bačić ga je naslovio: *Tomacse se nike sumglie* (str. 554–557) iz kojega donosim uporedno prvi broj (tj. 19) i sami kraj ili tekst pod brojem 25 u izvornim grafijama:

kod Bačića	kod Banovca
<p>»19. Parvo, tarpeli u paklu svi Proklety jednaku muku? Odgovarase da govorechi od mukke osudiegnia, po kojoj, proklety nigda nechie viditi Boga, kojaje naivechia mukka, da ne tarpe svi proklety jednako, nego nagnie, illi vechie. I razloghie ovy, jer kako blaxeny u slavi nebeskoy niesu svi u jednakoy slavi, nego koy umagnoj, koy u vechioj, i nisctanemagnie svisu zadovoljno napugnieni slatkosti nebeske: Tako i proklety u paklu, tarpe vechiu, illi magniu xalost od izgubgliegnia, i nisctanemagnie svisu zadovoljno napugnieni xalosty, i u ovomuse ukazuje pravda Boxia; koy svetym daje toliko vechie bistro vigiegnie bistva svoga, kolikogaje koy vechma zasluxio. A' prokletiem toliko xalosty od izgubgliegnia, kolikogaje koy vechma uvridio.« (str. 554).</p>	<p>»Parvo, tarpeli u paklu svi prokleti jednaku muku? Odgovarase, govorechi od mukke osugeni, po kojoj osugeni nechie nigda vidit Boga, kojaje naivechia muka, da ne tarpe svi prokleti jednako, nego nagne illi vechie. I razloghie ovi, ier kako blaxenii u slavi nebeskoi nisu svi u jednakoi slavi, nego koi u magnoi, koi u vechioj, nisctanemagnie svisu zadovoljno napugnieni slatkosti nebeske: Tako i prokleti u paklu, tarpe vechiu, illi magniu xalost od izgubgliegnia, i nisctanemagnie svisu zadovoljno napugnieni xalosti, i ovomuse ukazuje prauda Boxia; koi svetom daje toliko vechie bistuo(sic!) vigegnia bistua svoga, kolikogaie koi vechma zasluxio, a prokletim toliko xalosti od izgubgliegnia, kolikogaje koi vechma uvridio.« (str. 31).</p>

Najveća udaljenost između Banovca i Bačića je na samom kraju:

kod Bačića	kod Banovca
<p>»25. Scesto, Imali koja Dusca s'tylom sada u Paklu? Zascose nahody u svetomu pismu, dasu niky propali xivi u Pakao; i u historia dasu odnesceni od hudobah? Odgovarase, Istina jest dase sctie u Kgniga Broiah na pogl. 16. v. 33. Da Kore, dathan, i Abiron xivi bjse proxdarti od zemglie, i sveto Pismo govory da xivi saidosce u Pakao, i ostase pokriveni zemgliom. I kod svetoga Luke na pogl. 16. v. 22. od Bogatzca, koy umarvsci by ukopan u paklu, i od onuda Abrama mogliasce, da poscgie Lazara, damu razlady jezik. Naisty nacsin istinaie dase sctie u Historia dasu Diavly nike griscnjke odnieli, i scetylom(sic!), i z' duscom, sasviem tiem, nemoxese doisto znati jesuli sada u paklu, i stylom, i z' duscom.</p>	<p>»Scesto, imali koia Dussa s' tilom sada u Paklu? zascose nahodi u S[vetom] Pismu, dasu niki propali xivi u Pakao; i odneseni u od Udobah? Odgovarase, istinaje dase setie u S[vetom] Pismu, u kgniga od broja na pogl. 16. Da Koru, Dathana, i Abirona xive zemglia proxdri, i u Pakao propadosce.</p> <p>I kod S. Luke na pogl. 16. od Bogaczca, koy umarvsci bii ukopan u pakao, i odonud Abrama mogliasce, da possaglie Lazara, damu razladi jezik. Sctiese pak dasu nike griscnjke odnieli Diavli u pakao s' tilom, i s' Dussom;</p>

kod Bačića	kod Banovca
<p>Jer po nauku svetoga Paula vaglia, da svi umremo, i tako dase razdyli dusca s' tylom, i dase tylo u prah obraty. Moxese dakle od kore, Dathana, i Abirona rechi, dasu xivi sascli u pakao u dusci, a dasu tylesa gniova ostala pod zemgliom zasuta. Poisty nacsin od Bogatczu daie ukopan u paklu u dusci, a ne u tylu. Sctose pak vely daje Bogatcz u paklu imao ocsi, i jezic, moxese razumiti od dusce, koiaie vladala s' ocsima, i s' jezikom. Od onie koiesu Diavli xive odnieli, moxese rechi, dasuy udavili, pak duscu odnili u Pakao, a tylo stavili u mista skrovita, illi pod zemgliu dase negagiu(sic!) do suda Boxiega. Nisctanemagnie mogaoie Bogh svemoguchy odrediti da budu odnesceni, i s' tylom, i z' duscom u pakao, jersu mogli Diavli zadavitigni, pak opet sastatise Dusce s' tylom, i odnesceni biti u pakao. Jerbo darxymo daje, i Divicza Maria na nebo uznescena, i z' duscom, i s' tylom, tako mogu biti, i oni u Pakao; <i>Buduchi dasu neprocizniiena dilovagnia Boga svemoguchiega, komu slava i djka, z' Diviczom Mariom i sasviem svetiem u vjke vjka. Amen.</i>« (str. 556–557)</p>	<p>Jer po nauku S. Paula vaglia, da svi umremo, i dase razdili Dussa s' tilom, i tilo dase u prah obraty. Moxese dakle od kore, Dathana, i Abirona rechi, dasu xivi sascli u Pakao s' Dussom, a tilesa gniova ostala pod zemgliom zasuta. Po isti način od Bogatczie bio ukopan u paklu s' Dussom, a ne s' tilom.</p> <p>Od onnii, Koiesu Diavli xive odnieli, moxese rechi, dasuji udavili, pak Dussu u Paka ponili, a tilo ostalo u mistu skrovitu; Nisctanemagnie mogaoie Bogh odrediti da budu odneseni, i s' tilom, i s' Dussom u pakao,</p> <p>Jer darximo daje D. Maria na nebo uznescena i s' Dussom, i s' tilom, tako mogu bitti, i onnii u pakao. <i>Molimo dahle Boga i Diviczu Mariu danas uzdarxe u obsluxegnju nascega svetoga zakona za utechi vicgnju muku, a dobiti neizmurnu slavu. Ma uticimose suaki dan S. Anti od Padue slidechiim molegnem.</i>« (str. 33–34)</p>

Zaključak je, dakle, vrlo kratak i sasvim jasan: Banovac je priredio novo izdanje Bačićeva članka, koji tvori osobitu cjelinu, kojoj je pridodao teološko objašnjenje može li se vjerovati da se neke osobe nalaze u paklu s dušom i tijelom prije općeg suda. Knjižica *Iz kazanje sabora* je samo novo izdanje i ne može se atribuirati fra Josipu Banovcu kao autoru, nego kao priređivaču novog izdanja.

3. 2. Dvojnost Razgovora duhovni

Banovčeva treća tiskana zbirka propovijedi: *Razgovori duhovni*⁸¹ sadrži 29 propovijedi ili razgovora i teoretska objašnjenja s praktičnim

⁸¹ Na naslovnici stoji: *Razgovori duhovni pastira s' otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme u kratko sloxeni i na svitlost dati za lascgnju sluxbu pastirah seglianski*, Po otezu f. Josippu Banovczu Reeda(!) S. Franceska, prikazani i posvechieni pripocctovanom gospodinu knezu D. Jossipu Kosirichiu kanoniku stolne czarkve sibenicke i oppatu svetoga Lovre u Morignia, U Jakinu MDCCLXIII., Po Petru Ferri, S' dopuscetgnem starecina; str. XIV+278.

uputama o svetih sakramenata. Premda naslovi razgovora i vrijeme za koje su namijenjene ukazuju na veliku sličnost s propovijedima iz prvih zbirki,⁸² ipak se i površnim poređenjem dobija jasan uvid da se radi o novoj propovijedi koja ima vlastitu namjenu i neko drugo tumačenje ili poruku njezinim slušateljima. Za primjer evo djelić iz *Razgovora XXVIII. Na treću svetkovinu Uskarsa. Od mira*:

»Kad se razdili Lot svojim stricem Abramom, zapade ga na ždrib hrđaviji dio, cića šta veoma mrzijaše na strica i počеше među se čobani inaditi i svađati radi meša, što puno žao bijaše Abramom ter sinovcu govoraše: *Ne quaeso sit iurgium inter pastores tuos et meos* – molim te nemoj da je kar i inad među nam, već ako ti je žao da je meni zapao bolji dio, prominimo se i živimo u miru. I tako Abram promini se i uze gori dio za da su u miru i skladu. Vidjevši Bog Abramovo mirno i ljubeznivo srce, reče mu: Pogledaj Abrame na sve strane oko sebe *hanc tibi dabo et semini tuo*. I tako Bog dađe Abramom i njegovu porodu svaku sriću obilnost, jer biše čovik od mira, koji u sebi uzdrži sva druga dobra *quia sub nomine pacis omnia bona comprehenduntur*. Tako naš Isukrst uskrsnu i ide s veseljem svojim učnikom i pozdravlja ji[h] s onim ričima od mira: *pax vobis* ovako i ja vami navišćujem jutros: mir vami. Nami je od najveće potrebe i koristi stati u miru i u skladu.

Od tri vrste biliže bogoslovci mir: prvi – bit u miru s Bogom, ne imadući suprot njemu rata nit što dilovati suprot njegovu zakonu, jer kad je tko u grihu s Bogom je u nemiru; kao kad je u milosti, jest s Bogom u miru. Drugi mir, koji imamo imati jest biti u miru s nama istim, t.j. bit siguri u duši, koliko moremo znat da nismo u grihu smrtnome, jer bismo tada bili nemirni u našoj duši. Treća vrsta od mira jest bit u miru s našim iskrijnim, želeći mu i čineći sve ono što bi rada da se tebi učini, š njim lipo općiti i govoriti, ka[k]o Bog zapovida. Za utvrditi nas naš Spasitelj u miru i ljubavi, ne samo nami je to priporučio, dali je jošte dilova naš[]izvrsnija za postaviti među nas mir i ljubav; među ostali dili, koja dilova naš Spasitelj bij prisveti sakramenat njegova Tila i Krvi, dilo najveće i najplemenitije. Premda je Bog svemoguć, više dat ne more; premda je mudar, više dat ne umi, nego duši sebe u ovom sakramentu. *Audeo dicere, quod Deus cum sit omniotens plus dare non potuit, cum sit sapiens plus dare nescivit*. Ovi Sv. Sakramenat ostavi nam za hranu

⁸² Usp.: Razgovor I. *Od suda opchienoga* (1-6) : Predika III. Drughe Nediglie Korizme. *Od Suda opchienoga*. Na suuduchiese odkriti sve potainosti nasce Dusce, bitichie pristrascno Pristoglie, i suddacz, iziskivachiese sluxba, i slidichie odsuda. (1747.); Razgovor III. *Za nedigliu drughu – od molitve*. (16-23) : Predika X. *Na začehie Gospino*. *Od molitve*. (1759.); Razgovor XVI. *Za nedigliu parvu korizme*. *Od dusce*. (96-103) : Predika II. *Parve Nedigli Korizme*. *Od Dusce*. Immamo Duscu čuvati, jerie nasca, jerie sama, i jerie od kupgliena karvu Isukarstovom. (1747.); Razgovor XIX. *Za nedigliu trechiu korizme*. *Od mormoragnia*. (115-122) : Predika XIV. / Na S. Mathia i kad hochiesc. *Od Marmoregnia*. Marmoregnie grih texak, od kogase nemoxe izličiti neporekavscise od zla rečena. (1747.); Razgovor VII. *Od S. Sakramenta tiila Isusova* (41-46) : Predika XXV. *Od prisvetoga Sakramenta Tila Issukarstova* (1759.) itd.

duhovnu naše duše, mali zapriti da, koji ga uzotili budu blagovati, imaju biti u miru, jerbo je *misterium pacis*. Dade Isus ovi sakramenat svim, jedabi ga primajući svi se u miru i ljubavi uzdržali. *Ideo hoc sacramentum convivium dicitur, quia sacramentum est unitatis et pacis in concordia edentium institutum* S. Toma de Vila nova.« (Razgovori, 177–178).

Isti svetopisamski primjer dobio je sasvim novo tumačenje u XII. prediki prve zbirke propovijedi:

»Štiem u S. Pismu od *Poroda* da posli nego se razdili Lot svojim stricem Abramom, počese se njiovi pastiri među sobom inaditi i karati radi mešah od paše, što puno žao bijaše Abram, ter sinovcu govoraše: *molim te da nije kara među mojim i tvojim čobani*. Ako ti nije u volji dio, koji te zapao na ždrib, uzmi i oberi koju ti stranu drago, a ja ću uzeti koja ostane, istom da smo u miru. Kad to razumi Lot uzē stricu dio, koji bijaše kao izvrsniji, jer radaše obilno, a dade svoj stricu i Abram se kontenta istom da su u miru, jerbo znadiše da gdi bude Mir Bog će dati napridak. Kad vidi Bog što Abram učini radi sklada i mira, govori mu: Abramē sinko, pogledaj na sve strane oko sebe i sve što moreš okom vidjeti, dat ću ti za baštinu i nakon tebe tvojim sinovima, i premda je zemlja neplodna unapridak će ploditi. I tako Abram u malo vrmena steče puno više, nego je imao i to mu Bog dade jer bijaše čovik od mira. U sadanje vrime dile se bratia, sinovci i drugi, i među njima su inadi, svađenje i puno puta ubojstva, pravdanja i sve im je kesa otvorena, kome? Parcem, sudcem i drugim izilicam, pravdajući se, Zašto? Za dan oranja oli za koju stvar od manje koristi i tako vole dvostruko izgubiti pravdajući se, nego svome bratu popuštati za da su u miru. Ta, nije li bolje popuštati rad mira, a u Boga iskati dila kojano će nadoknaditi svakom koji u njega uzište pravde, kako je dao i Abram, jer s mirom ide svaka obilnost. Kad se dva pravdahu, valja najposli da jedan dobije, ma kad dobije ili veće valja što je dobio ili što je stratio pravdajući se? Daklen je dobro i ugodno bratji pribivati zajedno. Oh Bože, koliki ožaci, bogastva i imanjstva spala su na uboštvo i hardu trošeći i harčeći u pravde i inade, a da se ljubi mir, ta bi se slidilo u koristi i obilnosti. Ah tužna slipočo od mnogi! (*Predike od svetkovina doscascija*, XII., str. 117–118)

Nasuprot razgovora ili propovijedi u kojima je došla do izražaja Banovčeva velika inventivnost, praktičnost i skladan izričaj, u drugom dijelu Razgovaragniah od sakramenatah fra Josip se čvrsto drži izlaganja fra Antuna Bačića i gotovo doslovno prenosi njegov tekst.

Bačić	Banovac
<p>1. Sakramenat jest zlamegnie chuteche, milost Boxiu illi izhodak gnie milostiv, po naregigniu Boxiemu, jako zlamenujuchi, naregien za spasegnie csovika putujuchiega. To jest xivujuchiega, na ovomu svitu. <i>Scot. 4. dist. 1. q. 2. art. 2. lit. f.</i> I prem da naučitegli na mloghe drughe nacšine Sakramenat tomace, nisctanemagnie u bistvu svise slaxu.</p>	<p>Sakramenat alliti svetottajstvo jest zlamegnie chuteche, milost Boxiu illi izodak dillo gnezino iste milostivo, po naregigniu Boxjemu, stvorglivo jako zlamenujuchi, naregen za spasegnie čovika putujuchiega, t. j. xivuchiega, na ovomu svitu. I premda naučitegli na mnoghe drughe načine Sakramenat tomace, nisctanemagnie u bistvu svise slaxu.</p>
<p>2. Velljse, da Sakramenat jest zlamegnie chuteche; Zascto izvan onizy stvary skoymse esini, drugonam u poznagnie donosij; Napriliku voda na Karsctegniu esininas znati, da ono politie ucsignieno s' ricšima, i s' odlukom, zlamenuje opragnie dušce od griha, i milost Boxiu, koju po Sakramentu primamo. ...</p>	<p>Govorise, da Sakramenat jest zlamegnie chuteche; zascto izvan onizii stvarii skoymse čini, drugonam u poznanje donosi; n. p. voda na karsctegniu čininas znati, da onno prolitie učignieno s' ričima, i s' odlukom, zlamenuje opragnie Dušce od griha, i milost Boxju, koju po Sakramentu primamo. ...</p>
<p>4. Velljse, da Sakramenti milost Boxiu, po naregigniu Boxiemu jako zlamenuju. Zascto Sakramenti ne samo zlamenuje milost Boxiu, negoju jako diluju, to jest da brez nikakva dostojanstva onoga koy prima, Sakramenti od sebe diluju milost Boxiu; tako da primglien Sakramenat nemoxe biti, dase ne primy milost Boxia, ako u sebi neima zaprike milosti Boxioj: A kadse u grihu prime Sakramenat, prem da onda neprimase milost, koju diluje Sakramenat, nisctanemagnie, pokajavscise od griha, i ucsinivsci pokoru, primase ista milost, kojabise primila na primgliegniu Sakramenta. <i>Fael. Pot. tom, 3. part. 1. cap. 1. n. 10. ...</i></p>	<p>Vellise, da Sakramenti millost Boxju, po naregigniu Boxjemu jako zlamenuju; zascto Sakramenti ne samo zlamenuje millost Boxju, negoju jako dilluju, t. j. da brez nikakva dostojanstva onoga koi prima; Sakramenti od sebe dilluju milost Boxju; tako da primglien Sakramenat nemoxe biti, dase neprimi millost Boxja, ako u sebi neima zaprike millosti Boxioj, a kadse u grihu prime Sakramenat, premda onda neprimase millost Boxju, koju dilluje Sakramenat, nisctanemagnie, pokajavscise od griha, i ucinivsci pokoru, primase ista milost, kojabise primila primajuchi Sakramenta. <i>Fael. Pot. tom, 3. part. 1. cap. 1. n. 10. ...</i></p>
<p>6. Velljse dasu naregieni Sakramenti za spasegnie Csovika putujuchiega, to jest xivujuchiega na ovomu svitu: Zascto niesu naregieni Sakramenti za Angele, koysu jurve potvargieni u milosti Boxioj, i nemoguju izgubiti: Nitisu naregieni za Blaxene, slavu nebesku uxivajuchie, zasctosu ovy jurve u milosti Boxioj. Nitisu naregieni za diavle, i ossudiene, jer ovy izgubilisu milost Boxiu, nitiu mogu imati. Negosu Sakramenti naregieni, za vaskollik narod Cšovicsanski, jost na ovomu svjtu xivujuchy, zascto Bogh kolikoje od gniegove strane, ochie sve kolike spasene.« (str. 261–162)</p>	<p>Vellise, dasu naregieni Sakramenti, za spasegnie čovika putujuchiega, t. j. xivuchiega na ovomu sviitu; zascto niesu naregieni Sakramenti za Angele, koisu jurve potvargeni u millosti Boxjoi, i nemoguje izgubiti: Nitisu naregieni za Blaxene, kojisu u slavi nebeskoj, zasctosu u millosti Boxjoi; nitisu naregieni za Diavle, jersu izgubili millost Boxju, nitichieje imat. Negosu Sakramenti naregieni za vas kolik narod Čovičanski, josc na ovome svitu xivuchi, zascto Bogh kolikoje od gnegove strane, ochie sve kolike spasene.« (str. 197–198)</p>

Banovac, kako se može vidjeti, gotovo doslovno slijedi tekst budimskog gvardijana fra Antuna Bačića. Kad se kod Bačića pojavi latinski tekst s prijevodom Banovac preuzima samo prijevod ispuštajući tekst na latinskom, kako je to u predgovoru najavio⁸³. Evo jedan primjer iz 2. poglavlja:

Bačić	Banovac
<i>Samoje sedam Sakramenatah, a ne viscie, ni magnie.</i>	<i>Samoje sedam Sakramenatah, a ne visce, ni magnie.</i>
7. Daje samo sedam Sakramenatah, a ne viscie, ni magnie, od vrimenta Aposctolskoga virovalaje vazda sveta Czarkva, i naiposlie ucij Sanor Tridentinsky Sess. 7. <i>can. I. Si quis dixerit Sacramenta novae legis non duisse omnia a IESU Christo Domino nostro instituta, aut esse plura vel pauciora quam septem, videlicet: Baptismum, Confirmationem, Eucharistiam, Poenitentiam, Extremam Uncionem, Ordinem, & Matrimonium; aut etiam aliquod horum septem non esse vere & proprie Sacramentum, anathema sut.</i> Ako tko recse, da Sakramenati novoga zakona, niesu bili svi od ISSUSA Issukarsta Gospodina nascega naregieni, illi day jest vechie, illi magnie nego sedam, to jest Karsctegnie, Krizma, Tylo Issusovo, Pokora, Naiposlidgnie Pomazagnie, Red i Xenidba, illi takogier da koy od ovo sedam nie pravy i istinity Sakramenat, nekaje proklet.« (str. 263)	Daje samo sedam Sakramenatah, a ne visce, ni magnie, od vrimenta Aposctolskoga virovalaje sveta Czarkva, i naiposlie uci Sanor Tridentinski u sidagniu sedmom Kanonu I. Sovim rigma: Ako tko recse, da Sakramenati novoga zakona, niesu bili svi od Isukarsta Gospodina nascega naregieni, illi daije vechie, illi magnie nego sedam, t. j. Karsctegnie, Krizma, Eukaristia, Pokora, Uglie Sveto, Reed Sveti i Matrimonio ili xenidba; illi tak'ogier da koy od ovo sedam nije pravi i istiniti Sakramenat, nekaje proklet.« (str. 198–199)

Ne može se reći da je Banovac samo redom prepisivao, jer je pored tekstova na latinskom ispustio i nekoliko manjih cjelina. Tako je izostavio u 7. poglavlju cjelinu: *Mogu li se od zla redovnika iskati i primati sakramenti?* (Bačić, 273–274), zatim *More li tko drugi izvan biskupa krizmati i krizmu blagosloviti* (Bačić 288–290), u sakramentu euharistije izostavlja sve erežije osim grčke (Bačić, 297–305 i 326–335), *Od misa grgurevski, Za koga se može misa govoriti?, Od vrimenta u koje se može misa govoriti, pa Kada se može misa započeta ne sliditi?* zatim *Od otara i sveog suđa i odiće potribite za misu i tko ovo može blagosloviti te Od dužnosti slišati misu*

⁸³ Usp.: »Buduchi ovi nauk od velike potribe Pastirom harvachianom, koj se ne mogu pomochi drughim jezikom, zato sam ga hotio za gniovu korist staviti za ovim razgovorih duhovni, neka koristuju pravovirnim. Ne mechem u latinski jezik svidocanstva svetog pisma, ni SS. Otaczah, ni saborah, buduchi da ji ne razume, nego ji mechiem u nase jezik.« BANOVAC, *Razgovori duhovni*, 196.

(Bačić, 344–361), u sakramentu pokore izostavio je: *Izgubljena dobra dila po novoj pokori opet ožive* (Bačić, 368–370), u sakramentu ženidbe je izostavio erežije (Bačić 414–419), a potpuno je izostavio sakramenat svetog reda uputivši čitatelja na tiskanu knjižicu o tome sakramentu i Kačićevu *Bogoslovnici*.⁸⁴

Banovac je drugi dio knjige *Razgovori duhovni* (str. 197–277) preuzeo od fra Antuna Bačića, a to nije nigdje naznačio. Nasuprot tome on je u svojevrsnom predgovoru tome dijelu knjige dosta jasno naznačio da je tekst, koji donosi bio napisan ne nekom stranom jeziku: »Buduchi ovi nauk od velike potrebe Pastirom harvachianom, koj se ne mogu pomochi drughim jezikom, zato sam ga hotio za gniovu korist staviti za ovim razgovorih duhovni, neka koristuju pravovirnim. Ne mechem u latinski jezik svidočanstva svetog pisma, ni SS. Otaczah, ni saborah, buduchi da ji ne razume, nego ji mechiem u nasc jezik i na početku i svarsri riči bitiche dvi baczotine, illi dva punta ovako: Ovih nauk od sedam Sakramenata jest naipotribiti, jer su očisctegnie i opragnie zlochia potvrgegnie i nadometnutje millosti Božje.«⁸⁵ Čak ni taj vrlo kratki uvod većim je dijelom Banovac preuzeo od Bačića. Banovac piše: »Ovo je ono sedam svetnjaka zlatni, koje vidi S. Ivan u Očitovanju, iz koji svitlost milosti Božje u dušu pravovirni ulazi. Ovo je ono sedam zvizda sjajući, koje isti S. Ivan vidi u desnici Sina Božjega. Ovo je opranje i očištenje zloća obećano od Boga po Ezekielu proroku: 'Izli[t] ću svrhu vas vodu čistu i očisti[t] ćeete se od sviju zloća vaši.' Zašto po SS. sakramenti ili se ličimo od bolesti duhovni ili se uzdržimo u milosti Božjoj ili dostojno primajući veću milost. Dobivamo, zato od sakramenatah potribito je veliko znanje. Najpri će se govoriti od sviju uopćenu, pak od svakoga napose.« (*Razgovori duhovni*, 196)⁸⁶ Na kraju kraja treba reći da su *Razgovori duhovni*

⁸⁴ Banovac piše: »Od ovoga sakramenta ostavljam govorenje, budući štampan libretac za svete redove u kom se nakode(!) svaka potribita. Komu je potreba neka prividi u istomu ili u Bogoslovnici Kačića.« *Isto*, 262.

⁸⁵ *Isto*, 196.

⁸⁶ Usp.: »Ovo su ono sedam stupa kameniti zabilježeni u Proverbiu na pogl. 9. v. 1. koje izriza mudrost vičnja i svrhu tvrdine njiove sagrađi crkvu katoličansku. Ovo je ono sedam svitnjaka zlatni, koje vidi Sveti Ivan u Očitovanju na pogl. 1. v. 12. iz koi svitlost milosti Božje u dušu pravovirnije ulazi. Ovo je ono sedam zvizda sjajući, koje isti Ivan vidi u desnici Sina Božjega, kako je u istomu poglavju na 16. pisano, koje iz desnice milosrđa Božjega prosvitljuju crkvu svetu njegovu i daju svitlost života u duše pravovirne. Ovo je ono opranje i očištenje zloća obećano od Boga po Ezekielu proroku na pogl. 36. v. 25. *Effundam super vos aquam mundam & mundabimini ab omnibus inquinamentiis vestris. – Izli[t] ću svrhu vas vodu čistu i očisti[t] ćeete se od sviju zloća vaši. Zašto po SS. sakramenti ili se ličimo od bolesti duhovne ili se uzdržimo u milosti Božjoj ili dostojno primajući veću milost dobivamo, zato od sakramenatah vele znati potribitije, u ovomu razgovoru ima[t] ćemo govorenje, najprije od sviu zajedno, pak od svakoga napose.« BAČIĆ, *Istina katoličanska*, 259–260.*

jednim dijelom Banovčevo djelo, a drugim dijelom (str. 196–276) je zapravo novo, nešto skraćeno, izdanje Bačićeva razgovora o sakramentima iz djela *Istina katoličanska*.

3. 3. *Via crucis – Put krixa*

Mala knjižica od 64 stranice vrlo malog formata sadrži Banovčevu posvetu na talijanskom kontesi Danieli De Dominis, obrazac pobožnosti križnog puta na talijanskom na prvih 23 stranice, zatim tekstove za tu istu pobožnost na hrvatskom i Plač Blažene Dvice Marije, koji se pjeva tijekom pobožnosti. Naslovnica glasi: VIA CRUCIS / Overo strada dolorosa / del Nostro Signore / GESU' CRISTO / Dalla Casa di Pilato al Calvario / unita e datta alla luce / dal Reverendo Padre GIUSEPPE BANOVACZ / Minore osservante / ed offerta al merito / Dell' Illma Sig. Contessa / DANIELA DE DOMINIS / In Ancona M.DCC.LXVIII. / Nella stamperia di Pietro Ferri. / *Con licenza di' Superiori*.

Iz dozvole za tisak, koju je Banovac priložio, jasno se vidi da je hrvatski tekst te knjižice bio već tiskan u Mlecima i njega je pažljivo pročitao neki dominikanac Franjo iz Dubrovnika i nije u njoj pronašao ništa što bi bilo nesuglasno sa pravom vjerom i dobrim običajima, nego dapače smatra je vrlo poticajnim štivom za povećavanje pobožnosti prema Kristovoj mucu. Evo Franjinog mišljenja:

»Ego infrascriptus attente perlegi opusculum Viae Crucis Illirico(!) Idiomate impressum Venetiis, cujus inscriptio *Put Krixa illi xalosno Putovagnie nascega izmuc, enoga Gospodina Isukarsta od kuche Pilatove do Kalvarie*, in quo orthodoxae Fidei, aut bonis moribus nihil dissonum, imo ad excitandam, & augendam devotionem erga Passionem Domini nostri Jesu Christi utile reperi. Quare illud reimprimi posse arbitror. Datum ex nostro Conventu Domus Lauretanae Recineti Nonis Junii. Anno Domini 1768.«

*Ego F. Franciscus a Ragusio Praed.
Ex Missionarius Apost. Cap-aus &
ejusdem Conventus Vicarius.*

Drugi »recenzent« je bio vrlo kratak i isto tako vrlo jasan: »Neka se ponovno tiska – REIMPRIMATUR . *F. Thomas Maria Canini Ord. Praed. Sacrae Theologiae Moralis Lector, & Pro-Vicarius S. Officii Anconae.*« Moguće je shvatiti da se ovaj dio tzv. recenzije odnosi na dio knjižice na talijanskom. Sasvim je jasno da autor ove knjižice nije fra Josip Banovac, koji je napisao jedino posvetu.

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuva se primjerak knjižice: *Put krixa illi Xalosno putovagnie nascega izmuženoga Gospodina*

Issukarsta od kuchie Pilatove do Kalvarie. S' prilikam ottaistvah ruke uregien. Koi je put postavglien u manastirii i czarqua Reeda Svetoga Ocza Franczescka od obsluxegnia Provinczie Bosne Srebarnicze. U Mletzi, po Josippu Koroni, 1743. (sign. R II C-16-167) i dva primjeraka izdanja iz 1747. (sign. R II C-16-39). Pošto fra Josip Banovac 1743. nije bio franjevac Provincije Bosne Srebrene nego Provincije sv. Kaja, odnosno Presvetog Otkupitelja, razvidno je da on nije taj neznani franjevac *Provinczie Bosne Srebarnicze*, koji je sastavio ili priredio mletačka izdanja knjižice *Put Križa*. Pošto je akademik Nikica Kolumbić za ovaj zbornik opširnije i svestrano obradio ovu knjižicu, držim da je ovo sasvim dovoljno u ovom članku.

3. 4. *Ubojstvo duše razložite – čije je djelo?*

Fra Josip Banovac je 1763. tiskao knjižicu, na čijoj naslovnice je otisnuto:

Ubojstvo dusce razloxite: zlochia griha smartnoga uzima xivot dusce od kogachie bit skazagnie bistua, varsta i razdiglegnia gniegova. Korisno znati, nesamo pokornikom, dalli i ispovidnikom. Prikazano, i posvechieno M. P. Gonu Don Nikoli Burçulu vridnom pastiru od Filip Jakova i vikaru izvagnskomu zadarske darxave / – U Jakinu, Po Petru Ferri, 1763. – 48 str. ; m8° (16 cm).

U Zadru je 1801. izišlo 2. izdanje.⁸⁷ Autorstvo se u bibliografskoj obradi određivalo na osnovu potpisa anagramom posvete: **Zavonab Pisoj arf.** – to je jedan oblik autorovog imena: fra Josip Banovac. Doista, u posveti Banovac dva puta tvrdi da je njegovo djelo knjižica čiji je naslov: **Ubojstvo Dusce razloxite**, koju posvećuje Nikoli Burčuli. Evo te kratke posvete:

»MNOGO POSTOVANOM GOSPODINU I GOSPODARU

Moja velika xeglia i gliubav sarcza moga i ossobito ponizna sluxba, a navlastito one kriposti i narescegnia duhovna s' koim czvate tvoje Gospostvo M. P. naresceno s onim milostima, koje se iziskuju takom kuppju. Tvoj način u upravgliegniu i vladagniu tvoga stada ne more se boglie xeliti ni vechi, zascto tkogodir k' tebbi dohodi svak, [a] nadaren,

⁸⁷ Naslovnica: *Ubojstvo dusce razloxite : zlochia griha smartnoga uzima xivot dusce od kogachie bit skazagnie bistua, varsta i razdiglegnia gniegova. Korisno znati, nesamo pokornikom, dalli i ispovidnikom.* Prikazano, i posvechieno M. P. Gonvu Don Nikoli Burçulu vridnom pastiru od Filip Jakova i vikaru izvagnskomu zadarske darxave / [Josip Banovac]. – [2. izd.]. – In Zara : Ristampato da Antonio Luigi Battara, 1801. – 70 str. ; 8° Primjerak se nalazi u Knjižnici HAZU, Sign.: R-505.

ponukovan i naučan od tebbe ododi i scto ne činisc slatkostiu tvoga govoregnia, činisc s' tvojom lipom prilikom. Ta tvoja dobrota i plodni izgled čini gannuti Prisivitloga i pripocctovanoga Gospodina Arczibiskupa Zadarskoga učiniti te Vikarom izvagnskim kao naizvrsniega(!) izmegiu drugii od sela. Isto je činilo prighnuti mene da ove moje male kgnixicze V. G. M. P. prikaxem i posvetim, premda puno mlohave, koje su imenovane **Ubojstvo Dusce razloxite**: u kojim se tomači bistvo i rasciregnie zloche griha smartnoga, s' kojom ubia Dussu. Tako se uzdam da chie tvoje kriposti od pripovidagnia i nahuka ubiti zlochiu istoga griha i ozdraviti Dussu od smartne ranne. Primi dakle Gospodine M. P. draghim sarczem i s veselim lisczem **ovo moje malo dillo**, koje Bogu i tebbi posvechijem. Ostajem sada i vazda sctujuchi V. G. M. P. s' koim se i podpisujem.

Priponizni Sluga
Zavonab pisoj arf«⁸⁸

Istina je međutim da je u toj knjižici samo posveta i djelomično obraćanje čitatelju (»*Milli Brate Sctioč*«)⁸⁹ fra Josipovo djelo, a sve ostalo je preuzeto iz knjige *Istina katoličanska* fra Antuna Bačića. S obzirom na Banovca moglo bi se reći: nihil novi! Držim da će dosta biti usporediti samo naslove i jednu manju cjelinu teksta.

⁸⁸ Isto, [3]. Banovčeve tvrdnje sam istaknuo, iako u posveti nisu posebno naglašene.

⁸⁹ Usp.: »*SCTIOČZU – Milli Brate Sctioč*, skupio sam i sloxijio ove kgnixicze za da izagiu u kratko na svitlost, poradi mnogihii neumitni karstjana, koji s' czine, da ghrihsii smartnii nisu izvan onno sedam poglaviti, kojno su, kakonoti Uruczi, [*Uruczi* u Zadarskom izdanju, umjesto *uzroci*, opaska P. Knezović] i glave, iz koji mnogihii ghrihsii izode; zatochie se u ovizi kgnixicza vidjeti, scto je grih u svomu bistvu, kako se čini, kakoli se razlučuje i od koje je varste i broja. Grih se poznae po suprotivscitini zakona Boxjega i Czarkovnoga; zato posli, nego se poznade zakon Boxji i czarkveni, dolazi se u poznagnje od svakoga griha po pristupgliegniu istoga zakona, buduchi da grih odvračia od uprave razloxita dillovagnia, t.j. kad scto činimo protiva upravnomu naregegniu, koje bismo imali sliditi. Zlochia griha smartnoga uvrigiuje dobrotu Boxju i ubia nascu razloxitu Dussu, kako chie se svaka napose vidit i razumit slidechi.« Josip BANOVAC, *Ubojstvo duše razložite*, 4. – Bačić na početku Razgovora III. *Od griga* piše: »Grih buduchi pristupglienie zakona, kako ucsij Aposcto piscuchi Rimglianom na poglaviu 3. v. 20. da se po zakonu grih poznaje, i u pogl. 7. v. 7. *Peccatum non cognovi, nisi per legem* – Grih niesam poznao, nego po zakonu; zascto poslie poznagnia Boxiega i zakona gniegova i poslie poznagnia Czarkve, izvan koje neima spasegnia, i zakona, koi moxe Czarkva staviti imajuchi od Issukarsta oblast svarhu pravovirnie, dostoino je i naredba nauka iziskuje govoriti od griha, koi su protivni zakonu Boxiemu i naredbi gniegovoj za upravno xivit i takogier svete Czarkve, koja naregiuje upravno Boxy zakon obsluxivati i Katolicsanski xivuchi upravno Bogu sluxiti. Zato chiamo ovy razgovor u dva cslanka razlucxivsci u prvomu od sviiu griha, a u drugomu od griha poglavitye ukratko govoriti.« BAČIĆ, n. dj. 206.

Bačić	Banovac
<p style="text-align: center;"><i>Od griha protiva naravi.</i></p> <p>12. Grih protiva naravi jest varlo texak, jer kako nadhody naravno dillovagnie, tako nadomecchie varlo veliku zlochiu. Parvaie varsta griha protiva naravi povoglno prosutie svoga Simena i jest grih protiva naravi, zasctoje po naravi sime odregieno na plod, kako ucsij Mastro <i>Loc. cit. art. 2. n. 129.</i> Zato takvym Aposcto govory <i>Corint. 6. n. 10.</i> Da nechie postidovati kraglietva Boxiega. Reko povoglnino prosutie simena, jer kad narav odsebe ucsiny, osobito u snu, i nedase uzrok, nie grih dmsrtny, alli akose prie dade uzrok necsistym pomiscglegniem, poxeglegniem, pogledom, &c. illi akose poslie naslagiuie pomiscgliaiuchi san, jest ghrih smartny. Zato vaglia svak dase pazy od onoga, odascta znade dase tylo uxixe. Gdi znaj da u csigniegniu takva griha, akose u misli ima kakva perscona, od potrebeje na ispovidi istomacsiti, od kojeje varste bjla persona, u tokvu necsistu naslagiegniu. <i>Sebast, d' Abreu n. 465.</i></p> <p>13. Drugha varsta griha protiva naravi jest sodomia; i jest grih varlo texak, radi koga csini Bogh prosisti sodomu i poslaty xive u muke paklene; i jest protiva naravno smiscagnie muscka s' musckym, illi muscka i xenska; illi xenska i xenska, ali ovo poslidgnie nie svarsцена sodomia. <i>Sab. tract. 29. n. 8.14.</i></p> <p>Trechia varsta ovoga griha jest smiscagnie z' xivinom; i jest tolliko xestoko uvrigegnie Boxie, daje zapovidio Bogh u Levitiku na pogl. 20. v. 15. da takvy imaju smartiu umriti; i pravda svitovgniah takve oggniem xexe. Od ovie strascny, i pogany griha u kratko govorim, za nesmutiti Boga bojehie, zasctoie marzko i csuti od ogni, akamoli govoriti: <i>Zadostaie znati, dasu istoj naravi marzki, i smardechci: Molimo dakle Boga, da od gni svakoga sacsuva.</i> (str. 108–109)</p>	<p style="text-align: center;"><i>Od griha protiva naravi.</i></p> <p>Grih protiva naravi jest varlo texak, jer kako nadlazi naravno dillovagnie tako nadomecchie varlo veliku zlochiu. Parvaje varsta griha protiva naravi povoglno prosutie svoga simena i jest griha protiva naravi, zasctoje po naravi sime odregieno na plod, kako uci Mastro <i>loc. cit. art. 2. n. 129.</i> Zato takiim govori Aposcto <i>Corint. 6. n. 10.</i> Da neche postidovati kraglietva Boxiega. Reko povoglnino prosutie simena, jer kad narav od sebe ucini u snu brez uzroka nesagriscuje smartno, alli akose prie dade uzrok nečistim pogledom, miscgliu, xegliom &c. illi akose posli nasladi jest ghrih smartni.</p> <p>Drugha varsta od griha protiva naravi jest sodomia; i jest grih varlo texak;</p> <p>i jest protiva naravnome smissagniu Muscke s' muschim, illi Muscka i xenska; illi xenska i xenska, premda poslidgnie nije svarsцена sodomia.</p> <p>Trechia varsta ovoga griha jest smissagnie xivinom i ovake Bogh zapovida u Levitiku na pogl. 20 da imaju umrit, i pravda svitovgna take oggniem saxiga. Od ovoga poganoga griha ukratko govorim, za nesmutiti Boga bojehie, zasctoie marsko i cuti od ovoga govoriti: <i>molimo Boga dase svak od ovoga ucuva.</i> (str. 22.)</p>

Banovac je uzeo od Bačića ne samo tekst, nego i naslove pojedinih dijelova:

Bačić	Banovac
<i>Sctoje grih, i kakose razlučuje, str. 207–209</i>	<i>Sctoje grih, i kakose razlučuje, str. 5–7</i>
<i>Od griha sadagniega, i griegovu uzroka, 209–210</i>	<i>Od griha sadagniega, i gnegova uzroka, 7–8</i>
<i>Od razdigliegnia varsti i broja griha, 211–214</i>	<i>Od razdigliegnia varsti i broja griha, 8–13</i>
<i>Od griha protiva naravi, 108–109</i>	<i>Od griha protiva naravi, 22</i>
<i>Od griha koy u nebo vapiu, 234–235</i>	<i>Od grihu koji vapiu osvetu od Boga, 22–23</i>
<i>Od griha Istocsnoga, 221–225</i>	<i>Od griha Istočnoga, 23–27</i>
<i>Od griha poglavitie, 225–226</i>	<i>Od griha poglaviti, 27–28</i>
<i>Od Oolosti, 226–228</i>	<i>Od olosti, 28–30</i>
<i>Od Linosti, 233–234</i>	<i>Od Linosti, 30</i>
<i>Od Bludnosti, 229–230</i>	<i>Od Bludnosti, 31–32</i>
<i>Od Nenavidosti, 320–231</i>	<i>Od Nenavidnosti, 32</i>
<i>Od Sarditosti, 231–232</i>	<i>Od Sarditosti, 33</i>
<i>Od Proxdarloti, 232–233</i>	<i>Od Proxdarstva, 33–35</i>
<i>Od Linosti, 233–234</i>	<i>Od Linosti, 35</i>
<i>Od Kragie, 110–112</i>	<i>Od griha Kragie, 35–37</i>
<i>Od Povrachiegnia tugia, 112–115</i>	<i>Od povrachiegnia tugia, 37–41</i>
<i>Izgubgliena dobra dilla, po novoj Pokori opet oxive, 368–370</i>	<i>Po grihu izgubglegnie dobri dillah, i oxivglegnie po pokajagniu, 41–44</i>
<i>Od Simonie, 60–64</i>	<i>Od griha scimonie, 44–48</i>

U nekim poglavljima Banovac ispušta ono što drži suvišnim ili nešto teže shvatljivim, a najčešće preuzima čitavi tekst poglavlja od prve do zadnje riječi s malim leksičkim, i rjeđe sintaktičkim, varijantama.

Da Banovac da ovoj knjižici naslov *Ubojstvo duše razložite* najvjerojatnije je dobio poticaj od fra Antuna Bačića, koji nagovješta da će »govoriti o zloči, koja uvriđuje Boga i ubija dušu«⁹⁰. Dakle, i ova knjižica *Ubojstvo duše razložite* nije djelo fra Josipa Banovca, nego svojevrsno novo izdanje dijela knjige *Istina katoličanska* fra Antuna Bačića, koje je Banovac priredio s namjerom da se proglasi njezinim autorom, što je razvidno iz posvete.

3. 5. Dvojbe glede knjižice: *Novenu aliti* *Devetnicuna na posctegnie s. Pasckala*

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu posjeduje primjerak te vrlo rijetke knjižice (Sign. R II C-16-97), koji nema naslovne stranice, a

⁹⁰ Isto, 207.

nije ni u jednoj drugoj knjižnici pronađen neki drugi primjerak. Sačuvani primjerak počinje 3. stranicom na kojoj se nalazi Banovčeva posveta nekom »Prisvitlom Gospodinu i gospodaru« čije se ime nigdje ne spominje, a najvjerojatnije se nalazilo na naslovnici. Iz potpisa posvete »Zavonab PISOJ arf.« nema nikakave dvojbe da je knjižicu za tisak priredio fra Josip Banovac, ali se ne zna kada je i gdje ju je tiskao. Elizabeta Palanović navodi da bi mogla biti tiskana u Mlecima 1789. godine.⁹¹ Budući da je fra Josip preminuo 1771. godine, knjižica je mogla, a rekao bih, i morala biti tiskana prije te godine.

Banovčeva dedikacija glasi:

»PRISVITLI GOSPODINE, I GOSPODARU.

Znadući Bogoljutnu(!) želju Vašega gospostva prisvitloga i sve vaše Gosposke, poštene, i stare obitoli koju nosite osobito, i isvarstito svetom Paškalu velikom sluzi Božjem, Hotija sam vami a ne drugome, ovo moje malašno dilašce, to jest Novenu, aliti Devetnicu prikazati, i vašoj svoj poštenoj kući, parvo za veliku dužnost, koje pram istom imamo, drugo, za užeci u svima još veću ljubav pram istom Svetom i po vami u svijm drugijm Bogoljubnim karstjanij, da slatkim načinom koga ovd i ovom Dilašcu nahodite, Boga slavite, i istoga svetoga molite za primiti milosti iz neprisute(!) Azne Božje. Više se ne ružam, već vas molim, i svakoga drugoga, da Samnom skupa nastojte na potpunu službu Božiju, da bismo se dostojni našli u najpotribitije vrime naše smrti Božije milosti za plaću uživati s istim S. Paškalom za uvike na nebesij Amen. –

Priponizni sluga
Zavonab PISOJ arf.«.⁹²

U obraćanju čitatelju – SCTIOCZU – Banovac upućuje korisnike knjižice koja duhovna dobra stječu oni koji je mole i kako će obaviti pobožnost te devetnice.⁹³ Iako pobožnost uključuje molenje određenih

⁹¹ Usp.: »Novena alliti Devetnicza na posctegnie s. Pasckala. (Mletci 1789?).« PALANOVIĆ, n. dj. 425.

⁹² Novena, 3–4.

⁹³ Usp. SCTIOCZU. -Bogogliubni Sctioçe, znaj dobro da Koji odi uzbuđu činiti ovu Svetu Novenu na posctegnie S. Paskkvala s' pravim načinom, prosechi od Boga kojumu drago millost imachieje po dostojanstvu S. Paskkvala; očistivsci pria svoju Duscu po S. Ispovidi, i pričestivscise na početku, i svarsí novene.

U' vrime od S. Novene vaglia nastojati, i nahoditise u miru, od bacziti sve svitovgnie misli, i bixati od onoga opchiegnia, koje more bitti uzrok od rastarghnutja molegnia, i svakoga razgovora, koi moxe bit uvrida Boxja.

Svaki dan od novene imasse pochi u Czarkvu sluscat Bogogliubno svetu Misu akoje moghuchie, ako ne, kakose moxe.

Ova novena nije drugo, nego govoriti za devet dana po devet očenascaa, i devet zdravii Mariaa, i rečese za svakim očenascom, i Zdravom, Mariom, Slava Otczu, i sinu &c.

Onnii pak koji ne umidu sctiti, neka govore devet očenascaa, i devet Zdravi Mariaa, i Slava Otczu &c. chieim(sic!) za dosta.

utočišta i molitava, fra Josip kaže da pobožnost mogu obavljati i oni koji ne znaju čitati: »Oni pak koji ne umidu štit, neka govore devet očenaša i devet Zdravi Maria i Slava Oco(!) &c. biće im za dosta.«⁹⁴ Nakon tih utočišta i molitava za svaki od devet dana, Banovac donosi vrlo loš prepjev himne sv. Paskalu.⁹⁵ Na zadnjoj tiskanoj stranici Banovac donosi: »NAČIN za iskussat Duscu prid Ispovid.«⁹⁶

Sv. Paskal Baylon (Torre Hermosa, 16. 5. 1540. – Villa Real kod Valencije, 17. 5. 1592.) iako nepismeni franjevački brat laik, zbog osobitog mističkog dara i žarkog štovanja Presv. Tijela Kristova, nazvan teologom Presv. Euharistije, tijekom svojeg života, kako pripovijedaju njegovi životopisci, viđan je kako pada u ekstazi kad bi zvona oglasila podizanje Tijela i Krvi Kristove na misi. Pripovijeda se da je on već ukočen na odru za vrijeme mrtvačke mise kod podizanja otvorio oči i njima pratio podizanje hostije i kaleža čime je pokazao svoju osobitu ljubav i štovanje Presvetog Sakramenta. Blaženim je proglašen 1618., a 1690. svetim i tada se osobito raširilo njegovo štovanje ne samo po Španjolskoj, Portugalu i Francuskoj, nego po svim katoličkim zemljama. Štovan je osobito kao uzor čašćenja Presv. Euharistije, zaštitnika pastira i stoke, ali i djevojaka, koje se žele udati i traže pristojna mladića za svog budućeg muža.⁹⁷ Štovanje sv. Paskala bilo je rašireno tijekom 18. st. i u Banovčevoj provinciji, kako nam pokazuju njegovi brojni kipovi i oltari u samostanskim crkvama.⁹⁸

Ovu novenu morese činiti u kojeti drago vrime; Alli buduchise S. Pasckval rodio na Duhove u Nedigliu, u nedigliuse učinio Redovniko, i u nedigliu priminuo s' ovoga svita na nebesaa, zato najpodobniebi bilo činitje u devet nedigliaa zasebicze: morese i za devet svetkovinaa zasebicze; illi devet danaa, kakose kome vidi, daje lasegne Onase more činiti svaghdi, i u pustigni kod blaga.« *Isto*, str. 5–7.

⁹⁴ *Isto*, 6.

⁹⁵ Prepjev je u osmercima. Za primjer evo dvije prve kitice: »*Na Svetkovinu Blaženog Paškala*.

Danas svet blagdan prosinu,
Ki radost svitu nadoda,
U' komu Paškal prosinu,
Vitez i rajski vojvoda.
Njegove časti i dike,
Kršćanska crkva počita,
I glasit će ju u vike,
Čim bude konac od svita.« *Isto*, 14

⁹⁶ *Isto*, 21.

⁹⁷ U Italiji, osobito središnjoj, djevoje su pjevajući mole: »San Pasquale Bailone / protettore delle donne / manniteme nu marito / rubicondo e sapurito, / come a vvuje tale e quale / gloriosissimo San Pasquale.«

⁹⁸ U crkvi sv. Lovre u Šibeniku: »U lađi s desne strane je oltar sv. Paškala.« Josip-Ante SOLDI, *Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja (Sematizam)*, Split, 1979., 100. U

To je bio vjerojatno razlog što je fra Josip Banovac priredio novo izdanje *Novenu na posctegnie S. Paskvala*. Pored fra Josipa i drugi su je fratri priređivali. Tako u Knjižnici franjevačkog samostana u Zaostrogu nalaze se dva različita primjerka devetnice na čast sv. Paskala, jednu je priredio fra Paško Vladmirović, rođeni brat fra Lukin i tiskao 1766. u Mlecima, a druga ima naslov: *Novena to jest Devetnica na poštenje Svetoga Paškala Baylona*.⁹⁹ Tu je prenio iz latinskog i složio u hrvatski jezik jedan redovnik istoga reda, koji se potpisao inicijalima: *O. F. F. M.*, a mjesta tiska *U Venedicu, s. a.* Možda je Banovac priredio novo izdanje jedne od tih knjižica ili neke, koja je nama danas nepoznata. Pored *Novena* Banovac je napisao kratki životopis sv. Paskala – »Kratko prikazagnie xivota, kriposti i čudesaa S. Paskvala Baylona, Reda S. Otcza Francescka« i objavio ga 1759. u Mlecima na kraju zbirke propovijedi *Predike od svetkovina doscascija Issukarstova došašća*.¹⁰⁰

3. 6. Prsvete obitolu skazagnie ...

Sam fra Josip Banovac kaže da je tu zbirku molitava, kako je nazva fra Karlo Balić, izvadilo iz različitih knjiga na latinskom (tj. na talijanskom) i tiska 1759. u Mlecima, a posvetio ju je tadašnjem gvardijanu samostana sv. Lovre u Šibeniku Mlečiću fra Antunu Mariji Semitekolo.¹⁰¹

Unešiću u crkvi sv. Juraja: »U crkvi su tri oltara. Veliki je od kamena s ulomcima od mramora na kojem je slika *Gospe s Djetićem sa sv. Stjepanom i sv. Lovrom*, mletački rad XVIII. stoljeće. Na oltaru su u drvenim kutijama kipovi *sv. Stjepana i sv. Paškala*.« *Isto*, 116. Na Visovcu u crkvi: »u lađi su: *oltar sv. Franje iz g. 1731.* i na njemu je slika *Stigmatizacije sv. Franje* (XVIII. st.), *oltar sv. Paškala iz 1751.*,« *Isto*, 76. U crkvi Gpspe sinjske: »God. 1743. podignut je mramorni oltar *sv. Ante*, a g. 1750. napravljena su dva oltara *sv. Josipa i sv. Paškala*.« *Isto*, 126. U franjevačkoj crkvi u Imotskom: »Osim tih još su dva oltara od šarenog mramora: *sv. Paškala i sv. Ante*.« *Isto*, 151. U samostanskoj crkvi u Živogošću, koja je sagrađena 1766. g.: »U lađi su oltari *Bl. Dj. Marije, sv. Ante, Srca Isusova i sv. Paškala*.« *Isto*, 178. U samostanskoj crkvi u Zaostrogu: »Na dnu crkve su mramorni oltari *sv. Paškala i sv. Franje s baroknom slikom: Susret sv. Franje i sv. Dominika*.« *Isto*, 184. U župi Stablina-Plina nalazi se pored župne kuće kapela sv. Paskala: »Kod nje je kapela *Sv. Paškala*, sagrađena g. 1748. ili 1749. koja je godina uklesana na prozorčiću s južne strane.« *Isto*, 195.

⁹⁹ *Novena to jest Devetnica na postenje Svetoga Paskaka Baylona*. Prinescena iz latinskoga i sloxena u harvatski jezik po jednom redovniku istoga reda.

¹⁰⁰ Usp. Josip BANOVAČ, *Predike od svetkovina doscascija Issukarstova*, Mleci, 1759., 136–155.

¹⁰¹ Na nslovnici stoji: »PRISVETE / Obitoli skazaguie, i probugiegnie / Bogoljubstva, pram / ISSUSU, MARIJ, / I S. JOZIPPU, / Izvageno iz razlićiti Kgnixiczaa Latinskii, / prinesceno, i sloxeno u Harvaski Jezih./ PO' OTCZU / FRA JOZIPPU BANOVCZU / Pripovidaoczu Reda S. O. Francescka, / Provinczie Prisetvoga Odkupiteglia / u Dalmaćzj / Prikazano, i posvechieno / OTCZU POSCTOVANOMU / F. ANTUNU MARIJ / SEMITEKOLU / Mlećichiu, jurve dvakrat Diffinitoru, / i sada pridostojnim Gvardianom u / Manastiru S. Lovre u Scibeniku. / U' MLECZI NA MDCCLIX. (1759.) / Po Dominiku Lovixi. / Z' dopusctegniem starescina./

U obraćanju štiocu Banovac ukratko iznosi sadržaj knjižice.¹⁰² Banovčeva je namjera i želja bila štovanja sv. Obitelji »uzmnoxe i rasciruju na zemgli od gliudi, kaono se na nebbesi sctuju od anjela«. ¹⁰³ Može se reći da ni ova knjižica nije izvorno djelo fra Josipa Banovca, nego prijevod neke već postojeće knjižice ili pak prijevodi iz većeg broja knjižica, a čini mi se da je potonje manje vjerojatno. Banovac se 1759. nalazio u Veneciji zbog tiskanja druge zbirke svojih propovijedi i najvjerojatnije je tom prigodom u tamošnjem franjevačkom samostanu zapazio knjižicu takvog sadržaja i nju je jednostavno prenio na hrvatski. Ovo domišljanje ne isključuje druge mogućnosti kako je fra Josip »spleo vijenca molitava na čast bl. Gospe«. ¹⁰⁴

3. 7. Blagoslovi od polja

Fra Josip Banovac je 1767. tiskao u Anconi zbirku blagoslova i zaklinjanja pod naslovom *Blagosov od poglia i zakligniagnia zlii vrmena u četiri dilla razdiglieni*,¹⁰⁵ za koje Divna Zečević drži da obiluje književnim tekstovima u praktičnoj funkciji.¹⁰⁶ Banovac u predgovoru sokoli brata misnika da »udari na sve četiri strane« protiv đavla poglavice i svih njegovih pomoćnika, »protiva vlastima ajerskim« i »svake živine škodljive« oboružavši se križem u ruci, moćima i drugim duhovnim pomoćima svetim«. ¹⁰⁷ Moguće je da je Banovac skupio i priredio najobimniju zbirku

¹⁰² Usp. »Kgnixicze ove uzdarxe u sebi najparvo devoczion od krunicze Ditesccza Issussa, za dobro umriti; Drugo Bogogliubne zafalnosti Issussu za svaki dan priko Nediglie. Trechie od Gospe i gniesini xalosti i posdravgliegnia za svaki dan priko Nediglie. Najposli od svetoga Josipa gnegovii milostii, i Bogomoglah, i Svete Novene. U' ovome momu mallanu dillovagniu, nisam drughe svarhe immao, izvan poklon, i zafalnosti, kojese immadu činiti pram ovoj S. Obitoli, i dase uzmnoxe, i rasciruju na Zemgli od gliudi, kaonose na Nebbesi sctuju od Anjelaa. Tko zna,de(!) onni za kojessam ovo S. dillo učinio, za pitati millosti, i pomochi od ove prisvete Obitoli, nechevas uxechi, i samnom zajedno vechma na gniovu sluxbu u ovvome xivotu, za immatiji posli nastojnike na čas od smarti? Ochiu virovati, i uffati, da onni, koji uznastoje spravim Sarczem, za pomoch drugoga, bittichie od Boga usliscanti, jerje vazda prighnut dopustiti millost, kojemuse pitaju za korist Iskarniega, i dariva plachiu, koise za gnie mole. Dakle daje svakom priporučeno naslidovati u ovom S. dillu, za uxivat čestitost vicgniu posli ovoga umarloga xivota, scto Issus, Marija, i S. Josip svakom dopustili. Amen.« *Isto*, 7-8.

¹⁰³ *Isto*, 8.

¹⁰⁴ BALIĆ, *n. dj.*, 62.

¹⁰⁵ Na naslovnici stoji: *Blagoslov od poglia i zakligniagnia zlii vrmena u četiri dilla razdiglieni veoma kripostni i moghuchi suprot svakoj xivini skodglivoj i vlastima ajerskim*, Dana na svitlost za sluxbu misnika slovinskiih po O. F. JOSIPU BANOVCZU Pripovidaocz Reda S. O. Francisccka od Obsluxegnja Provinczie Prisvetoga Odkupiteglia prikazano i posvecheno Prisvetomu Trojstvu, U' JAKINU MDCCLXVII, Po' Petru Ferri, S' *Dopusctegniem Starescina*.

¹⁰⁶ Usp. ZEČEVIĆ, *n. dj.*, 99.

¹⁰⁷ Usp. BANOVAC, *Blagoslov od polja*, 4-5.

blagoslova i egzorcizama na hrvatskom jeziku u 18. stoljeću. Koliki je tu doprinos Banovca moći će se reći kad se obrade svi naši lektionari, odnosno *Pištrole i evanđelja*,¹⁰⁸ jer su blagoslovi i zaklinjanja adherentni dijelovi takvih obrednih priručnika. Pored toga Banovčevu zbirku treba omjeriti o Kašičev prijevod *Rituala rimskoga* (Rim 1640.), jer su njegovi konstitutivni dijelovi razni blagoslovi, psalmi, molitve uz razne obrede i egzorcizmi. Tek tada će se moći vidjeti koliki i kakav je sve Banovčev doprinos leksici i ritmu, kao i koliko je u zbirci Blagoslova od polja očuvana ritmičnost usmene narodne književnosti u zaklinjanjima, bajalicama i vraćanjima. Točno je da se tu susrećemo sa silom sinonima i pravaom »bujicom riječi, kojima se obavlja inventura i imenovanje vidljivoga i nevidljivoga svijeta, svijeta stvari i duhovnog svijeta«,¹⁰⁹ ali treba istražiti je li Banovac to prenosio na hrvatski s latinskog ili iz nekog hrvatskog narječja.

3. 8. Zbirke predika

Propovijedi su nedvojbeno najbolji i možda jedini istinski Banovčev opus, a s njima se u javnosti pojavio i stekao najveću slavu. Prvu svoju zbirku vrsnih propovijedi *Pripovidanja na svetkovine korizmene i druge predike od zloćia većma u sadanja vrmena* tiskao je 1747. u Mlecima.¹¹⁰ -, Zbirku je posvetio svom nebeskom zaštitniku (»Prikazana i posvechiena na čast i posctegnie patriarke S. Jozippa Zaručnika B. D. Marie.«), a ne, kao što je bio običaj, nekom uglednom građaninu ili crkvenom dostojanstveniku. Nastala, kako sam navodi, iz raznih knjiga propovijedi na talijanskom jeziku (*skupgliene iz vechie kgnia latinski*), koje nije samo prevodio na hrvatski, nego ih je morao dopunjavati i prilagođavati da ih može razumjeti ne samo neuki puk nego i samo njihovi župnici (»sloxene u dični harvaski jezik za sluxbu M. M. P. P. parofianoh slovognianah«). U predgovoru zbirke (*Razboritom Stiocz*) ponavlja Banovac da se na tiskanje predika odlučio »buduchi vechie puta mogliem od M. M. P. P.

¹⁰⁸ Veliki broj blagoslova i zaklinjanja, koje donosi Banovac, nalaze se na kraju knjige *Pištrole i evanđelja* (Venecija, 1613.) u prijevodu fra Ivana Bandulavića. Usp. *Pištrole i evanđelja: Das Perikopenbuch des Ivan Bandulavić von 1613*, Teil a; Herausgegeben von Elisabeth von Erdmann-Pandžić, Köln, 1997., 324–352.

¹⁰⁹ Usp. ZEČEVIĆ, n. dj., 99.

¹¹⁰ Na naslovnici stoji: *Pripovidagniah / na/ svetkovine korizmene, / i druge predike od zlochiah vechma u sadagnia / vrmena običajni, skupgliene iz vechie kgnia / latinski i sloxene u dični harvaski jezik, za / sluxbu M.M. P.P. Parofianoh slovognianah. / Po otczu / fra Jozippu Banovczu/ Pripovidaocz, Reda S. O.Franceska/ male Bratie, Provinczie Prisvetoga / Odkupiteglia./ U' Dalmaczy./ Prikazana i posvechiena na čast, i posctegnie Patriarke S. Jozippa/ Zaručnika B. D. Marie./ U' Mleczi MDCCXLVII./ Po Jakovu Tommasinu. / S' Dopusctegniem Starascinah./*

Misnika harvachiana da im dadem sctokod na sviit od pripovidagnia za gniovu potribu i korist pravovirnih«, konkretnije od župnika »koi neimaju poznagnia od jezika latinskoga«. Zbirka sadži 26 propovijedi osrednje dužine, izgrađenih u skladu s pravilima i zahtjevima klasicističke retorike. Svaka propovijed je razdijeljena u tri naznačene cjeline (uvod, prvi dio i drugi dio) i sadži po osam osnovnih dijelova. U nekim se propovijedima mogu zapaziti dijelovi bujnog baroknog izričaja, na koji je najvjerojatnije Banovac nailazio u predlošcima, kojima se služio prilikom sastavljanja svojih predika. Sve su propovijedi ukorijenjene u svoje vrijeme s osnovnim namjerama da puk pouče u pojedinim tajnama vjere i da ih potaknu na odricanje od raznih mana i ispravljanje loših navika i običaja (psovanja, laganja, marmljanja, raznih čaranja i vraćanja)¹¹¹ i da nastoje živjeti bez velikih grijeha. Upravo su zbog toga i vrlo vrijedno vrelo za upoznavanje moralnog stanja hrvatskog puka 18. stoljeća. Banovac je dosta žestoko ustao protiv svakog pučkog običaja, koji naginje na kakvu praznovjerju i protiv kršćanske mlačnosti, pa se u predgovoru ispričava čitateljstvu zbog tih neugodnosti.¹¹² To je razumljivo, jer će po glavito svećenici ili »misnici harvaćani« biti čitatelji tih *Pripovidanja*.

Druga zbirka propovijedi: *Predike od svetkovina doscascija Issukarstova*, tiskao je 1759. u Mlecima, a posvetio je rapskom biskupu (*Prikazane Prisvitlome i priposcovanome Gospodinu Gospodinu IVANNU GARAINU dostojnome biskupu od Rabba*).¹¹³ Zbirka sadži 25 propovijedi i životopis sv. Paskala Baylona. Prema liturgijskoj godini propovijedi te zbirke dolaze ispred onih, koje je tiskao 1747., a zajedno ne pokrivaju sve nedjelje u godini, to jest nema propovijedi za nedjelje preko godine od blagdana Duhova do došašća. U predgovoru druge zbirke Banovac kaže da su ga dva razloga potakla na objavljivanje tih propovijedi: »Parva bi slava Boxja; druga vasca xeglia«, tj. želja *mille bratje harvachiana* da im uzmnoži u vlastitom jeziku knjige od pripovidanja kojima će otkloniti da više »ne više ne kraljuje neumistvo« u njihovu stadu ili hrvatskom puku. Banovac sastavlja propovijedi da bi se pomoću njih iskorje-

¹¹¹ Usp. »Predika VI. Pete Nediglie Korizme. *Od Psosti*. Kako Bogh nadalazi stvoregniah, onnako i psost ostale grihe. Od Boga niscto vechie, daklen ni od psosti niscta gore.« *Isto*, 55–66.

¹¹² Usp. »Milli Brate sctiocze, seto nagiesc u ovim kgnigam kriposno i tebi ugodno, zafali Svemoguchiemu od koga svako dobro izhodi, ako li pak nagiesc (seto se uzdam) sctokod mlohavo i tebbi neugodno, molim te oprosti slabosti moga znagnia.« *Isto*, [4].

¹¹³ Na naslovnici je otisnuto: *Predike od svetkovina doscascija Issukarstova* (Slozene i na svitlost date po otczu fra JOSIPPU BANOVVCZU, Pripovidaoocz, Reda S. O. Francescka od obsluxenja, Provincie prisvetoga Odkupiteglia; Prikazane Prisvitlome i priposcovanome Gospodinu Gospodinu IVANNU GARAINU dostojnome biskupu od Rabba.) U MLECZI NA MDCCLIX. Po Dominiku Lovixi.

nilo neznanje u puku, progonile zloće i loši običaji, potaknuli grješnici na pokoru – s jedne strane, a s druge će se povećati razborito i pravo štovanje Gospodina Boga i Njegovih zakona. Da bi postigao te ciljeve Banovac ne piše predike »od vissoka znagna«, kako to čine neki drugi hrvatski propovjednici, nego: »Piscem z' načinom opchienskoga govoregnia, da svak more razumiti, z' magnie slovaa, sctosseje moghlo za lasnost.«¹¹⁴ Po nastanku i fakturi druga se zbirka ne razlikuje od prve. Iako u predgovoru Banovac niječe da se držao zahtjeva i pravila tadašnje retorike, ipak je razvidno da ih nije zanemario ni u jednoj prediki. Osobitu svježinu tim propovijedima daje usklađenost ritma rečenica sa sadržajem i značenjima teksta.

U trećoj zbirci (*Razgovori duhovni*)¹¹⁵ Banovac je donio 30 propovijedi, koje su znatno kraće od onih u ranijim zbirkama. To donekle opravdava time što su te propovijedi namijenjene »za lašnju službu pastirah seljanski«. Obraćajući se *poštovanom štioču* Banovac nam otkriva povod i razlog nastanka te zbirke propovijedi. »Budući veće putah moljen od seljanskih pastirah dušah pravovirnih da im učinim i u kratko sastavim razgovaranja duhovna za puk od sela, i da ji činim ušampati, zato sam se ganuo pria nego mi zemlja oči zaspe, učiniti slidecah za svetkovine došastia Gospodinova i svete korizme. Također od posidovanja

¹¹⁴ Usp. »Bogogliubnom stioču. / Milla moja Bratjo harvachiani, daossamvam na svitlost neima puno vrimenta, Predike svarhu Svetkovina Korizmeni, i odvisce, a evovam sada dajem od Svetkovina Doscaschia Gospodina nascega ISSUKARSTA. Kad sam smislio i odlučio dati na Setampe moj mlohavi trud, immaossam dvi najparvascgne svarhe. Parva bi slava Boxja; druga vasca xeglia. Prighnume parva, za nekasse slavi Veličanstvo Boxje; Drugo videchi vascu xegliu, koju immate, davamse uzmnuxe u vlastiti jezik Kgnighe od pripovidagnia, za da nekragliuje neumistvo, vech dassé progone zlochic, i uzvelicaje posctegnie Boxje, i prighibaju griseniczi na pokoru. Istinaje, daje do sada izaselo, i izlaze Kgniga u nasc slavni jezik od gliudi kripostni, i od vissoka znagna, kojim ja nissan vridan ni sluga bitti u nauku, a viise niki tuxite, da svascim Razumom nemorete gnihova govoregnia dokučiti, a drughi, dassé pometaju od umnoxegna slovaa, ma znajte daje onno zanatom od pravogaa pissagnia u nasc jezik s'ovimi slovi učigneno, zasctosse nečini onno samo za onne, koissu od Kgnighe harvaske, i od Razuma naravskoga, dalli za sve u opchienu. Ja samo ovi trrud činim za vaas Slovignane, koji neznate drughe Kgnighe, izvan u svoj jezik. Piscem z' načinom opchienskoga govoregnia, da svak more razumiti, z' magnie slovaa, sctosseje moghlo za Lasnost.

Primi dakle o Posctovani Setiocze ovi moj priprostiti trrud, kakavje daje, u komusse uzdarxi nenavidost svitovgnia, gliubad(!) Boxja, i Iskargniega, obraczegnie zlochiaa, i ostavgliegnie griha. Nečudisse, ni zamiraj gdi nije nakichiena liposlovskoga buduchi dassé čini za poznagnie naravsko. Ako u ovom budem u čem pomagnka, podlagamse pod oblast S. Majke Czarkve, i priporučujemvamse u sveti Molitvah. Amen.« *Isto*, VIII–IX.

¹¹⁵ Na naslovnici stoji: *Razgovori duhovni pastira s' otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme u kratko sloxeni i na svitlost dati za lascgniu sluxbu pastirah seglianski.* (Po otcu F. JOSIPPU BANOVCZU Reda S. Franceska. Prikazani i posvrechieni pripocctovanom gospodinu knezu D. JOSIPPU KOSIRICHIU kanoniku stolne czarkve sibeņičke i oppatu Svetoga Lovre u Morignia.), U' JAKINU MDCCLXIII., Po Petru Ferri.

župe i diljenja na dospitku od iste s blagoslovom puka.«¹¹⁶ To je sav sadržaj predika ili duhovnih razgovora u ovoj knjizi. Banovac tu obrađuje one iste teme, koje je obradio u prethodnim zbirka propovijedi, ali na sasvim drugi način, s drugim porukama i naglascima. I ovdje se nalaze iste one dobre literarne osobitosti teksta, iako su iznesene na nešto jednostavniji ili naivniji način, ali su očuvana i primijenjena Banovcu ucjepljena pravila klasicističke retorike. Iako Banovac zna da će mu uskoro »zemlja oči sasut« ni u tim razgovorima nije otupjela njegova oštrica protiv loših pučkih običaja, niti se ublažila njegova srdžba prema opakim grijesima preljuba, psovke, laganja, ogovaranja, otimanja djevojaka itd., koji su bili vrlo česta pojava po hrvatskim selima. Banovac nije samo napadao, nego je pokazivao i krasne strane kršćanskog načina života i koje sve koristi takvo življenje donosi ne samo pojedincu, nego obitelji pa i čitavoj zajednici. Kao primjer krasnog sklada ritma i sadržaja prema retoričkim pravilima, evo jedan mali odlomak iz 18. razgovora: »*Toliko je opaka sada ljudska volja da je prignuta većma ljubiti nevolje od ovoga svita, nego dobra vikovita. Oni koji nisu odvratili svoje volje Boga, veće pogrdiše svit i njegove naslade, jesu stekli nebeske slatkosti. Pogledajte ona tri mladića u peći babilonskoj, i ostali, koji tolike muke podniše, ne može ji svit pridobiti ni od Boga odvratiti, jer njiova volja bijaše utemeljena s Bogom; poznajući da je svit pun svaki nevolja i žalosti. Koliko su dostojni pofale, koji nisu tili uživati ovi svit kad je bio u svakoj obilnosti, toliko će bit pokarani, koji nastojaše na svitovnja priko volje Božje. Nevoljni grišniče, očeš li se moći na strašnomu sudu ogovoriti da te svit privario i na grih naveo? Ah, nećeš, ne! Neće ti onda ogovori valjati, zašto ti se pokazivalo i poznavši privare svitovnje, i slidio si ji, a kriposti ostavio. Ogovara[t] ćeš se da te je sotona napastovala na one psosti, krive kletve! Ma je li te usilovala ga ji činiš? Reče ti oni, koji se saraniše: i nas je davao i svit napastovao, ali smo mi poznali njiove privare ter ji odbacismo i slidismo volju Božju, t[ak]a se i saranismo.«¹¹⁷*

Sve su propovijedi fra Josipa Banovca sasvim u duhu prosvjetiteljskih ideja s jakim naglaskom da se ne samo obdržavaju i opslužuju Božje i crkvene zapovijedi, nego da ih svaki kršćanin shvati svojim razumom i da bude što bolje upućen u spasonosni nauk da bi ga mogao svjesno i savjesno u životu primjenjivati.

Držim da je Banovčevo objavljivanje tuđih djela pod svojim imenom moguće donekle opravdati njegovim nastojanjem da se na sve moguće načine bori protiv zaostalosti ne samo seoskog puka, nego i njegovih

¹¹⁶ Isto, IX.

¹¹⁷ Isto, 113.

pastira. Međutim treba istaći da je Banovac upravo objavljivanjem tekstova na hrvatskom, koji su pisani i tiskani za Hrvate u Budimu i na obalama Dunava, možda i nesvjesno dokazao čvrsto jedinstvo i rasprostranjenost tadašnjeg standardnog hrvatskog književnog jezika. Isti su tekst razumjeli Hrvati pučani nastanjeni na obalama Jadranskog mora i u njegovu zaleđu po Ravnim Kotarima, Sinjskoj krajini i dolini Neretve, kao i oni po Slavoniji, Posavini i Panonskoj ravnici sve do Budima. Upravo s tog gledišta, koliko mi je poznato, postupci fra Josipa Banovca su jedinstven primjer.

Literatura:

fra Josip BANOVAČ:

Pripovidagniah na svetkovine korizmene i drughe predike od zlochiah vechma u sadagnia vrmena običaini skupgliene iz vechie kgnia latinski i sloxene u dični harvaski jezik za sluxbu M.M. P.P. parofianoh slovognianah, – po otczu fra Jozippu Banovczu pripovidaocz, Reda S. O. Franceska male bratie, Provincie Prisvetoga Odkupiteglia u' Dalmaczy. Prikazana i posvechiena na čast, i posctegnie patriarke S. Jozippa / zaručnika B. D. Marie, U' Mleczi, Po Jakovu Tommasinu, 1747.

Predike od svetkovina doscastija Issukarstova, Sloxene i na svitlost date po otczu fra Josippu Banovczu pripovidaocz Reda S. O. Francescka od obsluxenja Provincie prisvetoga Odkupiteglia prikazane prisvitlome i pripocctovanome Gospodinu Gospodinu Ivannu Garainu dostojnome biskupu od Rabba, U Mleczi, Po Dominiku Lovixi, na 1759.

Prisvete obitoli skazaguie i probugiegnie bogoljubstva pram Issusu, Marij, i S. Jozippu izvageno iz različiti kgnicizaa latinskii prinesceno i sloxeno u harvaski jezih po' Otczu Fra Jozippu Banovczu pripovidaocz Reda S. O. Franczescka, Provincie Prisvetoga Odkupiteglia u Dalmaczij prikazano i posvechieno Otczu pocctovanomu F. Antunu Marij Semitekolu Mlečichiu jurve dvakrat diffinitoru i sada pridostojnim gvardianom u manastiru S. Lovre u Scibeniku, U' Mleczi, Po Dominiku Lovixi, na 1759.

Iz kazagnie saborah [vč]igneni toliko u Garčkoi, koliko u Latinskoi zemgli, i koisu primgljeni, i odbaćeni; od kolikesu potribe, i tko inma oblast skupit sabor, korisno znati, i kriposno besiditi. – Po Oczu P. F. Jozipu Banovczu Pripov., U Jakinu, Po' Petru Ferri, 1763.

Ubojstvo dusce razloxite Zlochie griha smartnoga uzima xivot dusce, od kogachie bit skazagnie bistva, varsta, i razdiglegnia griegova. Korisno/ znati, nesamo pokornikom, dalli i ispovidnikom, [Zavonab pisoj arf = fra Josip Banovaz], U' Jakinu, Po' Petru Ferri, 1763.

Razgovor duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme u kratko sloxeni i na svitlost dati za lascgniu sluxbu pastirah seglianski, Po otczu F. Josipu Banovczu Reda S. Franceska prikazani i posvechieni pripocctovanom gospodinu knezu D. Josippu Kosirichiu kanoniku stolne czarkve Sibeničke i opatu svetoga Lovre u Morignia, U Jakinu, Po Petru Ferri, 1763.

Izpitagnia svarhu sveti redovah izvageno iz Bogoslovnice Pravitloga Gospodina Arczbiskupa kadčichia kakose ondi nahodi i stavglieno u ove male knjizicze za lasegniu sluxbu xakana slovigniana – Po Otczu F. Josippu Banovczu Provinciez priss. odkupiteglia prikazane na čast i posctegnie O. P. F. Luki Vladmirovichiu iz Neretve, U Jakinu, Po Petru Ferri, 1764.

Via crucis overo strada dolorosa del Nostro Signore Gesu Cristo dalla casa di Pilato al Calvario – unita e dana alla luce dal Reverendo Padre Giuseppe Banovacz Minore osservante ed offerta al merito Dell' Illma Sig. Contessa Daniela de Dominis – Put krixu illi xalosno putovagnie Nascega izmučegna Gospodina Is-sukarsta od kuchie Pilatove do Kalvarie, In Ancona, Nella stamperia di Pietro Ferri, 1768.

Novena aliti Devetnica Svetom Paškalu [Zavonab Pisoj arf = fra Josip Banovac], S. 1. & an. (zbog oštećenosti postojećeg primjerka).

Luka VLADMIROVIĆ, *Slavodobitje karstjansko pridobitje i jakost karstjanska uzdarise u kriposti S. Krixa, i u moguchstvu snaxnu prave molitve*, (izasclo na svitlost po O. P. F. Luci Vladmirovichu lecturu generalomu pripovidaozu i missionaru apostolskomu Reda S. O. Francescka Provincie Prisetoga odkupiteglia u Dalmacij, a prikazano Gospodinu Gos Nadi Banovczu svake časti dostojnomu gragianinu Sibeničkomu svomu ossobitom Gosp. i priategliu), U' Mleczi, Po Petru Valvasensu kod S. Ivana novoga, 1765.

Stjepan ZLATOVIĆ, *Franovci Države Presvet. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, (napisao Ot. Stipan Zlatović redovnik iste države), Zagreb, Knjigotiskara i litografija C. Albrechta, 1888.

Petar BEZINA, *Kulturni djelatnici Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja u 18. i 19. stoljeću*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1994.

Karlo BALIĆ, *Kroz Marijin perivoj – Štovanje Bl. Djevice Marije u franj. Provinciji Presv. Otkupitelja*, Šibenik, Tiskara Kačić, 1931.

Karlo BALIĆ, *Štovanje Bl. Djevice Marije u Franjevačkoj Provinciji Presv. Otkupitelja*, u: *Nova revija vjeri i nauči*, God. X., Šibenik, 1931., 5–6., 502–504.

Josip SOLDI, *Samostan sv. Lovre u Šibeniku*, u: *Kačić – Zbornik Provincije Presv. Otkupitelja*, God. I., Split, 1967., 5–94

Milivoj, ZENIĆ, *U pohvalu od grada Šibenika*, Šibenik, Gradska knjižnica 'Jurja Šižgorića', 2002., 231–233

Rafo BOGIŠIĆ, *Književnost prosvjetiteljstva*, u: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3. (*Od renesanse do prosvjetiteljstva*), Zagreb, Liber – Mladost, 1974., 293–368.

Slobodan Prosperov NOVAK, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 3. (*Od Gundulićeva 'poroda od tmine' do Kačićeva 'Razgovora ugodnog naroda slovinskoga' iz 1756.*), Zagreb, Antibarbarus, 1999., 901.

Divna ZEČEVIĆ, *'Razgovori duhovni ... od stvari različni' književnost u praktičnoj funkciji kršćanske pouke*, u: *Kačić – Zbornik Provincije Presvetoga Otkupitelja*, God. XV., Split, 1983., 93–109.

Giuseppe DE LIBERO, *Baronio Cesare*, u: *Enciclopedia cattolica*, II., Firenze, G. C. Sansoni, 1949., 885–889

Dušan BERIĆ, *Banovac Josip*, u: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, I., Beograd, Matična srpska, 1972., 148

Elizabeta PALANOVIĆ, *Banovac Josip*, u: *Hrvatski biografski leksikon*, I., Zagreb, JLZ, 1983., 424–425.

Bernardin MATIĆ, *Sutješki nekrologij*, u: *Bosna franciscana*, God. VI., br. 10., Sarajevo, 1998., 237–245.

Jure BRKAN, *Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije Presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću*, u: *Kačić zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, God. XVI., Split, 1984., 7–58.

Ante SEKULIĆ, *Drevni Bač*, Split, 1978.

BANOVAC I NJEGOVA DJELA U KNJIŽEVNOJ HISTORIOGRAFIJI

Sažetak

Može li se steći ispravna predodžba o fra Josipu Banovcu iz naše književne i druge historiografije počev od fra Luke Vladimirovića pa do najnovijih izdanja Leksikografskog zavoda, Školske knjige i drugih suvremenih izdavača, koji se bave bilo poviješću književnosti ili pak znanostima u čiji obzor ulazi neko od fra Josipovih djela? Čini mi se da u postojećoj literaturi vlada osobita nejasnoća glede njegove produkcije. Ima li stvarnih razloga za revidirne kataloge njegovih djela, odnosno koja bi se djela smjelo smatrati njegovim izvornim i treba li neka svrstati u prerađena ili pak u njegovu priređivačku djelatnost? Nema dvojbe da je Banovac plodan propovjednik, ali se opravdano postavlja pitanje koliko je u njegovim zbirkama propovijedi, koje nose različite naslove, istih propovijedi, odnosno propovijedi s vrlo malim varijantama.

BANOVAC AND HIS WORKS IN LITERARY HISTORIOGRAPHY

Summary

Can you get a fair notion of Fra Josip Banovac's work from our literary and other historiography, starting with Fra Luka Vladimirović up until the latest Lexicographical Institute editions, Školska knjiga editions and other contemporary publishers whose focus is either on literary history or sciences, whose scope of interest happens to include some of Fra Josip's works? In particular, there seems to be distinct confusion in the existing literature with respect to his production. Is there any actual reason for revising the catalogue of his works? Indeed, which of his works can be regarded as his original works and should some of them be classified as remakes or part of his editorial activity? There is no doubt that Banovac is a fruitful preacher, but it seems justified to raise the question of how many of his sermons contained in his sermon collections have different titles and yet are one and the same sermon with only small variations.

Estela Banov-Depope

TRADICIJSKA USMENOST, RETORIČKA VJEŠTINA I TISKANA PROPOVIJED

UDK 821.163.42 (091)
316:82
251

1. Teorijske pretpostavke književno-sociološke analize homilije

Da bi se uopće moglo govoriti o tekstualnoj tvorevini kao o književnom produktu, potrebno ju je žanrovski odrediti i u skladu s time proučiti poetičke zakonitosti koje je ograničavaju i unutar kojih se mogu pratiti individualna odstupanja među pojedinim autorima. Neosporno je da su propovijedi primarno imale pragmatičnu retoričku funkciju privođenja slušateljstva određenim vrijednosnim sustavima, a i hrvatska književna i jezikoslovna povijest utvrdila je njihovo mjesto u procesu standardizacije suvremenog hrvatskog jezika. Pitanja koliko su se propovjednici pišući i izgovarajući tekstove homilija služili književnim stilskim postupcima i je li utisak koji su izazivali kod slušatelja uključivao i estetsko iskustvo, pitanja su koja omogućavaju propitivanje homilija s književnopovijesnog aspekta.

U tradiciji analize propovjedničke književnosti primjenjivan je pristup metode analize sadržaja koja je jedan od češće primjenjivanih postupaka književno-sociološke analize. Francuski povjesničar Jean Delumeau analizirao je tekstove tiskanih propovijedi i drugo pobudno nabožno štivo da bi proučio korijenje straha u zapadnoj kulturi kao kulturnopovijesno određeno fenomena, a Divna Zečević je sličan metodološki pristup aplicirala na hrvatsku propovjedničku književnost 18. stoljeća u studiji *Strah Božji*.

Sve jezične tvorevine, pa tako i umjetnička djela oblikovana riječima, nastaju i žive unutar većih ili manjih zajednica povezanih prvotno istim jezičnim medijem, a zatim istim sustavom vrednota, obrascima i tehnologijama prijenosa književnih tekstova, odnosno zajedničkom kulturom. Opstojnost je jezične umjetnine moguća jedino u komunikacijskom procesu: književni se tekst aktualizira u recepcijskom činu, u susretu s primateljem (slušateljem ili čitateljem) i u djelovanju koje taj proces

izaziva. Pristupi socijalnoj strukturi čitateljstva kao čimbeniku književnog života još su sredinom 20. stoljeća postali bitna sastavnica književno-povijesnih istraživanja i jedno od polazišta za razumijevanje proširenosti i popularnosti književnih tekstova.

Književna se komunikacija po nekim osobinama razlikuje od drugih oblika verbalne komunikacije u zajednici pa valja obratiti pozornost i na društvenu ulogu književnosti i na načine odvijanja književnog života. Shvati li se književna djelatnost kao komunikacijska djelatnost, za poimanje književnog života u određenoj zajednici važno je sagledati pošiljatelje književne poruke (autore i izvodače) i njene primatelje (slušaatelje i čitatelje) te okolnosti koje omogućavaju uspješan kontakt među njima. U književnoj i kulturnoj baštini zapadnog kruga od pojave tiska komunikacijski se proces znatno izmijenio: između pošiljatelja i primatelja poruke nastao je cijeli niz posredničkih instanciija koje su više ili manje mijenjale sadržaj i oblik prvotne poruke.

Kako se pisci u pravilu obraćaju određenoj zajednici poznavajući njene književne navike i ukus, estetske kriterije i vrednote, struktura potencijalnog čitateljstva oblikovat će praksu književnog života u zajednici. O zahtijevnosti proučavanja književne publike svjedoče pitanja koja se ovdje nameću: dijele li autori i čitatelji iste estetske kriterije, u kojoj se mjeri književni tekstovi uklapaju u čitateljska očekivanja, a koliko ih nastoje mijenjati, podudara li se piščeva predodžba o čitateljstvu sa stvarnom situacijom, te, na kraju, može li se uopće i koliko točno, opisati čitateljstvo u nekom minulom povijesnom razdoblju.

1.1. Empirijska sociologija književnosti i interes za čitateljstvo

Kroz dulje su razdoblje književnopovijesna i književnoteorijska istraživanja pokazivala interes za autore književnih tekstova i same književne tekstove, a problem primatelja bio je zanemarivan. Ovakve znanstvene interese donekle je ispravila pojava sociologije književnosti kao nove humanističke discipline u 19. stoljeću. Sažeta definicija ovog interdisciplinarnog područja između humanističkih i društvenih znanosti glasi:

Sociologija književnosti je disciplina koja treba obuhvatiti *proučavanje uzajamnog djelovanja svih faktora književne komunikacije* – pisca, teksta, posrednika (organizacijskih i tehničkih) i publike. (*Žmegač 1976, 11, ist. V.Ž.*)

S gledišta književnosociološke interpretacije, kod analize valja uzeti u obzir sve sastavnice koje prate produkciju, distribuciju i recepciju teksta, a pri tom se ne smiju zanemarivati ni podaci o spremnosti čitateljstva da prihvaća određenu vrstu tekstova kao ni priopćajni kanali kroz koje tekstovi

dopiru do krajnjih primatelja. U okviru sociologije književnosti kao znanstvene discipline, razvio se pravac empirijske sociologije književnosti koja je usmjerena sagledavanju kulturnih pojava, njihova sadržaja, uporabe i funkcije u okviru društva ili nekih njegovih segmenata. Iz te perspektive sociološke i estetske kategorije ne mogu se podvesti pod isti nazivnik, pa se književne i kulturne pojave vrednuju prema svojoj društvenoj funkcionalnosti, a ne iz vrijednosnih pozicija sustava kojem same ne pripadaju.

Sociološka je interpretacija često obilježena mikrosociološkim ili induktivno-analitičkim pristupom koji vodi računa o specifičnom referencijalnom okviru i želi analizirati zašto je djelo stvoreno, zašto ga je društvo prihvatilo, zašto se ono prilagodilo odnosno podredilo nekoj književnoj vrsti i u kakvom je odnosu prema drugim kulturno relevantnim podacima (Silbermann, 109). Polazeći od ovih pretpostavki, književnosociološka evaluacija književne produkcije razlikuje se od književnoteorijske ili estetičke analize, pa i od književne interpretacije usmjerene na društvenu problematiku kao predmet obrade u nekog književnog teksta.

Jedno od pitanja koji zaokupljaju empirijsku sociologiju književnosti je i problem djelovanja djela. Tako ona postaje pomoćna disciplina znanosti o književnosti i usko se povezuje s polazištima estetike recepcije. Pročitani tekst sociološki je relevantan jer djeluje na svijest čitatelja, ali i potiče interes za sličnom vrstom književnih produkata.

Hans Norbert Fügen je jedan od najistaknutijih predstavnika empirijske sociologije književnosti. Njegov pristup književnim pojavama temeljen je na poimanju književnosti kao društvenog fenomena i komunikacijskog procesa.¹ Po ovom se autoru sociologija književnosti definira kao

(...) grana sociologije koja, prvo, istražuje ove spise kao objektivaciju socijalnog ponašanja i socijalnog iskustva i, drugo, usmjerava svoj spoznajni interes na međuljudsko ponašanje koje se tiče proizvodnje, tradicije, difuzije i recepcije književnih spisa i njihovih sadržaja. To međuljudsko djelovanje, specifičnom tradicijom i normama odvojeno od drugih kategorija društvenog ponašanja, treba označiti kao književno ponašanje. (Fügen (b), 119, ist. H.N.F.).

Kako je riječ o kompleksu različitih oblika međuljudskog ponašanja nužno je izvršiti raspodjelu u socijalnoj stvarnosti. Ponašanje pojedinca kao člana zajednice Fügenu je ključno za sudjelovanje u književnoj ko-

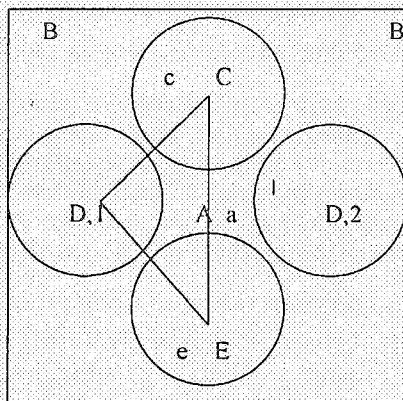
¹ Fügen književnosti pristupa iz sociološke perspektive: *Budući da sociologija proučava društvenu, tj. intersubjektivnu aktivnost, ona književnom djelu ne pristupa kao estetskom predmetu; književnost je zanima samo ukoliko je uzrok ili sredstvo nekih posebnih međuljudskih postupaka. Sociologija književnosti razmatra aktivnost osoba koje na bilo koji način sudjeluju u književnom životu, njezin su predmet interakcije među sudionicima književnog života.* (Fügen (a), 14., nav. prema: Zmegač, 20.)

munikaciji. Predmet empirijske sociologije književnosti je međuljudsko djelovanje izvršeno putem književnosti i radi nje (Fügen (a), 66.). Ovaj teoretičar empirijske sociologije književnosti u središte znanstvenog interesa stavlja *osnovni društveni odnos* shvaćen kao izazov pisca i određen stav čitatelja formiran u susretu s njime. Oslanjajući se na fenomenološku analizu Romana Ingardena, on nastoji proširiti fenomenološki pristup socio-kulturnim zakonitostima te ističe da njegov metodološki pristup:

(...) u tom kulturno reguliranom međusobnom odnosu vidi socijalnu jezgru u kojoj se književnost manifestira kao *društvena pojava* (Fügen (a), 68).

Za razumijevanje ukupnosti društvenih odnosa koji odrežuju književni život u nekoj zajednici valja uočiti kako se između pisca i čitatelja javljaju materijalni (izdavaštvo, knjižnice) i idejni (kritika, kazalište,...) posrednici te da se književna djelatnost u društvu ostvaruje kroz kompleks različitih oblika međuljudskog ponašanja. Književna djelatnost u društvu prema Fügenu realizira se kroz problemske krugove sociologije književnosti koji uključuju kompleksne društvene odnose između pisca i društva u kojem djeluje i za koje piše, zatim čitatelja (ili slušatelja, odnosno gledatelja izvedbe literarnog teksta) koji kao dio šire publike posjeduje određene recepcijske navike te složene krugove posredovanja i distribucije tekstova. Autor je ponudio shematski prikaz koji olakšava razumijevanje složenosti ovih odnosa:

Problemski krugovi sociologije književnosti:



Legenda:

A – književnost kao kulturni obrazac
 a – osnovni društveni odnos u kojem se on aktualizira
 B – društvo
 C – pisac
 c – književni krugovi

D,1 – idejni posrednici – kritika, kazalište
 D,2 – materijalni posrednici – knjižarstvo, biblioteke
 E – čitatelj
 e – publika

Članovima pojedinih zajednica i društvenih grupa unaprijed je kulturnim obrascima određeno ponašanje u odnosu na književnost i pojedinac mu se ne može oteti, a da pri tom ne promaši i književnost samu. To je kulturno objektivirana strana društvenog fenomena književnosti. Ova društvena pojava aktualizira se u djelovanju pisca i čitatelja, uvijek orijentiranom prema ponašanju drugog. *Osnovni društveni odnos* je oznaka za društveni odnos kroz koji se odvija aktualizacija društvenog fenomena književnosti. Ovom, po obliku nepromjenjivom *osnovnom društvenom odnosu*, mogu se pridati različite društvene funkcije, on može postati nositelj različitih socijalnih funkcija. Te funkcije dalekosežno određuju ulogu književnosti i položaj pisca u društvu. (Fügen (a), 73)

Robert Escarpit usmjerio je sociologiju književnosti početkom šezdesetih godina 20. stoljeća istraživanju fenomena knjige – njezinoj proizvodnji i distribuciji te poimanju knjige kao masovnog medija. Nekoliko godina kasnije eksplicirati će tezu o književnosti kao komunikaciji. Svojom knjigom *Sociologija književnosti* Escarpit je usmjerio književnosociološka i komunikološka istraživanja u sedamdesetim i osamdesetim godinama 20. stoljeća.

S aspekta proučavanja homiletičke književnosti ovaj pristup može biti produktivan ako se uključi u interpretaciju objavljenih tiskanih zbirki propovijedi. Činjenica da su one služile primarno kao priručna literatura za dalju usmenu transmisiju tekstova upućuje na važnost posredničkih instancija u razumijevanju kulturnih procesa povezanih s ovim govorničkom oblikom.

1.2. Književna komunikacija i društvena stvarnost

Spoznaje do kojih su empirijskim istraživanjima došli književni sociolozi u daljem su istraživačkom radu dovedene u vezu s rezultatima istraživanja drugih humanističkih znanosti, a na nove pravce u istraživanju književnosti unutar ukupnosti društvene stvarnosti posebno je djelovala teorija informacije. Semiotička su istraživanja uslijedila nakon lingvističkih i stilističkih, a sama su bila podloga za primjenu teorije informacije na estetičku uporabu jezika. Opća shema teorije priopćavanja promatra pisca i čitatelja kao dva subjekta koja se sporazumijevaju pomoću znaka. Janu Mukaoovský primijenio je ovu opću shemu na književne tekstove shvaćajući književno djelo kao specifičan estetski znak. U prošlosti su se teorijski pristupi književnosti zadržavali ili na pjesniku kao tvorcu jezične umjetnine ili na umjetničkom tekstu. Novija istraživanja usmjerila su pozornost na publiku kojoj je djelo namijenjeno.

Komunikološki se pristup tekstu temelji na shemi koju je razradio Roman Jakobson dodajući starijem komunikološkom modelu sastavlje-

nom od pošiljatelja, primatelja i poruke i nove aspekte: kontekst, kontakt i kod. Kad se radi o kontekstu unutar kojeg su propovijedi izgovarane, specifičnost komunikacijske situacije određena je i uključenošću ove govorničke forme u obredni kontekst. Ruralne su zajednice tradicionalno usvajale kulturne vrednote kroz različite obredne situacije. Osobito su se važni trenuci u životu pojedinaca kroz tzv. obrede prijelaza uključivali u društvenu stvarnost te je obredna dimenzija dominirala tradicijskim kulturama. Tijekom 18. stoljeća niz slobodnih mislioca reformira europsku tradicijsku kulturu. Uvođenje tehnologije pisma u sve šire društvene slojeve osnovni je medij kroz koji prodiru promjene. Nije se mijenjao samo medij kroz koji su prenošene poruke, već su se mijenjali i kulturni sadržaji.

Te promjene nisu svugdje podjednako prihvaćene. U sredinama gdje je tradicijska usmenost dominirala u najširim društvenim krugovima tiskane propovijedi viših crkvenih krugova djeluje preko nižeg klera na puk. Seoska zajednica koja sluša govornika koji propovijeda usmjerena je i na specifičan izvedbeni kontekst te je tako pojačan ne samo kontakt između pošiljatelja i primatelja poruke, već i među primateljima koji zajednički slušaju izgovorene riječi u situaciji koja intenzivira intersubjektivnu razinu.

Primjena Jakobsonove komunikacijske sheme na situaciju kulturnog susreta tradicijske usmenosti s tiskanim tekstom

INTERSUBJEKTIVNA RAZINA

*Obredni kontekst mijenja komunikacijske obrasce:
on je područje zajedništva, a ne objekt o kojem se govori*

KONTEKST (REFERENCIJALNA)

|

KULTURALNI DIJALOG – između konteksta i teksta poruke smještaju se drugi tekstovi
(*INTERTEKSTUALNA*)

|

POŠILJATELJ _____ **PORUKA** _____ **PRIMATELJ**
(EKSPRESIVNA) (POETSKA) (KONATIVNA)

|

KONTAKT
(FATIČKA)

|

KOD (METAJEZIČKA)

Izbor sredstava priopćavanja – usmeni medij dopunjava semantičke mogućnosti pisanog koda nizom neverbalnih znakovnih sustava

Tiskane priručne zbirke propovijedi oslanjale su se na retoričku naobrazbu koja je propovjednicima u seoskim sredinama omogućavala improvizacije i omogućavala da uključujući u komunikacijski proces i neverbalne poruke prenošene intonacijom, gestama, jačinom glasa i mimikom intenziviraju primarno značenje verbalne poruke. Usmeni medij kroz koji su propovijedi dopirale do svojih krajnjih recipijenata ne samo da je omogućavao prijenos semantičkog potencijala tiskanog teksta, već je taj potencijal i intenzivirao ovisno o govorničkim sposobnostima pojedinih propovjednika. Tako se uspostavlja kulturni dijalog između socijalnih krugova koji su naobrazbu prihvaćali kroz tiskane tekstove, često pisane latinskim jezikom i ruralne sredine koja nije posjedovala formalnu naobrazbu već je kulturne vrednote usvajala tradicionalnim mehanizmom usmenog prijenosa ili je tek usvojivši temeljnu naobrazbu koja je omogućavala čitanje tekstova na narodnom jeziku dobila mogućnost čitanja pučkog književnog štiva.

Između ovih se dviju socijalnih grupacija kao kulturni posrednici javljaju pripadnici nižeg seoskog klera koji su transformirali i preicali vjerske sadržaje sabrane u tiskanim zbirkama propovijedi i činili ih dostupnijima ruralnoj sredini. Tako se u već postojeću shemu može uključiti i intertekstualna funkcija koja integrira tekstove, odnosno tekstualne konvencije različitih provenijencija, kako bi intenzivirala protok sadržaja među različitim obrazovnim sredinama.

U književnoj komunikaciji veliku važnost imaju tekstovne sastavnice koje na prvi pogled nisu lako uočljive, npr. konotacije, aluzije, prazna mjesta u tekstu, a njihovo je razumijevanje moguće samo za pripadnike istog kulturnog okruženja, odnosno među komunikatorima koji dijele isti ili vrlo slični sustav vrednota. Posebni se problemi komunikacije javljaju kada se radi o djelu koje pripada drugoj kulturi, pa je tada potrebno upoznati ili rekonstruirati vrednote te kulture kako bi se moglo razumjeti značenje djela unutar pripadajuće sredine. Vrlo je slična situacija i pri književnoj komunikaciji u različitim socijalnim i obrazovnim sredinama. Primatelj poruke može razumjeti značenja koja tekst nudi ili se prepustiti asocijacijama i slobodno pridavati vlastiti smisao. Stoga se unutar književne historiografije u novije vrijeme javljaju tendencije koje smatraju da historiografska istraživanja moraju obratiti pozornost i na povijest djelovanja tekstova, a ne samo njihova nastanka.

1.3. Estetika recepcije i obzor iščekivanja

Unutar njemačke filološke misli krajem 60-ih i početkom 70-ih godina dvadesetog stoljeća postavljani su čak i zahtjevi za pisanjem opće

književne povijesti pod aspektom recepcije. Proučavanje književnosti s aspekta teorije recepcije prihvaća čitatelja kao aktivnog sudionika književnokomunikacijskog procesa, a istraživanja usmjerena ovom teorijskom koncepcijom vodila su ka spoznaji da je i čitateljstvo sudjelovalo pri nastanku i razvoju određenih književnih tendencija i pravaca. Romanist Harold Weinrich zalagao se za pisanje *čitateljske povijesti književnosti* koja bi uključila različite povijesne tipove recipijenata književnih tekstova krećući se od slušatelja usmenog pjesništva, preko plemićke i građanske čitateljske publike do specifičnog dvadesetostoljetnog fenomena masovne publike.

Ovdje se javlja i nužnost razlikovanja tzv. implicitnog i eksplicitnog čitateljstva. Eksplicitno je čitateljstvo izvantekstovna kategorija koja je bitan čimbenik književnog života i kada se radi o minulim povijesnim razdobljima za koja nisu vođena demografska i književnosociološka istraživanja teže ga je odrediti. Implicitno je čitateljstvo unutartekstovna kategorija koja se ne može odrediti objektivnim demografskim i sociološkim istraživanjima, već se prvenstveno prepoznaje analizom književnih tekstova jer su autori u njih ugradili svoju predodžbu o publici kojoj se obraćaju. Između ovih dviju kategorija postoje podudarnosti, ali i razlike jer su autori tekstova u njih ugrađivali svoje vrednote i intencije koje su često težile ne samo zadovoljavanju recepcijskih interesa nego i njihovom mijenjanju.

Razvojem recepcionoestetičkih istraživanja došlo se do spoznaje da podatke o čitateljstvu određenog tipa književnih tekstova ne dobivamo isključivo ispitivanjima u javnosti pomoću socioloških anketa, već da su i sami književni tekstovi vrijedan repozitorij građe o povijesnim promjenama u strukturi čitateljske publike. Za analizu homiletičkih tekstova osobito je važno uočiti visoki stupanj persuazivne funkcije i intencije da se izmijeni kulturalne tradicije potencijalnih recipijenata. Propovjednička literatura iz životne stvarnosti vrši izbor koji je usmjeren na izrazite primjere moralnog savršenstva ili negativnosti. Literarni elementi uključeni u tiskane zbirke propovijedi u funkciji su evangelizacije kao primarne svrhe homiletičkog teksta.

2. Europska retorička tradicija i fenomen propovijedi

Propovijed je primarno retorički tekstualni oblik usmjeren na mijenjanje stavova i djelovanja recepcije kojoj se obraća. U samoj je formi naznačena retorička intencija da se riječju mijenja druga osoba, njen svjetonazor i djelovanje. Kao motivacija za to najčešće se navode moralni, etički razlozi. Temeljni je cilj propovjednika bio transformiranje

kulturnih obrazaca koji su živjeli u nižim društvenim slojevima. Služeći se spoznajama usvojenim retoričkom naobrazbom koja je uključivala psihološke spoznaje i ovladavanje složenijim komunikacijskim tehnologijama i vještinama od onih kojima se služila većina pripadnika zajednice, propovjednici su potiskivali starija vjerovanja i djelovali na sustav vrednota koji je postojao u tradicijskim zajednicama.

Suvremena je kultura u velikoj mjeri izmijenjena djelovanjem sredstava javnog priopćavanja i ono što je za nekadašnjeg recipijenta moglo značiti izuzetno potresno iskustvo i dojmljivu prezentaciju, danas nam može izgledati tek kao blijed odjek prošlih vjerovanja. Danas možemo vrlo teško dobiti pouzdana svjedočanstva o učinku izvedene, izgovorene propovjedi na ondašnje pučke slušatelje. Analitičar srednjovjekovne europske književnosti pred pedesetak je godina napisao: *Mi koji čitamo novine, možemo jedva i zamisliti snažno djelovanje govorne riječi na bezazleni i neuki duh.* (Curtius, 7) Za današnju kulturu posredovanu elektroničkim medijima tradicijski književni i retorički obrasci nastali početkom razdoblja širenja tiskane tehnologije postaju još teže razumljivima.

Budući da su propovjedi bile govorni izričaji usmereni ka razvijanju i mijenjanju postojećih stavova, putujući su propovjednici u ranom modernom razdoblju širom Europe djelovali na svijest neobrazovanog puka. Iz današnje je perspektive moguće donekle razumijeti kulturu puka predindustrijske Europe jedino posredno, preko očuvanih zapisa nastalih u krugu obrazovanih pripadnika društva.² Propovjedi su bile izuzetno snažno sredstvo mijenjanja kulturnih obrazaca. Propovjednici su često izazivali snažne provale emocija. Dio je uzbuđenja u pučkih recipijenata bio izazvan i specifičnošću auditivne komunikacije:

Svijet uha obuhvatniji je i uključiviji no što to svijet oka ikada može biti. Uho je preosjetljivo. Oko je hladno i ravnodušno. Uho prepušta čovjeka sveopćoj panici, dok oko, produženo pismenošću i mehaničkim vremenom, čuva neke jazove i neke otoke od neprestanog akustičkog pritiska i odjeka. (McLuhan, 205.)

S aspekta sociologije književnosti tekstualne se tvorevine od najstarijih vremena razvrstavaju prema naobrazbi i socijalnoj pripadnosti recipijenata. Dvije tradicije – »visoka« i »niska« unutar hrvatske kulture bile su vrlo bliske i međusobno su se znatno više uvažavale i prožimale nego u velikih naroda. U 18. su stoljeću propovjedi bile medij formi-

² Peter Burke sagledava pučke propovjednike kao »kulturne brokere« između učene i narodne kulture te ističe njihovu posredničku ulogu u kulturnim procesima i transformacijama: *U okolnostima kada usporedo postoje velika i mala tradicija oni bijahu temeljna činjenica kulturnoga života, maloj zajednici dobrodošli ili pak neželjeni misionari iz vanjskog svijeta.* (Burke, 72.)

ranja društvenih stavova i javnog mnijenja, kao što su to u 20. stoljeću postali film i televizija. U pojavi tiskanih propovjedi očitovao se postupni prijelaz od tradicijskih kulturnih obrazaca na moderne načine tekstualnog prijenosa kulturnih sadržaja u kojima se oblikuju karakterne strukture koje usvajaju propovjedima proklamirani sustav vrednota koji im zatim postaje izvor unutrašnjeg vodstva. Istovremeno su tiskane propovjedi korak od retorike ka didaktičnoj literaturi unutar koje se može pratiti niz podvrsta: kalendarsko štivo, priručnici, popularne pjesmarice,...

3. Tradicijska usmenost i govornička naobrazba

Retorika se može definirati kao uporaba jezika za sporazumijevanje ili uvjeravanje s očekivanjem da će se potaknuti razmišljanje, djelovanje ili oboje (Belarmino). Ova definicija podjednako uvažava usmenost i pisani medij kao puteve kroz koje se poruka može prenijeti. Bilo je mnogo pokušaja dokazivanja da je jedan ili drugi način prenošenja poruke bolji, no vidljivo je da svaki od njih ima svoje prednosti i nedostatke.

Crkveno je govorništvo u nekim svojim sastavnicama od samih svojih početaka uključivalo neke od sastavnica antičke govorničke naobrazbe kako bi učinkovitije djelovalo na svijest publike kojoj su se autori obraćali. Aristotel je u drugoj knjizi svoje *Retorike* posvetio nekoliko poglavlja primjerima i poslovicama kao sredstvima uvjeravanja. Aristotlova *Poetika* i *Retorika* bile su temelj za pojedine propovjedničke postupke, a obrazovni sustav franjevačkih zajednica od kasnog je srednjeg vijeka bio temeljen na Scottovoj interpretaciji Aristotela o čemu svjedoči niz tiskanih priručnika na latinskom jeziku. Da je takav obrazovni model bio životan i u školovanju dalmatinskih franjevaca u Banovčevo vrijeme svjedoči i prva tiskana rasprava njegovog mnogo poznatijeg suvremenika i redovničkog subrata fra Andrije Kačića Miošića pod naslovom *Elementa peripathetica juxta mentem subtilissimi doctoris Joannis Duns Scoti...ad usum tyronum peripatheticae scholae elucidata* objavljena 1752. godine u Veneciji kao prvi dio cjelovitog filozofskog tečaja namijenjenog školovanju franjevačkog podmlatka.

U nizu povijesnih pristupa hrvatskoj književnosti nedostatan su integrirane spoznaje o prisutnosti i važnosti tradicijskih usmenoknjiževnih komponenti kao sastavnica u hrvatskom literarnom korpusu. U kojoj je mjeri ovaj teorijski pristup preuzet iz prošlosti i tradiran kroz obrazovni sustav djelovao na Kačićev kasniji literarni opus još uvijek nije dostatno vidljivo ni u najnovijim pregledima hrvatske književnosti. Da bi se dobila cjelovita slika o naravi odnosa između arhaične tradicijske usmene kom-

ponente, retoričke naobrazbe i pisane tradicije trebalo bi istražiti različite tipove estetske komunikacije temeljene na vezama usmene i pisane produkcije i transmisije u specifičnom sociokulturnom kontekstu. To bi značilo integrirati u proučavanje hrvatske književnosti mediološke spoznaje o razlikama učinkovitosti poruke ovisno o tome je li ona prenošena kroz usmeni ili pisani medij dobivene u nizu interdisciplinarnih istraživanja kulturne povijesti zapadnog kruga niza autora među kojima se izdvajaju imena Parryja, Lorda, McLuhana, Onga i Havelocka.

Posljednja dvojica u nizu navedenih autora osobito su posvetila pozornost sposobnosti teksta da »govori«. U poglavlju pod naslovom *Zna li tekst govoriti?* pozivajući se na Ongova istraživanja Eric Havelock naglasio je europsku retoričku baštinu koja je bila živa i produktivna te se njezin kontinuitet može pratiti od antičkih vremena do pred kraj 18. stoljeća, dakle do vremena kada nastaju Banovčevi priručnici za seoski kler u Dalmaciji:

Postoji drukčija vrsta teksta, koji nije prikupljen iz povijesne prošlosti, nego postoji u pismenoj sadašnjosti – barem do kraja osamnaestog stoljeća – i odlikuje se nekim (ne mnogim) obilježjima usmenosti. Retorički sastavci su još od helenističkog razdoblja služili kao vježba za višu naobrazbu. Jačali su usmeno izražavanje i snagu uvjeravanja namijenjene slušateljskoj publici. No, tekstovi koji su služili kao modeli i dalje su čitljivi i čitani tekstovi. (...) Jedna je linija koja odvaja svu retoričku djelatnost od primarne usmenosti očita: jezik koji se rabi je prozni, nikad formalno pjesnički. No sadrži dovoljno poetskih elemenata da uspostavi vezu s usmenošću i pruži neke uvide u pravila koja upravljaju usmenom komunikacijom na primarnoj razini. (Havelock, 59.–60.)

Ovdje je eksplicitno naglašena razlika između prozних uradaka i izvorne poetske ritmiziranosti karakteristične za najstarije razdoblje tradicijske usmenosti. Da je taj arhaičan deseterački usmeni ritam bio prihvatljiviji puku kojem su se dalamatinski propovjednici Banovčeva vremena obraćali svjedoči i način izražavanja *Razgovora ugodnog*. U kojoj su mjeri pučke propovijedi i druga tiskana priručna nabožna literatutra poput duhovnih obrana koristile retorički potencijal arhaične hrvatske usmene književnosti postaje vidljivo ako se detaljnije prati način argumentacije u tim djelima.

Gotovo je svaki pučki tekst nastao kao rezultat čina prevođenja ideje u jezik slika i ritmički izraz. Propovjednička je književnost dio kulture u kojoj usmenost, rečeno terminima Waltera Onga, živi kao »sekundarni« fenomen. Havelockova opće teorija primarne usmenosti stavila je akcenat na priču i ritam kao sredstva čuvanja kulturalnog sadržaja u društvima koja ne posjeduju pismo. Školovani se autori svjesno obraćaju laicima prevodeći im poruke teorijske, teološke naravi njima prihvatli-

vim »niskim retoričkim stilom«. Tu je izvanknjiževna intencija autora obrnula prirodni proces ljudskog mišljenja čiji razvoj prirodno ide od metaforičkog predlogičkog mišljenja ka racionalnoj spoznaji. Propovjednici 18. stoljeća koristili su priče ili prispodobe i poslovice koje su izvorno pripadale usmenom načinu izražavanja kako bi prenijeli ideju, poruku i istovremeno zabavili publiku. No tim su postupcima istovremeno prevodili apstraktne poruke crkvenog nauka i činili ih bliskima jednostavnim recipijentima.

4. Sekundarna usmenost i oblikovni postupci didaktične literature

U stil propovjedničke književnosti uključuju se oblikovne mogućnosti sitnih oblika, primjerice poslovice, kazusa i prispodoba u funkciji potkrepljenja didaktičkih intencija autora. Izbor sitnih oblika i način njihove primjene u propovjedničkoj je literaturi podređen evangelizatorsko-misionarskoj intenciji pa se književni elementi prvotno javljaju u retoričkoj, a ne u estetskoj funkciji. Uključena prispodoba i poslovice tako postaju dio retoričke aparature propovjednika u kojoj hrvatke tiskane propovjedi s kraja 18. stoljeća slijede stilistiku sličnih tvorevina u europskoj tradiciji, a njihova se specifičnost očituje u odabiru i stilizaciji primjera koji su prihvatljivi usmenom okruženju kojem se autori obraćaju.

4.1. Prispodoba – egzempl – paradigma

Kako su se propovjednici prvenstveno obraćali emocionalnom aspektu osobnosti, zaodjevali su svoje poruke u slike i primjere. Vjerske je sadržaje bilo lakše protumačiti pučkim recipijentima prenešene kroz metaforičke izraze i slike nego služeći se složenom teološkom aparaturom apstraktnih pojmova. Fenomen prispodobe ili egzempla je međunarodni književni fenomen i kao takav pokazatelj kulturološkog jedinstva europske duhovnosti i zajedničkih ishodišta različitih nacionalnih književnosti.

Ponekad transmisija primjera iz jednog naroda u drugi biva ostvarena posredstvom drugoga jezika kao i posredstvom istoga ili različitih jezika. Jedan od čeških i dugovječnijih naziva zacijelo je i prispodoba. Zasebno prisutana u Bibliji. Iz toga je nadalje vidljivo da dotični pojam podrazumijeva puno šire a i starije značenje pripovjednog tipa o kojemu je ovdje riječ, starije dakle od hrvatske književnosti. (Kekez, 7.)

Jedan od najjednostavnijih načina uključivanja slikovitog izražavanja u propovijed je korištenje primjera iz prirode. Tu je, istovremeno, način izražavanja propovjednika najbliži izvornom tradicijskom usmenom

kazivanju. Govoreći o nepravедno stećenim dobrima Banovac koristi primjer iz prirode. Izravnim obraćanjem slušatelju i pozivanjem na evociranje neposrednog životnog iskustva, na prisjećanje onog što je sigurno svatko morao vidjeti i doživjeti, postignuta je retorička učinkovitost iskaza:

Jesi li vidio kad pako kiša dode, da za malo dura i barzo se osuši. Ovako se događa onome, tko nepravедno stiče. Grmljavina se brzo u kišu obrati, tako i nepravедno stećenog brzo nestane. (Banovac, 1763, 35.)

Banovac koristi i tradicijske postupke usmenog narativnog kazivanja u nekim od svojih uključenih egzampala pa oni često počinju postupkom apstrahiranja glavnog junaka koji se najčešće imenuje kao jedan čovjek. Bitno je da se kroz uključene primjere u Banovčevim propovijedima donekle može pratiti kontinuitet propovjedničke tradicije. Jedno od folkloristički atraktivnih mjesta uočila je Maja Bošković-Stulli te locirala njegovo ishodište u hrvatsku glagoljašku nabožnu tradiciju:

Jedan od najpoznatijih i najčešće razmatranih egzemplja je onaj o nezahvalnom sinu. Glagoljski Korizmenjak iz 1508. godine pripovijeda o zlom sinu koji je od oca sakrio pečena kopuna, a kad je otklopio pladanj iz njega skoči žaba »i prija se obraza tomu sinu, što se dogodilo 1453. v jednom gradu ki se zove Montana v stranah od Istrie.« Ovu ćemo priču naći u djelima Jurja Habdelića, Josipa Banovca, Filipa Lastrića i dr. (Bošković – Stulli, 49.)

U homiletičkoj je književnosti priča u funkciji propovjedanog konteksta, ona je slika, primjer, događaj (stvarni ili izmišljen, povijesni ili mitski) u funkciji prikazivanja i uvjeravanja, zabavljanja i rječitijeg objašnjenja kroz primjer. Dovodeći u suodnos pragmatiku i poetiku pripovjednih tekstova Karlheinz Stierle zaključio je: *Ono što egzempl implicira jest moralni poučak, a ono u čemu se eksplicira, medij, to je priča.* (Stierle, 143.). U tom kontekstu propovjedane priče koje su onda urastale u usmenu predaju puka i postajale dio usmeno prenošenog repertoara hrvatskih tradicijskih zajednica čuvale su poučni sadržaj, moralni poučak koji se često kondenzirao u poslovičnoj sintagmi.

4.2. Poslovice – sentenca – gnoma

U Banovčevoj se propovijedi uključenoj u *Razgovore duhovne* kao *Razgovor XXI* javlja poslovična sintagma *Tko zlo živi, zlo umre* u hrvatskom i latinskom obliku *Malos male perdet*, pri čemu se misao argumentira prisposodobom, a tekst na kraju završava latinskim izričajem.

U kojoj je mjeri tu riječ o argumentaciji poslovicom kao vrlo arhaičnom internacionalnom književnom fenomenu vidljivo je ako se prate

starozavjetna ishodišta ove poslovice. Tu se radi o preuzimanju drugog dijela hebrejske izreke *Tko traži dobro, nalazi milost, a tko za zlom ide ono će ga snaći* (Izr. 11,27). Izreku su preuzimali i drugi hrvatski pisci (Mikić – Suzanić, 58)

Tu se može pratiti Banovčevo nasljedovanje hrvatske franjevačke propovjedničke tradicije gdje se njegove tiskane propovijedi nalaze na kraju niza u kojem mu prethode Divković, Posilović, Šitović i Lastrić. Pavao Posilović naslovio je jedan od tekstova svojih propovijedi: *Što ima učiniti krstjanin za dobro umrijeti, i kako je veoma mučno dobro umrijeti, budući čovik živio zlo...* te u tekstu uključio isti poslovični iskaz i uključio ga u kontekst europske propovjedničke tradicije:

Govori Tulio naučitelj; oni zna jest smrt blažena, koe jest život faljen bio. Hoćeći reći da oni koi dobro žive dobro i umre. Šeneka naučitelj ponukuje: oni do istine zlo žive, koi živući ne uči dobro umrijeti, hoćeš li dakle (krstjaninu) umrijeti dobro, živi dobro. (Pavao Posilović: Nasladenje duhovno, Mleci 1893. (11639.), nav. prema: Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća, 248.)

Primjer je samo jedna u nizu potvrda kako su od antičkih vremena u europskoj govorničkoj tradiciji primjer i poslovice retoričko sredstvo uvjeravanja. Izbor poslovice upućuje na veliki korpus općih mjesta preuzetih iz europske retoričke tradicije integriran u Banovčeve tiskane propovijedi.

5. Tiskane knjige propovijedi i duhovne obrane

Reforma narodne kulture sustavno je provedena kroz propovjedničku djelatnost. Kako bi ona bila olakšana propovjednicima koji su imali poteškoća u smišljanju primjera i građe za tradiranje idejnog sustava kršćanskog nauka korištene su mogućnosti netom razvijene tiskarske tehnologije.

Od druge polovice XVI. stoljeća do sredine XVIII. stoljeća tiskane su brojne knjige propovijedi. Plod je to odluke Tridentskog koncila (druga polovica XVI. stoljeća) da se Kristova riječ u propovijedima proširi u sve slojeve društva i da se obnova ostvari »in capite et in membris« – u glavama (crkvenim starješinama) i udovima (priprostom puku). (Bratulić, 9.)

Tiskane zbirke propovijedi (sermones) bile su namijenjene kao priručno štivo za krajnje propovjednike. Stoga i podnaslov jedne od Banovčevih zbirki kazuje da su njegovi razgovori duhovni *u kratko složeni, i na svitlost dati, za lašnju službu Pastirah seljanski*. Međutim, građa koja je izlagana u takvim zbornicima nije pretendirala na autorsku izvornost već je često predstavljala kompilaciju pouka preuzetih iz starijih izvora, po-

nekad s navođenjem izvora (ako se radilo o opće priznatim autoritetima čija su imena podizala dignitet teksta, što se najčešće odnosilo na doslovno preuzete izreke i citate iz *Svetog pisma* ili patrističke literature), a ponekad i bez, napose kod preuzimanja poučnih primjera i slikovitih narativnih pojašnjenja (prilika ili egzampala) koji su dijelom bili preuzimani iz starijih duhovnih knjižica, a dijelom su slijedili tekstove koji su usmeno prenošeni.

No tiskane knjige propovijedi suvremenom čitatelju ne izgledaju tako retorički impresivno kao što o njihovu djelovanju svjedoče očuvani zapisi iz vremena kada su živjeli i djelovali njihovi autori. Razlog za to vjerojatno je u razlici između napisanog i tiskanog teksta kao podsjetnika za izvedbu i same izvedbene situacije u kojoj su izvježbani propovjednici mogli usmeno improvizirati služeći se tekstom kao poticajem:

Snažno djelovanje propovijedi prešlo je samo svojim neznatnim dijelom kao trajni element u duhovnu kulturu. Mi znamo kako su se nadasve snažno domicali veliki propovjednici, ali nemamo sposobnosti da suosjetimo uzbuđenje koje je iz njih proizlazilo. To uzbuđenje ne dopire do nas iz pisane predaje o tim propovjedima, a i kako da dopre? Pisana propovijed nije više djelovala ni na suvremenike. (...) Ono što poznajemo iz štampanih sermona (...) jedva je nešto više od tkiva bez rječitosti, bez ikakva oratorskog žara i naizgled prozaično u svojoj podjeli na sermon prvi, sedmi itd. Mi znamo da je ono što je narod oduvijek potresalo, bilo baš živo prikazivanje strahota pakla, gromka prijetnja kažnjavanjem grijeha i lički izljevi o mucu Isusovoj i ljubavi božjoj. (...) Spazmodička potresenost gomile od žive riječi propovjednika uvijek se brzo rasplinula i nije se mogla sačuvati u pisanoj predaji. (Curtius, 179.)

U situaciji kada se tekst propovijedi prenosi do propovjednika kao tiskana knjiga, a onda se u krajnjoj izvedbi čita ili priče usmenim putem između konteksta i teksta poruke smještaju se drugi tekstovi te se tako uspostavlja kulturni dijalog između usmenih i pisanih tekstualnih modusa. U ovim situacijama lingvostilistička analiza upućuje na promjenu tehnologije prijenosa teksta. Često se u tiskanim tekstovima propovijedi nailazi na verbalne oznake koje upućuju na izravni kontakt pošiljatelja i primatelja poruke: kod Banovca se mogu uočiti efekti koji upućuju na uključivanje osjetilne dimenzije slušateljstva te tako intenziviraju efekt govorenog opisa: *Tumuse sve u vartlu prikaza lipsce, e bistrje nego sad ja vami.* (Banovac, 158)

Kao što su zbirke propovijedi prilagođene kao praktični priručnici za svećenstvo, tako je i knjižica pod naslovom *Blagoslov od polja i zaklinjanja zli vremena u četiri dila razdiljeni, veoma kripostni, i moguću suprot svakoj živini škodljivoj, i vlastima Ajerskim*, namijenjena za službu misnika slovinskih. Radi se o zbirci blagoslovnih i zaklinjalačkih molitava koja se

oslanja na glagoljašku tradiciju što se očituje u stilizacijskim obrascima i u grafičkim postupcima.

Grafičke oznake ruke s ispruženim kažiprstom ☞ u *Blagoslovu polja* upućuju na tradiciju bilježaka na marginama (Oraić Tolić, 47. – 48.) koja je postojala još u srednjovjekovnim rukopisnim glagoljaškim zbornicima. U tiskanoj su verziji oznake prilagođene namjeni priručne svećeničke literature te su njima i tekstem u kurzivu obilježene situacije i geste koje prate obred blagoslova i zaklinjanja.

Iako se neki od elemenata ovog teksta mogu tumačiti kao aplikacija arhaičnih magijskih postupaka na kršćanska gledanja, što je bilo prisutno u svim tipovima »duhovnih obrana«, neosporno je da je Banovčeva tiskana knjiga dio kontinuiteta starije rukopisne tradicije priručnih obrednika. Rudolf Strohal analizirao je i učinio dostupnima znanstveno zainteresiranim recipijentima ponešto od rukopisnih glagoljaških duhovnih obrana. On je i usvojio navedeno terminološko određenje oslanjajući se na njemačku literaturu. (Strohal, 1910. i 1928.) U svakom se slučaju radi o izlaženju iz striktno religiozne sfere odnosa čovjeka i Boga i prelasku u zonu društvenih interakcija. Istočnjački duhovni obrazac usmjeren ka misticizmu suprotstavlja se zapadnjačkom kršćanskom svjetonazoru koji je prema Weberu bio okrenut djelovanju u svijetu i primarno racionalan i racionalizirajući.

Religiozno ili magično motivirano djelovanje u svojem je praiskonskom postojanju ovostrano usmjereno. Religiozno ili magično ponuđena djelovanja trebaju se izvršiti »Da ti bude dobro i da dugo živiš na zemlji«. (...) Kao što trljanje vabi iskru iz drveta, tako »magična« mimika znalca vabi kišu iz neba. A iskra koju je proizvela trenica za vatru u podjednakoj je mjeri »magičan« produkt kao i kiša proizvedena manipulacijama kišotvorca. Religiozno ili »magično« djelovanje ili mišljenje ne valja dakle izlučiti iz kruga svagdašnjeg svrhovita djelovanja pogotovu što su i njegove svrhe u pretežućoj mjeri ekonomijske. (Weber, 3.)

Kulturološko mjesto »duhovnih obrana« povezano je s fenomenom straha koji je analizirao Delumeau u svojim studijama o funkciji propovijedi u zapadnoj kulturi. No funkcija ovih spisa predstavlja komplementarno područje za vjerovanja zapadnog čovjeka: ako postupci propisani obredima zapisanima u rukopisnim i tiskanim priručnicima i nisu djelovali na vanjsku pojavnost, oni su bar dijelom smirivali strah od prirodnih nepogoda i drugih zala kod puka.

Banovčeve tiskane knjige tako su predstavljale jedno od dodirnih mjesta usmenog i tiskanog pisanog medija u prenošenju kulturnih vrednota hrvatskim jezikom. Svjedočanstvo su povezanosti i ukorijenjenosti hrvatske priručne nabožne literature u zapadnoeuropski kontekst i istovremeno spojnica s reliktima starije glagoljaške baštine.

Literatura:

- [1] Banovac, Josip: Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine došašća Gospodinova, i u korizme u kratko složeni, i na svitlost dati, za lašnju službu Pastirah seljanski. Po otcu F. Josippu Banovczu reda s. Franceska. Prikazani i posvećeni pripoštovanom gospodinu knezu D. Josippu Kosiriću Kanoniku Stolne czarkve Sibeničke, i Opatu Svetog Lovre u u Morinja. U Jakinu 1763. po Petru Ferri S dopuštenjem starešina.
- [2] Banovac, Josip: *Blagoslov od polja i zaklinjanja zli vremena u četiri dila razdijeni, veoma kripostni, i mogući suprot svakoj živini škodljivoj, i vlastima Ajerškim, Dati na svitlost za službu misnika slovinskih.* Po o. f. Josippu Banovczu pripovidaoczu Reda s. o. Franceska od Obsluženja Provincije Prisetvetog Otkupitelja. Prikazano i posvećeno Prisetvetomu Trojstvu. U Jakinu 1767. po Petru Ferri S dopuštenjem starešina.
- [3] Belarmino, Victor: *Literacy & Orality* <http://www.lcc.gatech.edu/gallery/rhetoric/issues/literacy.html>
- [4] Bošković – Stulli, Maja: *Priče i pričanje. Stoljeća usmene hrvatske proze*, Zagreb, 1997.
- [5] Bratulić, Josip: *Hrvatska propovjed : od svetog Metoda do biskupa Strossmayera*, Zagreb, 1996.
- [6] Burke, Peter: *Junaci, nitkovi i lude: narodna kultura predindustrijske Europe*, Zagreb, 1991.
- [7] Curtius, Ernst Robert: *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1998.
- [8] Delumeau, Jean: *Strah na Zapadu (Od XIV do XVIII veka – Opsjednuti grad)*, Novi Sad, 1987. (I–II)
- [9] Delumeau, Jean: *Greh i strah (Stvaranje osećaja krivice na Zapadu od XIV do XVIII veka)*, Novi Sad, 1986. (I–II)
- [10] Escarpit, Robert: *Sociologija književnosti*, Zagreb, 1970.
- [11] Escarpit, Robert: *Revolucija knjige*, Zagreb, 1972.
- [12] Fügen, Hans Norbert: *Problemski krugovi posebne sociologije književnosti (Die Hauptrichtungen der Literatursoziologie und ihre Methoden, Bonn, 1964. str. 105–119. 21966.)*, u *Sociologija književnosti: sociološka hrestomacija*, Beograd, 1990. str. 65–73 (a)
- [13] Fügen, Hans Norbert: *Putevi sociologije književnosti. Uvod. (Wege der Literatursoziologie. Einleitung, Hrsg. Fügen, Neuwied, Berlin, 1968. str. 16–19)*, u *Sociologija književnosti: sociološka hrestomacija*, Beograd, 1990. str. 117–119 (b)
- [14] Havelock, Eric A.: *Muza uči pisati : razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas*, Zagreb, 2003.
- [15] Huizinga, Johan: *Jesen srednjeg vijeka*, Zagreb, 1991.
- [16] Jakobson, Roman: *Lingvistika i poetika*, Beograd, 1966.
- [17] Jauss, Hans Robert: *Estetika recepcije: izbor studija*, Beograd, 1978.

- [18] Kekez, Josip: *Leukorn i djevojka bez grijeha : slike i prilike propovijedane u Hrvata, Prilog općoj teoriji književnosti i povijesti starije hrvatske proze*, Zagreb, 1989.
- [19] McLuhan, Marshall: *Razumijevanje medija: čovjekovih produžetaka (Understanding Media: The Extensions of Man*, Toronto 1964.), Beograd, 1971.
- [20] Mc Luhan, Marshall: *Gutenbergova galaksija: nastajanje tipografskog čovjeka, (The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, Toronto 1954.), Beograd, 1973.
- [21] Mikić, Pavao – Suzanić, Vjekoslav: *Biblijske poslovice u Hrvata*, Zagreb – Zadar, 1994.
- [22] Ong, Walter J.: *Orality and Literacy*, London and New York, 1982.
- [23] Dubravka Oraić Tolić, *Teorija citatnosti*, Zagreb, 1990.
- [24] Silbermann, Alphons: *Filozofija književnosti, sociološka estetika književnosti ili sociologija književnosti (Literaturphilosophie, soziologische Literaturästhetik oder Literatursoziologie »Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie« u Sociologija književnosti: sociološka hrestomatija*, Beograd, 1990. str. 107.–116.
- [25] *Sociologija književnosti: sociološka hrestomatija*, izbor tekstova, uvodna studija i bio-bibliografske bilješke Sreten Petrović, Beograd, 1990.
- [26] Stierle, Karlheinz: *Priča kao egzempl – egzempl kao priča: O pragmatici i poetici pripovjednih tekstova*, Republika, Zagreb, 1985. str. 135.–160.
- [27] Strohal, Rudolf: *Folkloristički prilozi iz starije hrvatske knjige*, ZNŽO, knj. 15, Zagreb, 1910. sv. 1 i 2, str. 120.–160.
- [28] Strohal, Rudolf: *»Prilike« iz starije hrvatske glagolske knjige*, ZNŽO, knj. 21, Zagreb, 1917., str. 239. – 272.; knj. 22, 1917., str. 257.–288.; knj. 23, 1918. str. 64.–124.
- [29] Strohal, Rudolf: *Priručna knjiga »Duhovna obrana« u hrvatskoj glagolskoj knjizi*, ZNŽO, sv. 26, Zagreb, 1928. str. 342.–346.
- [30] Weber, Max: *Sociologija religije*, Zagreb, 2000.
- [31] *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, PSHK 11, Zagreb, 1972.
- [32] *Zbornik stihova i proze XVIII. stoljeća* PSHK 19, Zagreb, 1973.
- [33] Zečević, Divna: *Pučka književnost u knjizi: Bošković-Stulli, M., Zečević, D.: Usmena i pučka književnost, Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 1, Zagreb, 1978.
- [34] Zečević, Divna: *Strah Božji. Hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća*, Osijek, 1993.
- [35] Žmegač, Viktor: *Književno stvaralaštvo i povijest društva: književno-sociološke teme*, Zagreb, 1976.

TRADICIJSKA USMENOST, RETORIČKA VJEŠTINA I TISKANA PROPOVIJED

Sažetak

Propovjed je sociokulturno određena vrsta koja je primarno obilježena razlikama u stupnju spoznaje između pošiljatelja i primatelja poruke. Komunikološki, ona pretpostavlja da propovjednik posjeduje znatno veću naobrazbu i etičke kvalitete od potencijalnih primatelja te je kao takva sastavnica niskog retoričkog stila. Homilija je primarno govorna, dakle usmena, tekstualna tvorevina koja je tek u specifičnim okolnostima bila zapisivana i tiskom objavljivana. No njeno je oblikovanje ovisno o složenoj retoričkoj naobrazbi koja oslonac pronalazi u aristotelovskim interpretacijama prolomljenim kroz srednjovjekovnu skotističku prizmu franjevačkog nauka.

Pučke propovijedi u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća kao ciljnu grupu imale su seosko stanovništvo te su propovjednici, imajući u vidu njegove obrazovne potrebe, dio svog književno-oblikovnog repertoara crpili iz tradicijske usmene književnosti koja je u to vrijeme među intendiranom recepcijom bila najoptjecajnija jezična umjetnička manifestacija. Rad je pokušaj da se s književnosociološkog i komunikološkog gledišta propitataju kulturalne sastavnice i neki folkloristički atraktivni aspekti ugrađeni i u tekstove Josipa Banovca.

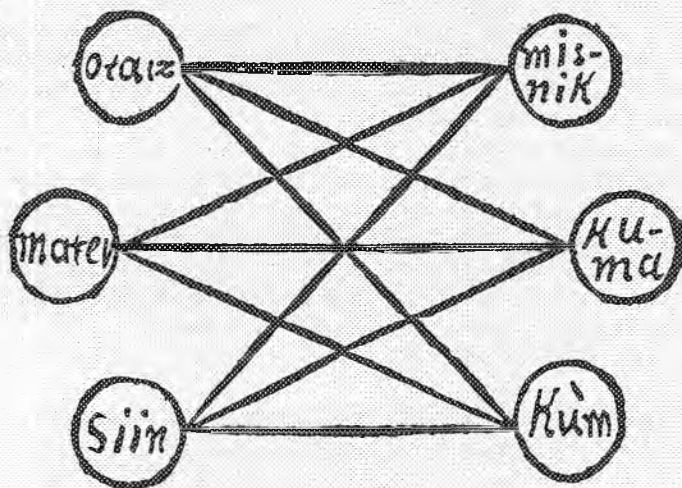
TRADITIONAL ORALITY, RHETORICAL TECHNIQUE AND PRINTED SERMONS

Summary

A sermon is socially and culturally determined rhetorical genre which is primary denoted by differences in a level of cognition between a sender and a receiver of the message. A sermon is an example of the lower rhetorical style, so its' communicative functions are based on presumptions that preacher possesses higher education and ethical qualities than potential recipients. A sermon is primary spoken, and therefore oral textual product, which was written or printed only in particular occasions. The composition of texts depends on the bases of a complex rhetorical formation which was founded on the teaching of Aristotle and transformed through medieval Franciscan interpretations of Duns Scott.

Popular sermons in the Croatian literature of 18th century were directed towards rural population, so preachers used stylistic conventions of the traditional oral literature as the most popular literary manifestation targeting the educational needs of a rural people. The paper is an attempt from the point of sociology of literature and communicational science to research cultural elements and some attractive aspects of folklore included in the work of Josip Banovac.

278
 Nà krizmi samo dovoje ulazi ù kumstvo, illi ù
 godstvo duhovno, t. j. onni koj kumuje, i koise kri-
 zma. A nà karšcregniu Petero, t. j. koi karšti, ko-
 ga karšti, otacz, mater koise karšti i koi kumuje.
 Tako uci Sabor Tridentinski, sctose vidi boglio ù
 slidechioj priliki.



Zapoznati megiu koima biva kumstvo, vaglia
 viditi ù ovoj priliki, dà righe, illi linee ukazuju
 megiu kojmaje kumstvo, zascto megiu koima nei-
 ma righe, onde neima ni kumstva; n. p. od otca
 k' misniku, kumu, i kumi ima righe zarosu kumu-
 vi, à neima righe od matere k' sinu, zato nisu ku-
 movi, à jest s'oczem, smaterom, i s'diterom, i ta-
 ko od drughi; megiu koim neima righe od jedno-
 ga do drugoga nisu ni kumovi, a megiu koimie
 righe jesu kumovi. Ovii samo ulaze ù kumstvo,
 koisu ù ovoj priliki, a drughi nè.

GOVORNIČKE FIGURE U PROPOVIJEDIMA FRA JOSIPA BANOVCA

UDK 811.163.42 (091)

251

Angažirana književnost, kakve su nesumnjivo franjevačke propovijedi, uvijek je prostor za individualnu uporabu jezika, to zanimljiviju što je pisac stariji. Možda ta zanimljivost proistječe iz naših malih znanja o starijoj književnosti i zbog začudnih neočekivanosti u njihovu izrazu.

Novije je vrijeme donijelo, usporedo s pojačanim interesom za književni rad franjevačkih pisaca, nov način čitanja njihovih djela, u kojem se pozornost istraživača ne usmjerava isključivo na gramatički opis piščeva jezika, već nužno uključuje i raščlambu stilskih odlika.¹

Osim repertoara stilema takva nam promatranja otkrivaju i u kojoj se mjeri oslanjaju franjevački pisci, prije svih najpoznatiji autori propovijedi Divković i Papić, na srednjovjekovne i biblijske retoričkostilske konvencije. Stilski namjera, koja često proistječe iz izvornika ili predloška, temelji se na zahtjevu *docere et movere*, poznatom još od antičkih vremena, pa suvremenom istraživaču preostaje uočiti izbor stilema pomoću kojih stari pisci u neizgrađenom jeziku ostvaruju komunikaciju s čitateljem (slušateljem).

Istraženost jezika franjevačkih pisaca je različita i kreće se od gotovo potpune, završene slike, zaokruženoga znanja, do skica i površnih dojmova, dok je stilski prosudba i procjena tek u začecima. Za Banovca bi se moglo reći da nam je djelomično poznat. Evo i zašto.

S jezikoslovnoga stajališta znanja su nam o tome piscu nepotpuna, zapravo jezične odlike možemo tek apstrahirati iz Maretićeve studije *Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka*, jer monografske obrade Banovčeva jezika do danas nemamo (Maretić 1915: 173–240; 1916: 1–92).

¹ E. Hercigonja, Ogledi iz stilematike Divkovićevih *Besjeda*, *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*, Sarajevo, 1982, 55–82.; K. Pranjić, Virtualnost dijakronijskih stilema, *Kolo* 4, Zagreb, 1997, 46–90.

S motrišta književne povijesti o Banovcu se uvijek govorilo kao o plodnu piscu, uz napomenu da je napisao mnogo više knjiga nego što je došlo do nas. Od svih njegovih karakteristika za našu temu je najvažnija ona da je bio izvrstan govornik i propovjednik. Stoga na ljestvici književno-estetske vrijednosti najviše stoje dvije knjige propovijedi: *Pripovijedanja na svetkovine korizmene i druge predike od zloća većma u sadanja vremena običajni. Skupljene iz veće knjiga latinski i složene u dični hrvatski jezik za službu M. M. P. P. parosijanah i slavonsjanah, po otcu fra Josipu Banovcu, pripovidaocu Reda S. O. Frančeska male bratje, provincije Prsvetoga Otkupitelja u Dalmaci(j)i*, U Mleci, 1747., *Predike od svetkovina Došaštja Isukrstova, složene i na svitlost date po otcu fra Josipu Banovcu, pripovidaocu Reda S. O. Frančeska od oblužnja Provinci(j)e Prsvetoga Otkupitelja*, U Mleci, 1759.²

Značajno je da je svoje propovijedi izdao tiskom, namijenivši ih prvenstveno svećenicima nevjешtim latinskom jeziku. Svoje čitatelje, prvenstveno subraču svećenike i redovnike, naziva »milom braćom Hrvacanima, redovnicima hrvatskoga slova«. U predgovoru *Predikama od svetkovina Došaštja*, tradicionalno naslovljenom *Bogoljubnom štioću*, objašnjava motive koji su ga potaknuli da »svoj mlohavi trud dade u štampe«: prvi je ljubav prema Bogu, a drugi potražnja za knjigama propovijedi »u vlastiti jezik«, potreba za takvim knjigama koju je prepoznao u kontaktu sa subračom propovjednicima. Da je tiskane predike uistinu zamislio kao svojevrstne priručnike za propovjednike, pokazuju napomene u naslovima i opis sadržaja u kazalima. Banovac svakoj propovijedi daje naslov, naznačava na koji se blagdan ili svetkovinu odnosi, a uz neke dodaje i napomenu »i kad hoćeš«, što znači da ima općenitiji karakter. I u kazalu uz pojedine propovijedi nema naznačena blagdana, nego samo naznaka teme koju propovijed obrađuje.

Pokušaj raščlambе govorničkih figura koje bitno obilježavaju njegovo propovjedništvo i očituju njegovu vezanost za franjevačku tradiciju, na jednoj strani, odnosno samosvojnost, na drugoj, svojevrstan je istraživački imperativ. Na kraju spomenutoga predgovora, gdje naziva svoju knjigu »priprostim trudom«, ispričava se što tekst nije »liposlovski nakićen« jer »se čini za poznanje naravsko«. Pisac, dakle, odriče svojim propovijedima ljepotu i retoričku kićenost, vjerojatno zbog skromnosti ili uvjerenja da nije dostigao svoje uzore. On je, naime, »liposlovstvo«

² Primjeri u članku bit će preslovljeni suvremenom latinicom uz zadržavanje svih jezičnih osobina originala. Paginacija potvrđuje prema primjercima iz fundusa Knjižnice HAZU u Zagrebu. Kratica PD znači da je primjer iz knjige *Predike od svetkovina Došaštja*, a PK iz *Pripovijedanja na svetkovine korizmene*.

mogao naći u svojim predlošcima i izvorima, koje izravno spominje kad u naslovu tvrdi da je predike skupio »iz veće knjiga latinski(h) i složio u dični hrvatski jezik«.

Odricanje kićenosti ipak je samo znak franjevačke samozatajnosti, jer Banovac po oratorskom dekoru ne zaostaje za poznatim franjevačkim »predikaturima«.

Banovčeve figure klasificirat ćemo u ovom članku prema podjeli koju je uspostavio Škarić, s tim što u Banovca, s obzirom na karakter propovijedi, ne nalazimo sve figure iz Škarićeva fonda.³ Banovac uglavnom rabi *figure riječi*, *figure misli*, *sintaktičke figure* i ograničeno *trope*.

Figure misli

Nastojeći uspostaviti odnos sa slušateljima (čitateljima), odnosno uključiti ih u vlastiti tijek misli, prvenstveno radi zadržavanja pozornosti, Banovac koristi izražajna sredstva, ili figure, koje se u starijih teoretičara svrstavaju u tzv. komunikaciju, a danas se klasificiraju kao: *retoričko pitanje*, *eksklamacija*, *komunikacija*, *apostrof*, *apel*, *poslovice*, *epifonem*, *gradacija*, *antiteza riječi*, *antiteza rečenica* (Zima 1988: 145–149, Škarić 1988: 152–155).

U usporedbi s modernim, prvenstveno svjetovnim govorništvo svaka od navedenih figura ponešto je modificirana, pa je uvrštavanje u određenu kategoriju katkad uvjetno.

Može se reći da je najzastupljeniji *apel*, što je i očekivano s obzirom da nakon izlaganja nekoga etičkoga problema ili vjerske istine slijedi pouka, konkretan prijedlog slušateljima što moraju činiti, što se od njih očekuje. Mjestimično apel služi i za pojačanje opomene grešniku, za poticanje na obraćenje i pokajanje. Inače sklon pretjeranom dociranju, prijetnjama i plašenju, propovjednik mjestimično ublažava poziciju autoriteta emotivnim uzmakom: obraća se slušateljima kao braći, kao sebi jednakima.

Redovito je apel udružen s imperativom, preteže množina nad jedninom, odnosno češće je obraćanje skupu nego pojedincu. Evo nekoliko primjera:

Procinite, bratjo, kakvim ste imenom zazvani PD 68

Slišaoci, budite ljubeznivi ovoj Divici i služite virno PK 131

Ovčice gubave, trčite vašoj pastirci PK 133

³ Škarić figure dijeli na 1. logičke figure, 2. trope, 3. figure misli, 4. figure riječi, 5. sintaktičke figure, 6. morfološke, sintaktičke i leksičke figure.

Ah, mo(j)i dragi krstjani, spomenite se da je ona dubina svake dobrote PK 135

Čuješ li ti, o brate, o sestro, gdi tebi vapije iz onih muka PK 51

...vapije da je pomožeš, a ti nemilosrdjače, nećeš PK 51

Moji slišaoci, za najzadnje ja vas ponukujem PK 52

Što vam se čini, moji poštovani slišaoci PD 112

Krstjani, krstjanke, kad vam se niki darovi šalju... PD 102

Što ćeš onda odgovorit, grišniče otrovni PD 71

Sad dakle što misliš, o uvriđeni PD 115

Krstjani, spomenite se vaši mrtvi PD 126

Apelu je blizak po oblikovanju figure i po govornikovu cilju *apostrof*, u kojem se govornik ne obraća slušateljima, nego nekome komu govor nije ili realno ne može biti upućen. Obično se apostrofiraju apstraktni pojmovi ili, sukladno sadržaju, Isus, Bogorodica, Bog:

O veliko, o čestito ime krstjanin PD 69

Fala ti, o moj slatki Isuse, da si nam dao ovakvu pastiricu PK 133

Majko Božja, pastirice duše naše... dostoj se... PK 135

Ah, dragi moj Bože, nije ti s mirom ni na nebesi kraljevati PK 55

Ah, slipočo grišnička PD 113

De, dušo bogoljubna, podnesi PD 115

O Bože neumrli PD 129

Oh, nemilosrdje ljute tigre PD 129

Banovac većinu svojih propovijedi intonira kao razgovor s pukom, sa slušateljima, traži da razmišljaju o onom čemu ih poučava i na što ih opominje, pa se zato može govoriti o izrazitoj čestotnosti dijaloških figura, prvenstveno retoričkih pitanja, shema per sugestionem i solilokvija.

Ma što to more biti? Jur na nebesi sto(j)i na desnu, a pod križem se nahodi na livo? Znete li što će to reći? PK 128

Primjer solilokvija:

Da vi sada vidite Nerona da krstjane smolom i sumporom maže..., vi biste se pristrašili? PK 45

Recite mi malo, ima li vas ko(j)i ovde da mu nije tko umro od roda PK 49

Shema per sugestionem:

A tko je ono ko(j)i vapije? Ah, ono je oni tvoj otac, ko(j)ino je oko tebe puno truda i nevolje vidio... Čigov je ono glas? Ah, ono je tvoja majka. Ona majka kojano te devet miseci s velikim trudom nosila... PK 50

Pitanje može biti kombinirano s kojom drugom figurom, s anaforam, s epiforam, a naročito je zanimljiv primjer kombinacije pitanja i *antimetabole*:

Kako bi se hotio zvati Aleksandro Veliki, a ne biti junak? Kako li mudri Aristotil, a ne znaš filozofi(j)e PD 69.

Svoja razmatranja propovjednik zna završiti *ekslamacijom*, ali koja je opet u službi opomene i pouke.

Al se nije ni čuditi. PK 129; *Ma koje je to čudo* PK 128.

Da bi ilustrirao svoja razmišljanja ili dao neku opću ocjenu pojave koju u homiliji problematizira, Banovac vrlo rado i vrlo često svoj govor obogaćuje *epifonemom*, figurom u kojoj se izlaganje završava *sentencijom* ili češće *poslovicom*:

Tko zlo žive, ne zna dobro umriti PK 131

Kakav život, taka i svrha PK 131

Što učiniš, sačekaćeš PK 52

Što učinite, naći ćete PK 54

Tko se na visoko kamenom baca, svrhu glave mu pada PD 101

Uporaba poslovice tradicionalno obogaćuje franjevački izraz, što je očividno u najznamenitijih propovjednika franjevačke književnosti: u Divkovića, Lastrića, Posilovića, Papića, pa čak i izvan homiletičke literature – u ljetopisima, u čemu se posebno ističe bosanski ljetopisac fra Bono Benić.

Franjevci, inače orijentirani prema puku, bliski njegovu načinu i života i razmišljanja, vidjeli su u poslovicama sažetu višestoljetnu mudrost i iskoristili je u poučavanju toga istoga puka.

Figurama više razine mogli bismo smatrati *gradaciju* i *antitezu*, s tim što antiteza može biti i na razini riječi i na razini rečenice.

Izdvajamo nekoliko primjera *gradacije*:

...zašto nas je sve u svojoj pameti začeo, svojom krvju porodio, a svojim duhom oživio i u crkvi ustanovio PK 49

...zli krstjanin nit se bo(j)i Boga, ni suda ni pakleni muka PD 71

...jer se zakon Božji pod noge stavio, crkveni zaboravio, a od evangel-skoga ni uspomene PD 110

...ljutina vuka razdrtoga, nepravda djavla paklenoga, žestina Nerona nemiloga PD 126

U skladu s tradicionalnim govorništvom gradacija se temelji na trojnosti, na tzv. trojnom principu, uvijek se po jačini nižu tri elementa, rijetko četiri kao u prvom citiranom primjeru : *začeti, poroditi, oživiti, ustanoviti*; *Bog, sud, paklene muke*; *zakon Božji, zakon crkveni, zakon evan-deoski*. U trećem primjeru vidimo da se gradiraju i glagolski dijelovi

rečenice, s tim što se uobičajeni predikat zamjenjuje frazemom: *staviti pod noge, ni spomena*, svakako efektnijim od neutralnih glagola: *zanemariti, zaboraviti*. Posljednji navedeni primjer pokazuje kako se po načelu gradacije nižu pridjevsko-imeničke sintagme, pomoću kojih se na sadržajnoj razini zanimljivo stupnjuje zloća: rimski se car, progonitelj kršćana Neron, nalazi na najvišem stupnju ljestvice, nakon vuka i đavola.

Zadaća *antiteze* je usporediti i istaknuti, što ilustriraju sljedeće rečenice:

Vi jidete, pijete i u raskoša provodite, a vaši se mrtvi u ognju muče ali vapiju k Bogu osvetu PK 52.

Vi se po svitu rešite, a mi u purgatoriju gorimo, vi se veselite, a mi plačemo, vi se naslađujete u izbinah, a mi se nahodimo u gorčinah od muka PD 129.

Antitezom se uspoređuje život na zemlji s mukama u čistilištu u propovjedima o potrebi žrtve i molitve za duše umrlih, što je Banovčeva omiljena tema. Antitezom su obuhvaćene i leksičke jedinice a ne samo sintaktičke, najjasnije u opreci: *rešiti se-gorjeti, provoditi se-vapiti, veseliti se -plakati, naslađivati se- biti u gorčinama*.

Primjer antiteze na razini riječi nalazimo u razmatranju vjerničke obveze da se svaki počinjeni grijeh »progoni« oprečnom vrlinom:

...oholost s poniznostju, lakomost s lemozinom, bludnost s čistoćom PD 114

Banovac pritom pokazuje sklonost nesvakidašnjem izboru riječi: naime, *lemozina* prvotno i izvorno znači 'milodar', a on je rabi u smislu 'darežljivost', 'sklonost dijeljenju drugima'.

Svojevrsan kontrast prisutan u primjeru *...veće se valja i za veću se cinu ima držati ime jednoga krstijanina nego nijednoga kralja i cesara* PD 68 temelji se na antitezi

kršćanin-zemaljski vladar. Takvi primjeri pokazuju da se tradicionalni fond figura može podvrgnuti u rukama dobrog propovjednika specifičnoj preoblici, ali još uvijek s punom djelotvornošću koja se od figure očekuje.

Figure riječi

U Banovca se pojavljuju figure riječi tipične za franjevačko propovjedništvo, posebno za Divkovićevo i Papićevo: *anafora, paregmenon, homeoteleut, sinonimi* (Hercigonja 1982: 62,67).⁴

⁴ Podatke za Papića navodim prema vlastitom, još neobjavljenom istraživanju.

Anafora čini izraz snažnim i dinamičnim, ponavlja onaj dio rečenice na kojem je sadržajni naglasak. U franjevačkim tekstovima *anafora* je tradicionalna figura ponavljanja, specifična za propovijed, a smišljena da bi povećala pozornost slušatelja:

Ovčice gubave, trčite vašoj pastirci da vas ona prosvitli, ... da vas ona očisti od gube PK 133

Fala ti, o moj slatki Isuse, da si nam dao ovakvu pastiricu ter nas pazi i od nepri(j)atelja brani, ovakvu misečnicu ter nas prosvitljuje, ovakvu majku ter nas doji mlikom svoga milosrdja PK 133

Valja da su se od mene zaboravili, ... valja da sam jim davno otišla s pameti PD 128

Anaforu Banovac ne koristi kao izoliranu figuru, kako je uobičajeno u poetskom tekstu, već ju kombinira s kontrastom (*ona -vi, Majka Božja-grešni ljudi*) kao u prvom primjeru, odnosno s gradacijom (*pazi, brani, prosvitljuje, doji mlikom milosrđa*) u drugom.

U sljedećem primjeru *anafora* je udružena s *izokolonom*:

...od Božje mišnice raspuhanu, od Božje snage razjačanu, od Božje mudrosti naučenu PD 127 odnosno vrstom paralelizma, koji je u biti sintaktička figura.

Paregmenon je etimološka figura u kojoj se u susjednim riječima ponavlja korijenski dio riječi:

...jerbo je ono s velikim blagom i cinom kupljeno i odkupljeno PD 68

...boj biti PD 67

...ljubav s kojom ga ljube, želju s kojom ga žele vidjeti PD 128

...tamnica otvori i tamnost s očiju digne PD 128

...zovete likare, harčite za likarije PK 51

Dok je *paregmenon boj biti* hipertrofiran u pučkoj književnosti, a i u franjevačkoj propovjedničkoj (npr. u Papića), te je našem piscu mogao doći iz tih izvora, preostali primjeri svjedoče o Banovčevoj jezičnoj okretnosti, s obzirom da spoj istokorijenskih riječi podrazumijeva i domišljatost i poznavanje jezičnih mogućnosti.

Ponavljanje istih slogova na završetku susjednih riječi naziva se *homeoteleut* i također predstavlja »intelektualističku« figuru. Pisac mora izabrati riječ koja će i oblikom i značenjem odgovarati ideji, a završetak – gramatički ili tvorbeni – tvoriti će traženu figuru.

...ter ga bi(j)aše i juriše činjaše, da svoj Dalmaci(j)i straha zadavaše... PK 133

Vojnikom gozbinu činjahu i blagovat nošahu PD 70

...ili sebi smrt zadadoše, ter dušu izgubiše, ili drugomu štetu učiniše, ter i tako s vragom odoše PD 101

...srcem skrušenje, ustima ispovidanje, dilom ispunjenje PD 113

...prima od Boga vrućinu svrhunaravsku... raspuhanu, ...razjačanu, ... naučenu PD 127

Banovac homeoteleut ostvaruje izborom stilski markiranih glagolskih oblika, aorista i imperfekta, koji služe za pripovijedanje doživljene radnje. Tako se učinak na slušatelja postiže istodobnom primjenom figure i gramatičkoga sredstva.

Banovac u svoje propovijedi inkorporira novozavjetne citate na latinskom ili sentencije iz crkvenih otaca i naučitelja, koje redovito i prevodi u sljedećoj rečenici, pa je tako i navedeni primjer objašnjenje latinskoga: *Cordis contritio, oris consessio et operis satisfactio*. Činjenica da se radi o prijevodu ne umanjuje Banovčevu originalnost, dapače ju potvrđuje, jer je uspio uspostaviti homeoteleut utemeljen na ponavljanju dočeta -nje odabranih glagolskih imenica, kombinirao ga sa stupnjevanim sintagmama i izborom odrednica *srce, usta, dilo*, koje impliciraju evanđeosko trojstvo misli, riječi i postupaka.

Franjevački su pisci sinonime koristili najčešće iz pragmatičnih razloga: radi prevladavanja narječnih razlika i s ciljem ostvarenja opće razumljivosti, jednom riječju sinonimija je imala objasnidbeni karakter. U tome se smislu funkcija sinonimije u lekcionarskom Bandulavićevu tekstu, ili u Posilovićevu poučnom, na primjer, bitno razlikuje od one kakvu nalazimo u Divkovićevim *Besjedama*, u Papićevim *Sedam trublji* ili u Banovčevim predikama.

Sinonimija (često zapravo pojačajna sinonimija) tipična je govornička figura u homiletičkim tekstovima, gdje je isključivo sredstvo ekspresije – ponavljanjem istoznačnice ili bliskoznačnice podcrtava se temeljno značenje riječi i intenzivira emocija. Primjeri:

s manom, kruhom angeoskim PD 11b *prateže iliti robu* PD 112 *ubogim i potrebnim* PD 115, *način i put* PK 53.

Banovac sinonime vezuje na tradicionalna način: asindetski i veznicima *i/ili*.

Primjer sinonima u funkciji glose nalazimo samo u naslovu: *Od purgatori(j)a ili očišćenja* PK 44.

Tropi

Banovčevi tekstovi ne nude širi repertoar tropa. Zapravo, nalazimo jedino *epitete*, odnosno *elative*, tipa: *sinovi pridragi* PD 69; *prilipe vode* PD 111; *privelika muka* PD 129.

Epitet ovdje ne služi samo za pripisivanje realnoga svojstva pojmu koji određuje, nego prvenstveno funkcionira kao iskaz piščeva emotivnoga stava. Sve je u pojačanim bojama, sve je preveliko ili prenačlašeno.

Sintaktičke figure

Najizrazitija sintaktička figura u Banovčevim predikama je *postpozitivni smještaj pridjeva*. Govornik u načelu odustaje od uobičajenoga reda riječi da bi pozornost uputio na segment koji želi istaknuti, a koji bi u uobičajenom redosljedu bio neutraliziran.

U Banovca bilježimo: *Bog dobri* PD 111; *raja nebeskoga* PD 111; *kamena tvrdoga* PD 111; *stupom ognjenim* PD 111; *more pakleno* PD 112; *dažde ognjene* PD 112; *u peći babilonskoj* PK 45; *muke paklene* PK 46; *jezik čovič(j)i* PK 55; *slava Božja* PK 99...

Morfološke figure

Franjevačkoj je književnosti svojstvena uporaba *imperfekta* umjesto *aorista* svršenih glagola, što zbog pomaka od uobičajenoga gramatičkoga pravila ima status obilježene uporabe, odnosno stileme: *Kad cesar Severo krstijane progonjaše, tada se većma umoriše* PD 70 (umjesto *aorista umori*).

S obzirom na status navedenih glagolskih oblika – služe prvenstveno za pripovijedanje, Banovac ih koristi za pričanje parabola, primjera, događaja kojim poučava svoje slušatelje.

Na kraju treba dodati da Banovac, kao i svi ostali propovjednici, uključuje u svoje propovijedi primjere iz života svetaca, znamenitih ličnosti ili uzornih kršćana, ali da u tim dijelovima ne rabi govorničke figure tipične za poučni dio homilije. Razlog je tomu jasan i jednostavan: ton uvjeravanja i pridobivanja za ideju u propovijedi ima središnje mjesto, na slušatelja treba utjecati tamo gdje propovijed poučava, treba angažirati uho i um za prihvaćanje propovjednikovih stajališta. Nasuprot tomu, primjeri, tzv. prilike kao ilustracija propovjedničke teze djelomično služe zabavi, ili točnije pouka se posreduje zabavljački, naracijom i slikanjem »slučaja«, te ih propovjednik unosi više kao poziv upućen vjernikovu srcu nego radi dociranja s propovjedaonice.

Zaključak

Franjevački su pisci oblikovali jedan tip djelomično normiranoga i uređenoga jezika, uspostavili jednu vrstu uporabne norme, što je tipično za predstandardno jezično razdoblje. Pojedina područja, prvenstveno leksik, opiru se normiranju, pa se to opaža kao svojevrsan prostor slobode i u franjevačkim djelima. Posebno, međutim, impresionira spretnost koju franjevački pisci pokazuju u baratanju tradicionalnim govorničkim figurama. Inojezični predlošci tražili su od hrvatskih prevoditelja i pisaca da im se približe i na izražajnoj i na stilskoj razini. Postojala je izrazita razlika između razvijenijih jezika – latinskoga i talijanskoga – i hrvatskoga književnoga jezika u nastajanju, pa je tim veći napor ulagan u traženju stilski obilježenih istovrijednica.

Propovjednički tekst ima kao svoju konstantu svojevrsan verbalni dekor, koji služi da se određeni vjerski postulati i sadržaji prenesu i približe spoznajnim mogućnostima primatelja. Oblikovanje propovijedi traži stoga od autora mnogo spretnosti, znanja i jezične spremne. U tom je naporu i traganju Banovac imao uspjeha. Očito je poznavao propovjedničku tradiciju bosanskoga franjevačkoga kompleksa, kao i pučke izražajne osobitosti. Spretnom kombinacijom jezičnih jedinica ostvarivao je zanimljive obrate, postigao živost propovijedanja i uvjerljivost kao bitnu odliku dobra propovjednika.

Citirana i konzultirana literatura:

1. Gabrić-Bagarić, Darija: *Jezik Ivana Bandulavića*, Izd. »Svjetlost«, Sarajevo, 1989, str.223.
2. Gabrić-Bagarić, Darija: Skica za studiju o leksiku fra Pavla Papića, bosanskoga franjevačkoga pisca 17. st., u: *Napredak, Hrvatski narodni godišnjak za 1996*, Sarajevo, 1995., str. 275–288.
3. Gabrić-Bagarić, Darija: Jezik fra Pavla Posilovića, u: *Zbornik o Pavlu Posiloviću*, Šibenik-Zagreb, 2001., str. 53–86.
4. Georgijević, Krešimir: *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb, 1969., str.322.
5. Hercigonja, Eduard: Oglеди iz stilematike Divkovićevih »Besjeda«, u: *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*, Sarajevo, 1982., str. 55–82.
6. Jelenić, Julijan: *Kultura i bosanski franjevci*, Sarajevo, 1912.
7. Kombol, Mihovil: *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, II. izdanje, Zagreb, 1961., str. 482.
8. Kuna, Herta: *Hrestomatija starije bosanske književnosti*, Izd. »Svjetlost«, Sarajevo, 1974., str. 241.
9. Pranjčić, Kruno: Virtualnost dijakronijskih stilema, Iz stilematike franjevačkih pisatelja Bosne Srebrene 17. ter. 18. st., u: *Kolo 4*, Zagreb, 1997, str. 46–90.

10. Pranjaković, Ivo: Jezik fra Pavla Papića, u: *Zbornik Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini-jučer i danas*, Mostar, 2002., str. 11-29.
11. Škarić, Ivo: *U potrazi za izgubljenim govorom*, Zagreb, 1988., str.308.
12. Zima, Luka: *Figure u našem narodnom pjesništvu*, Zagreb, 1988., str. 342.
13. *Zbornik Tropi i figure*, urednici: Živa Benčić i Dunja Fališevac, Zagreb, 1995.

GOVORNIČKE FIGURE U »PREDIKAMA« FRA JOSIPA BANOVCIA

Sažetak

Fra Josip Banovac vodeće je ime hrvatske propovjedničke književnosti 18. stoljeća. Analiza njegova jezika pokazuje, osim izravne primjene franjevačke književnojezične predstandardne norme, vješto baratanje govorničkim figurama tipičnim za tu vrstu stvaralaštva. Propovjednički tekst ima kao svoju konstantu svojevrsan verbalni dekor, koji je trebalo prenijeti i približiti spoznajnim mogućnostima primatelja. Tražilo je to dosta spretnosti, znanja i jezične spreme. Provedeno istraživanje pokazuje da je u tom smislu Banovac slijedio najizravnije uzore – Divkovića i Papića.

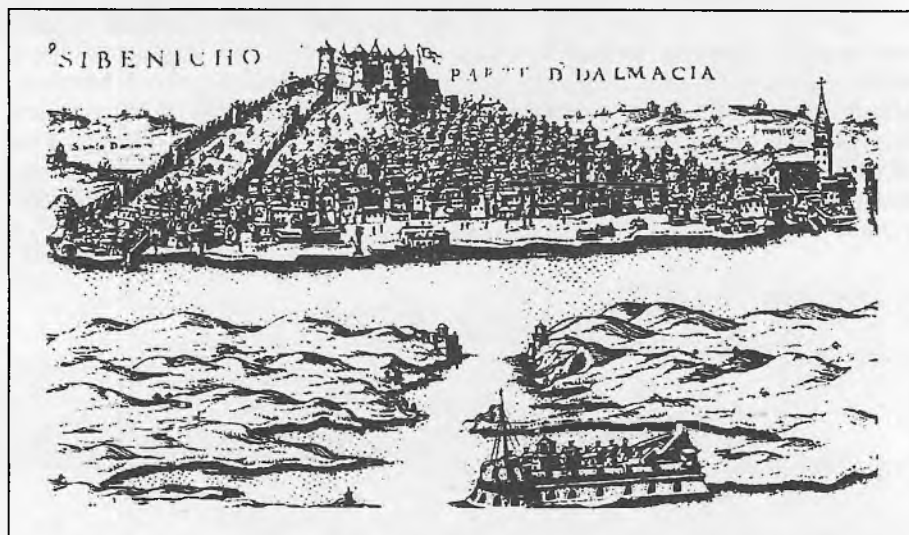
RHETORIC FIGURES IN »SERMONS« BY FRA JOSIP BANOVCIA

Summary

Fra Josip Banovac is the leading name of the Croatian 18th century homiletic literature. An analysis of the linguistic merits of his work reveals, in addition to strict adherence to the Franciscan pre-standard literary language usage, a skilful mastery of rhetorical figures typical of that creative category. A homiletic text contains by its virtue a certain verbal decor which needed to be conveyed and adjusted to match the cognitive ability of the recipient. This required a lot of skill, knowledge and linguistic competence. Research shows that in this respect Banovac followed the example of his immediate literary mentors – Divković and Papić.



Franjevački samostan u Karinu, gdje je J. Banovac obavljao više dužnosti (lektor, gvardijan, odgojitelj studenata teologije).
Crtež je preuzet iz knjige P. Bezina: *Rukopisna baština...*, Zagreb, 1993., str. 29.



Šibenik, XVI. st.

Alojz Jembrih

GRAFIJSKO-LATINIČNA RJEŠENJA U FRANJEVAČKIH PISACA PRIJE I NAKON JOSIPA BANOVCА

UDK 811.163.42. (091)

U povijesnome slijedu hrvatskoga književnog jezika, i to u konkretnim tekstovima, otkako je bila napuštena glagoljica u Dalmaciji, Istri i drugim krajevima Hrvatske gdje je ona bila u uporabi, razabire se grafijsko (pravopisno) šarenilo uporabom latiničnih znakova.¹ O toj pravopisnoj neujednačenosti pisano je u dosadašnjoj slavističkoj i kroatističkoj literaturi.² Da se podsjetimo. Preuzimanjem latinične grafije mnogi su se hrvatski pisci našli u teškoći glede bilježenja hrvatskih glasova koji se latiničnom (latinskom) abecedom nisu mogli označiti jednim grafemom. No, taj je problem bio prisutan i kod ostalih slavenskih naroda koji su rabili latinična slova kao npr. kod Čeha,³ Poljaka i dr. Sami pisci nude rješenja obrazlažući i predočujući ih u svojim tiskanim djelima, ponajčešće u predgovorima, odnosno tekstu namijenjenom čitatelju – *Bogoljubnom štioću*. Međutim, takva pravopisna (ortografska) pojedinačna rješenja nisu u dovoljnoj mjeri respektirali svi pisci, pa makar bili oni i franjevci u jednoj redodržavi.

¹ Prvim dosad poznatim sačuvanim hrvatskim spomenicima pisanim latinicom smatra se *Red i zakon sestara dominikanki u Zadru 1345.*, zatim *Šibenska molitva* također iz 14. stoljeća te fragment *Korčulanskog lektionara*. Više o tome vidi: Franjo Fancev, *Latinički spomenici hrvatske crkvene književnosti 14. i 15. vijeka*, Djela JAZU, knj. 31, Zagreb, 1939.

² Više o tome vidi: Paul Diels, *Aus der Geschichte der lateinischen Schrift bei den Südslaven*, Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Jahrgang 1950, Heft 10, München 1951., 3–58; Milan Moguš i Josip Vončina, *Latinica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, br. 11, Zagreb, 1969., 61–81; Tomo Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Djela JAZU, knj. 9, Zagreb, 1889.

³ Vidi: Franz Wenzel Mareš, *Kyrillo-Methodianische Wurzel der tschechischen diakritischen Orthographie*, Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 110. Jahrgang, Wien 1973., 81–99.

Cilj ovoga priloga i jest predočiti razmišljanja o latiničnoj grafiji franjevačkih pisaca koji su djelovali na području franjevačke redodržave Bosne Srebrene, prije i nakon fra Josipa Banovca (1703.–1771.).

Želimo li znati kakve su društveno-političke prilike, a time i književna stvarnost, bile na području spomenute franjevačke provincije, dovoljno je pročitati sljedeći diskurs fra Andrije Zirduma. »Franjevačka je provincija Bosna Srebrena u XVI. i XVII. stoljeću bila politički jedinstvena i obuhvaćala Bosnu i Hercegovinu, Slavoniju, Srijem, Banat i južnu Ugarsku. Prema redovničkoj i pastoralnoj praksi, osiguravala je kompaktnost u pogledu literarnog stvaranja i donekle jedinstvenu literarnu orijentaciju. (...) Jedinstveni pastoralni oblici i zajednički priručnici uvjetovali su izgrađivanje i usklađivanje jezika, koji je barem donekle bio pristupačan svim čitateljima tog golemog teritorija.« No, unatoč tome, gotovo svaki pisac, nakon prihvaćanja latinične grafije, »bio je u nedoumici kako pisati, da njegova djela prihvate i razumiju katolici po svim krajevima, od Budima i Temišvara do Jadranskog mora – na cijelom prostoru, gdje je gotovo dva stoljeća djelovala provincija Bosna Srebrena. Zato se redovito obraćaju čitateljima i iznose svoje poteškoće«. ⁴

No, moram istaknuti da su isti problem imali i kajkavski pisci od 16. do 19. stoljeća koji su čitateljima na isti način iznosili svoje grafijske teškoće. ⁵

Banovčev tekst *Bogoljubnom štioču* odaje nam izravnu potvrdu o latiničnoj grafijskoj neujednačenosti knjiga namijenjenih korisnicima – vjernicima. On će, uz ostalo, 1759. u *Predikama* zapisati: »(...) Istina je, da je do sada izašlo, i izlazi, kniga u naš slavni jezik od ljudi kripostni, i od visokoga znanja, kojim ja nisam vridan ni sluga biti u nauku, a vi se niki tužite, da s vašim razumom ne morete njihova govorenja dokučiti, a drugi, da se pometaju od umnoženja slova. Ma znajte da je ono zanatom od pravoga pisanja u naš jezik s ovimi slovi učinjeno, zašto ⁶ se ne čini ono samo za one, koji su od knjige harvaske i od razuma naravskoga, dali za sve u općenju. Ja samo ovi trud činim za vas Slovinjane, koji ne znate druge knjige, izvan u svoj jezik. Pišem z načinom općenskoga govorenja, da svak more razumiti, z manje slova, što se je moglo za lasnost.

Primi dakle o poštovani štioče ovi moj priprosti trud, kakav je da je, u komu se uzdarži nenavidnost ⁷ svitovanja, ljubav Božja i iskarnjega, ⁸ od-

⁴ Andrija Zirdum, *Filip Lastrić Očevac 1700 – 1783. Prilog kulturnoj povijesti Bosne i Hercegovine*, KS, Zagreb, 1982., 40–50.

⁵ Više o tome vidi: Antun Šojat, *Pravopis stare kajkavske književnosti*, Filologija, JAZU, knj. 6, Zagreb, 1970., 265–282; Alojz Jembrih, *Pravopis hrvatskoga jezika kajkavske književne osnove iz 1651. i 1745. godine*, u mojoj knjizi: *Hrvatski filološki zapisi*, MH, Zagreb, 1997., 169–199.

⁶ jer; ⁷ zavist; ⁸ bližnjega

bacenje zloća i ostavljanje griha. Ne čudi se, ni zamiraj gdi nije nakićenja liposlovsokoga⁹ budući da se čini za poznanje naravsko.«¹⁰

PREDIKE

OD SVETKOVINA DOŠASTJA
ISSUKARSTOVA

Složene , i na svitlost date

PO OTCZU FRA
JOSIPPU BANOVCZU,

Pripovidaoczu , Reda S. O. Frančeska od obsluženja,
Provincie prisvetoga Odkupiteglia;

PRIKAZANE

Prisvitlome , i pripoštovanome Gospodinu Gospodinu

IVANNU GARAINU

DOSTOJNOME BISKUPU OD RABBA.



U MLECZINA MDCCLIX.

PO DOMINIKU LOVIXI.

Z' DOPUSCTEGNIEM STARESCINA .

Naslovna stranica Banovčevih *Predika*, Mletci 1759.

⁹ retoričkoga uljepšanja

¹⁰ *Predike od svetkovina došastja Isukarstova složene i na svitlost date po ocu fra Josipu Banovcu, pripovidaocu reda s.o. Frančeska od obsluženja, Provincije prisvetoga Odkupitelja. Prikazane prisvitlome i pripoštovanome gospodinu, gospodinu Ivanu Garainu dostojnome biskupu od Raba, U Mlecima na MDCCLIX. Po Dominiku Loviži z dopuštenjem starešina., VIII–IX. Naslov je ovdje naveden u transkripciji.*

Kao što se razabire, Banovac je u navedenom izrekao dvije činjenice. On, naime, veli da iako drugi mnogo učeniji od njega tiskaju knjige, ipak se neki čitatelji tuže da te knjige svojim razumom ne mogu razumjeti (valjda su previše učena pa ih priprosti puk ne razumije). Drugi pak se tuže da se smetu zbog umanzanja slova u pojedinim riječima. Dakle, u pitanju je grafijski sustav u dotičnim djelima koja obični čovjek teško čita.

Iako je već 1639. Dubrovčani Rajmund Džamanjić objelodanio pravopis pod naslovom: *Nauk za dobro pisati latinskijema slovima*, ipak se tog pravopisa rijetko tko pridržavao. On u predgovoru navodi da je vrlo teško pisati slovima tuđega jezika hrvatske riječi. On je predlagao da se pisanje dvaju ili više znakova za jedan glas pojednostavni i svede na minimum. No, njegov je predloženi grafijski latinični sustav postao kompliciran označivanjem dugih vokala akcenatskim znakom `.

Još u drugoj polovici 18. stoljeća fra Filip Lastrić (1700.–1783.) u svojem djelu *Testimonium bilabium...* poput jezična traktata razlaže o pravopisu hrvatskoga jezika pod naslovom: *Od slovosložja (orthographiae) Iliričkoga slovma latinskim*. Zbog zanimljivosti sadržaja Lastrićeva razmišljanja, evo tekst u cjelini.

»U dvi su varste razdijelni pisci, koji metaše na štampu dila latinskim slovma u jezik naški. Parvi, u slovosložju slide izgovaranje taliansko, za izreći riči naške, a drugi slide mađarsko, kako na priliku ove, i druge prilične riči.

<i>Parvij</i>	<i>toliko vagliá</i>	<i>Drugbij</i>
Kgliuč Kraglev	Clavis regis	Kljucs Kraljev
Ochiu chititi	Volo audire	Ochu chutiti
Ovca Czareva	Ovis Sultani	Ovca Careva
čujem, činim	audio facio	esujem, činim.
nafcia sceteta	nostrum damnum	naffa steteta &c.

Ništar ne manje, poznato ti ima biti, poštovani štioče, da niti od jedne varste rečene, ni od druge se svi pisci slažu, ni međusobom, a kamoli varsta s varstom. Dakle za sada, budući da se još nismo složili, ne imaš karati moga slovosložja, od koga more se reći, *quot capita, tot sententiae: koliko ljudi, toliko čudi*. Moje sa svim tizim¹¹ sentencije ovdi (govorim u pisanju svidočanstvi Slavo-Bosanski) i žudi¹² ne ima. Budući da sam slidio gdigdi parve, a gdigdi druge, slaveći se¹³ poštovati za meštre jedne i druge i obodvojihu nazvati se učenik.

¹¹ tim; ¹² želje; ¹³ nastojati

T E S T I M O N I U M
B I L A B I U M

S E U

Sermones panegyrico-dogmatico-morales pro solemnitatibus Domini
SABAOTh (nec non & alii nonnulli, ut indiculus argumen-
torum infra positus monstrat:) latine, & illyrice elaborati,
ad honorem & gloriam, atque in obsequium

S S. N O M I N I S

*In quo omne genu flectitur.
Ex quo omnis salus habetur.
Per quem omnia facta sunt.
Quod vocatum est.*

J E S U S

A

P A T R E P H I L I P P O

Ab Ochievja Ordinis Minorum Regularis Observantiae Seraphici
P. S. FRANCISCI; ex-Custode, & ex-Ministro
Provinciæ Provincie

B O S N Æ A R G E N T I N Æ .



V E N E T I I S , M . D C C . L V .

T Y P I S D O M I N I C I L O V I S A .

S U P E R I O R U M P E R M I S S U .

Reći ćeš 1. Niti si slidio jedni ni drugie za dati zuk¹⁴ obli iliti krupni slovu *s*, nego si mu nadostavljao *h*, na priliku: *shipka nasha*; gdi parvi pišu *scipka na/cia*, drugi *ffipka na/fa*. Dakle udobno se ponizuješ. Odgovor tajim ti, brate, slidenje i velim: istina je da nisam u ovom slidio ni parvi ni drugi, zašto sam se slavio imati više meštara. Znaj dakle istinito da sam tako izgovaranje i slovosložje našao u niki knjižica štampanim. Tako otio sam i onoga pisca za meštra poštovati. Ako ne viruješ potruđi se na razgovor doći u Sutisku¹⁵ oču ti ukazati rečene knjige, a drugi put dat ću ti i razlog obilni sad bo¹⁶ mi je kratko vrime.

Reći ćeš 2. Ti se fališ, da se slaviš bit učenik. od koga si dakle meštra naučio u slovosložju dok naški piše se metati *ae*. Ni odkoga, ergo etc.

Odgovor. Istina je, ali ni zato ne imaš me toliko karati. Tu sam otio moju lasnost, a kada se ima produžati, blizu kao podvostručiti, na priliku: *habeo mihi servientes*: imam meni *sluxaeschae* lašetnie¹⁷ bilo upisati, nego ovak *sluxechee*, inače od toga se zove *diphthongus*, iliti dvostruko, služio sam se za dva. Ako li me još stisneš govoreći, mogao si ono slovo učiniti da se produži (za lasnoću od onieh koji će štiti) s akcentom, iliti biližkom danutja, kako i druga slova glasovita. Istim odgovor bi služio: to jest za moju lasnoću, zašto *ae* učinim odmah, ne odnimajući pera, a za učiniti akcent, valja ga odnimiti, i izgubiti vrime što bi mogao slideći druga dva slova učiniti, i da ti pravo kažem, da druga slova glasovita imaju, kako *ae* dvostruka, gdigdí se ima produžiti blizu do pridvostručjenja, njima bi se bio služio. A pak što veliš da sam ga mogao produžiti s akcentom, u tomu sam ti ugodio, zašto sam gdigdi produljivao i s akcentom. Najposli da ne reku oni koji dvostruče, jesam gdigdí, prem rije,¹⁸ i njih slidio pridvostručajući slovo glasovito: kako *vidi audientes*: *Vidio Jam sli fhajuuchee*. Dakle što sam otio biti sviju učenik, niti jednog odbacivao. To mislim da će me ogovoriti za sad zadosta; a ako oni od koga visi moć i život uzoćie,¹⁹ da još štogodi metnem na štampu s vrimenom. More biti da ćemo se razgovoriti i još svarhu ovoga slovoledja. Želim da tvoja dobrotu ukrična²⁰ popravi, zašto ako počneš svaka karati, more biti da ćeš naći i veće i veće krivca, koje sam po slabosti doisto razuma moga, (ako što bude) a ne inače, pripustio.«²¹

¹⁴ ton; ¹⁵ Sutjeska (u Bosni); ¹⁶ jer; ¹⁷ lakše; ¹⁸ rijede; ¹⁹ vidljivo, očito; ²⁰ pogriješka

²¹ *Testimonium Bilabium seu Sermones panegirico-morales pro solemnitatibus Domini Sabaoth (...) a Patre Philipo Ab Ochievja Ordinis Minorum Regularis Observantiae Sreaphici P. S. Francisci; ex Custode, et ex-Ministro Provinciali Provinciae Bosnae argenitinae, Venetiis, M. DCC. LV., XII-XIII.*

Imena slova

a, b, va, ge, de, e, ix, zet, i, kc, el, em, en, o, pe, er, es, te, ti, ot, fi, ci, ce charv, fa, ftai, Yp/fylon. Ovo ja složi u naš jezik dumanski,²³ gdi sam se rodio, zato je običajno onde, a za druge će njiovi bolje.

Zato Ilirici imadu slova 32, od koji digav pet brojeva, i dva od danutja,²⁴ ostaje 25. Ma u latinomu²⁵ alfabetu je slova 22, ali su nika dvostruka, zato nemoguć Ilirici u latina slova²⁶ izgovarati; triba jim je, ili druga slova naći, ili razdiliv latina i pogodiv s iliričkim, da izgovaraju dobro, i tako, dilim dvostruka i dajem svakomu svoje vlastistvo²⁷ od slova ilirički, kano²⁸ slide u bukvi, jedu bi se²⁹ moglo izgovorat u pravi jezik ilirički, kano je u naš dumanski. I nika se naode³⁰ jurve³¹ u Misalu iliričkomu,³² kano su: c, ç, ç. Parvo služi za k, drugo za čarv, treće za ć. Dva nosu f, s: parvo za šaj, a drugo za slovo. Dva i, j: parvo za i glasno, a drugo za jat ilirički i za y garčki. Dva u, v: parvo je glasno, misto uka iliričkoga, a drugo neglasno, miso vida. Zato čine slova 26. Ali c, k, q pri Ilirici služe za jedno slovo večekrat. Takojer, j, y, za jedno. Ostaju 24 slova kojim pridruživ ft, misto štaja iliričkoga, biva ji 25 od koji, izvadiv pet glasni, to jest, a, e, i, o, u. Osta ji u slovnica 20 kojim nadodav neglasna: y, j, v, čine 23 slovnice.³³ Misto čarva iliričkoga ch, kojim su se stari Latini služili u nika riči, kano *Melchi fedech, Abimelech* i na družu³⁴ misti. Zato čini slovnica 24. Još mećemo ph, misto F, jer su ga metnuli Latini, kano *Philippus, k Philipianom, Propheta, Pharizeyi*, etc. I tako ostaje slovnica 25 u slovniku. I procini da štish knjige iliričke koje su u izgovoru razlike, od svakoga jezika, i slaganju slova, zato otijuć mi pisati ne moremo bolje; i mećem ch za čarv iliričko, koje Talijani štiju *chi*, ali se mi ne moremo u prav služit, kano *doch, poch, rech, pech, lech, Petrovich, Ivanovich, Ançich*, kano Latini t, misto c: *iu ftitia, sapiencia* etc. što mogu, činim, a naučenijim i boljim obučenim u ljubav od Isusa, misto dajem, a oholim, od lucifera ne dam, i Bog nam na pomoć svim budi Amen.«³⁵

I nakon Ančića, fra Toma Babić (1680. – 1750.), Banovčev suvremenik, u svojem djelu *Cvit razlika mirisa duhovnoga* (1726.), obraćajući se čitatelju, uz ostalo, veli: »Dragi brate štioče, nemoj zamiriti momu govorjenju, zašto je u naš jezik mučno pisati latinski(mi) slovni (...).«³⁶

²³ duvanjski; Ančić je rođen u Duvnu; ²⁴ izgovor glasa s, š; ²⁵ latiničnom; ²⁶ latinična slova; ²⁷ svojstvo; ²⁸ kako; ²⁹ ne bi lj se; ³⁰ nalaze; ³¹ već; ³² to je mogao biti *Misal rimskij* (1631.) u Levakovićevoj redakciji; ³³ slova; ³⁴ drugim

³⁵ Fra Ivan Ančić, *Vrata nebska i život vični*, I.–II., Jakin 1678., X.–XII. Isto je ponovio i u djelu *Svitlost karstjanska i slast duhovna I.–II.*, Jakin 1679.

³⁶ Više o Babiću vidi: Alojz Jembrih, *Filološki pogled na jezik fra Tome Babića*, Zbornik o Tomi Babiću, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Šibenik–Zagreb, 2002., 17–54.

Fra Jeronim Filipović, bit će rezolutniji, pa će čitatelju 1750. u svoje djelu *Pripovijdanje nauka karstjanskoga*, reći: »Ima se najprije znat ovo, da s inostranskih slovih u jedan jezik mučno je savršeno pisati; niti se je našlo, da je određeno, da rič, navlastito gdi naraste, ima biti od toliko slova ona, a od toliko ona druga, već kako komu lipše se vidi, onako i piše. Znam ovo, da koliko sam ji god vidio (govorim od pisacah) nisam nigda dvojicu našao, da posve jednako pišu (...). dakle valja više metnuti slova, nego se običaje, il drugo koje zlamenje, po komu štioć poznati može, il se dugo, ili kratko rič ima izgovarati, i proglasiti. Zato mi smo stavili kad jednu brazgotinu,³⁷ a kad i dva slova gdi smo vidili da se produljuje rič (...) a gdi ne bude ni jedne, ni drugoga, sva će se rič kratko izgovoriti (...). Najti ćeš pak gdikojia rič, koja je dvostrukim i jednostrukim slovom upisana, onda reci da se i tako upisati more (...).«³⁸

Osim toga, Filipović je bio odrješit u još jednome. Naime, on reče: »Neka svak znade, da ovo sve što sam činio, tako sam nastojao učiniti, da me svak može razumiti; zaradi što nisam hotio ni riči inostranski, koje se ili drugojačije, ili zanosljivo izgovarahu, stavljati, da li kako se sad običaje u ovih naših mistih.«³⁹

Uz spomenuto, treba se prisjetiti i riječi fra Ivana Bandulavića koji u svojim *Pištulama i evanđelima...* (1626.) *Štiocu razboritomu*, u vezi s latiničnim slovima kojima se on služi, kaže sljedeće: »(...) I ako bi kojemu od štilac razboritih ovo novo pisanje u čemugodi vele ugodno ne bilo, podaj (za tvoje uminje) krivinu mojemu malu uminju,⁴⁰ i našoj dobroj slovinskoga jezika srići, koji ne imamo poglavita naučitelja nikakova, ki je dosad hotio svomu jeziku pomoć podati, odlučujući stanovito red, razlog i način pisanja riči, silaba, slova i ortografije, na kojega bi se naučitelja, on koji piše, prinosi⁴¹ i slaže, slobodno mogao nasloniti, da svaki se, na koliko je komu Bog razuma podilio naslanja. I budući, ne samo trudno, da vele mučno, latinskimi slovni naše domaće slovinske riči uprav pisati, i jedro izgovarati, stavljaju se ovdie ozdola nikolika slova prilike, koja po veće⁴² način našem služe jeziku, i takojer istomačenje na sverski⁴³ knjig mnogih riči, koje su kako sada malo u običaju, imajući komugodir trudne biti razumiti, prem da su stare i vlastite pače izborite našega jezika, noseći u sebi istinitu snagu stvari njimi zlamenovane.«⁴⁴

³⁷ znak akcenta

³⁸ Cit. kod Zirduma, *nav. dj.*, 50.

³⁹ *Isto*, 54.

⁴⁰ znanju; ⁴¹ prevodi; ⁴² više; ⁴³ na kraju

⁴⁴ *Pištole i Evangelja priko svega godišta novo istomačena po razlogu Misala dvora rimskoga... po fra Ivanu Bandulaviću ..., V Bnciech, po Francisku Broiolu. M. DD. LXV., III.-IV.*

Slijedi potom naputak o korištenju latiničnih slova: *Svit polak slova štioocu nevištu štiti, slovni latinskimi.*

»Dvi stvari obslužiti se imaju od onoga, koji bude štiti ove knjige. Parva. daržati na pameti, da ne štij knjige latinske, prem da latinskimi slovni, slovinske knjige, teru svoju pamet i jezik k slovom prigljajati, obzirući se na akcente, apostrofe, diftonge, virgule (zereze) i punte (točke) ne budući ništór⁴⁵ zaludu postavljeno; prem da vazli⁴⁶ jednaku snagu ne imaju, jere su negdi za potribu i pomoć, a nigdi za lipotu i vrećenje⁴⁷ riči postavljena. Kojih su slova ove ozdola priće. 'A, á, à, é, è, í, ì, ó, ò, ú, ù, ç, ç, k, s.

Jedna se produžuju, a druga skraćavaju u progovaranju štenja⁴⁸ njih. Prilika produžavajućih ya, imma, *dva*, aliti *duua*; prilika skraćujućih: *da*, *za*, *vas* i tako od ostalih.

C ima pod sobom dva diftonga⁴⁹ na ovu priliku ç, ç i različito se obadva progovaraju,⁵⁰ prilika jednoga: *Otce* (oče), *rece* (reče), *cuddo* (čudo), *cuđnouato* (čudnovato). Prilika drugoga: *kraglici* (kraljici), *diuici* (divici), *vdouici* (udovici), *cuitju* (cvitju), aliti ovako: *kragliczi*, *diuiczi*⁵¹ i ostala.

Jesu takojer ç i s, zajedno, kada obadva čine snagu jednoga slova prilika: *rekoſce*, *pridoſce*, *duſce*, *naſce* i ostala. K i S kada su pristavci (prijedlozi) tada imaju svoje apostrofe prilika: *K'Rimljanom*, *S' ucenici fuoyimi* i ostala ovim prikladna.«⁵²

Kolikogod bi netko i danas želio omalovažiti nastojanja spomenutih franjevačkih i drugih hrvatskih pisaca u traženju najboljih rješenja kod pisanja knjiga latiničnim slovima, držim da bi bio u krivu, to više što su ti pisci ipak nastojali pronaći dobra rješenja u kombinaciji dvaju ili više znakova za jedan glas, pogotovo jer su u tome poslu bili pioniri. Osim toga, oni su težili i tome da smanje raskorak između glasovne i grafijske strane jezičnog uzusa, to nam je pokazao i Josip Banovac i drugi njegovi suvremenici. »Pioniri hrvatske latiničke grafije poslužili su se grafijom stvorenom, doduše, za jedan jezik – latinski, ali primjenjivanom u mnogim jezicima. Južna je Hrvatska, u kojoj se latinica u nas naprije počela upotrebljavati, preuzimala to pismo u stvari kao pismo dvaju jezika: latinskoga i talijanskog.«⁵³

I na kraju, ne mogu a da ne spomenem riječi Pavla Rittera Vitezovća (1652.–1713.) koji u svojem djelu *Prirčnik aliti razliko mudrosti cvije* (1703.) reče: »Ne najдох još ni jednog pisca ni knjižnika koji bi s maloćom⁵⁴ dijačkih aliti latinskih slov obilje hrvatskoga našega jezika dobro

⁴⁵ ništa; ⁴⁶ svugdje; ⁴⁷ govorenje; ⁴⁸ čitanju; ⁴⁹ dijakritički znak; ⁵⁰ izgovaranju; ⁵¹ cz je mađarski način pisanja

⁵² Pištrole i Evangelja ... po fra Ivanu Bandulaviću.

⁵³ Moguš-Vončina, *nav, dj.*, 64.

⁵⁴ s malo

ali pravo pisal.« Slično je i u predgovoru svoje *Kronike aliti spomen vsega svieta vikov* (1696.), zapisao kako nakon što u Hrvatskoj »zaostavi se⁵⁵ pravo slovensko pismo,⁵⁶ s kim živeli jesu stari Hervati, sv. Jeronim i ostali, budući dijački aliti latinski abcdar nezadovoljan⁵⁷ s 23 svojimi literami

PRIPOVIDAGNIAH.

N A

SVETKOVINE KORIZMENE,

*I drugie Predike od zlociab Vecbma à sadagnia
Vrimena običaini, skupgliene iz Vecbie kgniba
latinski i slozene à dični harvatski jezik, za
sluxbu M. M. P. P. Parofianab slovagnianab.*

P O O T C Z U

FRA' JOZIPPU BANOVCZU

Pripovidaoczu, Reda S. O. FRANCESKA
malc Bratie, Provinczie Prifvetoga
ODKUPITEGLIA.

U' Dalmaczy.

Prikazana, i posvechiena nà cast, i posčtegnie

PATRIARKE S. JOZIPPA
Zaručnika B. D. Marie.



U' MLECZI MDCCXLVII.

Pò Jakovu Tommasinu.
S' Dospuščegniem Starascinab.

Naslovnica Banovčeva djela *Pripovidagniah ...*, Mletci, 1747.

⁵⁵ napusti se; ⁵⁶ glagoljsko pismo; ⁵⁷ nedostatan

aliti slovni, za izreći vsaku reč jezika slovenskoga.«⁵⁸ Pri tome Vitezović misli na hrvatsku glagoljicu koja je napuštena a prihvaćena je latinica, koja je sa 23 svoja slova nedostatna za izreći hrvatsku riječ.

Na temelju svega onoga što je ovdje rečeno u vezi s grafijskim latiničnim nastojanjima, poglavito u franjevačkih pisaca Banovčeva doba, može se reći da su problemi bili zajednički kako piscima južne tako i piscima sjeverne Hrvatske. To pak znači da su težnje jednih i drugih bile identične, a one se razabiru u sintagmi *biti razumljiv čitatelju* i u latiničnoj grafiji. A na takvome poslu najviše su zaslužni franjevci Bosne Srebrene kad je riječ o franjevačkoj provinciji kao području njihova vjerskoga i prosvjetnoga djelovanja. Tu je nezaobilazno mjesto svojim radom i djelom osigurao i fra Josip Banovac.

GRAFIJSKO-LATINIČNA RJEŠENJA U FRANJEVAČKIH PISACA PRIJE I NAKON JOSIPA BANOVCA

Sažetak

Da bi djela, tiskana latinicom, bila razumljiva *Bogoljubnom štioću*, pisci franjevci, ne imajući čvrstoga oslonca u pravopisnoj normi (orthographia), sami su pronalazili grafijska rješenja u predočivanju pojedinih slova kombinacijom (umnožavanjem) slovnih znakova. Autori se ispričavaju čitatelju, s napomenom kako je latiničnim slovima teško pisati hrvatske riječi. Često puta donose cijelu abecedu slova koja su u tekstu koristili. To su činili franjevci pisci i prije i nakon Banovca, a i on se je također opravdavao, govoreći da piše »z načinom općien-skoga govorenja, da svak more razumiti, z manje slova...« U prilogu se predočuje korpus izvornih (u transkripciji) predgovornih tekstova različitih knjiga u kojima se autori obraćaju čitatelju, tumačeći mu svoja grafijsko-latinična rješenja koja su primijenili u dotičnoj knjizi. Na taj se način može pratiti razvoj latinične grafije, odnosno, razvoj pravopisa/slovopisa.

⁵⁸ Pavao Ritter Vitezović, *Predgovor k onem koteri budu čtali ove knjige*, u njegovoj knjizi: *Kronika aliti spomen vsega svieta vikov...*, Zagreb, 1696., V.

Franjo Emanuel Hoško

BANOVČEVO NASTAVNIČKO DJELOVANJE NA UČILIŠTU MORALNOG BOGOSLOVLJA

UDK 929 Banovac, J.
371 (091)

U biografiji Josipa Banovca ističe se da je 1725. postao lektor moralnog bogoslovlja u Sinju, a 1736. u Karinu. Te pojedinosti iz Banovčeva životopisa poticaj je istraživanju zadaće lektora moralnog bogoslovlja u ono vrijeme, tj. da li je riječ o obvezi izvođenja programirane i sustavne nastave u osobitom školskom zavodu ili se radi samo o zadaći održavanja trajne formacije franjevacu u pastoralnoj službi putem povremenog tumačenja različitih pitanja ispovjedne službe, tzv. slučajeva savjesti (*casus conscientiae*). Sam naziv »lektor moralnog bogoslovlja« može značiti i prvo i drugo, a zapisi o takvim službama u franjevačkoj Provinciji presvetog Otkupitelja, kojoj je Banovac od 1735. pripadao, nisu dovoljno jasni kad se koristi spomenuti naziv. Povjesnik školskih ustanova te pokrajinske zajednice Jure Brkan izričito naglašava: »Problematika o studiju praktičnog bogoslovlja u školama Provincije presv. Otkupitelja u XVII. i XVIII. st. još nije dovoljno razjašnjena. Teško je utvrditi koja je bila razlika između škole slučajeva (*scholae casuum*) i škole praktičnog ili moralnog bogoslovlja, tim više što su studenti morali pohađati predavanja kod lektora moralnog bogoslovlja ili lektora »*casuum*« (kazista) i lektora »*canonum*«. Jasno nam je učenje moralnog bogoslovlja na učilištima skolastičnog bogoslovlja... Tu je zadnja godina studija spekulativnog bogoslovlja bila određena za studij praktičnog bogoslovlja...«¹

1. Banovac kao nastavnik u učilištu moralnog bogoslovlja

Kad je riječ o Banovčevoj službi »lektor moralnog bogoslovlja«, po svemu sudeći, treba zaključiti da je on bio nastavnik moralnog bogoslov-

¹ Jure BRKAN, Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću, u: *Kačić*, 16 (1984), 34.

lja u osobitom školskom zavodu, tzv. učilištu moralnog bogoslovlja (studium morale) gdje je nastavnik, koga se u franjevačkom školskom sustavu nazivalo lektor (lector), imao zadaću kroz dvije ili tri godine pružiti studentima sustavnom nastavom, saznanja moralnog bogoslovlja dovoljna da oni mogu pristupiti svećeničkom ređenju i prihvatiti službe ispovjednika i propovjednika, a i župnika.

Do 1735. Banovac je bio član Provincije Bosne Srebrene koja se je u 17. st. širila od Makarske do Budima. Po završetku tzv. Bečkog oslobodilačkog rata (1683.–1699.), kad je kršćanska vojska oslobodila od turske vlasti Dalmaciju, Slavoniju i Podunavlje, franjevačka pokrajina Bosna Srebrena je 1699. osnovala učilišta filozofije u Budimu i Šibeniku, a 1711. bogoslovnu školu s četverogodišnjom nastavom u Budimu.² Prije osnivanja te bogoslovne škole, tzv. spekulativnog ili dogmatskog bogoslovlja, Bosna Srebrena je 1708. uspostavila posebna učilišta moralnog bogoslovlja (studium morale), i to u Velikoj i Našicama. Poznata su i imena prvih nastavnika ili lektora; u prvom je učilištu nastavnik morala bio Luka od Broda,³ a u drugom Antun Ilijčić.⁴ Od 1708. do 1720. se takva učilišta više ne spominju, ali to ne znači da ona nisu djelovala i nadalje jer sačuvani zapisi o mjestima i vrstama školskih ustanova u Bosni Srebrenoj nisu cjeloviti. God. 1720. se ponovno spominje učilište moralnog bogoslovlja, i to u Petrovaradinu,⁵ a nastavnik je bio slavonski književnik Antun Bačić.⁶ Bačića je u Petrovaradinu sljedeće godine zamijenio nas-

² Poznavanje organizacije i djelovanja filozofskog učilišta i visoke bogoslovne škole u sklopu tzv. Generalnog učilišta 1. razreda u 18. st. u Budimu je omogućeno javnosti. – Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003, 123–191.

³ Najvjerojatnije je Luka iz Broda toponim nastavnika Luke Pontića. Njega je provincijal Bosne Srebrene Ećimović imenovao 1710. za prvog profesora filozofskog učilišta u Slavonskom Brodu. Ondje je Pontić dvije godine predavao filozofiju, ali je nakon te dvije godine rada u Slavonskom Brodu Pontić nastavio profesorsku službu u Požegi. Pastirović je tako tom odlukom odmah na početku zakočio rad visoke filozofske škole u Brodu izabравši Požegu kao pogodnije mjesto za školovanje studenata filozofije. Prvi profesor brodske filozofske škole Luka Pontić vratio se kasnije u Brod. Ondje je umro 10. siječnja 1736. godine. – Arhiv franjevačkog samostana u Makarskoj, *Liber Archivalis in quo de origine Provinciae Bosnae Argentinae quae olim Vicariae, demum Provinciae nuncupata ac de praeclare gestis, in et extra eam, a fratribus Minoribus Ordinis s.P. N. Francisci* (navod: AFMS, *Liber Archivalis*), 82; 90, 91; Arhiv franjevačkog samostana u Požegi, *Necrologium conventus Posegae*, ad diem.

⁴ AFMS, *Liber Archivalis*, 66.

⁵ AFMS, *Liber Archivalis*, 135, 136.

⁶ Antun Bačić (Vrba kod Slavonskog Broda oko 1690. – Našice, 12. XII. 1758.) je 1. studenoga 1710. stupio u novicijat Bosne Srebrene. Filozofiju i teologiju je završio u Italiji. Vrativši se u domovinu bio je profesor moralnog bogoslovlja u učilištu moralnog bogoslovlja 1720. u Petrovaradinu. Kasnije nije nastavio profesorsku službu, ali je bio čovjek široka

tavnik Petar iz Broda, a tada se prvi puta spominje i učilište moralnog bogoslovlja u dalmatinskom dijelu Bosne Srebrene, i to u Makarskoj; nastavnik je Šimun Lalić.⁷ I Lalić i Petar iz Broda su nastavili svoje djelovanje sljedeće godine što jasno ukazuje da je nastava u tim učilištima u to vrijeme trajala dvije godine.⁸

U dalmatinskim samostanima Bosne Srebrene spominju se 1725. tri učilišta moralnog bogoslovlja, i to na Visovcu, te u Kninu i Sinju;⁹ upravo tada je u Banovac preuzeo u Sinju službu lektora moralnog bogoslovlja, možda kao prvi nastavnik tamošnjeg učilišta moralnog bogoslovlja. Te godine u slavonsko-podunavskom dijelu te franjevačke pokrajine djelovalo je samo u Petrovaradinu učilište moralnog bogoslovlja s profesorom Petrom od Morovića.¹⁰ Kako se učilišta morala 1727. i nadalje spo-

duha i mnogostrukog zanimanja, dobar upravitelj, okretan graditelj crkvenih objekata i priznati crkveni pisac. Samostanski poglavar bio je u Našicama (1725–27; 1735/36; 1748/49. i 1752/53),⁶ u Šarengradu (1729/30) i u Budimu (1730/-32). U Našicama je nastavio izgradnju samostana, podigao je propovjedaonicu u crkvi i oltar u kapeli Majke Božje. U Budimu je počeo graditi novu crkvu i podigao je sukarnu odakle je pristizalo platno za sve članove Bosne Srebrene. Bio je 1727/28. osobni tajnik provincijskog vikara Šimuna Tomaševića, zatim namjesnik provincijala Ivana Kopijarevića Stražemanca 1729. u Prekosavlju, odnosno 1753. provincijala Josipa Jankovića u cijeloj Bosni Srebrenoj za vrijeme njegovog izbivanja na generalnom kapitolu. Od 1732. do 1735. bio je definitor u upravnom vijeću provincijala Antuna Markovića, a od 1741. do 1745. kustod provincijalu Filipu Lastriću. Po njegovoj želji Bačić je u to vrijeme sabrao biografske podatke o članovima Bosne Srebrene i sastavio *Necrologium Bosnae Argentinae*. Na kapitolu Bosne Srebrene 24. lipnja 1754. u Vukovaru izbornici su Bačića izabrali za provincijala. Tako je on bio posljednji provincijal Bosne Srebrene prije njezine druge diobe koja je uslijedila neposredno po isteku njegove upravne službe. Kao provincijal donio je niz uredbi o redovničkom životu i pastoralnom radu, ali one nisu imale odjeka zbog napetosti među članovima koji su spremali diobu provincije. Bačić je tiskao svoje djelo *Istina katoličanska* 1732. u Budimu dok je bio gvardijan budimskih franjevaca. Djelo je posvetio nadbiskupu ostrogonskom Emeriku Estherhazyu, a profesori franjevačke visoke bogoslovne škole u Budimu Stjepan Vilov i Petar Karapandžić su kao crkveni cenzori preporučili da se djelo tiska. Odobrenje za tisak dao je Bačićevoj knjizi i provincijal Ivan Kopijarević Stražemanac. U uvodu Bačić naglašava da želi »istomacšiti mudro istinu katoličansku«. Naglašava da ne želi da tko shvati njegovo djelo da ga je »radi nenavidnosti protiva Garkom pisao, od koy opominamte, day ima dosti, koy jednokupno s nami ispovidaiu istinu i slide svetu Czarkvu Rimsku: negosam ukazati otio, u csemu blude ony, koy suse prvoglnu od Rimske Csarkve odmetnurnsvci, Erettickom nauku priloxili i za Eretczih bezumitno otisclci«. Bačićevo djelo sigurno pripada hrvatskoj kontroverzističkoj literaturi, premda slijedi uobičajeni raspored katoličkih katekizama onoga doba. – F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 150, 151.

⁷ AFSM, *Liber Archivalis*, 139, 140.

⁸ AFSM, *Liber Archivalis*, 142.

⁹ AFSM, *Liber Archivalis*, 168; 170.

¹⁰ Petar od Morovića († Šarengrad, 25. VI. 1754.) je od 1721. do 1724. bio profesor filozofskog učilišta u Osijeku. Kasnije se posvetio pastoralnoj službi i od 1741. do 1751. bio generalni vikar srijemskog biskupa Ladislava Szoerenyia. – F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 203.

minju na Visovcu, u Sinju i u Šibeniku,¹¹ opravdano je zaključiti da su Visovac i Sinj bila mjesta stalnog djelovanja takvih školskih zavoda premda se više ne spominju do 1735. kad su se samostani pod vlašću Venecije u Dalmaciji odijelili od Provincije Bosne Srebrene i osnovali Provinciju sv. Kaja, ubrzo nazvanu Provincija presv. Otkupitelja.¹²

Zapis da je lektor moralnog bogoslovlja Šimun Lalić dvije godine predavao na učilištu morala u Šibeniku i činjenica da arhivska knjiga *Liber Archivalis* navodi mjesta i imena nastavnika spomenutih učilišta moralnog bogoslovlja neposredno poslije mjesta i imena nastavnika učilišta filozofije, a prije mjesta i imena gdje djeluju visoke bogoslovne škole dogmatskog bogoslovlja, jasno potvrđuju da su učilišta moralnog bogoslovlja bila školske ustanove sa sustavnom nastavom, i to s programom nastave koji je valjalo slijediti kroz dvije godine. Banovac je, dakle, bio predavač moralnog bogoslovlja od 1725. do 1727. u Sinju, dok je taj samostan pripadao Bosni Srebrenoj. Ondje je predavao studentima moralno bogoslovlje u samostalnoj školskoj ustanovi koja je nosila naziv učilište moralnog bogoslovlja (studium morale). Kako je istu službu obavljao od 1736. do 1738. u Karinu, opravdano je zaključiti da ju je obavljao po istom programu i na isti način, tj. u dvogodišnjoj školi moralnog bogoslovlja, jer je jedva opravdano pretpostaviti da je već godinu dana nakon svoje uspostave nova franjevačka pokrajina u Dalmaciji bitno promijenila školsko zakonodavstvo koje je naslijedila iz zajedništva s Provincijom Bosnom Srebrenom.¹³

2. Teološko školovanje u Hrvata od 16. do 18. st.

Učilišta moralnog bogoslovlja su mjesta temeljnog školovanja svećeničkih pripravnika u ranom razdoblju katoličke obnove u duhu Tridentuskog sabora (1545.–1563) u Hrvatskoj. Dok je još trajao crkveni sabor u Tridentu, odlučio je 1548. Hrvatski sabor da se dio prihoda napuštenih

¹¹ AFSM, *Liber Archivalis*, 196, 197.

¹² Poslije 1727. se spominju učilišta moralnog bogoslovlja u Petrovaradinu (1728.–1735.) i Požegi (1728./1729.) i u Beogradu (1732./1733.). – AFSM, *Liber Archivalis*, 205; 211, 212; 220; 224; 233, 234; 249, 250.

¹³ I u novoj dalmatinskoj franjevačkoj pokrajinskoj zajednici se mogu pretpostaviti uredbe koje su usavršavale rad u učilištima moralnog bogoslovlja, ali ne prekid rada takvih učilišta. Nakon odjeljivanja dalmatinskih samostana od Bosne Srebrene 1735. godine, provincijal Bosne Srebrene Luka Karagić je, naime, odredio iste godine da u učilištu moralnog bogoslovlja valja usavršiti rad zatraživši 17. srpnja 1735. da nastavu valja upotpuniti s raspravama. Nije jasno je li riječ o javnim godišnjim raspravama ili o mjesečnim ili semestralnim raspravama studenata samo pre samostanskim bratstvom. – Arhiv franjevačkog samostana u Budimu (navod: ASFSB), *Svezak XII-3/47*, ad annum.

samostanskih i kaptolskih dobara u Hrvatskoj i Slavoniji upotrijebi za izobrazbu »učenih župnika i pravovjernih propovjednika«. Takav zavod prvi osniva 1576. biskup Juraj Drašković u Zagrebu. U njem je djelovala gramatička škola (1576.–1607.) i zatim teološka (1578.–1633.); bila je to škola moralnog bogoslovlja, najvjerojatnije dvogodišnja. I ostale biskupije su podizale sjemeništa s pripadnim gramatičkim i teološkim školama, i to uvijek školama moralnog bogoslovlja: Hvarska (1563.–1566; 1579.), Splitska (1563.–1566, 1581.–1594, 1602.–1607, 1700–1821.), Zadarska (1577.–1602.; 1656–1797.), Porečka (1579.–1592., 1600.–1609., 1636.–1647., 1650.–1673.), Pulska (1580.–1592., 1620.–1628.) i Trogirska (1663.). Sve su to bila sjemeništa i škole za latinski kler, a postojala su sjemeništa i za glagoljaše: u Zadru (1607.–1680., 1746.–1821.), u Krku (1715.–1735.) i u Priku kod Omiša (1750.–1807.) Višu teološku izobrazbu hrvatski kler je tada primao u susjednim zemljama. Zagrebačka biskupija je uzdržavala svoje kandidate u tzv. hrvatskim kolegijima u Bologni (1553–1781) i Beču (1624–1782), a za pitomce iz krajeva pod Turcima bio je osiguran smještaj u ilirskim kolegijima u Lorettu (1580–1797) i u Fermu (1663–1745); polazili su ih većinom mladići iz Dalmacije, dok su u Germansko-ugarskom zavodu u Rimu (od 1552) boravili mladi svećenici iz krajeva pod ugarskom krunom.

Osobiti promicatelji crkvenog školstva u postridentskom razdoblju su bili isusovci. U Zagrebu postavljaju 1633. profesora teologije u svoj školski zavod, a nastavu moralnog bogoslovlja slušaju svećenički kandidati Zagrebačke biskupije. Premda je biskup Benedikt Vinković (1637.–1642.) bio nakanio vratiti predavanja moralnog bogoslovlja opet u biskupijsko sjemenište, to se nije dogodilo, već je nastavu i nadalje obavljao isusovac. Nastava je trajala dvije godine. Uz nastavu moralnog bogoslovlja zagrebački isusovci su 1662. počeli predavati i filozofiju u jedinstvenom zavodu pod imenom Akademija. Te dvije škole u sastavu Akademije je car Leopold I. obdario 23. rujna 1669. sveučilišnim pravima, a Hrvatski sabor je 3. studenoga 1671. potvrdio tu odluku. Ona ipak nije stupila na snagu jer se je usprotivio najviši poglavar isusovačkog reda Pavao Oliva zbog toga što ona nije uslijedila nakon prethodnih odobrenja najviših redovničkih poglavara. Akademija je 1726. studiju moralnog bogoslovlja pridodala i učiteljsku stolicu crkvenog prava, ali je teološki studij i nadalje trajao dvije godine i slijedio samo nastavni program moralnog bogoslovlja. Tek je 1746. zagrebačka isusovačka bogoslovna škola usvojila četverogodišnji program nastave spekulativne ili dogmatske teologije. Predavali su je tri profesora; jedan od njih je držao nastavu tzv. teološke kontroverzije. Kako u isusovačkim akademijama od 1725. u Rijeci, od

1741. u Dubrovniku i od 1760. u Požegi također djeluju škole filozofije i moralne teologije,¹⁴ može se ponoviti tvrdnja da su učilišta moralnog bogoslovlja bila mjesta teološkog školovanja najvećeg dijela svećeničkih pripravnika u razdoblju katoličke obnove u duhu Tridentskog sabora (1545.–1563).

Dok su isusovci u svojim bogoslovnim školama većinom pružali teološku izobrazbu budućim biskupijskim svećenicima, dominikanci, pavlini i franjevci su u svojim visokim školama gotovo redovito obrazovali članove svojih redovničkih zajednica. Dominikanci su prvi u Hrvatskoj organizirali nastavu filozofije i teologije na razini europskog visokog školovanja. Njihovi se samostani od sredine 16. stoljeća koncentriraju uglavnom uz obalu i na otocima, a studij filozofije i teologije pružaju svojim mladim članovima od 1396. u Zadru; taj školski centar 1495. postaje »studium generale«, a 1553. prvi u hrvatskim krajevima dobiva prava podjeljivanja akademskih naslova. Dominikanski viši studij u Dubrovniku postaje u 16. stoljeću također generalnim učilištem.¹⁵

Od 1656. je djelovala pavlinska filozofska škola u Lepoglavi; od 1667. je imala dva odjela: odjel za hrvatske i odjel za mađarske studente. Toj je školi već 1671. papa Klement X. udijelio stupanj sveučilišnog dostojanstva što je 1674. potvrdio i car Leopold I. Dionicom tog sveučilišnog dostojanstva je od 1683. bila i lepoglavska četverogodišnja teološka škola koja se je u Lepoglavi utvrdila od 1700. godine i djelovala zajedno s filozofskom u sastavu tzv. generalnog učilišta sve do 1783. godine.¹⁶ Hrvatski pavlini su, dakle, već potkraj 17. st. i kroz cijelo 18. st. na teološkoj školi u Lepoglavi stjecali cjelovitu teološku izobrazbu, a ne samo izobrazbu iz moralnog bogoslovlja.

Uz dominikance i franjevci u Zadru vode još od 1260. filozofsko učilište i bogoslovnu školu koje su od 1392. jedinstveni školski zavod, tzv. studium generale, za osposobljavanje nastavnika filozofije i teologije iz redova franjevac. Taj studium generale djelovao je i u razdoblju katoličke obnove. U srednjem vijeku spominje se franjevačka bogoslovna škola u Đakovu. Nešto više od vijesti o njezinom djelovanju nije poznato, ali je samo spominjanje dokaz da su već tada franjevci Vikarije Bosne, kasnije zvane Bosna Srebrena, bili preuzeli brigu o obrazovanju svo-

¹⁴ Mijo KORADE, Vjerski, odgojni i književni rad Družbe Isusove, u: *Isusovačka baština u Hrvata*. Zagreb 1992, 21–23.

¹⁵ Marijan BIŠKUP, Teološke škole u Hrvatskoj prije osnutka zagrebačkog sveučilišta (1969.), u: *Croatica christiana periodica*, 3(1979), br. 3, 51–61.

¹⁶ F.E. HOŠKO, Pavlinske srednje i visoke škole, u: *Kultura pavlina*. Zagreb, 1989, 301–311.

jih najmlađih članova. Također u Dubrovniku franjevci imaju filozofsko učilište i bogoslovnu školu još od kraja 14. st. Te škole 1664. postaje generalno učilište. Franjevci su, naravno, i u Zagrebu uspostavili svoje školsko središte. Tu se najprije 1613. spominje učilište moralnog bogoslovlja za franjevce u središnjem dijelu Banske Hrvatske. Bila je to dvogodišnja škola, a prvi predavač bio je kasniji makarski biskup Bartol Kačić. Škola se nije ustalila, jer nekoliko godina kasnije djeluje u zagrebačkom samostanu filozofska škola, i to »pod osobitom zaštitom hrvatskog plemstva«, kako bilježi 1633. njezin osnivač Franjo Drašković. U njoj je slušalo predavanja 36 studenata; broj studenata ukazuje da je to učilište bilo otvoreno i za studente nefranjevce. Kako su franjevci u Zagrebu također težili cjelovitom sustavu teološkog školovanja, pridružuje se 1661. filozofskom učilištu i teološka škola sa četverogodišnjom fakultetskom nastavnom osnovom. Obje škole su 1670. postale jedinstven školski zavod i nose naslov generalnog učilišta (studium generale) 2. razreda. Taj zagrebački franjevački školski centar s dvogodišnjom nastavom u filozofskom učilištu i četverogodišnjom nastavom u bogoslovnoj školi prva je cjelovita ustanova za izobrazbu svećenika u Zagrebu, a bogoslovna škola je pak prva bogoslovna škola s fakultetskim programom nastave u kontinentalnoj Hrvatskoj. God. 1700. je zagrebačko franjevačko veleučilište zadobilo naslov generalnog učilišta 1. razreda,¹⁷ a udružene škole filozofije i teologije u Varaždinu primaju naslov generalnog učilišta 2. razreda. Hrvatski franjevci su 1727. otvorili četverogodišnju bogoslovnu školu u Pečuhu. Kad joj je 1740. pridruženo i filozofsko učilište, odriče se varaždinski generalni studij svog visokog naslova u korist školskog centra u Pečuhu. Ipak i varaždinski školski centar od 1756. ponovno nosi naslov generalnog učilišta.¹⁸ Uz ovu organiziranu mrežu filozofskog i teološkog školovanja sa središtem u Zagrebu uspostavili su potkraj 17. stoljeća franjevci u zapadnoj Hrvatskoj svoje visoke škole na Trsatu. Ondje najprije djeluje učilište filozofije 1678/79; 1686–1706; 1717–1719; 1798–1800), a početkom 18. st. se ustaljuje bogoslovna škola (1679–1686; 1706–1717; 1719–1783; 1800–1810); dio franjevaca iz zapadne Hrvatske primio je

¹⁷ Filozofska učilišta, usmjerena spomenutom generalnom učilištima u Zagrebu, djelovala su također: u Čakovcu (1732–1734, 1735–1737, 1743/44, 1748–1753), 1759–1769, 1770–1772, 1773–1783), u Krapini (1685–1687, 1717/18, 1731–1739, 1740–1744, 1745–1748, 1778–1782), u Remetincu (1715–1717, 1721–1725, 1727–1731), u Virovitici (1771.1773, 1774–1779, 1781–1783), u Kloštru Ivaniću (1717/19, 1733–1736, 1738–1740), u Koprivnici (1719/20, 1729/30, 1740/41) i u Križevcima (1706–1708).

¹⁸ F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 31–121.

teološku izobrazbu na generalnom učilištu 1. razreda u Ljubljani (1593–1783).¹⁹

Poslije oslobođenja od Turaka podižu franjevci Bosne Srebrene u južnoj Hrvatskoj učilišta filozofije u Šibeniku (1699–1714) i u drugim mjestima, a 1714. u Šibeniku bogoslovnu školu sa četverogodišnjim nastavnim programom koja 1725. zajedno s učilištem filozofije prerasta u generalno učilište. U Makarskoj je 1736. otvorena četverogodišnja bogoslovna škola, a od 1742. zajedno s filozofskim učilištem nosi naslov generalnog učilišta 2. razreda.²⁰ Od 1699. su na filozofskom učilištu u Budimu studirali mladi franjevci iz Slavonije i Podunavlja. Tom je učilištu 1710. pridružena četverogodišnja bogoslovna škola. Obje škole su 1722. ušle u sastav generalnog učilišta 1. razreda i čuvale taj naslov do zabrane rada crkvenih visokih škola.²¹ Nešto kasnije od budimskog visokoškolskog centra počelo se je oblikovati školsko središte u Osijeku. Od 1708. do 1724. ondje djeluje filozofsko učilište, a od 1724. četverogodišnja teološka škola. God. 1735. su te dvije škole uzdignute u jedinstveno generalno učilište 1. razreda.²² Uz generalno učilište u Osijeku također se je oblikovao osobit školski krug franjevačkih visokih škola u Slavoniji i Srijemu; uz filozofske škole²³ se ističe bogoslovna škola pokrajinskog značenja u Petrovaradinu (1735–1783).²⁴

3. Nastavni program učilišta moralnog bogoslovlja

Premda je najveći broj teoloških škola za obrazovanje biskupijskih svećenika, a i dijela svećenika u redovničkim zajednicama, u Hrvatskoj u razdoblju od 16. do 18. st. polazio samo takve škole s dvogodišnjim programom moralnog bogoslovlja, nije lako odrediti nastavnu osnovu koju su slijedili nastavnici tih škola.

¹⁹ *Isto djelo*, 311–332.

²⁰ Jure BRKAN, Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću, 28–58.

²¹ Budimskom veleučilištu bila je upravljena bogoslovna škola pokrajinskog značenja u Temišvaru (1757–1783) i filozofska učilišta u Baji (1725–1728, 1729–1783), Aradu (1734–1744, 1759–1783) i Mohaču (1766–1781) te učilišta moralnog bogoslovlja u Radni (1743–1755) i Temišvaru (1745–1761), odnosno teološke škole pokrajinskog značenja u Radni (1755–1761) i Temišvaru (1761–1783). Zajedno s Generalnim učilištem u Budimu obrazovale su budimski hrvatski kulturni krug.

²² F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 193–308.

²³ Filozofska učilišta u sljedećim mjestima su bila upravljena prema Generalnom učilištu u Osijeku: u Slavonskoj Požegi (1705–1708, 1712–1783), Slavanskom Brodu (1710–1783), 1783), Vukovaru (1733–1783), Iloku (1717–1726, 1745–1748, 1770–1783), Petrovaradinu (1713–1720), Đakovu (1715–1725), Našicama (1725–1728, 1730–1733, 1755–1770) i Baču (1729–1743).

²⁴ F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 333–358.

Jure Brkan, povjesnik visokog školstva u Provinciji presv. Otkupitelja u 18. st., tvrdi da se je »praktično bogoslovlje ili moralno bogoslovlje predavalo u Provinciji u XVIII. st. gotovo u svakom samostanu«. Tvrđnju obrazlaže uredbama franjevačkog školskog i pastoralnog zakonodavstva koje traži da u većim samostanima svi svećenici samostanskog okružja trebaju prisustvovati »lekcijama iz moralnog bogoslovlja« koje je valjalo držati dva puta tjedno. U Provinciji pak presv. Otkupitelja provincijal je određivao »lektore za rješavanje moralnih i crkveno-pravnih slučajeva« koji su takve lekcije držali jedanput tjedno.²⁵ Od ovog sustava obrazovanja u moralnom bogoslovlju i crkvenom pravu Brkan razlikuje učilište moralnog bogoslovlja jer napominje da »nesposobniji đaci nisu smjeli biti na učilištima spekulativnog bogoslovlja. Njih je trebalo razmjestiti po provincijalnim učilištima moralke, gdje su studenti studirali moralku tri godine pod vodstvom učitelja moralke«. Štoviše, 27. svibnja 1758. je vodstvo Provincije presv. Otkupitelja osnovalo »središnje učilište praktične bogoslovije u Sinju« gdje su lektori morali držati dvije lekcije na dan, a kao nagradu lektori su bili izjednačeni nakon šest godina s lektorima koji su predavali spekulativno bogoslovlje na provincijskim učilištima.²⁶

Brkan, dakle, prihvaća da je u Provinciji presv. Otkupitelja djelovalo u Sinju učilište moralnog bogoslovlja poslije 1758. kao samostalni školski zavod s trogodišnjom nastavom moralnog bogoslovlja, ali ne govori o takvim školskim zavodima u Banovčevo vrijeme, tj. dok su dalmatinski samostani bili u sastavu Bosne Srebrene i neposredno poslije osnivanja Provincije presv. Otkupitelja. Da su takve školske ustanove, tj. posebna učilišta moralnog bogoslovlja, postojala i djelovala i u Banovčevo vrijeme, jasno govori već spomenuta činjenica da arhivska knjiga *Liber* u to vrijeme navodi mjesta i imena nastavnika spomenutih učilišta moralnog bogoslovlja neposredno poslije mjesta i imena nastavnika učilišta filozofije, a prije mjesta i imena gdje djeluju visoke bogoslovne škole dogmatskog bogoslovlja. Kako je većina hrvatskih svećenika u biskupijskim sjemeništima gotovo kroz cijelo 18. st. stjecalo svoju izobrazbu u teološkim školama s programom nastave moralnog bogoslovlja, ni franjevci nisu imali razloga zazirati od takvih škola moralnog bogoslovlja, osobito zato što su njihova učilišta moralnog bogoslovlja redovito prerastala u teološke škole dogmatske teologije, tj. u škole s četverogodišnjom fakultetskom nastavnom osnovom.

²⁵ Jure BRKAN, Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću, 33, 34..

²⁶ *Isto djelo*, 38.

To se dogodilo u Zagrebu gdje je više godina prije teološke škole dogmatskog bogoslovlja djelovalo učilište moralnog bogoslovlja (1613./14; 1654.–1656; 1662.–1664; 1666.–1671; 1675.–1685.); takvo je učilište u 17. st. djelovalo je također u Ormožu (1660./61.) i u Varaždinu (1664.–1666.). Nakon uspostave Generalnog učilišta u Zagrebu svi su završeni studenti filozofije nastavljali teološko školovanje na četverogodišnjoj bogoslovnoj školi tog učilišta, dok vodstvo Provincije sv. Ladislava nije odlučilo manje nadarene studente osloboditi fakultetskog programa teološke nastave pa je ponovno uspostavilo učilišta moralnog bogoslovlja; prije 1700. takvo se učilište spominje samo u Krapini (1687.–1689).²⁷ U 18. st. je prema izvještaju profesora filozofskih učilišta provincijal odlučivao koje će studente slati na studij dogmatske teologije, a koje će slati u učilišta moralnog bogoslovlja. Zato od 1704. gotovo redovito djeluju i škole moralne teologije.²⁸ Takvi postupci su bili su u skladu sa zakonodavstvom u Provinciji sv. Ladislava koje je 17. st. tražilo najprije dvije,²⁹ a u 18. st. jednu školu moralne teologije.³⁰ Poslije 1720. redovito su djelovala i po dva učilišta moralnog bogoslovlja,³¹ a iza 1753. i po tri takva učilišta.³² Tek je 1768. njihov broj pao tako da od tada djeluje jedno učilište moralne teologije, najviše dva, sve do prestanka djelovanja franjevačkih visokih škola.³³

²⁷ Arhiv Provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu (=APHZ), *Monumenta Provinciae s. Ladislai in Slavonia (Monumenta)*, 224, 232.

²⁸ Od 1708. do 1712. nema u Provinciji sv. Ladislava nijednog učilišta moralnog bogoslovlja.

²⁹ *Prvi provincijski statuti*, 51, 6.; II., 110, 9.

³⁰ *Prvi provincijski statuti*, 116, 3.

³¹ AHPZ, *Monumenta*, 485.

³² AHPZ, *Matriculae Provinciae S. Ladislai (=Matriculae)*, II., 91 ss.

³³ – U Remetincu: g. 1704./05., 1733.–1735, 1746.–1748., 1750.–1768., (*Monumenta*, 368, 589–595; *Matriculae*, II., 36–53, 76–210).

– U Krapini: 1705.–1708., 1713./14., 1727./28., 1744.–1746., 1753.–1758. (*Monumenta*, 373–391, 434, 538; *Matriculae*, II., 36–40, 100–130).

– U Varaždinu: 1712.–1717., 1742.–1745. (*Monumenta*, 426–457; *Matriculae*, II., 25–36).

– U Koprivnici: 1717.–1719., 1721.–1724., 1741.–1744., 1765.–1767., (usp. *Monumenta*, 465–475, 490–501; *Matriculae*, p. II., 25–36, 190–200).

– U Kloštru Ivaniću: 1719.–1724., 1725.–1730., 1735.–1738., 1763.–1770., 1774.–1783. (usp. *Monumenta*, 479–501, 525–548, 601–625; *Matriculae*, p. II., 166–232, 295–385).

– U Ormožu: 1724.–1726. (usp. *Monumenta*, 508).

– U Pečuhu: 1724./25. (usp. *Monumenta*, 508).

– U Virovitici: 1730.–1737., 1760.–1765., 1773.–1774. (usp. *Monumenta*, 555–615; *Matriculae*, p. II., 147–177, 285).

– U Čakovcu: 1737.–1739, 1744.–1746, 1753.–1759. (usp. *Monumenta*, 625, 640; *Matriculae*, p. II., 36–40, 100–134).

– U Križevcima: 1740.–1742., 1745.–1746. (usp. *Monumenta*, 641; *Matriculae*, p. II., 20, 40).

I u Bosni Srebrenoj je od 1720. do 1735. u Petrovaradinu djelovalo učilište moralnog bogoslovlja da bi tada prihvatilo program dogmatskog bogoslovlja i nastavilo djelovati kao provincijska visoka bogoslovna škola.³⁴ U Bosni Srebrenoj je prije uspostave slavonsko-podunavske franjevačke pokrajine Provincije sv. Ivana Kapistranskoga 1757. bilo učilišta moralnog bogoslovlja u više samostana. God. 1743. se spominje u Temišvaru, a 1751. u Iloku i Našicama. U prvom desetljeću druge polovice 18. st. ta se učilišta ustaljuju u Iloku i Temišvaru dok 1761. nije temišvarsko prerasllo u učilište dogmatskog bogoslovlja na provincijskoj razini. Tada se je iločkom učilištu moralnog bogoslovlja pridružilo učilište moralnog bogoslovlja u Radni; upravo u Radni je ono djelovalo do dokidanja rada crkvenih visokih škola 1783. godine.³⁵

Sva ta učilišta, neovisno u pripadnosti pojedinim franjevačkim provincijama, bila su samostalni školski zavodi s osobitim nastavnim programom koji je danas moguće rekonstruirati analizom rukopisnih zapisa koje su ostavili pojedini nastavnici u tim školskim ustanovama.³⁶ Ipak je vodstvo Provincije sv. Ladislava sa središtem u Zagrebu u 18. st. objavio tiskom na zasebnom letku *Elenchus Materiarum Moralium per biennium succincte tractandarum et terminandarum*. U tom popisu građe dvogodišnje nastave u učilištima moralnog bogoslovlja valjalo je razraditi 18 poglavlja, i to: 1. o sakramentima općenito, 2. o krštenju, 3. o potvrdi, 4. o euharistiji, napose o svetoj misi, 5. o pokori, ispovjedničkoj jurisdikciji i pridržanim slučajevima, 6. o posljednjem pomazanju, 7. o svetim redovima, 8. o kanonskim kaznama, cenzuri, neregularnosti i dostojanstvu Crkve, 9. o zarukama i ženidbi, 10. o savjesti, 11. o ljudskim činima, 12. o zakonima, 13. o grijesima, 14. o Deset Božjih zapovijedi, 15. o crkvenim zapovijedima, 16. o teološkim krepostima i protivnim manama, 17. o poglavitim krepostima i manama koje im se suprotstavljaju te 18. o oprostima i povlasticama živih i mrtvih.³⁷

Zaglavak

Josip Banovac je djelovao kao lektor moralnog bogoslovlja u Sinju i Karinu, i to na učilištima moralnog bogoslovlja gdje je u dvije godine

³⁴ F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 333–358.

³⁵ AFSB, *Tabula*, anno 1761; *Tabula*, anno 1782.; *Svezak XII-3/36*, ad annum 1771.

³⁶ Jure Brkan donosi u faksimilu pregled građe moralnog bogoslovlja, ali napominje da mu je teško odrediti je li to tematski sustav nastave na učilištu moralnog bogoslovlja ili je popis pitanja koje je nastavnik teologije razlagao u četvrtoj godini četverogodišnje bogoslovne škole. – Jure BRKAN, Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću, 35–37.

³⁷ APHZ, *Svezak »Školstvo«*, bez oznake.

valjalo studentima razložiti osnovne teme moralnog bogoslovlja i ospobiti ih za pastoralno djelovanje. Djelovao je kao nastavnik moralnog bogoslovlja u teološkim školama koje su bile samostalne obrazovne ustanove (*studia moralia*), i to u Bosni Srebrenoj i Provinciji presv. Otkupitelja, franjevačkim pokrajinama u kojima je većina članova samostalno obavljala službu župnika. Stoga je opravdano naglašavati da je program nastave u učilištima moralnog bogoslovlja u tim franjevačkim zajednicama bio upravljen osposobljavanju studenata za pastoralno djelovanje.³⁸ No, ni tako usmjerena nastava nije mogla mimoći teme spomenutog *Elenchusa* koji je propisalo vodstvo Provincije sv. Ladislava jer on sadrži bitne teme moralnog bogoslovlja po općim razdiobama teološkog gradiva u vremenu katoličke obnove poslije Tridentskog sabora.³⁹ Upravo kao nastavnik u učilištima moralnog bogoslovlja Banovac je mogao razviti osjetljivost za pastoralno djelovanje franjevacu u kopnenom dijelu Dalmacije nakon što je dobro upoznao s jedne strane potrebe vjernika, a s druge strane sustav izobrazbe franjevacu u pastoralnoj službi. Plod takve osjetljivosti i osobne teološke osposobljenosti su njegova brojna djela na hrvatskom jeziku koja su u većem broju izričito namijenjena pastoralnim djelatnicima, a tek u manjem vjerničkom puku.

BANOVČEVO NASTAVNIČKO DJELOVANJE NA UČILIŠTU MORALNOG BOGOSLOVLJA

Sažetak

Josip Banovac je 1725. postao je lektor moralnog bogoslovlja u Sinju, a 1736. u Karinu. Saznanja o ustrojstvu visokog školstva u franjevačkim pokrajinama Bosni Srebrenoj i Provinciji presvetog Otkupitelja u to vrijeme nisu dostatna da se s lakoćom označi koja je tada bila zadaća lektora moralnog bogoslovlja, tj. je li riječ o programiranoj i sustavnoj nastavi u osobitom školskom zavedu (*studium morale*) ili se radi samo o obliku trajne formacije putem povremenog tumačenja različitih pitanja ispovjedne službe, tzv. slučajeva savjesti (*casus conscientiae*). Sam naziv »lektor moralnog bogoslovlja« to izričito ne kazuje, a zapisi o takvim službama ne objašnjavaju njihovu narav i opseg. Autor analitički pristupa ondašnjim zapisima o učilištima moralnog bogoslovlja i uspoređuje ih s takvim ustanovama u bliskim franjevačkim pokrajinama kao i općim stanjem teološkog školovanja svećenika u onodobnoj Hrvatskoj pa zaključuje da je Banovac djelovao u dva navrata po dvije godine kao nastavnik moralnog bogoslov-

³⁸ Jure BRKAN, Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću, 38.

³⁹ F. E. HOŠKO, Učilište moralnog bogoslovlja u Kloštar Ivaniću. 900 godina *Ivanicha*. Zbornik. Ivanić Kloštar – Ivanić Grad – Križ, 1994, 112–118.

lja u teološkim školama koje su bile samostalne obrazovne ustanove (studia moralia), i to u Bosni Srebrenoj i Provinciji presv. Otkupitelja. Kako su članovi tih dviju franjevačkih pokrajina samostalno obavljali službu župnika, opravdano je naglašavati da je program nastave u učilištima moralnog bogoslovlja u tim franjevačkim zajednicama bio upravljen osposobljavanju studenata za pastoralno djelovanje. Stoga je Banovac upravo kao nastavnik u učilištima moralnog bogoslovlja mogao razviti osjetljivost za pastoralno djelovanje franjevaca u koprenom dijelu Dalmacije nakon što je dobro upoznao s jedne strane potrebe vjernika, a s druge strane sustav izobrazbe franjevaca u pastoralnoj službi. Plod takve osjetljivosti i osobne teološke osposobljenosti su njegova brojna djela na hrvatskom jeziku koja su u većem broju izričito namijenjena pastoralnim djelatnicima, a tek u manjem vjerničkom puku.

BANOVAC'S TEACHING ACTIVITY AT MORAL DIVINITY SCHOOL

Summary

Josip Banovac was appointed moral divinity lector in Sinj in 1725 and in Karin in 1736. Our knowledge of the high education system in the Franciscan provinces of Silver Bosnia (Bosnia Argentina) and Holy Saviour Province of that time are insufficient to draw any definite conclusions as to what the task of a moral divinity lector was i.e. whether he was responsible for programmed and systematic teaching at a particular educational institution (studium morale) or whether it was only a form of permanent appointment for occasional interpretation of various confessional questions, so-called conscience cases (casus conscientiae). The term »moral divinity lector« does not explicitly say and the existing records referring to respective positions do not explain their nature and scope. The author takes an analytical approach to the then records on moral divinity schools and compares them to similar institutions in other Franciscan provinces as well as the general situation of theological education of priests in the Croatia of that time and concludes that Banovac served two periods of two years as a moral divinity teacher at theological schools which were independent educational institutions (studia moralia) in Silver Bosnia and Holy Saviour Province. Since the members of these two Franciscan provinces performed pastoral duties in their own right, it seems justified to emphasise that the teaching programme at the moral divinity schools in such Franciscan communities was designed to prepare the students for pastoral activity. Therefore, being a moral divinity teacher, Banovac was able to develop a sensibility for pastoral activity of the Franciscans in the continental part of Dalmatia, since he was acquainted with the needs of the worshippers on one hand and the Franciscan pastoral education system on the other. A result of this sensibility and the personal theological skills of Banovac are his numerous works in Croatian language, which were for the most part intended explicitly for the pastoral staff and only in a small portion for the parishioners.



Pročelje crkve Sv. Lovre u Šibeniku.



Samostan Sv. Lovre u Šibeniku, dvorišna strana (današnji izgled).

Ivan Karlić

TEOLOŠKI/KRISTOLOŠKI NAGLASC U PREDIKAMA JOSIPA BANOVCIA

UDK 821.163.42 (091)
821.163.42.09-97

Uvod

Djelo »*Predike od svetkovina Doscascija Issukarstvova Sloxene, i na svitlost dane po Otczu fra Josippu Banovczu, Pripovidaoczu*«, posvećene su »Prisvitlome, i priposctovanome Gospodinu Gospodinu Ivannu Garainu dostojnome biskupu od Rabba«, a tiskane su u Mleczima 1759. godine. Svoj spis fra Josip je pripremio za »lasnost Redovnika harvaskoga slova, i za Korist i spassenje Duscaa Karschianskih«. ¹ Obraćajući se »Bogogliubnom štioczu«, odnosno »milloj svojoj Bratji harvachianima«, Banovac detaljno iznosi motive (»svarha«) koji su ga vodili u pisanju ovih *Propovijedi*: »Parva bi slava Boxja; druga vasca xeglia«, tj. da se proslavi Božje Veličanstvo te želja hrvatskih vjernika i propovjednika da na vlastitom jeziku imaju knjige propovijedi, kako bi se lakše odupirali zloći. ² Osim toga, iako je »do sada izasclo, i izlaze, Kgniga u naš slavni jezik od gliudi kripostni«, mnogi su se tužili da te knjige »svascim Razumom nemorete gnihova govoregnia dokučiti«, tj. da su pisane težim teološkim rječnikom kojega ni jednostavni svećenici nisu razumijevali. Stoga Banovac želi pisati »z' načinom opchienskoga govoregnia, da svak more razumiti«. Na taj način i Banovac nam otkriva i potvrđuje moralno-poučnu ulogu propovjednika koja je i te kako bila važna za katoličku obnovu u XVIII. st.

Na sljedećim stranicama nalazimo *Sadržaj*, odnosno »Ukazagniaa od pripovidagniaa«, gdje se redom nabrajaju teme svih dvadeset i pet propovijedi s pripadajućim stranicama te dan (blagdan, svetkovina) za koji

¹ J. BANOVCIA, *Predike od svetkovina Doscascija Issukarstvova Sloxene, i na svitlost dane po Otczu fra Josippu Banovczu*, Mletzi, 1759., str. V.

² Usp. isto, str. VIII-IX.

su namijenjeni. Tako, četiri nedjelje Došašća posvećene su temi »Općeg suda«, grijehu »običajnome«, zlim mislima i pokori. Tema božićne propovijedi je »Božja ljubav«, a na blagdan sv. Stjepana »Bratska ljubav«. Zatim se govori o nezahvalnosti (blagdan sv. Ivana apostola), o milostinji (blagdan Nevine dječice), o izgubljenom vremenu (blagdan sv. Andrije), o molitvi (blagdan Gospina začeca), o vjeri (blagdan sv. Tome apostola), o Božjoj neizmjernosti (Nova godina), o kršćanskom dostojanstvu i dužnostima (Bogojavljenje) te o ispovijedi (blagdan Gospe kandelore, tj. Svijećnica). U šest nedjelja nakon Bogojavljenja Banovac piše o posluhu, o raju, o paklu, o smrti, o nepravdi i o Božjoj srdžbi. Sljedećih pet nedjelja posvećeno je govoru o: izgubljenim dušama, riječi Božjoj, grešnoj prigodi, dušama u čistilištu te Presvetom sakramentu Tijela Isusova. Zanimljivo je da uz naslov svake propovijedi Banovac donosi i jedan citat iz Svetog pisma (najčešće iz Evanđelja), koji mu služi kao ideja-vodilja u razradi same propovijedi. Djelo završava kraćim životopisom sv. Pasquala Baylona.

U ovom radu pozornost će biti usmjerena na one Banovčeve propovijedi u kojima se izravnije govori o Bogu, odnosno o Isusu Kristu. To su propovijedi na blagdane Božića, sv. Stjepana, sv. Ivana, Nove godine, Bogojavljenja te propovijed o Presvetom sakramentu Tijela Isusova. Cilj nam je, dakle, predočiti, analizirati te teološki/kristološki vrednovati one Banovčeve propovijedi koje izravnije govore o Božjoj ljubavi prema ljudima, o međusobnoj ljubavi koja treba vladati među kršćanima/vjernicima, o kršćanskom dostojanstvu te o kršćanskim dužnostima.

Ljubav Božja

U prvoj propovijedi koju ovdje želimo predstaviti govori se o ljubavi Božjoj. Propovijed je pripremljena za dan Božića, rođenja Isusa Krista. Misao-vodilja koju Banovac donosi ispod naslova je izričaj iz Ivanova evanđelja: »*I rič put učinjena jest, i pribiva u naas.*« (Iv 1,14: *I Riječ je tijelom postala i nastani se među nama*). Banovac ovdje nastoji na relativno jednostavan način protumačiti i obrazložiti motiv otajstva Utjelovljenja Sina Božjega: zašto je Bog postao čovjekom, odnosno zašto je Druga božanska osoba preuzela na sebe i ljudsku narav?

Radi se o klasičnoj *quaestio disputata* u kristologiji. Pitanje: »*Cur Deus homo?*« (»Zašto je Bog postao čovjekom?«) ušlo je u teologiju/kristologiju s Anzelmom iz Canterburya († 1109.). Je li se utjelovljenje dogodilo zbog čovjekova grijeha, ili je pak dio Božjeg nauma od vječnosti? Je li se dogodilo kako bi se ispunila otkupiteljska žrtva, ili ima značenje

u sebi samom, kao temelj novog stvaranja? Pojednostavljajući ovu problematiku, u teološkoj tradiciji spominju se dva odgovora na ovo pitanje. Prvi, nazvan »otkupiteljska« ili »soteriološka« teza, vidi u Isusovu utjelovljenju prije svega »sredstvo« ili pomoć protiv čovjekova grijeha. Drugi, nazvan »usavršavajuća« ili »kristološka« teza naglašava Kristov kozmički primat te gleda na Utjelovljenje kao na dovršenje stvaranja. Najpoznatiji predstavnik prve »struje« je, uz samog Anzelma, Toma Akvinski³, a druge pak I. Duns Scot, prije njega i Albert Veliki i još neki teolozi, koji smatrahu da bi se Logos (tj. Isus Krist, Sin Božji) utjelovio i da čovjek nije sagriješio. Toma se pak poziva na Sveto pismo, tvrdeći da i ono motiv za Utjelovljenje vidi u čovjekovu grijehu, premda se, nastavlja on, ne može isključiti ni »usavršavajuća« teza. Za Scota, pak, motiv Utjelovljenja Sina Božjega nije toliko čovjekov grijeh, koliko Kristov primat u stvaranju.⁴ Drugim riječima, Utjelovljenje Sina Božjega nije događaj koji bi bio subordiniran (podložan) ljudskom padu, jer događaj Isusa Krista ne može ničim biti uvjetovan.

Tijekom povijesti, u kristologiji je bila i te kako zamjetljiva žučna diskusija između ovih dvaju načina razmišljanja o Kristovu utjelovljenju (dominikanska škola/tomisti i franjevačka škola/skotisti). U svakom slučaju, i jedno i drugo stajalište nalaze svoje utemeljenje u biblijsko-patrističkoj tradiciji, a bilo je pokušaja da ih se na neki način i uskladi.⁵ To se naslućuje i u Banovčevoj propovijedi, iako i on veći naglasak stavlja na otkupljenje od grijeha kao prvotni motiv Utjelovljenja. Ta činjenica zapravo pomalo i začuđuje, jer naš propovjednik je bio pripadnik Franjevačkog reda te bi se očekivalo da slijedi franjevačku školu u shvaćanju motiva Utjelovljenja.

Banovac vrlo precizno i teološki korektno najprije govori o Isusu Kristu, Sinu Božjemu, prije događaja Utjelovljenja, nazivajući ga »rič vičgnega, vičgnega Otcza« (*Logos Božji* ili *Očev*: Ivanov kristološki naslov kojega pridaje Isusu Kristu) koja svime upravlja i vlada.⁶ Po svojoj slobodnoj odluci on, koji je odvijeka rođen od Oca, utjelovio se i rođen je u vremenu od Djevice Marije kako bi »ulovio, i izvadio iz Rike griha istočnoga gliude.« Time je Isus »nama pokazao veliku gliubav, i veliku blagost.«⁷ Banovac nadalje još detaljnije razrađuje temu Utjelovljenja

³ Usp. *Sth* III, q. 1, a. 3.

⁴ Usp. J. DUNS SCOT, *Opus oxoniense*, III, d. 7, q. 4.

⁵ Detaljnije o ovoj temi usp. J. GALOT, *Isus Osloboditelj. Soteriologija*, Đakovo, 1997., str. 9–31.

⁶ J. BANOVAČ, *Predike...*, str. 24.

⁷ *Isto*.

Riječi Božje i motiva toga jedinstvenoga i veličanstvenog događaja: radi Adamova (tj. istočnoga) grijeha nebo («Nebbeski Jeruzolim») je ljudima bilo zatvoreno, dok je sada, Isusovim Utjelovljenjem, širom otvoreno. Služeći se Pavlovim kristološkim rječnikom, Banovac kaže da tim događajem Sin Božji, premda je bio »Kragl uzviseni i bogati obilnik«, zapravo se ponizio, postao »sluga ponixeni i uboghi potribnik«. A sve je to učinio radi našega spasenja, tj. da nas oslobodi od grijeha, veli naš propovjednik te citira sv. Atanazija i »Vjerovanje« Crkve, svečano proglašeno na Nicejskom saboru (325. g.).

Događajem Isusova Utjelovljenja dvije se naravi, božanska i ljudska, »sobstveno sastadoše«, kako bi mogao ljude svojim rođenjem i križem »od Adamova izghubgliegnia odkupiti«. Ova misao tipična je za (neo)skolastičku teologiju i kristologiju. Naime, suvremena teologija smatra da kršćanska kristologija mora biti povijesno usmjerena, odnosno da se treba više hraniti, između ostalog, i Isusovom poviješću, tj. onim što se u njegovu povijesnom životu događalo i, u svjetlu vjere, nama objavilo. Višestoljetna kristološka tradicija često je prebrzo prelazila od razmatranja Kristova utjelovljenja na njegovu otkupiteljsku smrt na križu, gubeći tako iz vida dobar dio govora o objavi, o otkupljenju i o spasenju u Isusovu životu. Upravo to se vidi i ovdje kod Banovca koji je »sin svoga vremena« te vrlo lako prelazi od govora o Utjelovljenju na govor o Isusovu križu kao momentima otkupljenja/spasenja svih ljudi, ne pitajući se puno, što se dogodilo između toga i ima li ikakvih spasenjskih događaja, odnosno iskazivanja ljubavi Božje prema ljudima u vremenu između ta dva otajstva.

Banovac nadalje teološki korektno tumači da je Isus rođen od Djevice Marije koja je zbog toga »pričista«, »nije istočnim grihom otrovana« i »vazda je sveta«. Tim činom Sin Božji, dakle, daje ljudima sebe i pokazuje prema ljudima »blagost príveliku, milost preobilnu i milosardje pripunno«. ⁸ Njegovo rođenje znači spasenje za sve ljude, »odmetnike gnegovii naredabaa i pristupiteglie gnegova zakona«. Stoga Banovac prekorava kršćane što na Božju ljubav ne odgovaraju svojom ljubavlju prema Bogu, nego odgovaraju kršenjem Božjih zapovijedi i zakona te zlostavljanjem bližnjega.

Propovjednici Banovčeva vremena ⁹ i inače su u svojim propovjedicima, uz tumačenje Svetog pisma, najčešće kritizirali i korili ljude zbog

⁸ *Isto*, 26.

⁹ Doduše, ne samo tog vremena, nego i ranije, od XIV. st., zatim tijekom »katoličke obnove«, a također i poslije, ponegdje sve do naših dana.

grijeha. Kao da se posvuda i u svemu vidio grijeh! Tako i Banovac poziva »odmetnike i pristupiteglie« da počnu napokon opsluživati Božji zakon i zapovijedi, jer će samo tako ispravno odgovoriti na Božju ljubav. A taj odgovor, tumači naš propovjednik oslanjajući se na novozavjetna izvješća (usp. Mk 12,29–31 i par.), svodi se na ljubav prema Bogu i ljubav prema bližnjemu.

Da bi potaknuo svoje slušatelje na ljubav prema Bogu i bolje razjasnio kako to u životu ostvariti, Banovac donosi i »primjer za nasljedovanje«. Razne primjere i priče propovjednici su uvijek koristili u svojim propovijedima, jer primjeri i priče lako se pamte, a uvijek nose i određenu poruku. No, u tim primjerima ponekad se susreću pretjerivanja, odnosno nevjerojatni događaji koji sa stvarnim životom nisu imali puno veze. Tako i naš propovjednik iznosi primjer jedne djevojke koja je toliko ljubila Boga da joj je srce puklo na dvoje; to je otkrio liječnik nakon njezine smrti, kad ju je »otvorio« i vidio »sarzce na dvoje razdiglieno i ove riči upisane: *Gliubim tebbe, vecche nego sebe...*«. ¹⁰ Ovakva pretjerivanja nisu bila rijetka u propovijedima, no propovjednici su ih rabili kao svojevrsnu »književnu vrstu«, nastojeći na taj način prenijeti slušateljima određenu poruku, odnosno oduševiti ih i potaknuti na drugačiji život.

O ljubavi Božjoj prema ljudima Banovac govori i u propovijedi o Presvetom sakramentu Tijela Isusova. ¹¹ Doduše, i ovdje se – kao i u drugim propovijedima – više govori o grijehu i o grešnom ponašanju onih koji nedostojno (tj. u teškom grijehu) primaju svetu pričest, ali spominje se također i činjenica da je sveta pričest konkretni znak Božje i Isusove ljubavi prema ljudima: naime, u posvećenom kruhu prisutan je »pravi Isukarst Bogh i čovik« koji je na Kalvariji – po Očevoj volji – prinio sebe za žrtvu iz ljubavi prema ljudima te ih tako spasio od grijeha i vječne smrti (»onse puscta na kalvarij za nasce spasegnie propeti«). Zato je sakrament euharistije, odnosno primanje Isusova tijela (sveta pričest) »kapa od nascega vičgniega spasegnia« ¹² te ga treba primati »s čistochiom sarcza i dusce.« ¹³

Osim o Božjoj ljubavi, Banovac govori i o Božjoj neizmjernosti i sveprisutnosti u propovijedi na Novu godinu. ¹⁴ Naslov propovijedi (»Od neizmirmnosti Boxje«) mogao bi upućivati na zaključak da naš propovjed-

¹⁰ J. BANOVAČ, *Predike...*, str. 27.

¹¹ Usp. *isto*, str. 131–135.

¹² *Isto*, str. 132.

¹³ *Isto*, str. 135.

¹⁴ Usp. *isto*, str. 62–66.

nik želi jednostavnim rječnikom protumačiti slušateljima, zašto je i po čemu Bog neizmjeran, sveprisutan i svemoguć. No, takva tema ipak nije Banovcu primarna. On je »sin svoga vremena« te je i ova propovijed usmjerena uglavnom na govor o grijehu, odnosno na osuđivanje i grijeha i grešnika koji zaboravljaju da Bog sve vidi i sve zna, da mu se nitko ne može sakriti, jer Bog je »svaghdi i u svakom mistu, po svome svemoghuchstvu, po svome znanstvu i po svome Bistvu.« Svaka druga tvrdnja bila bi »protiva nascoj viri koja nas uči daje Bogh svaghdi.«¹⁵ Kao dokaz tomu Banovac navodi neke svetopisamske likove (Abrahama, Josipa Egipatskog, Mojsija, Davida, Suzanu, proroka Jeremiju, Petra, Mariju Magdalenu) i crkvene oce i naučitelje koji su o tome govorili (Hilarija, Efrema Sirskog, Bazilija Velikog, Grgura Nazijanskog, Augustina, Bonaventuru).

U svakom slučaju, Banovac naglašava Božju neizmjernost, sveprisutnost i sveznanje kako bi potaknuo slušatelje da ne griješe. Budući da Bog sve vidi i sve zna, vidi i svaki grijeh kojega čovjek u skrivenosti čini te se ljudi-grešnici uzalud pokušavaju sakriti pred Bogom. A znati i vjerovati da je Bog na svakome mjestu odvraća čovjeka od grijeha te zato »u svakom dillu, govoregniu i misli znaj da si prid gnim.«¹⁶ To su znali i vjerovali Josip Egipatski i Efrema Sirski, čije ponašanje pred napašću Banovac iznosi kao primjer bogobožnosti i primjer za nasljedovanje.¹⁷

Ljubav prema bližnjemu

Nakon božićne propovijedi o Božjoj ljubavi prema čovjeku, već drugi dan Božića, na blagdan sv. Stjepana prvomučenika, Banovac vidi prigodu da svojim slušateljima progovori i protumači u čemu se sastoji ljubav među ljudima, odnosno ljubav prema bližnjemu (»bratinska gliubav«). Na to ga je, očito, potaknuo primjer sv. Stjepana koji je, dok su ga ubijali kamenovanjem, molio za svoje progonitelje i mučitelje (usp. Dj 6–7).

Nadahnujući se na primjeru sv. Stjepana, Banovac propovijeda o Božjoj zapovijedi ljubavi prema svim ljudima, a posebice naglašava ljubav prema neprijateljima i tlačiteljima, prema onima koji nam žele ili čine zlo. Prema takvima kršćani ne smiju gajiti osjećaje osvetoljubivosti nego ljubavi. Iznoseći razne primjere svetih osoba iz Starog zavjeta (Abraham, Josip Egipatski, David), iz crkvene povijesti (sv. Bazilije, sv. Grgur Nazijanski, sv. Ivan Zlatousti, sv. Ambrozije) i iz povijesti nekih

¹⁵ *Isto*, str. 62–63.

¹⁶ *Isto*, str. 65.

¹⁷ *Usp. isto*, str. 64–65.

naroda (sv. Ljudevit, kralj, sv. Vjenceslav), naš propovjednik tumači zašto kršćanin ne smije biti osvetoljubiv, zašto se ne smije osvećivati za uvredu ili za zlo koje mu je učinjeno, odnosno zašto treba oprostiti nanesenu mu uvredu i ljubiti sve ljude. Glavni razlog je: to je Božja zapovijed, tako je on naredio. A kad Bog zapovijeda, »neimasse sumgliti, imasse obsluxiti; za obslužiti, dostaje poznati da Bogh tako zapovida, i udi gl prignut glavu, i obsluxit scto zapovida.«¹⁸ Doduše, Banovac spominje i druge motive: neosvećivanjem i opraštanjem uvrede čovjek čuva svoj dobar glas i poštenje; osim toga, ako ljubi i neprijatelja, imat će koristi, veli naš propovjednik, jer će biti nagrađen kraljevstvom Božjim (»Ljubite neprijatelje vaše, da budete sinovi Oca vašega koji je na nebesima«: Mt 5,44). Ipak, ostaje dojam da je glavni motiv – Božja zapovijed.

Ovaj Banovčev izričaj vrlo je zanimljiv s teološkog motrišta. Dobiva se dojam da čovjek koji vjeruje u Boga ništa ne smije pitati o sadržaju vjere, nego tek prihvatiti i ispuniti što se traži i što je zapovjedbano. Jer tako je Bog zapovjedio!

Kada danas komentiramo nekadašnja teološka tumačenja ili propovjedanja, moramo uzimati u obzir činjenicu da su propovjednici poput Banovca živjeli u potpuno drugačijem religioznom, kulturalnom i inom okruženju od našega današnjega. I teologija je posljednjih stoljeća doživjela mnoge promjene, posebice u izričajima i tumačenjima pojedinih teoloških tema. Zato i ne treba zamjeriti Banovcu na ovakvom rječniku kada propovijeda o ljubavi prema bližnjemu, odnosno o opraštanju. Jer Boga se tada među vjernicima još uvijek predstavljalo i doživljavalo kao nekakvoga »uzvišenog monarha-suca koji sjedi na svom prijestolju« i zapovijeda podanicima što i kako moraju činiti (*monarhistička* slika Boga). Na njima je da se tome pokore i da to i učine, bez puno pitanja.

S druge pak strane, može se malo i zamjeriti našem propovjedniku na ovakvom rječniku jer ne uzima u obzir jedan od temeljnih skolastičkih principa u teologiji, »*fides quaerens intellectum*«. Naime, oni koji Bogu vjeruju i koji u Boga vjeruju trebaju, koliko je moguće, i razumjeti ono što vjeruju; »otac skolastike«, Anselmo iz Canterburya (1033.–1109.), to je sažeo u formulu: »*fides quaerens intellectum*«, tj. »*vjera (koja) traži razumijevanje*«. To ne znači da se razumom želi potpuno shvatiti Boga i sva otajstva vjere, što je i nemoguće, nego znači da vjera traži razumijevanje na temelju kojeg čovjek-vjernik biva zahvaćen vjerom i vjerskim otajstvima, te da zna odgovoriti i objasniti, sebi i drugima, razloge svoga vjerovanja i ponašanja u skladu s vjerovanjem (usp. 1 Pt 3,15). Kršćan-

¹⁸ Isto, str. 29.

ska vjera u Boga ne traži »slijepu« poslušnost u vjeri nego traži od vjernika odgovornu vjeru.

Doduše, tragove odgovorne vjere možda možemo nazrijeti i kod Banovca kada govori o opraštanju »rad gliubavi Boxje«. Citirajući molitvu koju je Isus naučio svoje učenike (*»Oče naš... otpusti nam duge naše, kako i mi otpuštamo dužnicima našim...«*), naš propovjednik potiče vjernike da oprostite bližnjemu uvrede, ako žele da Bog oprostí njima njihove grijehе.

Ljubav prema Bogu i prema bližnjemu očituje se, između ostaloga, i zahvalnošću: budući da je od Boga primio sve što ima, čovjek bi Bogu uvijek trebao biti zahvalan, kao i bližnjemu koji mu je dobro učinio. U propovijedi na blagdan sv. Ivana apostola¹⁹ Banovac govori da se zahvalnost vidi u priznavanju dobročinstava koja primamo, u sjećanju na primljena dobročinstva te uzvraćanjem dobročinstava. Međutim, kako se u ondašnjim propovijedima uglavnom gledalo na grijeh i njega se neprestano naglašavalo i osuđivalo, naš propovjednik i ovdje posvuda vidi ljudsku i kršćansku nezahvalnost (*»neharnost«*), posebice u odnosu na Boga. Smatra da su kršćani u tome gori od židovskog naroda koji je – kako stoji u Starom zavjetu – često bio nezahvalan Bogu iako mu je nebrojena dobročinstva udijelio. Pozitivni primjeri (David, Salomon, Juda Makabejac) potiču i kršćane da budu zahvalni Bogu, dok oni negativni (Samson, Jeroboam) sebi i svojoj moći pripisuju neke uspjehe, umjesto da za njih Bogu zahvale. U ovom nabrajanju starozavjetnih osoba Banovac spominje i Adama, »nascega parvoga Otcza«. Osim što doslovno tumači početak Knjige Postanka o stvaranju svijeta i čovjeka (što je za ono doba bilo sasvim normalno, jer Sveto pismo »ne govori neistinu«), zanimljivost je u tome što naš propovjednik spominje »dva mjesta« koja je Bog stvorio u početku: Adama je stvorio »izvan raja zemaglskoga u jednom mistu neplodnu«, a tek poslije Bog ga je uveo u »misto plodno, u lipote raja zemaglskoga, daga posiduje«. ²⁰ Zato je Adam morao priznati da je raj stekao po milosti Božjoj, a ne »po svom nastojagniu«.

Ovakvo tumačenje stvaranja svijeta i govor o »dva mjesta« koja je Bog u početku stvorio vrlo je rijetko u teološkim spisima. No, Banovcu ovakvo tumačenje služi kao temelj na kojem razrađuje tematiku o čovjekovoj (ne)zahvalnosti prema Bogu i (ne)svijesti da sve što posjeduje – od Boga dolazi. Stoga ovakvo spominjanje Adama i stvaranja svijeta možemo smatrati »propovjedničkom slobodom« koju tako često susrećemo u

¹⁹ Usp. isto, str. 33–38.

²⁰ Isto, str. 34.

nevjerojatnim primjerima i pričama koje su propovjednici poput našega Banovca iznosili vjernicima, s nakanom da potaknu slušatelje na život dostojan kršćanstva i Evandelja.

Kršćansko dostojanstvo i kršćanske dužnosti

O kršćanskom dostojanstvu i o kršćanskim dužnostima Banovac govori u propovijedi na blagdan Bogojavljenja (»Vodokarsctje«).²¹ »Karsctjanin se poznaje po onnomu scto ispovida i diluje, poznajese čigovje naslidnik, i koga za Mesctra darxi.«²² Time on stječe dostojanstvo koje nadilazi dostojanstva i časti svih kraljeva i odličnika. Zato kršćani mogu biti ponosni zbog svoga kršćanstva, jer takvu čast nema svatko. Dostojanstvo i čast kršćana ima svoje izvorište u Isusu Kristu; oni koji vjeruju u njega, po njemu su i dobili ime (»kršćanin« dolazi od »Krist«). Pozivajući se na *Djela apostolska* i na neke kršćanske pisce (Tertulijan, Ambrozije, Augustin), Banovac govori kako su se prvi kršćani razlikovali od ostalih ljudi po ljubavi koju su gajili jedni prema drugima (usp. Dj 2,42–47; 4,32–35) te po spremnosti i na mučeništvo za kršćansku vjeru. No, nastavlja, kod današnjih kršćana toga nema, ne vidi se niti se i po čemu razlikuju od nevjernika; dapače, i gori su od njih jer uopće ne žive kršćanski, radikalno zaključuje naš propovjednik i žali što su zbog toga mnogi »karstjani u paklu.«²³

I ovaj govor o osuđenima na paklene muke, kao i govor-prijetnje konačnim sudom, kada Bog, »strašni Sudac«, bude tražio da mu svi (mislili se prije svega na kršćane) »polože račun« o (ne)djelima, bio je tipičan i često prisutan u propovijedima prijašnjih stoljeća. Naravno, kako u teologiji, tako i u naučavanju Crkve stvari su se promijenile, posebice glede govora o »paklu« i o konačnoj osudi.²⁴ Nitko nije predodređen za »pakao« niti Bog želi da netko »završi« u tom stanju. Sam čovjek odlučuje, odnosno »osuđuje« sebe na takav kraj svojim svojevolumnim udaljavanjem od Boga i ustrajanjem u tome sve do kraja. A Bog »neće da itko propadne, nego hoće da svi prispiju k obraćenju« (2 Pt 3,9). Poruka pak »posljednjeg suda« nije strah i govor o njemu ne treba služiti da bi se nekoga plašilo, nego je on poziv na obraćenje i na opredjeljenje za Boga, kako bi se u Bogu našao vječni život.

²¹ Usp. isto, str. 67–71.

²² Isto, str. 67.

²³ Isto, str. 70.

²⁴ Usp. Katekizam Katoličke crkve, Zagreb, 1994., str. 277–280.

Prema tome, mi ne možemo ni za koga tvrditi da je zasigurno u stanju vječne odijeljenosti od Boga (tj. »da je u paklu«), jer sud o osobama ne možemo mi donositi nego prepustiti ga Božjoj pravednosti i milosrđu.

U ovoj propovijedi Banovac neizravno govori kako se »brez ovoga imena (tj. kršćanskog) nemore raj dobiti«, što bi imalo značiti da ne mogu biti konačno spašeni oni koji nisu kršćani.²⁵ Radi se o poznatom načelu, odnosno tvrdnji da »izvan Crkve nema spasenja« (*»Extra Ecclesiam nulla salus«*), prema kojoj se stoljećima u Crkvi tvrdilo da za nekršćane nema spasenja. Naravno da su se i tu stvari promijenile. Danas se i ne postavlja pitanje, mogu li ljudi postići spasenje i onda kada nisu članovi i ne pripadaju Katoličkoj crkvi; teološki se ova mogućnost drži sigurnom. Uostalom, kao što se ni za koga ne može tvrditi da je vječno odijeljen od Boga (tj. da je u »paklu«), tako se ni za koga ne može reći da neće biti spašen samo zato jer nije kršćanin. Prema tome, činjenica da mnogi ljudi formalno i vidljivo nisu članovi Crkve ipak ne znači da oni ne mogu biti spašeni; dapače, Kristovo je spasenje dostupno i za njih snagom Kristove milosti koja je plod njegove žrtve i podjeljuje se po Duhu Svetom. Osim toga, prema učenju Drugoga vatikanskog sabora, a onda i drugih kasnijih crkvenih dokumenata (*Kršćanstvo i religije, Dominus Iesus...*), Katolička crkva ne odbacuje *a priori* ništa što u drugim, pa i u nekršćanskim religijama ima istinita i sveta. Dapače, smatra da i u nekršćanskim religijama postoje »dobre i istinite stvari«²⁶, »dragocjeni religiozni i humani elementi«²⁷, »klice Evanđelja..., elementi istine i milosti..., sjeme Riječi«²⁸ te da te religije »nerijetko odražavaju zraku one Istine što prosvjetljuje sve ljude.«²⁹ Osim toga, o nekršćanima se kaže da su i oni na različite načine svrstani u Božji narod; imajući pred očima Krista Spasitelja i njegov utjecaj na spasenje i izvan vidljive Crkve, Drugi vatikanski sabor potvrđuje da se svima i svakoj osobi, putovima koji su samo Bogu poznati, pruža mogućnost pridruživanja Kristovu pashalnom otajstvu, tj. svima se pruža mogućnost spasenja u/po Isusu Kristu. Božje milosrđe ne poznaje nikakve granice; darovi koje Bog daje svim ljudima

²⁵ Usp. J. BANOVAČ, *Predike...*, str. 69–70.

²⁶ *Optatam totius*, dekret o odgoju i obrazovanju svećenika Drugoga vatikanskog sabora (OT) 12.

²⁷ *Gaudium et spes*, pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Drugoga vatikanskog sabora (GS) 92.

²⁸ *Ad gentes*, dekret o misijskoj djelatnosti Crkve Drugoga vatikanskog sabora (AG) 8; 9; 11; 15.

²⁹ *Nostra aetate*, deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama Drugoga vatikanskog sabora (NA) 2.

kako bi ih vodio prema spasenju temelje se, prema Saboru, na Božjoj univerzalnoj spasenjskoj volji (usp. 1 Tim 2,4).³⁰

Govoreći o kršćanskim dužnostima u istoj propovijedi, Banovac posebice naglašava kako je temeljna dužnost kršćanina – nasljedovati Isusa Krista: »Karstjanin ima biti Issusov naslidnik...«, jer inače »... kakoli biti karstjanin, a nenaslidovat Issukarsta?«³¹

Pozivajući se na Ivanove i Pavlove novozavjetne spise te na misli sv. Augustina i sv. Bernarda, naš propovjednik potiče svoje slušatelje da ostvare svoju temeljnu kršćansku dužnost: nasljedovanje Isusa Krista. Jer »nije karstjanin koji Issusa nenasliduje, dakle vi niki illi prominite ime, illi dilla.«³² To za Banovca konkretno znači da kršćani trebaju djelovati onako kako je Isus u svoje vrijeme djelovao, da ne smiju griješiti, da moraju i neprijateljima opraštati i za njih se moliti... A čudesa koja je Isus činio? Kako u tome nasljedovati Isusa? I za to pitanje ima vrlo jednostavan odgovor naš propovjednik: Isus je činio čudesa kao Bog, a u njegovo ime činili su ih i ljudi; i kršćani bi ih mogli činiti kad bi imali vjere, ali ne čine ih jer im je vjera slaba!

Osim u novozavjetnim spisima, o nasljedovanju Krista (*sequela Christi*) ponajviše se govorilo u monaškoj i u kasnijoj redovničkoj duhovnosti. Za monašku pobožnost i za srednjovjekovne prosjačke redove (franjevci, dominikanci) to nasljedovanje označavalo je na neki način konkretno življenu ispovijest vjere u Isusa Krista. Upravo tako možemo shvatiti i novozavjetnu (doduše, još neizravnu) ispovijest vjere u Isusa od strane njegovih učenika. Naime, oni koji su na Isusov poziv odlučili slijediti ga, očito su otkrili u njemu jedinstvenu i posebnu osobu koju će potpuno shvatiti tek nakon njegova uskrsnuća. Njihovo nasljedovanje Isusa govori da imaju u njega neograničeno povjerenje te da praktično stavljaju vlastite živote u njegove ruke. Stoga možemo zaključiti da »takvo radikalno i potpuno nasljedovanje ravno je ispovijedanju vjere u Isusa.«³³ To nasljedovanje predstavljalo bi zapravo početnu vjeru u Isusa, onu vjeru koja će u učenicima potpuno sazreti nakon Kristova uskrsnuća.

Nadalje, kada se govori o nasljedovanju Krista, posebnu pozornost treba obratiti upravo na franjevački red i na *franjevačku kristologiju*, i to zbog njezine originalnosti i zbog njezina velikog utjecaja na razvoj teologije/kristologije uopće, ali i zbog njezine aktualnosti. Valja poći, narav-

³⁰ Usp. *Lumen gentium*, dogmatska konstitucija o Crkvi Drugoga vatikanskog sabora (LG) 2; 3; 13; 16; AG 7.

³¹ J. BANOVAČ, *Predike...*, str. 69.

³² *Isto*.

³³ W. KASPER, *Isus Krist*, Split, 1995., str. 120.

no, od sv. Franje Asiškoga, sveca kojeg nazivaju »drugim Kristom« (*alter Christus*) i »slikom Krista na Zapadu«, kako reče S. Kierkegaard. Franjo iz Asiza, premda nije bio teolog, na poseban način je živio i proživljavao otajstvo Isusa Krista. Temelj života asiškog Sveca bila je čvrsta odluka da usmjerava svoje življenje samo po Kristu, s radikalnim nasljedovanjem i gotovo skrupuloznim poslušom prema Evanđelju. Upravo to je tražio i od svoje braće kojima odmah na početku *Pravila* (nepotvrđenog) veli: »Pravilo i život ove braće jest: živjeti u poslušnosti, u čistoći i bez vlasništva, te slijediti nauk i stope Gospodina našega Isusa Krista...«³⁴ Nadahnjujući se na sv. Franji, franjevačka teologija i kristologija ostavile su iza sebe duboke tragove i imale su veliki utjecaj na njihov razvoj te na razvoj duhovnosti uopće. Kako je i Banovac član Franjevačkog reda, ne treba čuditi ovako snažno (i naizgled malo pretjerano!) inzistiranje na temi nasljedovanja Isusa Krista.

Monaška pobožnost i duhovni program nasljedovanja Krista kod prosjačkih redova, posebice kod franjevaca, stavljaju veći naglasak na Isusovo čovječstvo, tj. na važnost i značenje Isusa iz Nazareta (*povijesnog Isusa*) za čovjeka i ljude uopće. Upravo to se vidi i kod našega Banovca: pozivajući kršćane na nasljedovanje Isusa, i on spominje Isusov povijesni život. Tako spominje Isusovih trideset godina skrovitog života za vrijeme kojega je bio zanatlija te »izvan molitavaa, postovaa i drugihii dobri dilaa, jest poočimu S. Josippu sluxio«³⁵ U tri godine javnog djelovanja Isus »bi Misnikom, pripovida, grihe odpuschia, čudesa činio i svaka podnosi.«³⁶

Iako vrlo kratak, Banovčev govor o povijesnom (zemaljskom) Isusu svakako je vrlo zanimljiv. Naime, dugo vremena, čak stoljećima, ta je tema često bila »zaboravljena« u katoličkoj teologiji i kristologiji.³⁷ Osim spomenutoga duhovnog programa *sequela Christi*, koji je bar jedno vrijeme naglašavao upravo povijesnog Isusa, njegovo življenje, djelovanje i ponašanje koje kršćanin treba nasljedovati, teološko i kristološko učenje i spisi pred- i posttridentskog razdoblja kao da su »zaboravili« da je Isus i čovjek koji je (pro)živio svoje čovječstvo i kao takav može i treba biti i teološki, odnosno kristološki vrednovan.

Nakon Tridentskog sabora različite katoličke škole (dominikanska tomistička, vezana za učenje sv. Tome Akvinskog; franjevačka skotistič-

³⁴ S. MARIJA OD PRESVETOG SRCA (ur.), *Spisi sv. Franje i sv. Klare Asižana*, Split, 1988., str. 123.

³⁵ J. BANOVAČ, *Predike...*, str. 70.

³⁶ *Isto*.

³⁷ O toj temi usp. I. KARLIĆ, *Povijesni Isus u katoličkoj teologiji*, u: *Obnovljeni život* 52 (1997.), br. 5, str. 431–447.

ka, koja razvija učenje Ivana Duns Scota; isusovačka, koja je vezana uz naučavanje L. de Moline i F. Suáreza) usmjeravale su pozornost uglavnom na kristološke teme koje su se odnosile prije svega na motiv utjelovljenja Sina Božjega, zatim na produblјivanje značenja pojma »osobe« i hipostatskog sjedinjenja u Isusu Kristu, na shvaćanje Kristove slobode i posluha Ocu, na ljudsku spoznaju Isusa Krista, na kategorije zasluge, zadovolјštine i naknade od strane Isusa Krista, zbog uvrede koje je čovječanstvo nanijelo Bogu. U središtu kristologije bio je, dakle, Isus Krist, Bogočovjek, koji se žrtvovao i dao svoj život na križu da bi »ispravio« ono što su ljudi učinili Bogu.

Kristološko razmišljanje o svim tim temama nerijetko je dovodilo do vrlo žustrih i polemičnih rasprava između pojedinih škola, a jedna od posljedica njihovih uvjeravanja i »nadmudrivanja« bila je, bez sumnje, apstraktnost i irealizam u kristologiji, odnosno dogmatska spekulacija i dijalektika. Zemalјsko-povijesni Isus, pa i njegovo uskrsnuće, kao da su bili »zaboravljeni«. ³⁸ Takvo kristološko razmišljanje išlo je, dakle, uglavnom teorijskim putovima i bilo zabavljeno često sitničavim preciziranjem dogmatsko-kristološke doktrine, dok s druge strane mnogi vjernici nisu mogli shvatiti te teološke formulacije, a niti naći u njima nešto što bi »hranilo« njihov duhovni život. ³⁹ Stoga su se tražili i polako razvijali drugi putovi preko kojih bi se živio plodniji duhovni život i odnos sa Isusom Kristom. Tako je u duhovnosti i došlo do razvoja *crkvenog kristocentrizma* sv. Ignacija iz Loyole († 1556.), *kristocentrizma molitve i života* sv. Terezije iz Avile († 1582.), meditacija o Isusu koji je »Sve« i »Ništa« sv. Ivana od Križa († 1591.), »pobožnog« kristocentrizma sv. Franje iz Salesa († 1622.). U to doba razvija se, među katoličkim pukom, *pobožnost* prema Presvetom Srcu Isusovu i prema Presvetom Sakramentu. Na taj način u crkvama se doživlјava i živi odnos sa Isusom Kristom na dva »paralelna« nivoa: na *nivou pravovjernog naučavanja* kojeg teolozi formuliraju na uglavnom apstraktan način, i na *nivou pučkog propovijedanja, pobožnosti i vjerske prakse*, svakako nedovolјno prosvjetljene i vrednovane od strane (konkretnog) kristološkog razmišljanja čiji se nedostatak očito osjećao u Katoličkoj crkvi.

³⁸ Usp. H. KESSLER, *Die theologische Bedeutung des Todes Jesu. Eine traditions-geschichtliche Untersuchung*, Düsseldorf, 1970.

³⁹ Isusov povijesni i konkretni život ostao je »zaboravljen« u katoličkom ozračju prakticno sve do Drugoga vatikanskog sabora, za razliku od protestantskih teologa koji su u tzv. postbultmanskoj epohi poceli više uzimati u obzir povijesnog Isusa, njegov život i povijesnu zbilјu, e da bi nastojali izbјeci da dogmatski kristološki sadržaji (p)ostanu apstraktne formulacije (usp. I. KARLIĆ, *Povijesni Isus u protestantskoj teologiji*, u: *Obnovljeni život* 51 (1996.), br. 5, str. 543–558).

Zbog svega toga ovo Banovčevo spominjanje povijesnog Isusa vrijedno je pozornosti, jer pred kršćanina koji bi trebao nasljedovati Isusa Krista, on stavlja neke konkretne činjenice i smjernice iz Isusova života, koje bi trebale nadahnjivati vjernike u njihovu konkretnom životu. Uz to, posebno je zanimljivo što Banovac za Isusa veli da je tijekom svoga trogodišnjega javnog djelovanja bio »Misnikom, pripovida, grihe odpuschia, čudesa činio i svaka podnosi.« Da je Isus propovijedao Kraljevstvo Božje, da je činio mnoge znakove-čudesa, da je grešnicima opraštao grijehe..., znano je iz Evanđelja i iz svekolike crkvene tradicije, ali da je i »misnikom«, tj. svećenikom bio, ipak nije poznato. On nije pripadao plemenu iz kojega su potjecali židovski svećenici (Levijevo pleme) koji su služili u hramu. Odakle onda Banovcu ovakva misao? Mnijenja sam da naš propovjednik ima na umu *Poslanicu Hebrejima* koja na više mjesta govori o Kristu kao svećeniku, ali ne židovskom nego novom (novozavjetnom) svećeniku koji samoga sebe prinosi kao žrtvu za grijehe svijeta. Kao takav, on je »Svećenik Novoga saveza« i utemeljitelj novoga (novozavjetnog) svećeništva na kojem participiraju svećenici-crkveni službenici.

TEOLOŠKI/KRISTOLOŠKI NAGLASCI U PREDIKAMA JOSIPA BANOVCIA

Sažetak

Uronjena sa svojom poviješću i svojim kršćanstvom u zapadnoeuropski vjerski (ali i kulturno-politički krug), Hrvatska je i u XVIII. st. bila uključena u obnoviteljska gibanja na vjerskom području, i to prema smjernicama zacrtanim još na Tridentskom saboru (1545.–1563.).

U ta obnoviteljska gibanja uključuju se i *Predike od svetkovina Doscascija Isukarstova...* (Mleczi, 1759.) fra Josipa Banovca. U dvadeset i pet propovijedi Banovac razlaže i tumači »*milloy svojoj Bratji harvachianima*« razne teološke/kristološke vjerske sadržaje. Tako, govori o općem sudu, o napasti i pokori, o Božjoj ljubavi prema ljudima te o bratskoj ljubavi među ljudima, o vjeri i o Božjoj neizmjernosti, o kršćanskom dostojanstvu i dužnostima, o smrti, raju, čistilištu i paklu, o Božjoj srdžbi, o grijehu i grešnoj prigodi, o Božjoj riječi koja stvara, ozdravlja i spasava...

Referat ima za cilj predočiti, analizirati te teološki/kristološki vrednovati Banovčeve propovijedi koje izravnije govore o Bogu, odnosno o Isusu Kristu. To su propovijedi na blagdane Božića, sv. Stjepana, sv. Ivana, Nove godine, Bogojavljenja i Tijelova.

Analizom Banovčevih propovijedi postaje više nego razvidno da je on u njima obuhvatio gotovo sve temeljne sadržaje kršćanske vjere. Ono što je pri tom zanimljivo i važno jest činjenica da naš propovjednik nikada ne ostaje samo na teorijskom izlaganju teoloških/kristoloških vjerskih istina, nego uvijek nastoji, s jedne strane, što jednostavnijim rječnikom protumačiti pojedine sadržaje vjere

te, s druge strane, ponuditi slušatelju/čitatelju konkretan primjer i put – kako živjeti vlastitu vjeru.

THEOLOGICAL/CHRISTOLOGICAL EMPHASES IN *SERMONS* BY JOSIP BANOVCÁ

Summary

Rooted with its history and Christian tradition in the West European religious (but also cultural and political) circle, the 18th century Croatia also participated in religious revival processes, in accordance with the guidelines laid down as early as the Trident Assembly (1545–1563).

Predike od svetkovina Doscascija Issukarstova... (SERMONS ON ADVENT CELEBRATIONS...) by Fra Josip Banovac (Mleczi, 1759) are also regarded as part of these revival processes. In the twenty-five sermons, Banovac expounds and explains to his »dear Croatian brethren« various theological/christological religious issues. In this context, he is talking about Last Judgement, temptation and penance, God's love for men and brotherly love between men, faith and God's immensity, about Christian dignity and duties, about death, Heaven, Purgatory and Hell, about God's wrath, sin and opportunity to sin, about the Word of God which creates, heals and redeems...

The aim of the paper is to present, analyse and theologically/christologically assess those sermons of Banovac which address God and Jesus Christ in a more direct way. These are the Sermons on Christmas Day, St. Stephan's Day, St. John's Day, New Year's Day, Epiphany and Ascension of Christ.

An analysis of Banovac's sermons makes it clear that Banovac basically addressed all fundamental issues of Christian religion. What makes his sermons particularly interesting and significant is the fact that the preacher never contents himself with sheer theoretical expositions of theological/christological truths; on the contrary, he is always trying to clarify particular religious issues using popular language and offer the auditor/reader a concrete example and model of how to live their faith.

RAZGOVORI

D U H O V N I

Pastira s' otara ù svetkovine dofcastia
Gospodinova, i korizme ù kratko
slozeni, i nà svitlost dati, zà
lafcgniu sluxbu Pastirah
feglianski.

P O T C Z U

F. JOSIPPU BANOVCZU

REEDA S. FRANCESKA.

PRIKAZANI, I POSVECHIENI

PRIPOSCTOVANOM GOSPODINU KNEZU

D. JOSIPPU KOSIRICHIU

Kanoniku Stolne Czarkve Sibenické, i Oppatu
Svetoga Lovre ù Morignia.



U' JAKINU MDCCLXIII.

Po Petru Ferri X S' Dopufctegnem Starefcina'.

Petar Lubina

Slika Majke Isusove u propovijedima fra Josipa Banovca

UDK 821.163.42.09
821.163.42.09-97

Uvod

Uz odgojiteljsku, profesorsku i župničku službu, fra Josip Banovac rado je pohađao župe južnohrvatskog kamenjara na području između Neretve i Zrmanje te u njima propovijedao.¹ Vrstan govornik u više je navrata nastupao i u svetištu Gospe Sinjske i u njemu bio rado slušan. Osim toga, uvaženi propovjednik svećenicima i vjernicima približavao je otajstva kršćanske vjere i pisanom riječi. Do danas su se sačuvala njegova brojna djela, među kojima i četiri zbirke propovijedi, koje nas ovdje posebno zanimaju.

Prve su Banovčeve propovijedi tiskane pod naslovom *Pripovidagniah na svetkovine korizmene i druge predike od zlochiah vechma u sadagnia vrmena obiçaini, skupgliene iz vechie kgnih latinski i sloxene u diçni harvatski jezik, za sluxbu M. M. P. P. Parosianah slovognianah*. Objavljene su u Mlecima, u tiskari Jakova Tommasinija g. 1747. i posvećene na čast sv. Josipu, Zaručniku bl. Djevice Marije. Knjiga ima 12 nenumeriranih + 266 stranica. U popratnoj riječi stoji kako djelo »daje na svitlost s' priprostitim govoregniem«, jer je »immao samo svarhu, dà bude za sluxbu onni, koi neimaju poznagnia od jezika latinskoga za mochse pomochi, i samosu od razuma, i znagnia naravskoga«. ² To objavljuje na molbu broj-

¹ Usp. LJUBIĆ, Šime, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Beč 1856.; STROHAL, Rudolf, *Priručna knjiga »duhovna obrana« u hrv. glagoljskoj knjizi. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 1928, 26, 346.; BALIC, Karlo, *Štovanje Bl. Djevice Marije u franjevačkoj provinciji Presv. Otkupitelja. Nova revija*, 10 (1931) 5/6, 502–504.; Isti, *Kroz Marijin perivoj. Štovanje Bl. Djevice Marije u franj. Provinciji Presv. Otkupitelja*, Šibenik 1931, 61–63.; PALANOVIĆ, Elizabeta, *Banovac, Josip u Biografski leksikon*, Zagreb, 1983., 424–425.

² *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, a2.

nih hrvatskih misnika kao i na korist i za uporabu vjerničkoga puka. U knjizi se nalazi 25 propovijedi. Prvih 13 namijenjeno je za korizmene nedjelje i blagdane, a ostale su o češćim grijesima, kao mrmljanju, laži i kletvi, krađi, preljubu, karanju, smrtnomu grijehu, vječnomu paklu, smutnji, zavisti, dangubi i lijenosti, podizanju djece i našem odnosu prema Bogu (14–25), a korisniku mogu poslužiti kad god za to uvidi potrebu, osobito u korizmeno doba. O Gospinoj pomoći čovjeku u životu, na času smrti i na sudu piše u propovijedi na Blagovijest (str. 125–135), ali Gospu spominje i u propovijedima o psovcu na VI. korizmenu nedjelju (str. 61 i 63), o mucu Isusovoj na Veliki petak (str. 76, 77, 85 i 86), o svetkovanju svetkovina na blagdan sv. Josipa (str. 144 i 145), o preljubu (str. 187 i 188), o vječnosti pakla (str. 215) i o vjerničkom odnosu prema Bogu (str. 265).

Banovac je bio revan i marljiv franjevac. Najprije slava Božja, zatim želja onih koji ne znaju latinskoga i ne mogu dokučiti govor učenijih i kreposnijih,³ potaknuli su ga da se odvažio i na *Predike od svetkovina doscastja Issukarstova*. I one su tiskane u Mlecima, u tiskari Dominika Lovisa g. 1759., a posvećene su rapskom biskupu Ivanu Garainu. Na XII + 155 stranica, knjiga sadrži 25 propovijedi. Prve su 23 za došašće i vrijeme od Božića do korizme, pretposljednja (24.) je o dušama u čistištu, a posljednja (25.) o Presvetom oltarskom Sakramentu. Na kraju je dodan kratak životopis franjevačkoga redovničkog brata sv. Paškala Baylonskoga s čudesima. Govoreći na blagdan »Začeca Gospina« o molitvi (str. 50–55), Banovac u drugom dijelu propovijedi razglaba zamisao općega Marijina posredništva i tvrdi kako je Isus dao svojoj majci »ključe svojih milosti«, da ih dijeli kako hoće. Na blagdan »Gospe Kandalore« (str. 72–78) govori o ispovijedi, ali se osvrće i na Gospu (str. 74–75). Osim toga, Gospu spominje i u propovijedima o općem sudu (str. 6), o ljubavi Božjoj (str. 24–27), o bratskoj ljubavi (str. 31–32), o raju (str. 86), o izgubljenim dušama (str. 115) i o Presv. oltarskom Sakramentu (str. 133 i 134).

Budući da je »veche putah moglen od seglianski Pastirah Dussah pravovirnih daiim ućinim, i ù kratko sastavim razgovaragna duhovna zà Puk od sellaa, i daij çini uscampati«,⁴ Banovac objavljuje i treću knjigu propovijedi – *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*. Dao ju je tiskati u Anconi g. 1763. i posvetio Josipu Kosiriću, kanoniku šibenske stolne crkve i opatu Sv. Lovre u Morinju.

³ Usp. *Predike od svetkovina doscastja Issukarstova*, VIII; *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, a2.

⁴ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, IX.

Na 278 stranica donio je u njoj 30 nagovora za došašće i korizmu (str. 1–195) i o sakramentima (str. 196–278). O moći i milosrđu bl. Djevice Marije govori na blagdane njezina Začeca (str. 7–16), a o tome kako se Bog učinio milostiv u njezinu krilu i nitko se ne spašava osim po njoj, na blagdan Navještenja (str. 136–143). O Gospi govori kratko i u propovijedima o općem sudu (str. 6), molitvi (str. 23), rođenju Isusovu na Božić (str. 47–53), o poklonu Bogu (str. 77), o vjenčanju (str. 82), o slavi sv. Josipa (str. 124), o mucu Isusovoj na Veliki petak (str. 162) i o blagoslovu puka pri opraštanju župnika od župljana na odlasku sa župe (str. 188).

Prema podacima na koje sam naišao u *Biografskom leksikonu*, Banovac je objavio i četvrtu knjigu – *Predike nediljne*. Dao ju je tiskati u Mlecima 1766. godine. Usprkos svim nastojanjima, do knjige nisam uspio doći u knjižnicama franjevačkih samostana ni u Makarskoj, ni u Zaostrogu, ni u Sinju, ni u Šibeniku, a niti u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici i Metropolitanu u Zagrebu.

Banovac je svjestan da je njegova riječ namijenjena priprostima i neukima. Stoga je svoje propovijedi pisao jasnim stilom, a ne stavlja odakle je uzeo navode iz Svetoga pisma kao ni rečenice iz crkvenih otaca. U njima se mogu naći i brojne vrlo privlačne misli. Banovčeve propovijedi utemeljene su na bogoslovskom učenju crkvenih otaca, a u njima često donosi navode iz njihovih spisa i slike iz Svetoga pisma, kao i zgodice iz svagdanjeg života i povijesti iz kojih izvlači prikladne pouke. Da bi postigao što bolji propovjednički učinak, obilno se koristi govorničkom slobodom u kojoj mu vrlo dobro dolaze česti kontrasti, preuveličavanja i iznenađujuće, pače i neprimjerene usporedbe. Iako na mjestima ima pretjerana veličanja Majke Isusove bez dublje bogoslovne utemeljenosti,⁵ nadležne crkvene vlasti pregledale su knjige prije tiskanja i nisu našle ništa što bi se protivilo katoličkoj vjeri, zdravim načelima i dobrim običajima te su ih odobrile za tisak. U ovom radu pokušat ću ocrtati sliku Majke Isusove kakvu nam prikazuje fra Josip Banovac u svojim propovijedima.

Tko je bl. Djevica Marija?

Majku Isusovu Banovac u svojim propovijedima različito imenuje.⁶ Ona je za njega »kraljica nebeska«, »kraljica preuzvišena«, »kraljica previsoka«, »majka milosrdna«, »majka od milosrda«, »majka naša«, »mater

⁵ Usp. SOLDI, Josip Ante, *Marijin perivoj u: Sveta Marija – Radovi simpozija o štovanju bl. Djevice Marije u Provinciji Presvetog Otkupitelja*, Služba Božja, Makarska, 1990., 97.

⁶ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 7 i 143.

od milosti«, »grišnička odvitnica i pomoćnica«, »život slatkosti«, »slatkost našega života«, »ufanje naše«, »ufanje našega života« i »spasenja«, »djevica slatka«, »milosardna Pastirica«, »Boxja zaručnica i gniegova sluxbenica«, »kgliučarica vrata vikovicgni« koje otvara »na čas smarti nasse«... Priznaje ju i kćerkom svemogućega Boga, Majkom riječi upućene, zaručnicom Duha Svetoga, kraljicom nebeskom, Cesaricom Andeoskom, grešničkom odvjeticom i pomoćnicom... Najčistije je i najsvetije stvorenje poslije Isusa.⁷ Nakon što je vidio njezinu ljepotu na zemlji, sv. Dionizije Areopagit, »vegliasce, da nije vechie lipote ni na Nebbu, vech ako isti Bogh«.⁸ U njoj je Vječni Otac imao »jedinu chier, koja bih začeta u milosti Boxioj«.⁹ Crkva je odlučila da treba držati i vjerovati kako je ona »neoskvrnjeno začeta« pa se u to otajstvo ne smije ni »sumnjati ni prigovarati«.¹⁰

Preko anđela Gabrijele Mariji je Bog ponudio da bude Majka njegova Sina. Izgovarajući riječi »Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi tvojoj!« (Lk 1, 38) ona prihvaća tu ulogu i u određenom smislu riječi postaje slična Bogu. I Bog i ona djeluju riječju. Da bismo se u to uvjerali, dovoljno je zaviriti na prve stranice Svetoga pisma. Tako na njima vidimo kako je riječju *Budi*, Bog stvorio sav svijet iz ničega, »a Maria mogu rechi na niki nacin sistom od kupi. Da Bogh nebude iz rekao ovu rič, *Budi*, nebi bio sviit stvorio, tako i Maria daje nebude izrekla, nebbise sin Boxij ugne utrobi začeo, niovi sviit odkupio, ni ponovio«.¹¹ Po toj riječi Marija je postala ne samo Majka Sina Božjega i svega naroda nego i naša odvjeticna i pomoćnica. Budući da ju je izabrao za majku svome Sinu, Bog je htio da zauvijek ostane devica. I najmudriji se čude »ghdi siin Boxii ucinise siin Divicze, neumrli umarli, vičgni vrimeniti«, ali se Banovac tome ne čudi, jer vjeruje.¹²

Kad je došlo vrijeme da Bog dođe na zemlju u ljudskom tijelu, htio se nastaniti u utrobi Djevice Marije u kojoj je čovjekom postao, »rodise, tarpi, i umri, za iskupit sve nas od ruku Diavaoski. *Dade sebbe istoga, za oxivit puk svoj*«.¹³ U njemu se »dvi naravi Boxja, i Čovićja zajednosse

⁷ Usp. *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 124.

⁸ *Predike od svetkovina doscastja Issukarstova*, 86.

⁹ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 125.

¹⁰ Usp. *Isto*, 7.

¹¹ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 125.

¹² *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 136.

¹³ *Predike od svetkovina doscastja Issukarstova*, 26.

Sobstveno sasstadosce, i od Divicze Marije porodisce, nitisse vechie nikad nerazdilisce, ni rastasce«. ¹⁴

Kao što se među ženama nijedna od Marije nije našla dostojnijom da bude Majkom Sina Božjega tako se »nije nassa megiu sviim gliudima dostoinii od S. Josipa, za zaručnika jednoj takoj Diviczi«. ¹⁵

Budući da je preko Marije Bog sišao s neba na zemlju, uznesena je ona među serafine i blažena je među svim stvorenjima. ¹⁶ Isus ju je uznio u nebo i tamo je proslavio. Stavio ju je na svoje prijestolje, sebi zdesna, i okrunio slavom. Odmah je iza nje u »onnoi slavi naidostonie za Mariam gniegovom zaručniczom« njezin zaručnik sv. Josip. ¹⁷ Jedan ključ od raja Isus je dao svojoj Majci, a drugi sv. Josipu. Budući da je »Boxja zaručnicza, i gniegova sluxbenicza« od Boga može isprositi »sve scto ochie«. ¹⁸ Kod njega može više od svih anđela i svetih. Moćnija je od svih stvorenja. Isus joj je dao vlast da zapovijeda u njegovu kraljevstvu, »nè kao drughi S. S. mà kao Mater, i kraglicza«. ¹⁹ Kad ga je začela, Bog joj je dao takvu vlast i udijelio joj milost da će joj biti dopušteno što god bude htjela. Moći će čak osudu preokrenuti u spasenje pa tako ta »sueta divicza, i gniezina pričista utroba, jest nama jedan graad, ziid, i zaslon, kojnas brani od pedispie Boxje, i od napasti uraxje«. ²⁰

Budući da je prihvatila biti Majka Sina Božjega i s njime tijesno surađivala u otkupljenju ljudskog roda te je i naša duhovna majka u redu milosti, Majka Isusova zaslužuje posebno vjerničko štovanje. Diveći se njezinoj uzvišenosti, Banovac se u svom propovjedničkom žaru i zanosu čak »klanja« njezinu dostojanstvu, što treba shvatiti u relativnom smislu, u značenju njegova osobita »(po)štovanja«. ²¹ Taj izričaj još je uvijek daleko od stava II. vatikanskog sabora, prema kojemu nas pobožnost prema bl. Djevici Mariji »vodi do toga da priznajemo uzvišenost Majke Božje i da se potičemo na sinovsku ljubav prema svojoj Majci i na nasljeđovanje njezinih kreposti«, ²² što slijedi i papa Pavao VI. u apostolskoj pobudnici *Štovanje Marije* (1974).

¹⁴ Isto, 25.

¹⁵ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 124.

¹⁶ Usp. *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 265.

¹⁷ Usp. Isto, 145.

¹⁸ Isto, 134. *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 142.

¹⁹ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 131.

²⁰ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 140.

²¹ Usp. *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 265.

²² *Svjetlo narodâ*, 67.

Lijepa kao Mjesec

Tijekom povijesti Duh Sveti izricao je o Majci Isusovoj na usta tolikih brojne pohvale i usporedbe. Među ostalim pohvalama, Banovac u svojim propovijedima ističe onu kojom je rečeno »daje lipa kao misecz«. ²³ Neki su se čudili toj usporedbi i pitali se zašto Duh Sveti »neimменова Mariu daje lipa kao suncze, vech kao misecz koise promigniue? Onna svitla od istoga suncza pakie imenovati misecz?« To im se čini nepri- stojno, pače i nepravedno!

Da to objasni, Banovac će posegnuti za slikom iz Svetoga pisma. Hrli za njegovim prvim stranicama. U Knjizi Postanka rečeno je kako je Bog stvorio nebo i zemlju, ali »nà nebbu dvi velike svichie, t. j. sunce, i misecz: suncze dà prosvitgliuje dan, à misecz dà prosvitgliuje noch« (usp. Post 1). Upravo slika Sunca i Mjeseca Banovcu dobro dolazi da u svom propovjedničkom zanosu nastavi kako Sunce »zlamenuje Isukarsta: *izachie nami suncze pravde Isukarst Bogh nasc*, i ovo suncze prosvitgliuje dan, tojiest pravedne«, a Mjesec »Mariu, koja prosvitgliuje noch t. j. griscnike, obarchiuchij nà pokoru, i vadechij iz griha, i iz suxagnstva Paklenoga.« Na temelju toga sv. Egidije dokazuje da je Majka Isusova »zadoteglicza griscnička« ²⁴ i, kako bi rekao sv. Egidije, »dojka sirota« koja »griscnike sirote zadaja mljekom svoga millosardja, i čini kao zadoite glicza takih sirotah, dase svarhu gnii smiluje gnie siin«. ²⁵

Grešnici su sirote zato što su ostali bez milosti Božje, pa ih »Maria Zadaja smlikom svoga neizmirnoga millosardia«. ²⁶ Njoj je drago što je majka Sina Božjega, ali i to što je »pomochnicza, i Pastiricza griscnička«. ²⁷ Banovac se usuđuje tvrditi kako bi njoj bilo vrlo žao da joj je za navještenja Anđeo rekao da će biti Majka Sina Božjega, a ne grešnička pomoćnica. Tu tvrdnju potkrepljuje riječima sv. Anzelma prema kojima je »*Divicza vechie zarad griscnika, nego radi pravedni učigniena bi Boxia Matti*«.

Dostupna kao sunčana svjetlost

U drugom dijelu propovijedi na blagdan »Začeca Gospina«, u kojoj govori o molitvi, osvrćući se na važnost molitve Majci Isusovoj, Banovac izlaže zamisao općega Marijina posredništva. Iako Apostol veli kako je

²³ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 127.

²⁴ *Isto*, 127.

²⁵ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 142.

²⁶ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 127–128.

»jedan Bog, jedan posrednik između Boga i ljudi: čovjek Krist Isus koji daje samog sebe kao otkup mjesto sviju« (1 Tim 2, 5–6), II. vatikanski sabor protumačio je kako »Marijina materinska uloga prema ljudima ne potamnjuje i ne umanjuje to Kristovo jedino posredništvo, nego pokazuje njegovu snagu. Jer sav spasosnosni utjecaj Majke Isusove na ljude ne nastaje iz neke nužde, nego iz Božje dobrohotnosti, te izvire iz preobilja Kristovih zasluga, temelji se na njegovu posredništvu, potpuno zavisi od njega i iz njega crpe svu snagu; a nikako ne prijeći neposredno sjedinjenje vjernika s Kristom, nego ga olakšava.«²⁸ Majka Isusova naša je Odvjetnica kod Boga, ima veliku moć. Brani nas i u našim potrebama za nas moli. Tako, kaže u vezi s tim Banovac, »dao je ovi Kragl svojoj Materi Mariji kgluče svoji milostii, daji onna razdigliuje po svom ottegniu, neka svak znade, da milosti koje od Boga primamo, prolaze kroz Ruke Marijne«. Toj tvrdnji u potkrepu nadodaje svjedočanstvo sv. Bernarda prema čijim riječima »*Bogh nami niscta nedaje, scto kroz ruke Marijne neprolazi*«. ²⁹ Da bi to što slikovitije objasnio, Banovac Majku Isusovu uspoređuje sa Suncem i njegovom svjetlošću. Sunčana svjetlost, naime, svojim zrakama dopire posvuda, sve osvjetljuje i svemu pomaže. Slično njoj i Majka Isusova posvuda dopire, »svojim moguchstvom svakoga pomaxe, i scliubavju kao suncze grijee. *Non est qui se abscondat à calore tuo*. Neima nikoga nà sviitu dâ neprima pomochi, i millosti od nebeske kraglicze.«³⁰ Tko nju nađe, naći će život. Koji se njoj povjere i nju uzmu za svoju Majku, ona će im providjeti u životu i čuvati ih.

Ogledalo milosrđa

Majka Isusova ne samo da nam je kod Boga moćna zagovornica koja naše potrebe u nevoljama i pogiblima iznosi u nebu svome Sinu nego je i puna milosrđa, a Božje milosrđe ona je posebno iskusila. Zato je i nazivamo Majkom i Kraljicom milosrđa.³¹ Budući da je u svojoj utrobi nosila Spasitelja, koliko god je uzvišenija, toliko poniznije na nas gleda i želi nas sve privući k sebi. Stalo joj je do svakoga od nas.

Među brojnim imenima kojima Crkva naziva bl. Djevicu Mariju nalazi se i *ogledalo pravde*. Taj zaziv nalazimo i u Lauretanskim litanijama.

²⁷ *Isto*, 128.

²⁸ *Svjetlo narodâ*, 60; *Zbirka misa o bl. Djevici Mariji*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1988., 103.

²⁹ *Predike od svetkovina doscascija Issukarstova*, 55.

³⁰ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscascija Gospodinova i korizme*, 7.

³¹ *Isto*, 12.

Međutim, prema Banovčevu mišljenju, Majku Isusovu trebalo bi zvati *ogledalom milosrđa*, iako je *ogledalo pravde* uzvišeniji naziv.³² Da to dokaže, Banovac koristi neobičnost samoga ogledala. Kad u nj gledamo, naša desna strana u njemu nam se čini lijevom, a lijeva desnom. Nešto slično kao u zrcalu dogodilo se s Božjim milosrđem. Poznata nam je Božja desnica, ali i ljevica. Milosrđe je u prošlosti stajalo u ljevici Božjoj, a pravda u desnici. I Sveto pismo kaže kako je »puna pravde desnica« njegova (Ps 48, 11)! Ali »odkadsegodi oghleda ù zarczalo, kojeje Maria, i odkadgodi pribiva devet miseczii, u pričistoj Utrobi Mariinoj, odondaje gli uta prauda proscla nà desno, i zato zajedno pivajte s'okrugnienim: *Salvum me fecit dextera tua* t. j. millosardje tvoje.« Tu se Banovac poziva na Isusove riječi iz Evandelja (Mt 25, 31–46) o posljednjem sudu. Put Bogu vodi preko čovjeka. Ono što činimo čovjeku zapravo činimo samomu Bogu. Djela milosrđa i ljubavi koja vjernik, uz Božju pomoć, može činiti otvaraju mu put Bogu i vječni život u njegovu svijetu. Ono što smo učinili jednome od njegovih najmanjih, učinili smo samomu Isusu. Na općem sudu, osuđenici će stati na lijevu s pravdom, a izabrani na desnu »s'millosrdjem ovoga oghledala Rajskoga kojeje Divicza Maria, evo kakose Bogh učinio tiho, i millostiu ù utrobi Divicze Marie.«³³ Da bi to zvučalo još uvjerljivije, Banovac u govorničkoj slobodi ističe i uvjerenje nekih kako je Bog u ponedjeljak stvorio pakao, a jednako tako da je i Majka Isusova u ponedjeljak začeta, kako bi se ljudi time bojali pakla i uzdali se u Marijino milosrđe, da će ih od pakla »ukloniti«.

Budući da Banovac piše za priproste seoske župnike i njihov neuki puk, kad im govori o milosrđu, pribjegava pučkoj izreci prema kojoj će majka roditi onakvo dijete kakvo voće zaželi dok je noseća. Tu izreku primjenjuje i na Majku Isusovu, pitajući se: »Začeusci, i nosivsci Isusa, kakvoje ighda vochie zaxelila? Ah ne drugo, negoli millosardno odkupgliegnje čovičanskoga naroda?«³⁴ Marija je, kaže Banovac, tako s Isusom rodila i jednu »bliznicu«, a to je milosrđe. Ono je začeto zajedno s Isusom, nošeno je u Marijinoj utrobi i iz nje rođeno. Budući da je s njim uzraslo i čini ga da ostane milosrdan, milosrđe je tako Isusova »bliznica«. Stoga Crkva i naziva Mariju »da nesamoje, *mater Christi* dali joscter, *mater misericordie*«.

Budući da je Majka Isusova željela da se mi ljudi spasimo, prema nama se pokazala milosrdnom već od prvoga trenutka svoga začeca. Bila

³² *Isto*, 139.

³³ *Isto*, 140.

³⁴ *Isto*, 139.

je tako milosrdna da se Bogu učinila toliko ugodnom, da ga je činila da side na zemlju i postane čovjekom u njezinoj utrobi. Upravo ljubav i milosrđe koje ima prema nama i našem spasenju prisilili su Mariju da postane Majkom Božjom. Ako je začela Isusa, koji je toliko ljubezan i milosrdan, kolika su ljubav i milosrđe u njoj narasli! Ona je ljubila svoga sina puno više nego ijedna druga majka svoga, ali ništa manje nije željela njegovu muku i smrt da bi čovjeka otkupio od grijeha.

Svoje milosrđe Majka Isusova pokazuje posebno prema grešnicima. Brani ih od Božje srdžbe i vražje naglosti, daje im milosti potrebite da se izliječe od grijeha. Toliki su dospjeli u nebo, upravo zahvaljujući Majci Isusovoj što je zaustavila nad njima Božju srdžbu. Banovac tvrdi kako će Bog primiti i najvećega grešnika, ako se Gospi svesrdno uteče. U potvrdu tome, donosi i primjer iz života.³⁵

Grešnička Pastirica

Majka Isusova ljubi sve ljude, ali posebno rado milosrđe pokazuje prema grešnicima. Oni su joj osobito na srcu. Da to dokaže, Banovac se zaustavlja na Kalvariji. Na njoj je Isus bio razapet između dvojice razbojnika. U evanđeoskom tekstu zapisano je kako je »kod Isusova križa stajala njegova majka« (Iv 19, 25), a u crkvenoj pjesmi stoji kako »*Razcvigliena Maika stasce*«. U vezi s prizorom na Kalvariji, Banovca muči neobično pitanje, ono isto koje je mučilo Aleksandra Haleškoga i sv. Bernarda: Je li Isusova Majka stajala s lijeve ili s desne strane križa? Za odgovorom, iz kojega izvlači zanimljivu tvrdnju, traga po otačkoj baštini i spisima crkvenih naučitelja te ga nalazi u riječima sv. Bernarda: »*Blaxena*

³⁵ Majka u strahu Božjemu podigla sina i naučila ga utjecati se vazda Majci Isusovoj, nju u pomoć zazivati i izgovarati molitvu: »*Djevice blagoslovljena, budi meni pomoćnica na čas smrti moje*.« Neki »poglavica« zaželio toga mladića na svome dvoru na kojemu je ubrzo zaboravio što ga je majka naučila. Počeo živjeti drukčije negoli dolikuje na poglavičinu dvoru. Postane poglavicom razbojnika i domalo završi na sudu na kojemu ga osude na smrt. Sotona mu se ukaže u liku kršna mladića i ponudi mu kako će ga osloboditi od smrti i zatvora ako se odreče Isusa i Crkve, što on poslušao. Još zatraži da se odreče svih pomoći koje bi od Gospe mogao imati. Sjeti se u tom trenutku mladić što ga je majka učila i nije htio poslušati nego reče: »*Djevice blagoslovljena, budi meni pomoćnica na čas smrti moje!*« Sotona na to pobjegne, a on, nakon što je došao k sebi, skrušeno ispovjedi svoje grijeha. I dok su ga vodili na stratište, ponavljao je riječi koje ga je majka naučila. Ugleda najednom Gospin kip i u poniznosti pouzdano zavapi: »*Djevice blagoslovljena, budi meni pomoćnica na čas smrti moje!*« Gospina prilika na to je dala znak odobravanja, što je mladića utješilo. Zamoli neka ga puste poljubiti noge Gospina kipa. Kad se do njih prignuo, Gospina prilika pružila mu je ruku i uzela njegovu. Htjeli su je izmaknuti, ali nisu umogli. Nakon što su na to nazočni zavapili da ga pomiluju, Gospa ga pusti »i takoo bii oslobodgien od smarti vicgniee, i vrmenite«. – *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 14–15.

D. M. immase pengati nà livu Krixa, jere Isukarst nà krixu biscese sobrazom okrenuo u istok, a Maria nà livo t. j. u zapad, da moli zagriscnike, jerod zapada suezlo viscasce.«³⁶ Majka Isusova, dakle, stajala je s lijeve strane križa! Zanimljivo je da je u proslavi na nebesima dobila desnu, a pod križem lijevu stranu. Njezina je pomoć tolika da njezino »imme perenas od griha, i izbavglia iz saxegnstva Lucziferova, dalli josc prilika, i osin gnezina immena ozdravglia gliude od bolesti, griha, i gube.«³⁷ To je razlog da je Banovac naziva neobičnim imenom – *grešničkom Pastiricom*.³⁸ Do njega dolazi na temelju evanđeoskog izvještaja o Petrovu prvenstvu (Iv 21, 15–23). Apostol Petar, naime, potvrdio je Isusu kako ga ljubi, na što mu je Isus povjerio svoje ovce, neka ih pase, misleći pri tom na ljudske duše.

Kao čovjek rođen na selu, gdje je u južnojhrvatskom kamenjaru u njegovo doba bilo teško naći obitelj bez ovaca, Banovac primjećuje kako se ovce rijetko mogu vidjeti same. U svakom stadu, naime, među ovcima redovito ima ne samo janjaca nego se nađe i pokoje kozle. Stoga se pita, zašto i njih Isus nije povjerio Petru kao i ovce. Tim više što su janjci i kozlići manji i nejači, nemirniji su i više izloženi pogibli, prije se mogu oteti i lakše će nastradati od ovaca koje su veće i jače. Odgovor nalazi u riječima evanđelista Mateja o posljednjem sudu (Mt 25, 31–46). Pred Sinom »ovječjim skupit će se onda »svi narodi, a on će ih razlučiti jedne od drugih kao što pastir luči ovce od jaraca. Postavit će ovce sebi s desne strane, a jarce (kozlice) s lijeve« (Mt 25, 32–33). I zaključuje: ovce označuju »gliude pravedne, à kozlichu zlamenuju griscnike.«³⁹ U tom smislu, pripominje Banovac, i u *Posljednici* mise za pokojne pjevamo »*megiu ovczami misto daimi, megiu kozlichu stat nedaimi*«. Na temelju svega toga, zaključuje kako je Isus Petru dao vlast da bude »Pastir od pravedni Karstiana, à netiga učiniti Pastirom od griscnika, jerbo gniegova maika, kojanoje *dubina debrote*, bisce obrala ovo imme, daje griscnička Pastiricza i pomochnicza.«⁴⁰ Ona je to, »jerboi oprascchia od griha, i vadi iz suxagnstva Paklenoga«. Isus je odvijeka odabrao »i učinio svoju Mater daje Pastiricza griscnička, izatose od gnie govori *pasi Kozliche moje*«. U potvrdu toj tvrdnji Banovac navodi riječi sv. Bernarda: »*jer Divicza griscnike od ispovidnika ostavgliene, ù svoje krilo prima, i zatosegnoi pristoi, pasi kozliche moje.*«

³⁶ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 128.

³⁷ *Isto*, 128.

³⁸ *Isto*, 127.

³⁹ *Isto*, 126.

⁴⁰ *Isto*, 127.

Sudionica Isusove muke

Grieh je najveće zlo koje čovjeka može zadesiti. Upravo on rastavlja vjernika od Isusa i Marije.⁴¹ Ako je ikada u vjernikovu srcu zgoda pobuditi bol i žalost radi njegovih grijeha, onda je to na Veliki petak, dan muke i smrti Isusove. Zbog Sinove patnje tada vjernik pred očima promatra ne samo bol njegovu nego i tugu njegove Majke poradi toga. I što dramatičnije i bolnije u propovijedi prikaže Isusovu i Marijinu muku, Banovac će u vjerniku uspjeti pobuditi veću bol i kajanje.

Prema Banovčevim propovijedima, muka Isusova pogađa ne samo Isusa nego ranjava i dušu njegove Majke. Njezina bol počinje već prije čina same muke. Prije polaska u Jeruzalem, gdje će podnijeti muku, Isus Majku pozdravlja i upozorava što će se tamo sve dogoditi: »Evoje majko vegliasce, dosclo jur vrime dà gliuski narod odkupim smojom smartiu, jer tako hochie voglia moga ocza, izà tume svarhu nà ovi sviit, i poslao, zato vaglia dase sada rastanemo. Immachiese veliku xalost, i bolest kadme uzgledasc svezana, frusctana, i svakim pogarda nagargiena megiu xudiam, naiposlì nà krixu raspeta i uzdignuta, zato nemoi plakati vech ustegni suoje sarcze, zastoje tako od vika viçgni od redio...«⁴²

U propovijedi na Veliki petak Banovac na poseban način pokušava zorno dočarati Gospinu bol. To stanje on naprosto dramatizira. Prema njegovim riječima, ne zna se je li jasniji i satrveniji Isus ili Marija. Ona ga je dočekala idući na Kalvariju, tužna i žalosna, »sva mokra od bolesni suzah, à Isus od karvi. Onna uzdissasce gniega ghledajuchi, à Isus izdissasce gnui promiscgliajuchi. On vas izragnien ù tiilu, a onna ù sardczu; on jedva xiv od ranah, à onna od gliubavi. Govoraschemu Majka, o moj sinko draghi dopustimi ovu millost da ja stobom umrem, illi tih xivi, a jachiu zate umrit, jer tih xivuchi jachiu martva xivit, mali tih umruchi jachiu xiva umrit«.⁴³

Budući da žalosna Majka nije mogla odoljeti svome ražalošćenu srcu, htjela je svoga Sina opet susresti. »Igie, i tarçe priko grada, jedabi od kud voisku pritekla, dabi joscte zà xiuotase sinkom vidila, i pritekavsci doçeka koga xegliasce Dusca gnieszina à on noscaice nà sebbi onni priteški krix«, opisuje živo Banovac i malo niže nastavlja: »Kakose soçima susritose udiglse sarczih izranisce, jerbo bolest Isusova xaloscchiasce Maiku, à xalost materina muçasce sina. Onna jedva stasce od xalosti, à on od bolesti: oveh xalosti, i bolesti nitse mogu izrechi, mi izkazati. Gle-

⁴¹ *Isto*, 75–89.

⁴² *Isto*, 76–77.

⁴³ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 162.

dajuchi daklen onna maika onnako nagargiena sinka reġemu; Ah sinko moi jesili ti onni, koinose admene porodi, kakavsito? Deh neostavgli-aime izà sebe, vech dopustctai, da ja zate umrem, illi stobbom zajedno, jer kadbi ti ostao xivuchi, jabi martva xivila, alli ti umirichi jachiu xivuch Martva biti: tada sin poċe materi govoriti, sctosi doscla moja Majko stvoim govoregniem meni bolesti, à tebbi xelosti uzmnoxati. Mojaje muka tvoja xalost, malie, i tvoja xalost moja bolest. Hotiahu joscte oue dvi gliubveznive Dusce govoriti alijm nċ dopustctasce boječise daim Isus neumre pò putu, jer nebi tako svoje xeglie ispunili, i rastavivscijh uputiscese scgnim na Kalvariju.«⁴⁴ Sve to potiċe vjernika neka u srcu pobudi bol radi svojih grijeha, jer ga oni rastavljaju od Isusa i Marije.

Veliki petak za Gospu je dan velike žalosti. Prema Banovċevu uvjerenju, nikad na svijetu nije mogla biti tako žalosna nijedna majka. Na taj dan izgubila je »siina nailipscega, kojse moga nà sviitu zaċeti, onna je danas xalosnia, negoje ighda mogla bitti na sviitu i jedna Majka.«⁴⁵ Zato poziva »kršċane i kršċanke« neka joj izraze suċut, kao što to obično ċine u prigodi smrti bliskih osoba. Podsjećajući ih na bol Agarinu, koju je osjećala do te mjere da se na stranu okretala da ne vidi sina kako od žeđe umire, istiċe »kolikuje vechiu bolest imala Maria ghledajuchi megiu toliki mukkam ghdion siin piti iskasce napoitga nemogasce, vech od xegie izdisasce. O kako uzdisasce nagn ghledajuchi kakvuli tugu Isus imadisce, ghledajuchi onako xalosnu Majku?«⁴⁶

Slična zemaljskoj majci

Banovac Majku Isusovu uspoređuje sa zemaljskom majkom. Svaki ċovjek, naime, vrlo dobro zna što je majka. Ne samo da mu je najbliža i najdraža osoba nego ga ljubi ċitavim svojim biċem, u svemu mu je i u svako doba dana i noći na raspolaganju, uċiniti će sve za nj, nabaviti mu i dati sve što mu zatreba, nerijetko i što god zaželi... Na nju se uvijek može osloniti, pristupiti joj u svakom trenutku, imati u nju povjerenja... Ako tolike majke zemaljskih kraljeva mogu od svojih sinova isprositi milosti za koje im se preporučuju, Banovac se pita, kolikoli će više Majka Marija postići od svoga sina, kralja Isusa, za one koje ona ljubi i koji se njoj utjeċu svojim molitvama?!⁴⁷

⁴⁴ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 85–86.

⁴⁵ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 162.

⁴⁶ *Isto*, 162.

⁴⁷ *Usp. Predike od svetkovina doscastija Issukarstova*, 55.

I svojoj majci Isus je dao moć da može izgovoriti njegove riječi: »Dana mi je sva vlast na nebu i na zemlji« (Mt 28, 18). Pozivajući se na riječi sv. Petra Damjanskoga na koji način Majka Isusova pristupa k Isusu, Banovac veli kako to znači »dà ona svojim moguchstvom pristupa k' pristogliu sarcbe Boxje, nčmolechi neggo zapovidajuchi, kao gospoja, à nč kao sluxbenica«. ⁴⁸ Svjestan je slaboća u koje čovjek upada u svagdanjem životu, ali i Božje ljubavi prema nama. Moć Majke Isusove tolika je »dajoje isti Bogh taku oblast dopustio, i millost udilio, dà sveh scto ochie budejoi dato, i dopushteno, i poniki način ukazujejoi on isti duxan«. ⁴⁹ Za to Banovac nalazi potvrdu u riječima sv. Bonaventure: »*Tko gniu uzbude sctovati onnichiese opravdati, od grihase izbaviti, i ù millost Boxju domaknati.*« Naša će ljubav i odanost, i prema Bogu i prema Gospi, uvijek biti nagrađeni. ⁵⁰

Pozivajući se na riječi sv. Petra Damjanskoga o Marijinoj moći, Banovac tvrdi kako Majka Isusova čini i više od Boga. ⁵¹ Ne radi se o njezinoj osobnoj moći, nego o Božjem dopuštenju. Tu je riječ o Božjoj neizmjernej dobroti i milosrđu. Ono, naime, što Bog po svojoj pravednosti ne bi učinio, dopušta u svojoj dobroti da to čini Isusova Majka. Njezinu zagovoru moć dolazi od Božje svemogućnosti. Iako je grešnik, na Isusova sljedbenika ona može djelovati svojim zagovorom da se ostavi zla, a čini dobro. I Marijin zagovor i grešnikovo obraćenje djela su Božje lju-

⁴⁸ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme, 7–8.*

⁴⁹ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene, 130.*

⁵⁰ I to će Banovac pokazati crticom iz života. Neka djevojka darovala Bogu i bl. Djevici Mariji svoju ljubav i srce. Molila je neka joj pokaže Isusa. Dodijavala joj do te mjere da je Gospu prisilila da joj ga je dala na ruke. Stala ga je grliti i ljubiti da od dragosti više nije znala za sebe. Na pitanje Isusovo ljubi li ga i koliko, odgovorila je kako ga ljubi više negoli sebe samu. Na zahtjev da joj pokaže koliko, odgovorila je neka mu pokaže njezino srce. Goreći od ljubavi, srce joj u tom trenutku pukne i tako umre s Isusom u rukama. S Majkom i anđelima njezinu dušu Isus odvede u vječnu slavu. Kad su na to ukućani čuli andeoske pjesme, začuđeni su ustali. Osjetili su i miris tamjana iz djevojčine sobe. Nakon što su otvorili, nadu je mrtvu. Sutradan joj je liječnik našao srce na dvoje razdijeljeno i na njemu ispisane riječi: *Ljubim tebe, više nego sebe, jer si me stvorio, otkupio i obogatilo.* Crtica je poslužila Banovcu da vjernike pozove na djevojčino nasljedovanje, kako bi im bilo i uzvraceno istom mjerom. – *Predike od svetkovina doscastija Issukarstova, 27.*

⁵¹ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme, 10 – 11:* »Dragoje Isusu dà mateer u gnega millosti prosi zà griscnika, i ako niisu onni dostojni, jest onna dostojna svakoga dara. *Maria se donare putat.* A sctochiemo vechie od moguchia Mariina govoriti, akoje zadosti rechi daje onna mater Isuva, dakle svaka moxe. Onnee griscnike, kojee Bogh pò svojoj pravdi ima osuditi D. M. pò svom milosardju saragniuje. *Quos enim non potest Deus salvare per justitiam, ipsa per suam misericordiam salvat.* S. Petar Damgnan. Zatose oni naucitegl usugiuje rechi ove čudnovate riichi. *Maria siquedem non solum sicut Deus, sed plus quam Deus.* Ne samo kako Bogh, dalli josc vechie neggo Bogh.«

bavi, dobrote i milosrđa, plodovi su njegova spasenjskog plana, njegove volje da se nitko od ljudi ne izgubi nego da se svi spase. Nitko se ne opravdava snagom svoje pravednosti, nego po vjeri u Boga, po životu po njegovoj Riječi. Isusova je Majka u tomu izvrstan primjer. Ono što čini, ne čini svojom moću, nego »pò dopusctegnju Boxijemu, jer nekase sada oude nagie jedan griscnik, kojie dostojan daga pravda Boxija osudi zà gnegove grihe, à uteçese k' materi Boxijoj dase zagn moli, Boghchiemu zarad gnie prostiti, i tako ovoo moghuchie Marijino izhodi od blagodar-nosti Boxije, kojie veličanstvo svoje dobrote, i millosardja ù gnezine Ru-ke stavio, dase onna scgnima sluxih, kad ochie, kakko ochie, i komu ochie.«⁵²

Tako velika moć Majke Isusove o kojoj Banovac govori u svojim propovijedima zvuči nevjerojatnom, ali joj on nalazi temelj u svetopi-samskim slikama. U tom smislu Gospu uspoređuje s dvama predvodni-cima naroda Božjega, Mojsijem i Još uom. Pita se, ako je Još ua mogao zapovijedati suncu stvorenomu da se zaustavi iznad Gabaona, zašto Maj-ka Božja ne bi mogla zapovjediti »suncu nestvorenomu, svome sinu«? Nije li tako i Mojsije zaustavio srdžbu Božju i od kazne spasio izraelski narod?! Ako su Mojsije i Još ua mogli još na ovom svijetu zaustaviti desnicu Božju da ne kazne, »scto imamo rechi od Mariee, koja scgnim kragliuje dà naas necchie pomochi, i sarxbu Boxju ustavit«?⁵³

Ljudi najčešće mole kad se nađu u nevolji ili potrebi. Očekuju pri tom da će Bog poslušati njihovu molitvu i udijeliti im ono za što su ga molili. Prema Banovčevim riječima, za uslišanje molitve potrebni su i određeni uvjeti. Tako bi vjernička molitva morala izvirati iz srca, biti žarka i sabrana. Onaj, naime, tko hladno moli nije dostojan primiti od Isusa milosti niti će od Boga biti uslišan.

Za dobru molitvu Banovac savjetuje ne samo odbacivanje svih misli na stranu nego i potrebu preporuke »Boghu, i Marij, datti dade i po-moch dà onno dillo pravedno dovarscise, i ako miisli obicaine iznova nadskoçe, uzdixi pamet Boghu, i izkoreni običaj«.⁵⁴ Njoj se treba prepo-ručiti kao moćnoj zagovornici kod Boga. Kao svoju majku, Isus je neće odbiti, njezinu će molitvu uslišiti. To Banovac zaključuje na temelju Isu-sova čuda u Kani Galilejskoj.

Kad je na svadbi nestalo vina, zapaža kako Marija posreduje. Isus joj je odgovorio da za to još nije došlo vrijeme. Kad je vidio da »zapovidi Maria slugami dà napune sudove pune vode«, nije mogao a da ne »obra-

⁵² *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 11.

⁵³ *Isto*, 8.

⁵⁴ *Isto*, 23.

ti vodu ù plemenito vino«. »udno je da govori kako za to još nije došlo vrijeme, a opet čini. »Alse nie ni čuditi, jer Kad Isusa Mater moli, ne more smagnie dà učini neposluscavsie.« Njegovo vrijeme bilo je na Veliki četvrtak za Posljednje večere, kad je imao kruh pretvoriti u svoje presveto tijelo, a vino u svoju presvetu krv, ali »niscta nemagnie pò hotegniu Marijnu pria vrimenta učini«. ⁵⁵

Osim toga, Banovac poziva, da molimo po zagovoru Majke Isusove. ⁵⁶ Ona nam je darovana kao posrednica milosti. Kod Boga je moćna i uslišava vjerničke molitve. U vezi s tim Banovac u svojim propovijedima donosi i neobično potresne crtice iz života. ⁵⁷ Primjećuje, uz to, kako se svaki čovjek često nađe u grijehu, ali ga iz njega bezbroj puta izvuče »dobri otacz Isus« i »millosardna maika D. Maria«. ⁵⁸ U nekim situacijama ona je osobita pomoćnica. Zbog toga joj se u zagovor dobro utjecati. Preljubnici su tako veliki grešnici, ali se toga zla mogu izbaviti utječući se Bogu, bl. Djevici Mariji i drugim svetima postom, milostinjom i drugim djelima milosrđa. ⁵⁹ Da bismo se očuvali od zavisti, »potribitoje svaki daan utechise Diviczi Marij govorechi pò tri otčenassa, i tri zdrave Marie, za Dusse od purgatoria«. ⁶⁰

Kao majka Koriolanova

Da narodu Božjemu što više približi lik Majke Isusove, uz potkrepu svojih tvrdnji riječima i slikama iz Svetoga pisma i primjere iz svagdanjeg

⁵⁵ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 129.

⁵⁶ *Predike od svetkovina doscastija Issukarstova*, 54 i dalje.

⁵⁷ Zgodna je crtica o moćnom knezu i njegovu sinu. Moćan knez, naime, imao sina jedinca. Budući da mu je ženi bilo već šezdeset godina, nije se nadao imati više djece. Dvojica mještana knezu bila veoma zavidna. Podmite nekog tuđinca neka mu ubije sina, koji se do dva dana trebao ženiti. Nakon što ga ubije, sakrije se u štalu ubijenoga. Kad ga je knežev sluga našao, zatvorio je štalu i otišao mu kazati. Knez mu zapovjedi neka nikomu ne kazuje, nego ga čuva da ne uteče. I ude u sobu, klekne pred Gospinim likom ispred kojega se obično zadržavao u molitvi, i zamoli Gospu za milost nadahnuća što će učiniti. Ugasi se u njemu srdžba i smanji žalost, da je ubojicu zaželio čak poljubiti. Ustane, napuni kesu novcem, pruži je sluzi s konjem neka mu je odnese te ga isprati na put. Sluga se tom potezu nije mogao dovoljno načuditi. Mislio je da knez od žalosti ne zna što radi, pa mu to pripomene. Knez mu odgovori kako čini što mu zapovijeda Bog, a on neka ga poslušaj. I izvrši zapovijed. Knez zatim zahvali Bogu i bl. Djevici Mariji, što su ga nadahnuli za to kreposno djelo. Nakon toga nađe pred sobom pismo od ubijenog sina, u kojemu mu zahvaljuje što je oprostio njegovu ubojici. Zbog toga je oslobođen od čistilišta i otišao u slavu vječnu. Priopćuje, uz to, kako će mu se dogodine u trenutak u koji je oprostio njegovu ubojici roditi sin baštinik, što se i dogodilo. Tako Bog miluje i plaća onima koji opraštaju uvrede iz ljubavi prema njemu. -*Predike od svetkovina doscastija Issukarstova*, 31–32.

⁵⁸ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 215.

⁵⁹ *Isto*, 188.

⁶⁰ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 188.

života, Banovcu u propovijedima dobro dođu i zgodice iz života nekih poznatijih ljudi iz prošlosti. Tako u dva navrata donosi crtice o legendarnom rimskom vojskovođi Marku Koriolanu (V. st. prije Krista) i njegovoj majci.

a) Pomiriteljica s Isusom

Majka Isusova praktično je pomirila Isusa s čovjekom. Njezina uloga pomiriteljice i kasnije se nastavlja. K njoj, stoga, i danas vjernici trebaju ići i pokazivati joj rane svojih grijeha, pa će ih ona s Isusom izmiriti. Da bi to što opipljivije prikazao, Banovac uspoređuje Isusa s junakom Markom Koriolanom, a Mariju s njegovom majkom. Prizor koji je poslužio kao nadahnuće brojnim umjetnicima, dobro je došao i našem propovjedniku.

O čemu se radi? Koriolanova okrutnost prema plebejcima izazvala je među Rimljanima pobunu. Na to je slavni vojskovođa prebjegao Volšćanima, na protivničku stranu. Kao rimski neprijatelji, oni ga nagovore da s njima udari na Rim te ga sruše. U toj nakani Rimljani ga nisu ni na jedan način uspjeli odvratiti. Međutim, smilovao im se na nagovor žene i prošnje svoje majke.

Nešto slično događa se i s Majkom Isusovom. Ona je znala da je Bog svijet kažnjavao radi njegovih grijeha, a kad je kao druga božanska osoba došao u njezinu utrobu, ona mu je ovako rekla: »Siinko moj, dobro dossa nà ovih sviit, i uputiiose ù moju utrobu, tuojese doscastje odauna xelilo, čekalo, jurvesuse molitue Svetih Otacza uslissale. Falati dasi menne nà sviitu za matter obrao, koisise nà nebu od vika od Bogha octza porodio, zatose pogodi samnom, dachiese ù mojoj utrobi sua tvoja strascna oruxja razbiti. Pria name possagli tvoje gromove, nego dase nechiese nà grisenike smillovati; rečejoj Isus. *Vicisti mater: i falise Maria daje Isusa s'čovikom pomirila. Facta sum coram eo pacem reperiens.*« To je razlog zašto sv. Bernard potiče »dà k'materi od millosardja« pokažemo »ranne od griha, à onnachie pokazati zà naas siinu parsi s'koimgaie zadojila«. ⁶¹

Kad se navršila »punina vremena, na svijet posla Bog svoga Sina« (Gal 4, 4). Njegovim utjelovljenjem u krilu bl. Djevice Marije u povijesti ljudskog roda dogodio se nevjerojatan obrat. O tomu Banovac u svojim propovijedima govori dosta nadugo. Majka Isusova time je odigrala presudnu ulogu u povijesti ljudskog spasenja i zavrijedila vjerničko štovanje svih naraštaja. Banovac tvrdi kako se činom utjelovljenja Božjega dogodilo »kakoseje Bogh sarditi učinio milostiv ù Vtrobi Marinoj, i prominio

⁶¹ Isto, 141.

staru sarxbu, à novo pomillovagnie, i spasegnie«. ⁶² Tu će tvrdnju potkrijepiti činjenicama iz Staroga zavjeta koje su svakomu pomnu čitatelju i te kako uočljive. Dok nije u Marijinu krilu postao čovjekom, Bog je kažnjavao ljude, a otkako je postao čovjekom, dao se na opraštanje i iskazivanje milosrđa prema njima. Banovac će to izložiti slikovito. Koliko god njegove slike bile teške i tvrde, s bogoslovske su gledišta ispravne. Prije utjelovljenja Bog »bisce kao xestoki Lav, al ù Utrobi Divicze Marije, promini sarxbu, i xestinu, ù slatko millosardje, i Duscevno spasegnie«. ⁶³ Ranije je bio strašan kao grom, Bog osvetnik, a u Marijinoj utrobi postao je milostiv i počeo boraviti s čovjekom. Da bi tu promjenu što plastičnije slušateljima približio, iako neprimjereno, uspoređuje Banovac Boga s tajanstvenom indijskom životinjom inorogom. On na svom čelu ima rog kojim ubija svoje lovce, »kojga ochie da ù Love i paak sasvom gniegovom xestinom akose susrite s' jednom Diviczom, ulize ù gniezino krilo, i onde izgubi svu xestinu svoju, i učinise krotak kao jedno jagne: Bogh pria negose učini čovikom, bisce po niki način ova xestoga xivina«. ⁶⁴ U korist te tvrdnje Banovac niže brojna Božja djela tijekom povijesti spasenja. Tako spominje kako je u pakao strovalio Lucifera i njegovo društvo pobunjenih anđela, ognjenu kišu pustio je na pet gradova neka ih uništi, potopio je svijet općim potopom, učinio je da zemlja proždre Datana i Abirona, kaznio je Egipat različitim zlima, svijetu je zbog grijeha poslao mnoge bičeve i kazne... A kad se susreo s Djevicom Marijom, utjelovio se u njezinoj prečistoj utrobi i uzeo od nje djevičansku krv, izgubio staru srditost i stekao novo milosrđe. U Marijinoj utrobi postao je potpuno drukčiji, sasvim dabar, milostiv i čovječan. Sve to pokazuje moć Majke Isusove, a u vjernicima budi ljubav prema njoj i potiče ih neka joj se molitvama i prošnjama utječu za zagovor.

b) Milosrdna majka i braniteljica

Vjerujemo da je Bog pravedan, ali i pun dobrote i ljubavi. Upravo ljubav prema čovjeku nagnala ga je da nam na zemlju pošalje svoga Sina kao Spasitelja. Uza nj susrećemo i njegovu majku, bl. Djevicu Mariju, duhovnu majku vjernika, punu milosti i milosrđa. Na poseban način iskusila je Božje milosrđe i prima sve koji se njoj utječu. Stoga pitanje Božje pravde i ljubavi nije uvijek lako pomiriti. Pogledajmo kako to u svojim propovijedima čini Banovac.

⁶² *Isto*, 136.

⁶³ *Isto*, 137.

⁶⁴ *Isto*, 137.

Ako je Bog pravedan, Božja pravda zahtijevala bi da grešnik bude kažnjen zbog svojih zlodjela. No, između Boga i ljudi nalazi se Isus, ali i njegova Majka. »Istinaje dase, i sadah raddi nasci griha rasardi nà naas Isus, alli kadse metne Maria megiu Isusa, i nas, tad Isus obarchie pe-dipsagne ù pomillo vagniejo sugiegnie ù spasegnie.«⁶⁵

Isusu je drago da Majka od njega moli milost za grešnike. Ona je dostojna svakog dara ako nisu oni. Za nju je dovoljno reći da je Majka Isusova, što znači kako sve može. Grešnike, koje bi po pravdi Bog trebao osuditi, Majka Isusova »saragniuje« po svom milosrđu. Tu tvrdnju podupire Banovac riječima sv. Petra Damjanskoga: »Koje Bog ne može spasiti po pravednosti, spašava ih Marija po svom milosrđu.«⁶⁶ K tome navodi i riječi Rikarda od sv. Viktora, prema kojima ona ne može poznavati naše potrebe a da nam u njima ne pomogne. Kako?

Božja pravda toliko se puta na nas razgnjevila zbog naših grijeha i htjela nas kazniti. U takvim trenucima Gospa ide pred svoga sina Isusa »i pokazujem u Vtrobju ù kojojse začeo, parsi, kojeje sasnuo, i ruke koje-suga darxale, govorechim: siinko, pogledaj nà onnaa zlamegnja matte-rinske gliubavi, i prosti, kojsute nà sarxbu probudili suoizim ghrihisii, i daijm tuojju millost, dase moguu pokajati od svoji pomagnkagnja.«⁶⁷

Isus je Marijin sin. Kao i svako drugo dijete, i on želi slušati svoju Majku. Zato u trenucima kad ona dolazi preda nj, on pokazuje Ocu rebra i rane koje su nanijeli ljudski grijesi i zbog toga traži da im se smiluje. Zar se Bog na te rane neće smilovati, pita se Banovac i zaključuje: »Kadse mii Bogogliubno s' nascim molenjem s' krusceni k' Boghu utečemo Bogha krotimo.«⁶⁸

Prsi i utroba Majke Isusove, jednako kao i Isusova rebra i rane, znakovi su ljubavi. Tamo gdje Majka pokazuje Sinu svoje prsi i utrobu, a Sin svoja rebra i rane Ocu, grešnik može slobodno pristupiti Bogu. Ne treba mu se bojati da će biti odbijen. Za to Banovac nalazi potvrdu u riječima Ivana Apostola: »Ako tko i počini grijeh, imamo zagovornika kod Oca: Isusa Krista, pravednika« (1 Iv 2, 1), ali uz to nadodaje kako imamo i Djevicu Mariju, svoju »braniteljicu«⁶⁹, kako je nazivaju sveti oci i Crkva. Da tu ulogu Majke Isusove što uvjerljivije dočara, donosi i primjer iz povijesti. Rimskoga junaka Marka Koriolana njegovi sugrađani prognali iz Rima, a primili i pomilovali rimski protivnici. Ubrzo su ga

⁶⁵ *Isto*, 140.

⁶⁶ *Usp. Isto*, 10.

⁶⁷ *Isto*, 8.

⁶⁸ *Isto*, 9.

⁶⁹ *Isto*, 9.

imenovali vrhovnim zapovjednikom svoje vojske i poslali na Rim. Rimljani ga se prestrašili. Tri puta slali su mu glasnike s molbom da bi se pomirili i neka im oprost, ali od toga nije bilo nikakve koristi. Najzad pošalju njegovu majku, koja preda nj pade na koljena. Pokaže mu utrobu iz koje se rodio i prsi koje je sisao te ga zamoli da oprost Rimljanima ili da svojom sabljom njezinu utrobu prvu rastvori. Radije neka nju ubije i u crnu zemlju zakopa negoli pusti vojsku na Rim. I smiluje se Marko majci, bez obzira što je Rimu pribavio pobjedu, a sebi osudu na smrt. I na kraju zgodice zaključuje Banovac: »Ako gliubav Matere moxe ugasiti sarxbu ù sardczu gnje siina neznaboscza, kojse mogasce osvetiti nepriategliem, kolikose imah vechie rechi, dachie Mateer Isusova ugasiti ù gne-mu sarxbu uxganu pram griscniczi gnegovi nepriategli, imajuchi sardcze gliubeznivje, paççe sve od gliubai: nije drugho onnaje ù svako vrime usliscana, i nami millosti podigliuje, koje od gnie prosimo.«⁷⁰

Kao majka Artakserksova

Perzijski kralj Artakserkso bio je vrlo strog. Bojali ga se svi njegovi podložnici. Međutim, imao je dobru i mudru majku. Po njezinu savjetu, počeo najedanput zapovijedati krotkije, srdačnije i bez velike galame. Svi su primijetili tu promjenu i vjerovali kako ga je to naučila majka.

Prema Banovčevima propovijedima, Bog je prije utjelovljenja u Marijinu krilu bio vrlo strog, do te mjere da su ga se toliki bojali. Stari zavjet čuva nam svjedočanstvo kako je Bog svijetu govorio munjama i gromovima, protiv tolikih je vodio okrutne ratove, nazivao se Bogom vojskâ, a toliki su mu se bojali i približiti, nazivali su ga Bogom strašnim... Njegovu strogoću prije utjelovljenja uspoređuje Banovac sa strogoćom Artakserksom. I s Bogom se dogodilo nešto slično kao i s kraljem Artakserksom: »Kadse učini çovikom ù prigistoj Utrobi Mariinoj poče pri-slatko govoriti.«⁷¹ I niže Banovac za to dokaze iz Evandelja. Tako kako Isusu dovode preljubicu da je osudi, a on joj oprašta. Za vodu koju mu je dala piti na Jakobovu zdencu, Samaritanki obećaje vodu za život vječni. Grešnica mu suzama noge pere i kosom briše, a on je hvali kako je mnogo ljubila pa joj je mnogo i oprošteno. Prima grešnike i carinike te s njima zajedno blaguje. S križa raj obećaje raskajanom razbojniku, moli Oca za one koji ga razapinju jer ne znaju što čine... »I suu onu dobrotu, i millosctu bisce nauçio ù Utrobi Materinoj, dase slobodno more rechi:

⁷⁰ *Isto*, 10; usp. *Isto*, 141.

⁷¹ *Isto*, 138.

haec lingua matris.»⁷² To što je naučavao i sve što je činio, bilo je u majčinu stilu. Gvorio je Majčnim jezikom i djelovao njezinim duhom! U njegovim riječima i djelima prepoznavala se majčinska ljubav, dobrota, blagost, razumijevanje...

Kršćanska Pomoćnica

Zajednica Isusovih vjernika na ovozemaljskom proputovanju često nailazi na tjeskobe i nevolje, a bila je nerijetko izlagana i progonstvima koja su poticali neprijatelji kršćanske vjere. U takvim trenucima gajila je osobito pouzdanje u Majku Isusovu i njoj bila posebno naklona. U njezin zagovor imala je osobito povjerenje. Tijekom povijesti nazivala ju je različitim imenima i u nevolji joj se obraćala raznovrsnim zazivima. Brojne od njih možemo naći u njezinim litanijama. Sva su ta imena i zazivi lijepi i nama dragi. Banovac ističe kako od svih njih, sv. Fulgencije veli, »daje gnoizi naidraxe, i naugodnie onno jmme s'koimie zovu daje pomochnicza Karstianska«. ⁷³ Tim imenom zazivali su je kršćani već od prvih stoljeća, osobito u navalama progona, a dosta je rano unesen i u Gospine litanije. Nasuprot protestantskom nijekanju svake Marijine uloge u spasenju čovjeka, u razdoblju nakon Tridentskog sabora (1545.-1563.) Katolička Crkva osobito promiče učenje o njezinoj suradničkoj ulozi na tom području. To kao da doživljava svoj vrhunac, kad se g. 1726. blagdan »izbaviteljice iz čistilišnih muka« proteže na čitavu Crkvu, a kasnije papa Pio VII. (†1823.) uvodi na spomen povratka g. 1814. iz zatočeništva i blagdan »Pomoćnice kršćana«. Kao takvoj, njoj se utječe i hrvatski kršćanski borac u obrani »krsta časnog i slobode zlatne« pred otomanskim osvajačem. Tijekom 18. st. hrvatski su krajevi pod različitim državnim upravama, ali je na vidiku i njihovo potpuno oslobođenje. Hrvatski katolici u Majci Isusovoj vide »početak boljega svijeta« (zapis ispod freske na Trškom Vrh u g. 1772.). Pobožnost prema njoj cvate i među svećenicima i redovnicima, i među običnim pukom. Gotovo sve velike pobjede, od Petrovaradina do Boke kotorske, hrvatski junaci pripisuju više Gospinu zagovoru i pomoći negoli umijeću i hrabrosti svojih sunarodnjaka koji granicu Lijepe naše čuvaju »s ćordom« u jednoj i s krunicom u drugoj ruci. Uvjereni su kako se ona bori na njihovoj strani. Tako g. 1715. pod Sinjem, g. 1716. kraj Petrovaradina, g. 1717. u Imotskomu... Sve to upravo u dane Banovčeve mladosti.

⁷² Isto, 138.

⁷³ Isto, 126: *Megiu veliki immeni ove S. Dovicze griscnička pomochnicze odnosi slavu.*

Primjer Gospine dobrote i pomoći prema kršćanima tijekom povijesti Banovac iznosi u svojim propovijedima na primjerima poznatih marijanskih svetišta Loreta i Sinja.⁷⁴ Kad je veliki vezir Ahmet htio porobiti Italiju i odnijeti blago iz sv. Kuće u Gospinu svetištu u Lorettu, iskrao se s vojskom u obližnjem pristaništu Rekanatiju. Na putu prema loretskom svetištu susrela ih je nebeska Kraljica i prestrašila. Pred njezinom su se pojavom zbunili i pobjegli vičući kako taj grad brani kršćanski Bog, što je obradovalo Italiju i čitav svijet.

U sličnoj situaciji našao se i hrvatski Jug. Turska sila osvajala je robeći i paleći. I Sinj je opkolila. Kad je Gospa vidjela da će njezina čudotvorna slika pasti u nevjerničke ruke i da će neprijatelj zauzeti taj kraj, prema kazivanju nekih osmanlijskih boraca, ukaže im se, a oni se, u strahu razbjegnu da se nikad više pod Sinj ne vrate. Te primjere Gospine dobrote i pomoći Banovac koristi kao poziv kršćanima neka idu k njoj i prema njoj budu ljubazni, a ona će prema njima biti »millostiva«. Propovjednika potiče neka zahvali Isusu da im je dao takvu »Pastirczu«, koja ih pazi i brani od neprijatelja, koja im sja kao mjesečina i kao majka zadaja ih »smlikom svoga millosardia«. Zatim sve poziva da idu k njoj: »Ovčice gubave tarçite kovoi vascoi Pastirczi, davas onna prosvitli smiseçinom svoje millosti, davas onna oçisti od gube t. j. od griha, i obrani od nepriategliah akovàs kad naskoçe, ter da sasnete kriposno mliko karvi Isukarstove ù S. S. Sakramentih.«⁷⁵

Da bi dokazao kako je Marija »pomochnicza Karstianska«, Banovac traga za svetopisamskim slikama. Na tom mjestu ističe proroka Elizeja kojemu su išli brojni gubavci. Iako je nastojao da ozdrave svi koji su mu dolazili, ozdravio je jedino Naaman Sirijac (Lk 4, 27), i to zbog toga »jerbo immadisce ù svojoj Kuchi, jednu robigniu Divoiku, kojoj bisce imme Maria, Kakoniki govorui ova nagovori svoga Gospodara dà bode k'Eliscea Poroku, dachie ozdraviti od gube, i posluscavscie ozdravi.«⁷⁶ Na temelju riječi sv. Ambrozija, »po ponukovagniu Divoike uffasce, i primi zdravie od Proroka«⁷⁷, Banovac veli da je i taj jedini ozdravio »pò kriposti osina samoga immena Marijina«. ⁷⁸ Tako »Griseniczisu Gubavi, bolesni, slipi, i pod jarmom Diavla Paklenoga, mali imme Marijno gubave oçiscchia, bolesne ozdravglia, slipe prosvitgliuje, i jaram Diavaoski odbaczuje, jerboje onna, kao suncze, koje svakom svitli, i svakoga grihe, tako

⁷⁴ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 133.

⁷⁵ *Isto*, 133.

⁷⁶ *Isto*, 129.

⁷⁷ *Isto*, 129.

⁷⁸ *Isto*, 128.

i D. Maria svakoga prosvitgliuje, i svojom gliubaviu grie; josc visce ù svim nascim potribam pomaxenas, braninas od svih zala, kao maika millosrdna svoje gliubeznive sinove«. ⁷⁹

Banovac navodi riječi sv. Bonaventure kojima Majku Isusovu naziva »*dubinom neizmirne dobrote*«. One su mu i polazište da nam je ocrtta kao moćnu pomoćnicu. Na temelju njih veli kako »prem dasu svih svetih nà nasev pomoch prignuti, niscta nemagnie onna sama vechie more, nego svih svetih kada ochie; jerbo gniezina pomoch nas od griha çisti, verughe Diavla Paklenoga okonas razdire, i nas vadi iz suxanstva Lucziferova«. ⁸⁰ Može od Boga postići sve što hoće, jer je »prava Matti gnegova, i kao taka nije moguchie dà usteghne koju milost, kojase odgnie piitta«. ⁸¹

Za spasenje vjerniku osobito može pomoći pobožnost prema Majci Isusovoj. Međutim, Banovac pripominje slušateljima neka znaju dobro kako se ona ne sastoji »samo u postu, molitvi, lemozini, dali u çuvanju svakoga griha smartnoga, a kads napastovan, uteczise Majci Boxjoj, imachi scje u pomoch vazda«. ⁸² Stoga je pobožnost prema Gospi jedno od »scest zlamegnia« ponuđenih vjerniku za spasenje. ⁸³ Ona je, naime, grešnicima jedina nada, što Banovac potkrjepljuje riječima sv. Augustina: *Tu es spes unica peccatorum, in te nostrorum expectatio premiorum*, što znači »U tebi je jedino uffagnie griscnikov, utebije çekanje nascih darovaa, i plachie«.

Pomoćnica na smrtnomu času

Majka Isusova osobita je pomoćnica na smrtnome času. Tko nju ljubi i vjerno joj služi, ona će mu sigurno biti u pomoći u svako doba. U trenutku kad se dijeli tijelo od duše, ona vjerniku može pokazati svoje plemenito lice, obradovati ga i pomoći mu na smrti. ⁸⁴ To tvrdi Banovac na temelju viđenja sv. Brigite, kojoj jedinac sin umre u cvijetu mladosti kao vojnik. Nakon što je svetica sumnjala u njegovo spasenje, u viđenju joj je priopćeno kako je spašen, i to zato što je Gospa zadnjega dana nje-

⁷⁹ *Isto*, 129.

⁸⁰ *Isto*, 126.

⁸¹ *Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 8.

⁸² *Predike od svetkovina doscastija Issukarstova*, 115.

⁸³ Prvo je znamenje, slušati s pomnjom riječ Božju, drugo strpljivo podnositi tuge, nevolje, siromaštvo, progonstvo i sve protivštine, treće biti milosrdan prema siromasima, potrebnima i pomagati im; četvrto odgovarati na nadahnuća Božja; peto oprostiti uvrede; šesto je i posljednje »zlamegnie« biti pobožan bl. Djevici Mariji; – *Predike od svetkovina doscastija Issukarstova*, 115.

⁸⁴ *Isto*, 131 i 135.

gova života od njega tjerala đavla da ga ne napastuje i uzela njegovu dušu kad se od tijela odijelila te je donijela na sud Božji, zabranjujući đavlu da se približi.⁸⁵ Majka Isusova svetici je potvrdila kako je oslobodila dušu njezina Karla, jer ju je vazda ljubio i služio joj sve dotle da je bio spreman za nju život dati, pa je bilo normalno da mu pomogne. »Tada sudacz Isus reče Marij, zapovidai ù mom kraglietstvu, nè kao drugi S. S. mà kao Mater, i kraglicza, i sctosi učinila s' Duscom Karlovom dobroje učignieno, jer nà gliubav, i sluxbu, kojutie ģinio, dostojanje bio posctegnja tolikoga nà smarti, i sovizim zatvori usta sottoni, à obeseli Mater Karlovu.«⁸⁶

Usprkos tome što se u narodu kaže, kako će netko umrijeti onako kako je živio, Banovac dokazuje da Majka Isusova može učiniti da bude sasvim obrnuto. Bez obzira kakav je bio njegov život, ona nekome može na času smrti izmoliti milost i oprostjenje. Navodi za to primjer razbojnika koji je bio na Kalvariji razapet s desne Isusove i tvrdi kako je njemu isprosilu skrušenje i milost. Svoju tvrdnju opravdava apokrifnim spisom prema kojemu je dotični razbojnik obranio Isusa, Mariju i Josipa od razbojničke klape kad su kroz pustinju bježali iz Betlehema pred Herodovom rukom u Egipat i pustio ih da u miru prođu. Marija je razbojnika prepoznala na križu kad je zavapio Isusu neka mu se smiluje te mu je izmolila milost i oprostjenje. »Ćinitejoi i vi sluxbu, i primaiteje nà konak zajedno sinom ù Kuchiu vasce Dusce, i sarcza, tachie, i vama izprosit millost, dase morete pokajati, i pokoru učiniti nà ouome svitu, zà moch posli nà drugome uxivati gniezino millosardie,« poziva Banovac slušateljce primjerom dobrog razbojnika.⁸⁷

Veliko je milosrđe Majke Isusove prema čovjeku u pogibli. Toličke je ona i na času smrti oslobodila od đavla. Za to Banovac nalazi potvrdu u riječima sv. Bonaventure: »ò *Maria! slavnoje, i Ćudnovato imme tvoje,*

⁸⁵ *Isto*, 130: »Vidi Brigita sudca Isustarsta nà pristoliu, i nadesnu gniega Mariu Mater, i dogie pridagn Diavao, i reċemu: Sudċe veliki tisi tolliko pravedan, dà ja prem dasam tvoi nepriategl, uzdamse dachiescmi učiniti pravdu, i suprot istoi tvoioi Materi, onnamie učinila dvi krivicze nà smarti Karlovoi. Parvaje, dà ù naizadgni dan gniegova xivota, onamuje nastojala, mene odagnavsci daga nenapastujem, kakosimi ti dopustio dà svakoga napastujem dà naizadniega izdanutia. Zapovidi daklen, dà onna Dusca povratise ù Tilo, i daje ja napastujem samo zajedon dan, i ako mi odoli nekase sarani, innaċie nemorese pò pravoi pravdi saraniti. Drugumie kriviczu učinila tvoja maika, jer buduchi ja sluxitegl tvoje pravde prostoise meni prikazivati Dusce prid tvoje pristoglio, i osvagiatih, à onnaje uzela Duscu Karlovu kakose s'Tilom razdilila, i donilaje prid tvoi suud, zabragniuujuch meni dà nedogiem, i neosvadimie. Sad sudi ti sudċe pravedni, morelise dat osuda nezovnuvsci protivnika?«

⁸⁶ *Isto*, 131.

⁸⁷ *Isto*, 131.

*tkogniega uzdarxi nepripadase na čas od smarti.*⁸⁸ U prilog toj vjeri iznosi i primjer vrsne žene koja je učinila u mladost grijeh koji se sramila ispovjediti,⁸⁹ ali ga je oplakivala i preporučivala se Majci Isusovoj. U grijehu je i umrla, ali prije ukopa ustane iz lijesa u crkvi, zatraži ispovjednika, ispovijedi se, i izjavi kako je tu milost zadobila po Marijinu milosrđu, jer joj se vazda utjecala služeći i moleći.

Banovac tvrdi kako je milosrđe Majke Isusove još veće čak prema »živini nerazložitoj«.⁹⁰ Za spašena i opravdana čovjeka potreban je, naime, i spašeni svijet, tj. onaj izvorni kako ga je Bog zamislio od početka, a opisuje ga prorok Izaija: »Vuk će prebivati s janjetom, ris ležati s kozlicem, tele i lavić zajedno će pasti, a djetešce njih će vodit« (Iz 11, 6 sl.). Ako u Božjem planu spasenja Isusova Majka zauzima posebno mjesto, onda se može razumjeti Banovčev propovjednički žar o moći Marijina zagovora koji preko otkupljenog čovjeka seže do svijeta u kojemu on živi, do svega stvorenja, pa i životinja, jer u konačnici sve dolazi od Boga i sve je prema njemu usmjereno. Gospa tako i životinje oslobađa od đavla. U potvrdu tome iznosi zgodicu kako je neki vlastelin bio toliko odan Majci Božjoj, da je sve svoje ukućane naučio odazivati se na riječi »Zdravo Marijo«. I pticu naučio govoriti »Zdravo Marijo«. Jednoga mu dana uteče. Namjeri se na nju gladan sokol i uhvati je u svoje kandže. Kad ona poče izgovarati »Zdravo Marijo«, sokol je pusti i osta mrtav.

Doslovno iznesenoj zgodici Banovac je našao tumačenje u djelima sv. Bonaventure. Ptica tako označuje dušu, a sokol đavla. Đavao se stalno trudi kako bi se dokopao duše, posebno na času smrti. Pušta je na zaziv Majke Isusove. Po pravdi Božjoj mnogi su zbog svojih grijeha zaslužili pakao. Iako ih je đavao bio uhvatio u svoje kandže, Majka Isusova mu ih je otela, oslobodila ih od pakla i rastrgala đavolske verige. Ne po svojoj moći, nego po Božjoj uredbi, Majka Isusova svojim zagovorom može djelovati na grešnika da ostavi djela tame i prione uz djela svjetla. Tu posredničku ulogu opisuje i Evanđelje po Ivanu (2, 1–12).

Pomoćnica na sudu

Bl. Djevica Marija kao službenica Božja pomaže grešnicima također na posebnome i općemu sudu. Banovac veli kako o tome možemo čitati u čudesima koja su opisali brojni naučitelji.

⁸⁸ *Isto*, 132.

⁸⁹ *Isto*, 74–75.

⁹⁰ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 132.

Prema njegovu mišljenju, na strašnomu sudu sva će stvorenja biti protiv grešnika. Njima će pomagati i biti svima u blizini jedino Majka Isusova. Banovac za to nalazi sliku u Svetom pismu. Majku Isusovu tako uspoređuje s Rahelom, kćeri Labanovom i Jakovljevom ženom (Post 29, 6–30).

Nakon što je umrla pri porodu drugog sina Benjamina (Post 35, 16–29), Rahela je pokopana na putu za Betlehem, »u dolini od Bethlema«. Brojni kreposni ljudi vide u tome neobičan znak. Tom dolinom prolazio je, naime, izraelski puk u babilonsko sužanjstvo pa se Raheli mogao preporučiti da se za nj Bogu moli neka ga izbavi iz toga prokletstva.

Slično Raheli i Majka Isusova ukopana je kraj Jeruzalema, u »Jošafatskoj dolini« gdje ima biti sud Božji za sve narode (usp. Jl 4, 12). Tako će joj se svatko prolazeći moći preporučiti da ga sačuva da ne propadne. Ta naša »millosardna Pastircza«, budući da je »Boxja zaručnicza, i gniegova sluxbeniczza, more sve scto ochie od Boga isprositi. Kako pake Mater moxe sinu zapovidat, pače gnium sin moli, kao i Salomon svoju Mater. *Prosi Matti scto ochiesc, nitie dostoino da ti scto zakratim.*«⁹¹ Kad to sve znade, koji će vjernik ostati a da joj se za života neće utjecati postom, molitvom i drugim djelima ljubavi?!

Kao i sv. Bernard, u Majci Isusovoj Banovac vidi »ljestve grešnika« koje vode u nebo. Ona na njih prima grešnike i pomaže im da se popnu. Poziva se pri tom na primjer iz ljetopisa sv. Franje Asiškoga.⁹²

Oni koji su Majku Isusovu štovali, dobro će proći na sudu. S njome i anđelima Isus će ih povesti k Ocu u nebo. Kad razdijeli dobre od zlih, Isus će pozvati dobre: »hotte svi, kojiste nosili čast, i posctegnje mojoj Materi Mariji.«⁹³ Njih će susresti i »Majka Boxja, s' druxbom nebeskii Diviczaa«⁹⁴ i voditi ih k Bogu. Bit će to veličanstveno. Slava Davidova kad je svladao Golijata i Juditina kad je pogubila Holoferna »jesu jedno niscta, pri čestitosti jedne dusce, koja i giuchi u Raj, biche od svitlosti

⁹¹ *Isto*, 134.

⁹² Neki brat, naime, vidio opći sud u Jošafatskoj dolini u Jeruzalemu, u kojoj se okupilo mnoštvo. Tamo su bile dvoje ljestve za uzlaženje u nebo, crvene i bijele. Na crvenim je sjedio neki strogi gospodin i zapovijedao redovnicima neka se penju. Nakon što bi se započeli penjati, brzo bi padali. Sv. Franjo za njih počeo moliti, ali mu je onaj gospodin odgovorio kako mu njegova braća pogrđuju rane. Na to sv. Franjo uputi braću na bijele ljestve, na kojima je bila neka dobrotiva gospoda. Sve je dolaznike primala i čuvala ih da ne padnu. Crvene su ljestve Božja pravda, a na njima je Isus sudac. Bijele su ljestve milost Marijina, a na njima je Majka Isusova, koju sv. Bernard s pravom zove: *scala peccatorum*. – *Razgovori duhovni pastira s' otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 142–143.

⁹³ *Predike od svetkovina doscastija Issukarstova*, 6.

⁹⁴ *Isto*, 86.

Rajske obsnuta, od Serafinaa Nebeskii opasana, i od Divicze Marije za Ruke uzeta, i priko puta zvizdatoga k' visokome Boghu dovedena.«⁹⁵ Tako će više biti proslavljena jedna duša idući u raj, negoli rimski generali nakon uspješnih ratnih podviga.

Međutim, oni koji su se od Boga odmetali griješeći, bit će prokleti i od Isusove Majke. Takvima će Isus reći: »*Dilitese od mene prokleti. Dilitese... dilitese, daste prokleti od mene vascega Odkupitelja, od moga Otcza vascega Stvoriteglia: prokleti od moje Majke, i svih Svetih, zasctoste vazda gliubili proklestvo, etovamga.*«⁹⁶

Sve je to poticaj na još revnije štovanje Majke Isusove, zbog čega Banovac i zaključuje: »Ah blagotie onnizim koise nahode pod krilom, i zasctitom ove velike kraglicze, kojeje, *oblâst na nebu, i nazemgli!*«⁹⁷

Pomoćnica u čistilištu

Majka Isusova vrlo je moćna. Ona pomaže ne samo za života, nego i nakon smrti. Tako može osloboditi i duše iz čistilišnih muka. Govoreći o čistilištu, Banovac navodi riječi sv. Anzelma, prema kojima se od Boga mnogo pita ali on sve ne daje, a, s druge strane, toliki pitaju od Marije i primaju.⁹⁸ Dalo bi se iz tih riječi zaključiti kako je Majka Isusova moćnija od Boga. No, Banovac zapravo tvrdi kako je Bog odredio da po Mariji od njega možemo sve izmoliti. Ne samo da ona ima svu moć nad nama ovdje na zemlji, nego i nad đavlom u paklu, odnosno u čistilištu.⁹⁹

Blagdani Božić i Uskrs zasigurno pozitivno djeluju na vjernički život kršćanina. Prema Banovčevu mišljenju, razmišljanje o onomu što je Bog za nas učinio ne može nas ostaviti ravnodušnima, nego nas potiče na slična djela koja izlaze iz vjere u Isusovo uskrsnuće i njegovu nazočnost u našem svijetu i životu: »Ja sam s vama u sve vrijeme do svršetka svijeta« (Mt 28, 20). U Božjem dolasku na ovaj svijet Majka Isusova imala je posebnu ulogu, koja se vjerniku uprisutnjuje upravo o spomenutim blagdanima. Dok razmišljamo o Marijinu uznesenju u nebesku slavu,

⁹⁵ *Isto*, 86.

⁹⁶ *Isto*, 6.

⁹⁷ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene*, 134–135.

⁹⁸ *Multa petuntur f Deo, nec obtinetur, qua petuntur f Maria obtinentur – Razgovori duhovni pastira s'otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme*, 11.

⁹⁹ Pakao se, naime, »nezove samo onoo misto, u komuse mućce Diauli, i dusse osugene, neggose zove i purgatorie, kako svidoci i s. Czarqua kad moli Bogha z'f onee Dusse govori: odvrata pakleni žzbavi Gospodine Dusse gniove: Divicza Maria salazi ũ purgatorie za izvadit iz gnega onee Dusse kojesusuj bile devote, i sctovalisuje; drughe tisci, a drughim pomoch daje, jerbosu onee ũ millosti Boxioj.« – *Isto*, 11.

razmišljamo o onomu što je Bog pripremio svakome od nas, ako poput Marije slušamo njegovu Riječ, o njoj razmišljamo u svom srcu i provodimo je u djelo. Marijin odgovor na Božji poziv, njezina vjera da će se dogoditi onako kako je to Bog odredio, izazov je svakom vjerniku da poput nje zauzme »učenički stav« i s pouzdanjem se preda Bogu. Po odlučnosti svoga »božanskog materinstva«, Marija posreduje plodove spasenjskog otkupljenja svima koji je zazivaju u pomoć. Te činjenice potiču Banovca da ustvrdi kako u točno određene dane Gospa silazi u čistilište i duše iz njega izbavlja – za Božić i Uskrs, a govore, i za Veliku Gospu. Te zaključke Banovac izvlači iz zgodice Dionizija Kartaškoga o dvojici prijatelja u kojoj je preminuli tražio od živoga da za njega moli.¹⁰⁰ Prema Banovčevu propovijedanju, Gospa, tako pomaže dušama u čistilištu i izbavlja ih iz njegovih muka. Ako žele da im Majka Isusova u čistilištu pomogne i iz njega ih oslobodi, vjernici je trebaju »pravedno« štovati i služiti joj.¹⁰¹ To potkrepljuje jednim viđenjem sv. Brigite u kojemu je doznala da je Gospa majka svih duša u čistilištu. Po njezinoj molitvi na neki način smanjuju se sve njihove muke koje podnose zbog svojih grijeha. Ta svetica jednom je čula kako je Isus govorio Majci da je ona Majka njegova i Majka milosrdna, ufanje onih koji se muče u čistilištu, veselje onih koji putuju u nebo...

Zaglavak

Svjatovna vlast i crkvene ustanove zauzimaju se pred kraj 18. i početkom 19. st. za proglašenje vjerske istine o Marijinu bezgrešnom začecu dogmom katoličke vjere. U tom razdoblju osjeća se određena živost na području katoličkog bogoslovlja, osobito mariologije. U bogoslovskim raspravama posebno dolazi do izražaja Marijina uloga u Kristovu djelu spasenja i njezino posredništvo. Pobožnost koja se ukorjenjuje i buja među pukom oslanja se na vjerovanju kako sve milosti, koje Bog dijeli svojim vjernicima, dolaze preko Gospinih ruku. Ono se temelji na spisima sv. Alfonsa Liguorija (†1787.) koji se osobito šire. Među vjerničkim pukom sve više zamaha preuzima uvjerenje kako se Bogu savršenije obratiti za potrebe preko Majke Isusove, moćne posrednice koja pokreće

¹⁰⁰ Umro jedan od dvojice prijatelja. Nakon dva mjeseca, sutradan po Božiću, ukaže se pokojnik živomu i požali se kako ga je zaboravio u molitvi i neće da mu pomogne u čistilišnim mukama. Otkrije mu kako svake godine na Božić Majka Isusova silazi u čistilište i izbavlja iz njega brojne duše, tako i na Uskrs, a govore i za blagdan njezina Uznesenja... Preporučiti mu se neka ga se sjeti u molitvi pred Uskrs, ne bi li se oslobodio čistilišnih muka. – *Isto*, 12.

¹⁰¹ *Isto*, 12.

Božje srce, a Isus, njezin sin, uvijek joj je poslušan i neće odbiti njezine molitve.

Vjera i domovina u tom su razdoblju u opasnosti od nekrsta. Osmanlijski osvajač ipak malo-pomalo uzmiče. U obrani vjere i domovine, kršćanski borac u Majci Isusovoj prepoznaje »Početak boljega svijeta« i ustrajno se njoj utječe kao svojoj »Pomoćnici«. Njezinoj pomoći i zagovoru stoga pripisuje i svoje oslobodilačke pobjede više negoli svojoj vještini i snazi. U Crkvi se uvodi slavljenje blagdana »Marije pomoćnice kršćana«, a već postojeći blagdan Gospe Karmelske u nekim krajevima i crkvenim zajednicama proširuje se g. 1726. na čitavu Crkvu.

Banovac se trudio na svom području djelovanja ostati i bogoslovac na visini. Svoja će bogoslovna uvjerenja i usmjerenja crkvenog učiteljstva prenositi i među šire krugove naroda Božjega. Učinit će ga tako razumljivijim i neukijim vjernicima, onima koji u svojoj vjeri nisu podrobnije naobraženi. Tako i svoje učenje o Majci Isusovoj utkaje u zbirku svojih propovijedi. Pri tom polazi od činjenice kako vjernici kojima je upućena njegova riječ imaju zdrav »osjećaj vjernika«, od Boga usađenu klicu vjere, koja im pomaže da mogu razlikovati dobro od zla. Svjestan da im je bl. Djeвица Marija kao majka posebno bliska, bliza za života i još bliža na času smrti, tu urođenu vjeru Banovac pokušava u njima učvrstiti, dati joj marijansko značenje i svima je još više približiti. Čeli ih uvjeriti kako nisu isključeni iz Božjeg nauma spasenja, pa i ako za svoje grijehе moraju ispaštati »muke čistilišta«. Prema Banovčevu propovijedanju, ona se brine i za one koji su u čistilistu.

U ozračju povijesnih, kulturnih i bogoslovnih prilika i strujanja svoga doba, Banovac pokušava svojim propovijedima približiti jedinstvenu osobu i ulogu Majke Isusove jednostavnom vjerničkom mnoštvu. On dobro poznaje dušu i srce svoga patničkog naroda, koji na putu prema Bogu nailazi na brojne poteškoće. Na njemu nije sam. Prati ga moćna posrednica kod Boga, Majka Isusova. Svojim milosnim zagovorom i snagom božanskog majčinstva ona će umilostiviti Boga, pravedna Suca, da ne gleda krivicu grešnika nego njegovu vjeru i nadu u spasenje.

Hrvatski vjernik, kojega je Providnost postavila na križište vjera i kultura, stenjao je ne samo pod jarmom tuđina koji se otimao za djevolove Lijepe naše nego i pod osjećajem krivnje zbog počinjenih zala, zbog bogohulstva i ostalih nepodopština. Međutim, zbog toga ne mora očajavati. U Majci Isusovoj, na nebu proslavljenoj, ima moćnu zagovornicu grešnika, koja vodi brigu o njihovoj sudbini. Poput onoga dobrog pastira iz Evanđelja, ona spremno ostvalja 99 drugih i traži izgubljenу ovcu.

U Banovčevim očima, osobita Božja odabranica i majka Sina Božjega vrlo je moćna. Svojim majčinstvom na neki je način pod svojim srcem

umilostivila Boga da postane dobar i blag. Ta moćna posrednica između Boga i ljudi, koju nije okaljala nikakva ljaga grijeha, lijepa kao Mjesec, poput sunčanih zraka svuda dostupna, moćna je kršćanska pomoćnica, Majka milosrdna i ogledalo milosrđa, grešnička pastirica i zadojiteljica, moćna zagovornica u životu, na smrtnomu času i pred Bogom na sudu. Stoga joj Banovac u svojim propovijedima pridijeva tolika imena.

Majka milosrdna odsjev je i slika Božjeg milosrđa, Boga bogata milosrdem koji se u svojoj dobroti ne da nadvisiti. Marija je njegova odabranica, osoba njegove naklonosti, puna milosti, one milosti koja u Bogu ima svoj početak i svršetak. Uvučena u taj Božji milosni svijet, ona kao Majka milosrđa, sve Isusove sljedbenike želi privući u Božji svijet milosrđa.

SLIKA MAJKE ISUSOVE U PROPOVIJEDIMA FRA JOSIPA BANOVC

Sažetak

Svećenik splitske franjevačke provincije Josip Banovac (†1771), istaknuo se ne samo kao odgojitelj mladih franjevaca i profesor na njihovim učilištima nego i kao pastoralni radnik, propovjednik i pisac. Među ostalim, objavio je i nekoliko knjiga propovijedi u kojima promiče i pobožnost Gospi. Prema njegovim propovijedima, Majka Isusova Božja je odabranica koja je prihvatila Božju ponudu da bude majkom njegova Sina i s njime surađivala u spasenju ljudskog roda. Svojim majčinstvom na neki je način umilostivila Boga da je postao dobar i blagi Gospodin. Lijepa je kao Mjesec, a posvuda dostupna poput sunčane svjetlosti. Opća je posrednica između Boga i ljudi, moćna kršćanska pomoćnica, Majka milosrdna i ogledalo milosrđa, grešnička pastirica i zadojiteljica koja je sudjelovala u Isusovoj mucij, moćna zagovornica u životu, na smrtnomu času i na sudu te izbaviteljica iz čistilišta. Svojim je propovijedanjem želio vjernike pobuditi na još revnije štovanje Gospe, što ovaj rad upravo i pokušava ocrtati.

MARIAS GESTALT IN DEN PREDIGTEN VON JOSIP BANOVC

Zusammenfassung

Franziskanerpater Josip Banovac (1703–1771) wirkte als Volksprediger und Theologe im dalmatinischen Hinterland Südkroatiens. In Wort und Schrift versuchte er die grundlegenden Glaubensinhalte an das Gottesvolk zu vermitteln und die Dorfpfarrer auf ihre pastorale Aufgabe vorzubereiten. Von ihm sind uns vier Sammlungen von Predigen geblieben, die auch seine theologischen Gedanken zur Heilsrolle der Muttergottes beinhalten. Die Mutter Jesu ist die Tochter des Ewigen Vaters, die rein Empfangene, die in Schönheit die ganze Schöpfung übersteigt. Wie damals Gott mit seinem »Jawort« die Welt erschaffen hat, so hat die Jungfrau von Nazareth mit ihrem »Jawort« die Welt gerettet.

Durch ihre Zusage zum Heilsplan Gottes ist Maria die Mutter des Gottessohnes geworden. Durch die Menschwerdung Jesu Christi hat Maria den »strengen« und »gerechten« Gott sozusagen »barmherzig« und »gnädig« für die sündige Menschheit gemacht. Dadurch wird sie auf der Erde und im Himmel verehrt.


Banovac behauptet, von allen Namen, mit denen die Mutter Jesu verehrt wird, ist ihr »Helferin der Christen« am liebsten. Alle Gnaden, die den Menschen von Gott zugute kommen, fließen durch Marias Hände herab. Deshalb soll der gläubige Christ bei ihr Zuflucht suchen. Wenn auch Christus als einziger Vermittler zwischen Gott und den Menschen bestellt wurde, ist doch seine Mutter neben Ihm diejenige, die die Christen sozusagen rettet. Durch die Gottesgnade kann sie alles bei Gott für die gläubigen Christen erreichen. Maria ist barmherzig, besonders gegenüber den Sündern, die sie alle gerettet sehen möchte. Barmherzigkeit und Gerechtigkeit haben bei ihr die Rolle getauscht. Für Banovac ist Maria »Hirtin und Fürsprecherin aller Sünder«, die als elternlose Kinder ohne Gottesgnade geblieben sind. Sie werden von Maria mit der »Milch der Barmherzigkeit« ernährt. Sie ist Anwältin für alle, die Gnade und Erlösung suchen. Sie ist die »himmlische Leiter« über die die Sünder den Himmel erreichen.

Eine Auswertung dieser Aussagen kann nur im Hinblick auf den damaligen theologischen Stand vollgezogen werden. Um die Marienfrömmigkeit bei dem einfachen Volk zu fördern, benutzt Banovac in seinen Predigten einen bildreichen und allegorischen Wortschatz, der die damalige theologische Entwicklung widerspiegelt und der heute eher kritisch angesehen wird.

U B O J S T V O
DUSCE RAZLOXITE.

*Zlochis griha smarthoga uzima xivot Dusce
od kogachik bit skazagnie bistva, varsta
i razdiglegnia gnjegeva u Korifna
zndti, nesario pokornikom,
dalli i Ispovidnikom.*

Prikazano, i posvechieno M. P.
Gofiu Don Nikoli Burçulu vrid-
nom Pastiru od Filip Jakova,
i Vikaru izvagnskomu Za-
darske darxave.



U' JAKINU, MDCCLXIII

P O' P E T R U F E R R I.
& Depositorium Starissime.

Naslovna strana Banovčevog nauka o grijesima
Ubojstvo duše razložite, tiskanog u Jakinu (Anconi), 1763.

Ivan Bekavac Basić

MORALNI NAUK U PROPOVIJEDIMA JOSIPA BANOVCIA

UDK 821.163.42.09 Banovac, J.
251

I.

Josip Banovac (Čista, 1703. – Šibenik, 5 (7.?), VII. 1771.) po završetku studija teologije i ređenja za svećenika obavljao je župničke, samostanske, propovjedničke i profesorske poslove. Njegov je profesorski rad vezan uz moralnu teologiju. Već je 1725. imenovan za lektora moralke i gramatike u Sinju. Od 1727. do 1735. župnik je u nekoliko župa (Šibenik – Varoš, Kruševo, Perušić) i gvardijan u Samostanu sv. Lovre u Šibeniku (1732.–1733.). Lektor je moralke i propovjednik u Karinu (1736.–1738.), potom gvardijan, 1740. jednu je godinu u Sinju i ponovo je u Karinu lektor moralke do lipnja 1747., a potom lektor moralke u Šibeniku. Od 1750. obavlja župničke poslove u Jasenicama, Obrovcu, Šibeniku, zatim je na Visovcu (1756.) i župnik u Drnišu, a od 1765. živi u Samostanu sv. Lovre u Šibeniku gdje i umire 1771.¹

Iz kratke biografije možemo zaključiti da je fra Josip bio stručan i pozvan da piše knjige propovijedi i da u njima izloži crkveni moralni nauk. Štoviše knjige propovijedi koje ulaze u naše razmatranje nastale su iz pera već iskusnog profesora i propovjednika. Evo naslova tih knjiga i godina izlaska i kratkog pregleda sadržaja²:

¹ Vidi: Fra Stanko Bačić: *Visovački franjevci u Skradinskoj biskupiji*, Knjižnica Zbornika »Kačić« – Monografije, dokumenti, građa... br. 20., Split, 1991. str. 204. – 205.

² Navedene sam knjige prelistao i čitao u NSB u Zagrebu; dio tih knjiga sam snimio uz dopuštenje NSB za osobnu knjižnicu i za izradu ovoga referata.

Još ovoj temi pripadaju knjige: *Pripovijdanje na svetkovine korizme*, U Mlecima 1737. i 1747. i *Predike nediljne*, Mleci 1766.

Osim navedenih djela Banovcu se pripisuju i ove knjige: *Prisvete obitoli skazanje...*, izvađeno iz različitih knjižica latinski, prinešeno i složeno u hrvatski jezik, U Mleci 1759., *Iskazanje saborah...*, U Jakinu 1763., *Ispitivanje svrhu sveti redovah*, U Jakinu 1764., *Ubojstvo duše razložite*, U Jakinu 1763. i Zadru 1801., *Blagoslov od polja i zaklinjanja zli vrmena*,

1. *Predike od svetkovina doscascija Issukarstova sloxene, i na svitlost date* po otczu fra Josippu Banovczu, pripovidaoczu, Reda S. O. Francescka od obsluxenja, provincie prisvetoga Odkupiteglia; Prikazane Prisvitlome, i priposctovanome Gospodinu Gospodinu Ivannu Garainu dostojnome biskupu od Rabba. U Mleczi na MDCCLIX. Po Dominiku Lovixi. Z' dopusctegniem staescina'.
2. *Razgovori duhovni pastira s' otara u svetkovine doscascia Gospodina, i korizme u kratko sloxeni, i na svitlost dati, za lascgniu sluxbu Pastirah seglianski.* Po otczu F. Josippu Banovczu reeda s. Franceska. Prikazani, i posvechieni priposctovanom gospodinu knezu D. Josippu Kosirichiu Kanoniku Stolne Czarkve Šibeničke, i Oppatu Svetoga Lovre u Morignia. U Jakinu MDCCLXIII. Po Petru Ferri) (S' Dopusctegnem Staescina.

Predike od svetkovina doscascija Issukarstova obuhvaćaju posvetu *Prisvitlom i pripoštovanom Gospodinu, i Gospodaru pridostojnom Ivanu Garainu*, biskupu Rapskom (str. III. – VII.), *Bogoljubnom štioctu* (str. VIII.-IX.), *Ukazanja od pripovidanja* na str. X. – XI., na talijanskom tekst kojim se odobrava tiskanje djela – *Noi riformatori dello Studio di Padova*, datirano 13. kolovoza 1759., te Registrato in Libro a Carte 17. al Num. 102. i na dnu potpis Gio. Girolamo Zuccato Seg.

Iako je djelo naslovljeno *Predike...* u sadržaju su dana *Ukazanja od pripovidanja*, a potom je svako *propovidanje* naznačeno imenom *predika*. Tako imamo dvadeset pet (25) predika i na kraju nije naznačena kao posebna predika *Život i čudesa s. Paškala Baylona reda s. oca Franciska* (XIVOT I C, UDESA S. PASQUALA BAYLONA Reda s. Otcza Franciska. Na listu 136.).

Predike obuhvaćaju četiri nedjelje *Priscascija* (Došašća – Adventa), *dan Porodjenja Isukarstova* (Božić), *dan S. Stipana, S. Ivanna Aposctola, dan od Mladinacz, S. Andriu, Zacechie Gospino, dan S. Tomme Aposctola, Mlado Litto* (Nova godina), *Vodokarsctje* (Bogojavljenje, Sv. Tri Kralja), *Gospu Kandatoru* (Svijećnica), šest nedjelja *po Vodokršću*, tri predike za nedjelje *Septuagesima, Sexagesima* i *Quinquagesima* pred korizmu i dvije propovijedi (24. i 25.) *Od duscaa od Purgatoria* (O dušama u Čistilištu) i *Od prisvetoga Sakramenta Tila Issukarstova*.

Rim 1766., u Jakinu 1767., *Via crucis – Put Križa*, U Jakinu, 1767. Dakle, ukupno 10 knjiga J. Banovcu pripisuje fra Stanko Bačić (vidi Bilješku 1.)

Dr. Pavle Knezović na simpoziju u Šibeniku doveo je u pitanje autorstvo J. Banovca za djelo *Put križa*, a naznačio i da su još neka djela upitnog autorstva. Za moje istraživanje bitno je kako je postavljen moralni nauk u samom djelu, a što se tiče autorstva, dok se ne dokaže drukčije, mi ćemo pretpostavit Banovčevo autorstvo i govoriti i njegovom izlaganju moralnog nauka. Ako se pak pokaže da je on plagirao i ova dva djela o kojima raspravljam, sudovi će biti isti samo će se to pripisati pravom autoru.

Razgovori duhovni Pastira s' otara u svetkovine doscastia Gospodina, i korizme u kratko sloxeni, i na svitlost dati, za lascgniu sluxbu Pastirah seglianski posvećeni su pripisctovanom Gospodinu knezu D. Josippu Kosirichu kanoniku stolne crkve Sibiņiĉke, i oppatu svetoga Lovre u Morignia (str. V. – VIII.), zatim slijedi obraćanje *Posctovanom sctiocz*u (str. IX.), *Licentia Reverendissimi Patris Superioris Generalis* (str. X.) na latinskom jeziku i potpisana u Rimu u »nostro Aracaelitano Caenobio« 20. studenoga 1762. U potpisu je fr. Paschalis a Varisio Comissarius Generalis. Naznaĉeno je mjesto pečata (L. S.) i slijedi potpis Fr. Jacobus Ant. Tusculanus Secretarius Generalis. Na str. XI. do XVI. imamo sadržaj koji nosi naslov *Ukazagnja od razgovaranja*. Knjiga obuhvaća 38. razgovaranja, odnosno razgovora. Zanimljivo je da je prvih 30 propovijedi naznaĉeno *Razgovaragnje*, a propovijedi od 31. do kraja, tj. 38. naslovljeni su *Razgovor*.

Prvo razgovaranje poĉinje V' nedigliu parvu doscastia *Od suda opchienoga* na listi 1. Drugo je razgovaranje na Gospu od zacetja *Od moguchstva Mariina* na listu 7. zatim slijede preostale tri nedjelje došašća, blagdan sv. Tome, o svetom sakramentu, Božić, sv. Stjepan, sv. Ivan, Mlado lito, Vodokršće, o vjenĉanju te s 13. propovijedi završava vrijeme Adventa i Božićno vrijeme. Od 14. propovijedi imamo korizmeno vrijeme i pripadajuće blagdane svetaca koji u to vrijeme padaju, dakle: Čista srijeda, sv. Matija, korizmene nedjelje, a od svetaca još sv. Grgur, sv. Josip, Navišćenje D. Marije (Blagovijest), Cvjetnica, Veliki petak, Uskrs, prvi dan po Uskrsu (Uskrsni ponedjeljak), treća svetkovina po Uskrsu. Zatim imamo propovijedi praktiĉnog karaktera – odlazak župnika sa župe (*Blagoslov Puka kadse Pastir dilih Od svoga stadda* na listu 183.) i dolazak novog župnika (*Od posidovagnia novoga Pastira* na listu 190.). Razgovor 31. do završnog 38. posvećeni su općenito sakramentima i svakom sakramentu pojedinaĉno.

Ovdje bih usput napomenuo da je raspored propovijedi u *Predikama od svetkovina doscastija Issukarstova* pratio redosljed liturgijske godine, a naknadno su dodane propovijedi za blagdan B. D. M. i svetaca kako slijede u kalendaru, dok je u *Razgovorima duhovnim Pastira s' otara u svetkovine doscastia Gospodinova, i korizme* redosljed propovijedi pratio kalendar liturgijske godine i svetaca istovremeno te je tako druga propovijed posvećena Bezgrešnom zaćeću Marijinu (Na Gospu od zacetja *Od moguchstva Mariina*), a potom slijedi propovijed na drugu nedjelju Došašća, dok su u *Predikama od svetkovina doscastija Issukarstova* najprije propovijedi u nedjelje Došašća te Božićna osmina s pripadajućim blagdanima i Novom godinom, a potom slijedi 9. propovijed o blagdanu sv. Andrije, a deseta *Na Zaĉechie Gospino*. Zanimljivo je da u *Razgovo-*

rima duhovnim nema propovijedi za sv. Andriju Apostola koji stoji na početku liturgijske godine.

Posebnu pažnju zavrjeđuje pravopis primijenjen u ove dvije knjige, no kako to nije predmet našega istraživanja, to samo naznačujemo da bi posebno tome trebalo posvetiti pažnju u obradi Banovčeva djela.

Druga značajka očituje se na morfološkoj i sintaktičkoj razini čemu bi posebno trebalo posvetiti pažnju u obradi Banovčevih tekstova, a posebno privlači pažnju način izražavanja koji je neujednačen u ta dva djela.

Podsjećamo na samu strukturu propovijedi u te dvije knjige. *Predike* se sastoje od pristupnog ili uvodnog dijela koji ničim nije naznačen i prvog i drugog dijela koji su u svakoj propovijedi naznačeni dok u *Razgovorima*, iako postoje navedene razine, nigdje tekst nije razdjeljivan već kontinuirano teče.

Objе knjige propovijedi počinju propovijedu na prvu nedjelju Došašća³ sa Sudnjim danom. Knjiga *Razgovora duhovnih* obuhvaća razdoblje Adventa, Božićno vrijeme, Korizmeno vrijeme, Uskrsnu osminu i Sakramente, dakle ključne momente povijesti spasenja, te je prikladnija za našu analizu od *Predika* koje obuhvaćaju kraće razdoblje kako je naprijed navedeno. Postoji i drugi razlog da svoje analize usmjerimo na knjigu *Razgovora duhovnih* koji su urađeni vrlo sustavno dok *Predike* iako obrađuju istu temu (koja je svrha našeg života i kako ju postići?) nisu u potpunosti tako priređene.

II.

Josip Banovac u svojim *Razgovorima duhovnim... za lašnju službu pastira seljanskih* želi udovoljiti – kako kaže na početku knjige obraćajući se poštovanom štiocu – molbama seoskih pastira (župnika) duša da im ukratko sastavi razgovore duhovne za seoski puk i da ih tiska prije nogu mu zemlja oči zaspe. Želja mu je ispunjena, knjiga je tiskana i dostupna pastirima duša. Sadržaj knjige zove siromašnom lemuzinom (milostinjom) koja će biti ugodnija Gospodinu nego obilna prikazanja bogataša. Kako je svako djelo ljudsko nesavršeno, tako i Josip drži da će propovjednici koji budu koristili njegove *Razgovore* pronaći i pomanjkanja

³ Banovac ima neujednačenu terminologiju. U *Predikama* stoji: Predika I. U' Nedigliu parvu Priscascija Od suda Obchienoga, a u *Razgovorima*: Razgovaragnje I. V' nedigliu parvu doscastia. Od suda opchienoga. Dakle imamo dublete: predika-razgovaranje; U' – V'; Priscascija – doscastia; obchienoga – opchienoga.

od štampe (tiskarskih pogrešaka), pa im preporučuje da to govorenjem isprave, a ako pronađu i pomanjkanja od malog znanja autorova, on neće ustrajati u tom neznanju (pogrešci), već se podlaže pod upravu Crkve čiji je podložni sin i sluga⁴.

Naš prvotni interes jest moralni nauk izložen u propovijedima. Ukratko ćemo iznijeti postupke (metodu) ispitivanja predloženog teksta. Obradit ćemo samo nekoliko propovijedi u kojima ćemo nastojati proknuti u osnovne autorske stavove. U našem istraživanju polazimo od pojmova kršćanski nauk, propovijed (kerigma, kateheza, homilija), katoličko moralno bogoslovje. To će nam biti instrumentarij ispitivanja odabranih propovijedi iz Banovčevih *Razgovora duhovnih*.

Kršćanski nauk u katoličkoj Crkvi od Tridentinskog koncila (16. st.) dobio je ustaljenu formu i redovito se izlagao u dvije cjeline: 1. što je Bog učinio za naš spas i 2. što treba da mi učinimo za svoj spas. Prva cjelina obuhvaća teme o Bogu ocu Stvoritelju, Bogu Sinu Spasitelju i Bogu Duhu Svetom Posvetitelju. Druga cjelina obrađuje zapovijedi. Zapovijed ljubavi, Deset zapovijedi Božjih i Pet zapovijedi crkvenih. Katekizmi su sve do novijeg vremena pisani u razgovornoj formi: pitanje – odgovor. Vjeroučitelj postavlja pitanje, a učenik odgovara kratko, sažeto i jasno. Tako je, nadam se, svima poznato prvo pitanje iz katekizma: *Zašto smo na svijetu?*, te kratki i jezgroviti odgovor: *Na svijetu smo zato da Boga upoznamo, da ga ljubimo i da mu služimo i tako u nebo dođemo*. Dakle, doći u Nebo i s Bogom se zauvijek sjediniti cilj je ljudskog života, tj. spas duše.

Postizanju konačnog cilja služi i propovijed. Teolozi u predmetu homiletika razlikuju tri vida navještanja kroz propovijed, a to su: kerigma, kateheza i homilija. Kerigma ili kerigmatsko propovijedanje bilo bi navještanje Evanđelja nevjernicima, kateheza je poduka o sadržaju vjere onima koji su prihvatili kršćanstvo. Kako je praksa Crkve da se djeca kršćana krste još u djetinjstvu, a roditelji i kumovi su u ime djece obećali da će biti podučavani u vjeri, to će kateheza kad djeca odrastu do dobi razumijevanja biti »osnovno uvođenje u cjelokupnu kršćansku nauku koje se obraća mladeži koja je krštenjem postala već dionikom milosti«⁵. Razumije se da je danas kateheza sve više usmjerena i prema odraslima koji su tek u zreloj dobi prihvatili kršćanstvo. Homilija⁶ je poseban vid propovijedi i uvijek se zasniva na tumačenju teksta iz Svetog Pisma, a poglavito iz četiriju kanonskih Evanđelja, koji se čita na sv. misi dotičnog

⁴ Josip Banovac: *Razgovori duhovni...*, Jakin, 1763., str. IX.

⁵ Vladimir Zagorac: *Homiletika*, str. 9.

⁶ Isto, str. 12 i Stjepan Babić: *Propovijed o homiliji*, u: Hrvatska jezikoslovna prenja, NZ Globus, Zagreb, 2001., str. 63.–67.

dana i blagdana. Homilija je usmjerena vjernicima, ona je naviještanje »riječi unutar zajednice kršćana, da oni na tu riječ odgovore molitvom i ljubavlju«. Tu nemamo odnos učitelj – učenik, već brat/sestra – brat/sestra. »Cilj nije naučiti, tj. obogatiti fond znanja, nego potaknuti, osokoliti, pokrenuti na djelovanje.«⁷

Propovijed je, dakle, naviještanje nekog događaja, neke povijesti. U kršćanstvu je to naviještanje Kristove smrti i uskrsnuća. Naviještanje Kristove smrti i uskrsnuća onima koji još ne vjeruju jest kerigma ili misijsko propovijedanje, gdje se nastoji da slušatelj prihvati vjeru. Onaj koji je vjerom prihvatio kršćanstvo kroz katehezu upoznaje temeljito vjeru sa svim potrebnim doktrinarnim i moralnim izvodima. Homilija podržava vjeru unutar zajednice ovdje i sada, a u cilju ostvarenja ponuđenog susreta s Bogom po Isusu Kristu.⁸

Iz toga kratkoga prikaza propovijedanja dobili smo i naputak kako istražiti osnovne moralne postavke u propovijedima ili razgovorima duhovnim koje je priredio Josip Banovac.

Svaku propovijed-homiliju možemo razložiti u tri dijela: 1. uvod, 2. tumačenje i 3. primjena.

Polazi se od liturgijskog teksta (biblijskog čitanja) u odgovarajuću nedjelju ili neki blagdan, zatim se tekst tumači s više ili manje primjera te na kraju propovjednik potiče vjernike na djelovanje.

Mi smo za naše izlaganje odabrali propovijedi ili kako ih Banovac naziva razgovaranja na početku liturgijske godine (1. i 2. nedjelja Došašća) i za blagdan Bezgrešnog začeća (8. prosinca) i njihovom analizom pokušat ćemo naznačiti temeljne postavke moralnog nauka u Josipa Banovca.

Prva je propovijed, odnosno razgovor u 1. nedjelju Došašća posvećena sudu općenom, a oslanja se na Luku 21: »Bit će zlamenja u suncu, u mjesecu, i u zvizda«⁹.

Autor slikovito prikazuje zbivanja uoči sudnjeg dana i sam sudnji dan gdje će se okupiti svi umrli a to je Dolina Jozafat(a). Jozafat znači »Gospodin sudac«. Ta je dolina smještena između Kalvarije i »planine Maslinske« što predstavlja mjesto gdje je Isus bio propet a »planina Maslinska« mjesto odakle Isus uzade na nebo. Da bi propovjednik približio

⁷ Isto, str. 9.

⁸ Isto, str. 12.

⁹ Tekst je iz J. Banovac: *Razgovori duhovni...* Jakin, 1763, str. 1. Suvremeni prijevod glasi: Lk, 21,25–27 »Pojavit će se znaci na suncu, mjesecu i zvijezdama. Na zemlji će narodi biti u tjeskobi i neizvjesnosti zbog huke morskih valova. Ljudi će umirati od straha u očekivanju onoga što će zadesiti svijet, jer 'zviježđa nebeska će se uzdrmati'. Tada će vidjeti 'sina Čovječjega gdje dolazi na oblaku' s velikom moći i slavom.« (*Biblija* u izdanju Stvarnost-Kršćanska sadašnjost, Zagreb)

i vizualno-prostorno određenje te doline, naziva ju »dolac« i tako predodređuje stanovniku dalmatinskog krša tu dolinu kao vrtaču u koju su okupljeni ljudi na sudnji dan. Iako je taj prostor premalen za sve ljude, pa i za one nepravedne, ipak će svi u njega stati ne po naravi, već po krijeposti Božjoj, a sam će sudac »uzdignut svoje pristolje u Visini svarhu onoga doca, gdi će ga svi narodi gledat«¹⁰.

Pravedni će ga vidjeti u ljubavi, a nepravedni u strahu, i ukazivat će se svakome kakav je tko. Pravednima na veselje, opakima za strah i muku. Sudac će biti prema grešnicima srdit i »pripravan osvetiti svoje poštenje uvriđeno«¹¹

Dobri će ga vidjeti ljubazna, a zli srdita. Svatko će primit osudu, kako je tko dostojan. Tu će se otvoriti: 1. »knjige njegova zakona« i 2. »naše duše«. »Donijet će na sud sudac Isukrst sveto Evandjelje, svoj zakon, i zapovijedi, kako se štije: *et in dextera eius ignea lex*¹². Druge će se knjige na sudu otvoriti, naša duša, i sardce u kojim će se očito viditi sve naše misli, riči, i dila, i iz ovi će knjiga sudac suditi.«¹³

I sad se propovjednik obraća vjernicima pitanima i daje očekivane odgovore:

Pitanje: »Karstjani virujete li vi ovo?«

Odgovor: »Ah oče kako ne virujemo, kad smo karstjani!«

Pitanje: »A očete li imat strah onda nahodeći se u ovom stanju?«

Odgovor: »Kako nećemo?«

Pitanje: »Zašto dakle ne dilujete onako kako valja, da se u ovom stanju nađete? Daj karstjanine procini dila za koja moreš biti osuđen, ter ih odbaci kakono su učinili svi oni, koj se sahraniše.«¹⁴

Banovac dalje izlaže o razlučivanju dobrih od zlih i zaključuje propovijed: »Krstjani želite li čuti na čas vaše smarti glasove od blagosova, dilujte dobro, ako li ne, čut ćete ove: *Discaedite maledicti in ignem aeternum*. Od šta svakoga sačuva nas Bog.«¹⁵

U toj propovijedi imamo ukratko iznijete temeljne postavke, načelo svake etike, što znači i moralnog bogoslovlja, a to načelo glasi: »Dobro valja činiti, a zlo izbjegavati. – *Bonum faciendum est, malum vitandum*.«

¹⁰ Josip Banovac: *Razgovori duhovni...*, Jakin, 1763., str. 4.

¹¹ Isto, str. 4.-5.

¹² *Et in dextera eius ignea lex* – i u desnici njegovoj zakon ognjeni.

¹³ Josip Banovac: *Razgovori duhovni...*, Jakin, 1763., str. 5.

¹⁴ Isto, str. 5.

¹⁵ Isto, str. 6. *Discaedite maledicti in ignem aeternum*. – *Odlazite prokleti u oganj vječni*.

Koji su izvori ili bolje reći mjera dobra i zla? Kršćanski moralni nauk odgovara da su to: 1. Knjiga Božjeg/ Isukrstova zakona, i 2. Naša duša, dakle savjest.

Koja je za kršćanina osnovna zapovijed Isukrstova zakonika Evanđelja?

Ljubav i to dvosmjerna: 1. Ljubav prema Bogu, 2. Ljubav prema bližnjemu.

Osim toga osnovnog zakonika – zapovijedi ljubavi, ljudska djela bit će odmjerena i na zakonu Deset zapovijedi Božjih, a postoji i još jedan zakon upisan u duši i srcu našem.

Ukoliko prihvatimo da je zakon upisan u našoj duši i srcu živjeti naravno, tj. po naravi (*»Vivere secundum naturam«*) načelo filozofske etike, a živjeti po Evanđelju nadogradnja, onda imamo cjelovito ukratko izloženo moralno bogoslovlje u prvoj Banovčevoj propovijedi, dok će ostale biti samo razrada osnovnih etičkih i moralnih načela.

Iz prethodnog pokazuje se da je naše moralno djelovanje određeno dvojako: 1. slobodom – savjest – subjektivni moral, 2. zakonom (normom, pravilom) – objektivni moral.¹⁶

Tako već u prvoj propovijedi imamo teoretski utemeljene osnovne postavke moralnog bogoslovlja. Time je već u prvoj propovijedi na početku liturgijske godine postavljen temelj i to iz *causa finalis* tj. iz cilja, svrhe – dolaska u nebo, spasa duše. To je ono prvo po sebi, iako je posljednje za nas u redu vremenitog djelovanja.

Sve ostale su propovijedi samo razrada kako postići taj cilj i koja nam pomagala daje Bog, po Isusu Kristu. Da bi se taj cilj postigao potrebna je posvetna milost. Nju imaju krštenici koji nisu u smrtnom grijehu. A da bismo bili u mogućnosti, ako i sagriješimo (a grešni smo!) sačuvati ili ponovo zadobiti milost treba koristiti sakrament pokore i treba moliti, a izvršni je vid molitve, moliti se Mariji, Majci Isusovoj da posreduje kod sina koji će ublažiti pravednu srdžbu Božju.

To posebno razlaže Banovac u drugoj propovijedi o blagdanu Bezgrešnog začeca Marijina – u kojoj govori o mogućstvu Marijinu. (Usput budi rečeno da je upravo Marija bezgrešno začeta zaštitnica franjevačkog reda kako čitamo u kalendaru Franjevačkog brevijara.¹⁷)

¹⁶ Vidi u Stjepan Sirovec: Katoličko moralno bogoslovlje, Zagreb, 1995., str. 30.–31.

¹⁷ Breviarium Romano-seraphicum ex Decreto s. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum Officiis trium ordinum S. P. N. Francisci..., Romae, Typographia »Pax et bonum«, MCMLI. –Kalendarium, December, 8 – *Conceptio Immaculata B. Mariae Virg., Seraphici ordinis patronae.* p. xxxiv.

Osvrnimo se malo i na slike koje upotrebljava Banovac u svojim propovijedima. Sukladno svom vremenu želi vrlo bujno i raskošno oslikati svaki detalj zbivanja koje opisuje. Tako vrlo naturalistično, ali dojmljivo i emocionalno poticajno opisuje postupke Blažene Djevice Marije kad se obraća svom Sinu da ublaži pravednu srdžbu Boga Oca prema grešnicima. Te su slike uzete iz životnih situacija seljačkog i stočarskog stanovništva Dalmatinske zagore. Oni koji su živjeli na selu sve do šezdesetih godina prošlog stoljeća mogu iz ovog što ćemo citirati prepoznati ponašanja svojih baka i majki kad su željeli postići neke ciljeve i udobrovoljiti muževe i sinove. A Banovcu je upravo i bio cilj da svoje vjernike, posebno osorne muškarce, kojima je beštima (psovka) svakovrsna na ustima uvijek bila, potakne slikama koje su njima bile bliske da se obrate i ne griješe više.

Počujmo taj dio teksta gdje Banovac pokušava oslikati riječima situaciju u kojoj majka nagovara sina da prihvati njene molbe:

»Ona /Marija/ po ovome svom mogućstvu, može sve što oće od Boga imati, jer je ona prava Mati njegovu, i kao taka nije moguće da us-tegne koju milost, koja se od nje pita; vidilo se veće puta, da se na nas pravda Božja razgnjivila cića naši griha, i uzela biće da nas pedipsa dostojnim načinom, ma li evo ova Mater Maria, ide prid svoga sina Isusa, i pokazuje mu Utrobu u kojoj se začeo, parsi, koje je sasnuo, i ruke koje su ga daržale, govoreći mu: sinko, pogledaj na ona zlamenja materinske ljubavi, i prosti, koj su te na sardžbu probudili svoizim grisi, i daj im tvoju milost da se mogu pokajati od svoji pomanjkanja.«¹⁸

U *Razgovorima duhovnim* treći je razgovor u 2. nedjelju Došašća posvećen molitvi. Također je u *Predikam* deseta predika na Začeće Gospino posvećena molitvi. Propovijed o molitvi u *Razgovorima duhovnim* autor temelji na tekstu iz Mateja: *Evvo ja scagliem Angiela moga, kojichie pripravit puut tvoj prid tobom.* S. Mt.11.¹⁹, a u *Predikama* na tekstu iz Luke: *Bdite dakle ù svako vrime molechi.* S. Luka na pogl. 21.²⁰

Na putu do cilja potrebno je moliti. Mole dobri i zli. Bog razabire ispravnu molitvu i uvijek će uslišati iskrenu molitvu. Dužnost je svećenika da poduči vjernike što je molitva. Molitvom postizemo oprostjenje grijeha: »*Najvechia millost, kojunam Bogh daje, jest oproscjenje grika*«. ²¹ Po-

¹⁸ Josip Banovac: *Razgovori duhovni...*, Jakin, 1763., str. 8.

¹⁹ 'Evo glasnika svoga pred licem ti šaljem da pripravi put pred tobom.' (Mt. 11,10 – suvremeni prijevod u *Bibliji*, Stvarnost-Kršćanska sadašnjost, Zagreb)

²⁰ *Bdijte i molite svaki čas...* (Lk. 21,36 – suvremeni prijevod u *Bibliji*, Stvarnost-Kršćanska sadašnjost, Zagreb)

²¹ Josip Banovac, *Razgovori duhovni...*, Jakin, 1763., str. 18.

tom Banovac donosi primjere iz *Biblije* kojima je molitva uslišana (David, Lupež na križu, Maria Magdalena) te mišljenja uglednih teologa i svetih osoba o molitvi. Koje su nam glavne prepreke na putu kreposti? To su duhovni neprijatelji, a Banovac ih navodi ovim redom: đavao, tijelo, svijet. Najbolja je obrana od tih neprijatelja molitva. No, svi znamo kad molimo da naše misli uvijek nekamo bježe i stalno smo rastreseni u molitvi, a rastresenost dolazi – reći će Banovac: od slabosti naravi, od đavla i od običaja. Za rastresenost od običaja navodi primjer trgovca koji će za molitve uvijek misliti na svoj posao i zaradu te neće imati pravu molitvu. Tako Banovac svoju propovijed u *Razgovorima duhovnim* završava: »Slisčajme Karstjanine, illi moli Bogha kao imascga molit, iltise nechie smillovati, vecchiete zapuscitati, u ruke t. j. nepriateglia, od kojise nechiesc oslobodit, kakoje i mnoghe zapuscitao.«²²

Odabirom propovijedi željeli smo pokazati kako je autor posebno u *Razgovorima duhovnim* dao cjelovit i domišljen pregled moralnog bogoslovlja te je postigao cilj, a »seljanskim pastirima duša pravovirnih« dao u ruke vrijednu knjigu propovijedi za veći dio liturgijske godine. Propovijedi su i danas poticajne i prikladne. Dijelovi propovijedi, posebno pojedini primjeri iz života krajevnih Crkvi i pojedinih svetih osoba, danas ne bi nikako prošli je graniče s nevjerojatnim događajima, no to ne priječi da se u propovijedima otkrije domišljen i postupan sustav izlaganja crkvenog moralnog nauka na prikladan i razumljiv način u ono vrijeme 18. stoljeća kad je većina vjernika uglavnom bila nepismena i neškolorvana, te joj je jedini izvor sustavnog obrazovanja davan na nedjeljnim i blagdanskim propovijedima. Stoga, tko je redovito išao na nedjeljne i blagdanske mise, mogao je slušanjem usvojiti temeljne istine vjere i temeljne stavove iz moralnog bogoslovlja, te odgajati svoju savjest i jačati karakter. Ako na taj način pristupimo propovijedima Josipa Banovca, možemo sa sigurnošću reći da je svojim djelima odigrao značajnu ulogu u moralnom odgoju stanovnika Dalmatinske Zagore na području gdje su djelovala braća njegove Provincije Presvetog Otkupitelja, ali i u onim sredinama gdje su propovjednici koristili njegove knjige.

²² Isto, str. 23.

Literatura:

I.

1. *Predike od svetkovina doscastja Issukarstova sloxene, i na svitlost date po otczu fra Josippu Banovczu, pripovidaoczu, Reda S. O. Francesca od obsluxeja, provincie prisvetoga Odkupiteglia; Prikazane Prisvitlome, i pripocctovanome Gospodinu Gospodinu Ivannu Garainu dostojnome biskupu od Rabba. U Mleczi na MDCCLIX. Po Dominiku Lovixi. Z' dopusctegniem starescina'.*
2. *Razgovori duhovni pastira s' otara u svetkovine doscastia Gospodinova, i korizme u kratko sloxeni, i na svitlost dati, za lascgniu sluxbu Pastirah seglian-ski. Po otczu F. Josippu Banovczu reeda s. Francesca. Prikazani, i posvechieni pripocctovanom gospodinu knezu D. Josippu Kosirichiu Kanoniku Stolne Czarkve Sibenickè, i Oppatu Svetoga Lovre u Morignia. U Jakinu MDCCLXIII. Po Petru Ferri)(S' Dopusctegnem Starescina.*

II.

1. *Breviarium Romano-seraphicum*, Typographia »Pax et bonum«, Romae, MCMLI.
2. *Biblija*, Stvarnost, Zagreb, 1969.
3. Joseph Ratzinger: *Uvod u kršćanstvo, Predavanja o apostolskom vjerovanju*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972. (2. izdanje)
4. Heffler-Kornfeind: *Srednji kršćanski nauk* (priredio Nikola Kolarek), HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1988.
5. Fra Stanko Bačić: *Visovački franjevci u Skradinskoj biskupiji*, Knjižnica Zbornika »Kačić« – Monografije, dokumenti, građa... br. 20., Split, 1991.
6. Stjepan Sirovec: *Katoličko moralno bogoslovlje*, Rkt. Župa sv. Ivana Krstitelja, Zagreb, 1995.
7. *Mali misal: Po Kristu i s Kristom* (17. izdanje), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.
8. Vladimir Zagorac: *Homiletika*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.
9. Luka Tomašević: *Između zemlje i neba, vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. st.*, Izdavač. Franjevački samostan, Knjižnica Gospa Sinjska, knj. 6, Sinj, 2000.
10. Stjepan Babić: *Propovijed o homiliji*, u: Hrvatska jezikoslovna prenja, NZ Globus, Zagreb, 2001.

MORALNI NAUK U PROPOVIJEDIMA JOSIPA BANOVCIA

Sažetak

Josip Banovac, OFM Provincije Presvetog Otkupitelja u svojim je knjigama propovijedi (*Predike...*, *Mleczi*, 1759., *Razgovori duhovni pastira ...*, Jakin, 1763.) izložio crkveni moralni nauk. U ovom se referatu ispituju retorički postupci u propovijedima i nagovor na moralno djelovanje kako bi propovjednik uspio ganuti vjernike da moralno djeluju u skladu s naukom Crkve. I na kraju se pokazuje da je Banovac svojim propovijedima dao vrijedno i sustavno izloženo štivo selskim župnicima za odgoj vjernika u vjeri i moralu.

MORAL TEACHING IN SERMONS BY JOSIP BANOVCIA

Summary

Josip Banovac, OFM of the Holy Saviour Province, sets forth in his books of sermons (*Predike...*¹, *Mleczi*, 1759, *Razgovori duhovni pastira...*², Jakin, 1763) moral teaching of the Church. This paper addresses the rhetoric methods used in these sermons and the inducement to moral acting which should enable the preacher to move the worshippers to act morally, in accordance with the teaching of the Church. Eventually, it shows that Banovac has provided in his sermons a valuable and systematic reading for the countryside priests to use in the religious and moral upbringing of worshippers.

¹ »Sermons...«

² »Spiritual Addresses of Ministers...«

Hrvojka Mihanović-Salopek

MARIJANSKA KNJIŽEVNA STILISTIKA U STVARALAŠTVU JOSIPA BANOVCIA

UDK 821.163.42.09-97 (091)

821.163.42.09-97

821.163.42.09 Banovac, J.

Sagledavajući vjersko-didaktično stvaralaštvo fra Josipa Banovca u kontekstu vremena, možemo zaključiti da je njegov rad nastavak intencija katoličke obnove, započete nakon Tridentinskog koncila (1545.–1563.), a nastavljene i tijekom 18. st. Također, njegov crkveno-prosvjetiteljski rad je nastavak djelatne tradicije brojnih franjevacaa iz 17. st. nekadašnje slavne i prostrane provincije Bosne Srebrne, koja je obuhvaćala ogromni prostor od jadranske obale do mađarske granice. U 18. st. s jačanjem ideja o potrebi što intenzivnijeg duhovno-prosvjetiteljskog djelovanja, franjevci novonastale Provincije Sv. Kaja (od 1735.), pa potom Provincije presv. Otkupitelja (od 1745.) počinju još učestalije objavljivati djela propovijedi, liturgijske i katehetske priručnike, različita duhovno-poticajna djela koja promiču pobožnost u narodu (kao npr. molitvenici, pjesmarice, antologijski zbornici duhovno-moralnog štiva itd.), ali i brojna djela s područja leksikografije, filozofije, botanike, medicine, unapređenja gospodarstva.¹

Temeljno obilježje franjevačke književnosti u 18. st. jest njezina moralno-didaktična vjerska funkcija, ali pored te funkcije pojedina djela nedvojbeno ostvaruju i vrijednu književno-estetsku i jezično-povijesnu dimenziju, te su stoga i predmet filoloških proučavanja. Kroz prijevode pojedinih važnih djela s latinskog i antologijskim odabirom iz svekolike europske i domaće glagoljaške vjersko-duhovne baštine, franjevački crkveni prosvjetitelji su u hrvatski kulturni obzor uveli brojne motive, legende,

¹ O dometima crkvenih prosvjetitelja (frataraa, isusovaca i ostalog svećenstva) na području uzdizanja školstva i sveopće razine obrazovanja u brojnim društvenim granama na sjeveru Hrvatske vidi knjigu Tome Matića: *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Zagreb, 1945. i njegov rad *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj 18. vijeka*, Rad JAZU, knj. 324, Zagreb, 1961.

književne likove, mudre sentence i misli antičkih i srednjovjekovnih pisaca.

U 18. st. javlja se pravac klasicizma u književnosti, a upravo prema klasicističkoj zamisli književnost treba hvaliti vrlinu i osuđivati porok, što predstavlja njezinu moralističku usmjerenost. Također, klasicistički pravac ističe ulogu razbora i prihvaća trajnost kreposti, što tvori didaktičnu stranu književnosti. Takve klasicističke tendencije bile su bliske vjersko-odgojnom zadatku duhovne književnosti. Međutim, za razliku od europske situacije u kojoj se pod utjecajem Voltaireove kritike i pod idejama skupine suradnika oko Enciklopedije (1751.–1772.) Diderota, D'Alamberta, Montesquiea, liberalno građanstvo počelo suprostavljati utjecaju crkve u javnom životu, kod nas su zbog posebnih političkih okolnosti upravo crkveni prosvjetitelji podizali narodno obrazovanje, sveukupnu pismenost, prosvijećenost i narodnu svijest.

Za ilustraciju te intenzivne crkveno-prosvjetiteljske djelatnosti možemo navesti važnija vjersko-didaktična djela Banovčevih neposrednih pretходnika i suvremenika.

Franjevačka duhovno-književna djelatnost posebnu je brigu posvećivala govorništvo -propovjedništvu prema napatku »fideles ex auditu« (Rim. 10.17) kao i objavljivanju homiletičkih djela. Propovjednička građa, njegovanje retoričkog umijeća, prijevodi lekcionara tj. najvažnijih biblijskih čitanja svakako su bili među najvažnijim ciljevima franjevačke tiskarske djelatnosti. U tom smislu istakli su se već u 17. stoljeću brojni franjevci – crkveni prosvjetitelji. Ivan Bandulavić, Matija Divković, Pavao Matijević, Pavao Posilović, Ivan Ančić i Pavao Papić.

Na samom početku 18. st. objavljuje svoje propovijedi na bosančici (zapadnoj hrvatskoj ćirilici) fra Stipan Margetić pod nazivom *Fale od sveti, aliti govorenja od svetkovina zabilježeni priko godišta i govorenja svarhu evanđelja u sve nedilje priko godišta*, Mleci, 1708. Ipak u narodu je Margetić ostao zapamćen po djelu *Izpovied krstjanska* prozvanom »Stipanuša«. Svojim zbirkama propovijedi istaknuo se prvi provincijal Provincije presv. Otkupitelja Jeronim Filipović koji je tiskao ogromno djelo *Pripovidanje nauka karstjanskoga* u 3 sveska (Mleci, 1750.; Mleci, 1759.; Mleci, 1765.) s čak 292 uvrštene propovijedi. Na sjeveru Hrvatske fra Emerik Pavić objavljuje u Budimu *Exemplar encomiorum latinorum*, s 12 prigodnih propovijedi, a fra Ante Papušlić piše *Sedam govorenja za sedam svetkovina blažene divice Marije*. Svojim propovjedničkim zbirkama istaknuo se fra Filip Lastrić (*Testimonium bilabium*, 1755.; *Od' uzame*, 1765.; *Svetnjak*, 1766.; *Nediljnik dvostruk*, 1766.) Pored toga Lastrić je je-

dan od začetnika povijesti kao znanosti na tlu današnje BIH sa svojim djelom *Epitome Vetustatum Provinciae Bosniensis* (*Pregled starina bosanske provincije*, tiskanog u Mlecima 1765.) Pod utjecajem prosvjetiteljske usmjerenosti prema njegovanju različitih znanstvenih disciplina i potrebe obrazovne obaviještenosti, javlja se interes za različite književne forme, te nastaju kronike i povijesno-putopisna djela. U prvoj polovini 18. st. svoj rukopisni *Ljetopis* zapisuje bosančicom fra Nikola Lašvanin² (Lašva kod Travnika 1703. – Jajce, 1750.), te fra Marijan Bogdanović iz Kreševa³ – autor rukopisnog *Ljetopisa kreševskog samostana*. Fra Bono Benić, koji je kraće vrijeme obnašao visoku dužnost apostolskog vikara i biskupa u Bosni i Hercegovini (na dužnosti se zahvalio 1767.) autor je ljetopisa Kraljevske Sutjeske pod nazivom *Protocollum conventus Suttiscae...anno Dom. 1759. repositum*. Ovo važno povijesno djelo objavljeno je tek posthumno u 20. stoljeću.⁴ U rukopisu je ostalo i opširno povijesno djelo fra Gašpara Vinjalića (Zadar, 1707. – Visovac, 1781.) iz Provinc. Presv. Otkupitelja, pisano od 1770. *Compendio Istorico e Cronologico delle cose piu memorabili occorse agli illiri e Slavi in Dalmazia, Croatia e Bosna*.⁵ Veliku zaslugu za utemeljenje arhiva Provincije u Splitu ima fra Marijan Lekušić (Mostar, 1677.- Šibenik, 1742.), autor rukopisnog djela *Liber archivalis conventus (de Karin)* nastalog oko 1733., a povijest franjevačkih samostana u Zaostrogu, Makarskoj i Živogošću obradio je u djelu *Memoria recordabiles trium monasterium exemplificatae de proprio originali scripto*. Autor je ujedno i pisac hrvatskog tiskanog duhovno-asketskog i pobudnog djela *Bogoljubna razmišljanja od otajstva odkupljenja čovičanskoga*, Mleci, 1730. Fra Marijan Lekušić bio je u svoje vrijeme glasovit propovjednik, te je obavljao dužnost profesora filozofije teologije i moralnog bogoslovlja. Kao rezultat njegovog profesorskog rada nastalo je latinsko djelo *Universa logica ad mentem Doctoris Subtilis*.⁶

² U novije doba tiskano je izdanje djela pod nazivom *Nikola Lašvanin: Ljetopis*, (prir. dr. Ignacije Gavran), Sarajevo, 1981.

³ Djelo je tiskano u knjizi *Marijan Bogdanović: Ljetopis kreševskog samostana*, (prir. dr. Ignacije Gavran), Sarajevo, 1984.

⁴ Djelo je objavljeno pod naslovom *Ljetopis franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci*, Sarajevo, 1923.

⁵ Opširniji podaci u radovima Šime Urlića *O. Gašpar Vinjalić*, Rad JAZU, br.189, Zagreb, 1911. i Bruno Pezo *Fra Gašpar Vinjalić i njegova rukopisna baština*, Visovački zbornik, Visovac, 1997., str.329–337.

⁶ Podatak o tom djelu preuzet je prema radu Pavla Knezovića *Religiozne teme u hrvatskom latinitetu Babičeva doba*, str. 231, Zbornik o Tomi Babiću, Šibenik–Zagreb, 2002.

Fra Jakov Pletikosa (Vačane, 1704. – Sumartin, 179.) ostavio je u rukopisu *Povijest Sv. zemlje*, te je pored toga udario temelje hrvatskoj putopisnoj prozi rukopisnim djelom *Putovanje k Jerusolimu*.⁷

Kroz 18. st. pojačan je interes za jezikoslovno i leksikografsko područje. Fra Toma Babić tiska 1712. u Mlecima *Prima grammaticae institutio*, a u narodu je ponajviše poznat po duhovnoj antologiji *Cvit razlika mirisa duhovnoga*, 1. izd. Mleci, 1726. Svoju latinsko-hrvatsku gramatiku objavljuje 1713. u Veneciji i fra Lovro Šitović, te pored toga i poznati deseterački spjev *Pismu od pakla* u Mlecima, 1727. Svoju gramatiku tiskao je krajem stoljeća fra Josip Jurin pod dvostrukim nazivom *Grammatica illyricae juventuti latino italoque sermone instruendae accomodata studio ac labore patris Josephi Gjurini / Slovinja slavnoj slovinskoj mladosti diačkim, iliričkim i talianskim izgovorom napravljena s' naukom i trudom O. J. Giurina*, Mleci, 1793. Pored toga latinske gramatike su u rukopisima ostavili fra Gašpar Vinjalić, fra Mijo Bilušić i fra Andrija Bujas.⁸

U 18. st. još uvijek su aktualna i kontroverzno-polemička djela, u kombinaciji s tumačenjem ispravnog katehetskog nauka. Fra Stjepan Badrić iz bosanske redodržave objavljuje dva djela *Ukazanje istine među carkvom istočnom i zapadnom*, u Mlecima 1714.; te pobožno-poticajno djelo *Pravi način za dovesti duše virni na život vičnji* u Mlecima 1746. Budimski gvardijan i potom redodržavnik Bosne Srebrne fra Anto Bačić tiska 1732. u Budimu opsežno djelo *Istina katoličanska iliti skazanje upravljenje spasonosnoga žitka karstijanskoga. Sa zabileženjem zabludenja garčkoga odmetništva*. Bačićevo djelo *Život Majke Božje* posthumno je objavio fra Ivan Velikanović 1773. u Pečuhu. Nakon Bačića objavio je fra Stjepan Vilov 1736. u Budimu *Razgovor prijateljski među kerstjaninom i ristjaninom pod imenom Franciska i Teodora*.

U 18. st. u velikoj je potražnji i popularnosti priređivanje djela u svrhu poticanja pučkih pobožnosti i bratimstava. Fra Lovro Bračuljević objavio je 1730. u Budimu djelo *Dobar put Putovanja krstjanskog u Raj vičnjega uživanja*, po Ivanu Giurgiu Nottenstein (sign. NSK – R II E-16-44) unutar kojega se u privesku nalazi *Uzao Serafinske (naški) goruće ljubavi tri put svezan* i po prvi put tiskano na hrvatskom jeziku priloženo izdanje pobožnosti *Put križa*. Hrvatska tiskana izdanja *Put križa* koja su proširili franjevci, nastala su vrlo rano s obzirom na činjenicu da je na poticaj Leonarda iz Port Maurizija papa Clement XII. posred-

⁷ Tiskano izdanje djela *Jakov Pletikosa: Putovanje k Jerusolimu*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik, 2000.

⁸ Opširniji podaci u radu Brune Peze *Latinske gramatike franjevaca Prov. presv. Otkupitelja u 18. st.*, Kačić, god. XVI, Split, 1984. str. 59–82

stvom Sv. Kongregacije za oprostite posebnim proglasom pod nazivom *Monita ad recte ordinandum devotum exercitium Via crucis* službeno potvrdio i ustalio 3. IV. 1731. odobrenje oprosta grijeha vjernicima koji obavljaju navedenu pobožnost u bilo kojem svetištu na svijetu.⁹

Požezanin fra Jeronim Lipovčić tiska 1746. i potom 1750. duhovno-asketsko djelo *Dušu čuvajuće pohođenje*, a 1759. u Veneciji pjesmaricu *Skup pisnih bogoljubnih*. Fra Emerik Pavić objavljuje 1755. u Budimu katehetsko djelo *Opširni nauk kerstjanski s nadodanim duhovnim pismama*, a 1769. u Budimu tiska *Putovanje duhovno u stazice različitoga Bogoljupstva udiljeno, to jest knjiga od molitava ujedno složena i s glavnim pismama narešena*. Unutar Provincije Presv. Odkupitelja fra Luka Vladimirović objavljuje u Mlecima 1763. *Način pravi kako kršćani imadu Boga moliti*, potom *Pripravu za sv. misu*, Mleci, 1763. i *Razmišljanja kršćanska za svaki dan od miseca*, Mleci, 1765. Iz iste Provincije fra Mate Zoričić objavljuje *Zrcalo različiti događaja oliti prilika*, Mleci, 1780. i duhovne vježbe za redovnike *Osmina dilovanja duhovnoga*, u Jakinu 1765. Zoričić je također autor i drugog po redu tiskanog matematičkog priručnika na hrvatskom *Aritmetika u slavni jezik ilirički sastavljena i na svitlost data za korist targovca i vladahoca kućnega istoga naroda*, Ancona 1766.: dok je u rukopisu ostalo njegovo najvažnije moralno-teološko djelo *Bogoljubni nauk*.¹⁰ Fra Bernardin Pavlović objavljuje u Mlecima 1747. *Pripravljenje za dostojno reći sv. Misu i posli iste Bogu zahvaljenje*, a fra Frano Matić tiska knjigu *Jezgra istomačenja stvari najpotrebniji našega spasenja*, Mleci, 1762. Franjevačka pravila protumačio je na hrvatskom fra Petar Filipović u knjižici *Kratko iztomačenje zapovidi regule svetoga patriarke Franceška*, Mleci, 1750. Fra Mijo Dragičević napisao je djelo *Ispitanja svrhu svetih redova*, Mleci 1779.

U 18. st. ističu se franjevci pjesnici, među svima najznačajniji je lirik Petar Knežević, prozvan Gospin pjesnik, sa svojim duhovnim zbirkama *Pisme duhovne razlike*, Mleci, 1765.¹¹; *Duhovna pivka*, Mleci 1759. i *Mu-*

⁹ Podatak preuzet prema izdanju *Enciclopedia Cattolica*, La parte editoriale della *Enciclopedia Cattolica* e curata dalla Casa Editrice G.C.Sansoni, Firenze, 1954. Citta del Vaticano, Vol XII., str.1349.

¹⁰ Više o tom rukopisu u radu fra Jakova Udovičića *Boggogliubni nahuk fra Mate Zoričića*, Kačić, god. XVI, Split, 1984. str. 99–127.

¹¹ U raritetima NSK u Zagrebu Bibliografija izdanja Petra Kneževića sadrži i jedno ranije izdanje pod nazivom *Pisme duhovne razlike. Sastavljene od o.f. Petra Knexevichia, iz Knina, reda s.o. Franceska. U Mletzih, Po Scimunu Occhi, 1756.* pod signaturom R II C-8–65. Međutim, danas taj primjerak nije moguće naći, već samo drugo izdanje objavljeno 1765. Ipak iz bibliotekarskog opisa izdanja NSK možemo uočiti da se radi o dva izdanja, jer primjerak iz 1756. sadrži opseg stranica XII+ 195, dok primjerak iz 1765. sadrži XVII-195, i nekoć se nalazio pod signaturom 193.206.

ka *Gospodina našega Isukarsta i plač matere njegove*, Mleci, 1753. Kao autor duhovnih pjesama i napjeva istaknuo se u 18. st. fra Vice Vicić, ali je njegova zbirka tiskana tek posthumno 1844. u Splitu zalaganjem fra Ivana Franje Jukića pod nazivom *Pisme razlike na poštenje Blaženoj Divici Mariji*. U slavonskoj provinciji fra Šimun Mecić tiska u Budimu svoju zbirku himnodije i psalmodije *Cvitak pokornik*,¹² 1. izdanje 1726., a 2. izdanje 1736. U ovom razdoblju važan utjecaj na razvoj hrvatske svjetovne romantičarske književnosti izvršili su Filip Grabovac i Andrija Kačić Miošić. Oni u duhu rodoljublja stvaraju prema uzoru usmene narodne pjesme i dotadašnje crkvene himnodijske tradicije svoje zbirke stihova, uvode i veličaju u svojim djelima znamenite junake i povijesne događaje, te time narod poučavaju i bude nacionalnu svijest koja je kulminirala u razdoblju hrvatskog narodnog preporoda. Filip Grabovac je svoje duhovne povijesne pjesme i proze objedinio u djelu *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga, bi sabrano i sastavno u dva dila*. Venecija, 1747. Proslavljeni Andrija Kačić Miošić stvorio je svoj pjesnički ideal junaštva u svojoj zbirci povijesno-legendarnih epski intoniranih pjesama *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, 1. izdanje Mleci, 1756., a 2. izdanje Mleci, 1759. Pored toga Kačić je poznat i po svojoj biblijskoj kronici *Korabljica Pisma svetoga i svih vikova svita događajih poglavitih u dva poglavja razdijeljena*, Mleci 1760., a među rana djela ubrajamo njegov priručnik skolastičke filozofske prepedeutike *Elementa peripatethica juxta mentem subtilissimi doctoris Johannis Duns Scoti*, Mleci 1752.

U pjevačkoj himnodijskoj praksi imamo sačuvan podatak da se prvotno u franjevačkoj crkvi u Makarskoj, a potom i u drugim dalmatinskim mjestima redovito pjevala pjesma *Ako išteš ti čudesa* fra Ivana Radonića (1770.-1848.) profesora teologije i franjevačkog provincijala.¹³ Radonićeva pjesma je prepjev latinske pjesme *Si queris miracula*, koju je spjevao blaženi Julijan iz Speyera u 13. stoljeću i koja ima veliku tradiciju u hrvatskoj duhovnoj književnosti.¹⁴ Navedena pjesma pjevala se je u de-

¹² Prvo izdanje djela pronašao je Stanislav Marijanović u Szecheny biblioteci, a puni nazivom glasi *Cvitak pokornik Aliti Knjixice SEDAM PISMI POKORNJI, s' Officiom S.Krixa, B. divicze Marie, Od Martyu, Duha Svetoga, s' Puutom Krixa, i s' drugima mlogima bogoliubnim Molitvam, kakoi s' naukom Karftianskim, nakichegnie, Po Oczu M.P.Fra.Simunu Meci-chu Pripouidaocfu, i Stiocfu od Suete Bogoslovice Generalomu, Slavne provincie Boffanske, reda male Bratye Svetoga serafinskoga Patriarke Franceska, izvagiemo u Jezik Illyricski, i sloxene*. Budim, 1726. Juann Sebastian Landerer.

¹³ Podatak je preuzet prema radu fra Hrvatina Gabrijele Jurišića *Hrvatska pisana riječ o sv. Antunu Padovanskomu (Mali izbor tekstova)*, Kačić, XXVII-XXVIII, str. 543-547, Split, 1995/96.

¹⁴ O hrvatskim prepjevima pjesme vidi rad Hrvatina Gabrijele Jurišića *Hrvatski prijevodi pjesme »Si Queris«*, Kačić, XXVII-XXVIII, str. 337-366, Split, 1995/96.

vetnici sv. Anti sve do 1983. godine, dok je nisu dokinuli, a Radonićev tekst objavljen je u izdanju *Život i čudesa sv. Antuna od Padove pismam crkvenim i deveticom na čast istoga sveca priuštjena po M.R. u Makarskoj na službu pravovjernih*, Split, 1922.

U najznačajnija djela s područja teologije iz tog razdoblja potrebno je spomenuti djelo fra Marka Dobretića Jezerčića pod nazivom *Kratko skupljenje čudoredne illiti moralne bogoslovice*, tiskano u Jakinu (Anconi) 1782. Fra Filip Radić objavio je knjigu *Theses theologico-dogmaticae*, Essecini, 1742. U rukopisima su ostala teološka djela fra Ivana Martinovića *Propositiones theologicae de sacramento baptismi* iz 1787. i djelo *Propositiones theologicae* fra Ante Frankovića iz 1789. (pohranjeno u Knjižnici samostana u Fojnici).

Znatan rad franjevci su ostvarili i na području poučavanja filozofije. Već spomenuti fra Filip Lastrić napisao je filozofski priručnik *Traditions in universam aristotellico-scoticam philosophiam*, tiskan 1729. u Požegi. Fra Bartol Jurković objavio je djelo *Theses ex universa philosophia*, u Budimu 1735., a iste godine je fra Ante Žderić objavio knjigu *Universa philosophiae Aristotelica seu Scotistica*, u Brodu. Fra Luka Berbić autor je priručnika *Theses universae philosophiae*, tiskanog 1754. u Osijeku. Fra Ivan Budimir je 1797. zabilježio filozofske spise fra Josipa Glunčevića na Šibenskom učilištu. Već od 17. stoljeća trajao je obvezni filozofski kurs u trajanju tri godine na školama Franjevačkog reda, gdje se predavala skolastička filozofija, a nakon trogodišnjeg kursa najbolji kandidati su bili određivani za studij spekulativnog bogoslovlja, koji se predavao u 18. st. najprije u Budimu, a zatim na teritoriju Provincije presv. Otkupitelja u Šibeniku, Makarskoj i Zaostrogu.¹⁵ Kao što svjedoče franjevačka izvješća – paralelno poznavanje hrvatskog, latinskog i talijanskog jezika bio je preduvjet da franjevački novaci i potom redovnici odgovore franjevačkom poslanju u 18. st.¹⁶

Međutim, franjevci su živjeli uvijek uz narod i priskakali u pomoć i na sasvim nepredvidivim područjima društvene djelatnosti. U nedostatku seoskih liječnika, franjevci su često savjetovali i poučavali narod u liječenju ljekovitim biljem. U tu svrhu pronalazimo primjerice rukopisni spis tzv. *Likaruše*, kojeg je sastavio utemeljitelj Imotskog samostana fra Šimun Gudelj (Krstatice, 1714. – Imotski, 1804.). Bilo je i takvih primjera gdje su franjevci uz svoj temeljni svećenički poziv završili i studij

¹⁵ Detaljniji podaci o školovanju u radu Jure Brkana *Školovanje kandidata Prov. presv. Otkupitelja u 18. st.*, Kačić, XVI, Split, 1984. str. 7–58.

¹⁶ Podaci preuzeti prema radu Stjepana Čove *Metode i sadržaji odgoja u novicijatu*, Visovački zbornik, Visovac, 1997. str. 191.

medicine. Tako je fra Petar Bustrović 1708. završio studij medicine u Italiji i djelatno pomagao ljudima u očuvanju njihova duhovna, ali i tjelesna zdravlja, a fra Franjo Gracić također diplomirani liječnik objavio je 1795. medicinsko djelo *Sacerdotis niatoris analysis theoretic-practica de viribus febriferi*.

U kontekstu takvog književno-prosvjetiteljskog duhovnog ozračja moguće je bolje sagledati rad Josipa Banovca (Čista, 1703. – Šibenik, 1771.) koji je svoju djelatnost uskladio s temeljnim smjernicama franjevačkog prosvjetiteljstva na području Provincije presv. Otkupitelja.

Franjevci su tijekom 18. st. uvelike zaslužni za rascvat pučke pobožnosti na južnojhrvatskom području, a upravo taj duh pobožne gorljivosti potakle su propovijedi i knjižice različitih posebnih pobožnosti, namijenjene narodu. Prema istraživanju fra Vicka Kapitanovića¹⁷ *Registri franjevačke Provinc. presv. Otkupitelja* sačuvali su nam duge popise propovjednika koji su početkom svake korizme odlazili propovijedati uzduž čitave južnojhrvatske obale i na neke otoke. Tako npr. fra Bartul Ribarović je u razdoblju od 1761. do 1781. kontinuirano putovao i propovijedao u Makarskoj, Nerežišću na Braču, Splitu, Blatu na Korčuli, Osoru, Zadru, Trogiru, Omišu, starom Gradu, Hvaru, Komiži.¹⁸ Za razliku od isusovaca (Jurja Habelića, Ardelia Della Belle, Bernarda Zuzorića, Ivana i Jurja Muliha) koji su preferirali knjige poučno-asketskih djela, a propovijedi su slagali prema retoričkim naputcima zacrtanim u programu *Ordo studiorum* iz 1599. te su književni izraz kitili s baroknim obiljem stilskih figura i učenih citata, pavlini, a posebice južnojhrvatski franjevci nastojali su propovijedati jednostavnijim, narodu prilagođenijim stilom. Franjevci su slijedili odlike franjevačkog propovjedničkog umijeća prema uzoru sv. Bonaventure (*Speculum Disciplinae*), a posebice Johannes Duns-Scotusa, kao što su: prodornost i oštrina duha, potkrijepljenost u latinskim citatima i sentencijama, ali i težnja prema razumljivosti i jasnoći izražavanja.

Banovčeva najvažnija djela objavljena su sa svrhom promicanja propovjedničkog umijeća i pružanja propovjedničkih priručnika za svećenike na selu («za lašnju službu pastirah seljanski»), a jedan dio za popove glagoljaše («milu braću Hrvačane redovnike hrvatskog slova»), koji su osjećali oskudicu tiskanih vjerskih knjiga, jer se područje njihova djelovanja više nije širilo. Premda pripadnici latinskog liturgijskog obreda,

¹⁷ Vicko Kapitanović *Neke značajke hrvatskoga katolicizma u 18. st.*, u zborniku Grada i prilozima povijest Dalmacije, sv 12, Split, 1996. str. 539–566.

¹⁸ Podaci preuzeti prema radu V. Kapitanovića *Rukopisna i knjižna baština Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj*, Spomenička baština Franjevačke provincije presv. Otkupitelja, knj. 1, Makarska, 1993. str. 37.

franjevci su bili bliski hrvatskim glagoljašima. Franjevački trećoreci bili su dapače i glavni nosioci glagoljaškog slavenskog, pa potom starohrvatskog bogoslužja, a franjevci su se istaknuli i kao prevodioci većine hrvatskih lekcionara (od Lekcionara fra Bernardina Splićanina, Mleci, 1495., Ivana Bandulavića, Petra Kneževića, pa nadalje), stoga imaju veliku zaslugu za očuvanje hrvatskog narodnog jezika u liturgiji.¹⁹

Za praktičnu potrebu svećenika na selu koji su nevješti latinskom jeziku Banovac je objavio djelo *Razgovori duhovni pastira s' otara u svetkovine došastja*, u Jakinu, 1763.²⁰ Za glagoljaše je sastavio *Pripovidanjah na svetkovine korizmene*, Mleci 1747. i *Predike od svetkovine Došastja Isukarstova*, Mleci, 1759., te knjigu *Predike nediljne*, Mleci, 1766.²¹ Godine 1767. Banovac je tiskao u Jakinu opsežnu knjigu blagoslovnih i zaklinja-laćkih molitava pod nazivom *Blagosov od polja i zaklinjanja zli vrimena*.²² U kontraverzno-polemički žanr možemo ubrojiti Banovčevo djelo *Iz kazanje saborah*, u Jakinu 1763.²³ Svoje poučno-katehetsko djelo o smrtnom grijehu i njegovim posljedicama *Ubojstvo duše razložite*, objavljeno u Jakinu 1763. i potom u Zadru 1801. godine Banovac je napravio kao izvadak iz velikog djela fra Antuna Bačića *Istina katoličanska*, tiskanog 1732. u Budimu kod Ivana Giurgia Nottenstein.²⁴ Bačićevo djelo je kate-

¹⁹ Opširniji podaci o toj temi u knjizi Jerka Fučaka *Šest stoljeća hrvatskih lekcionara*, Zagreb, 1975. (franjevci i hrvatski narodni jezik u liturgiji na str. 89).

²⁰ *Razgovori duhovni pastira s' otara u svetkovine dostastia Gospodinova i korizme u kratko sloxeni i na svitlost dati, za lascgniu sluxbu pastirah seglianski po O.F.Josippu Banovczu... Prikazani i posvechieni pripocctovanom gospodinu knezu D.Josippu Kosirichiu*, U Jakinu, po Petru Ferri, 1763. str. XIV, 272. (sign. R II C-16-65)

²¹ Naslovi djela u izvorniku glase: *Pripovidagniah na svetkovine korizmene i druge predike od zlochiah u sadagnia vrimen običaini skupgliene iz vechie kgnia latinski i sloxene u dični harvaski jezik, ... po Otczu Fra Jozippu Banovczu pripovidaoczu, Reda S.O.Franceska Male Bratie, Provinczie Prisetoga Odkupiteglia u Dalmaczy...*, U Mleczi, po Jakovu Tomasinu, 1747. (sign. R II C-8-144); *Predike od svetkovina Doscascstja Issukarstova sloxene i na svitlost date po Otczu Fra Josippu Banovczu... Prikazane prisvitlome i pripocctovanome gospodinu Ivanu Garainu dostojnome biskupu od Rabba.* – U Mleczi, po Dominiku Lovixi, 1759. (R II C-8-32)

²² Blagosov od poglia i zakligniagnia zlii vrimena u čettiri diila razdiglieni, veoma kripostni i moghuchi suprot svakoj xivini scodgljivoj i vlastima ajerskiim, data na svitlost za sluxbu misnika slovniskih po O. F. Josippu Banovczu., U Jakinu, po Petru Ferri, 1767. (sign. R II C-8-189)

²³ *Iz kazagnie saborah. včigneni toliko u garçkoj, koliko u latinskoj zemgli, i koisu primgljeni i odbageni; od kolikesu potribe i tko imma oblast skupit sabor, korisno znati i kriposno besiditi, po oczu O.F. Jozipu Banovczu pripov.* U Jakinu, po Petru Ferri, 1763. (R II C 16-154)

²⁴ Puni naslov Banovčeva djela glasi *Ubojstvo dusce razloxite. zlochiah griha smartnoga uzima xivot dusce od kogachie bit skazagnie bistva, varsta i razdiglegnia. Korisno znati, nesaamo pokornikom, dalli i ispovidnikom. Prikazano i posvechieno M.P.Gonvu Don Nikoli Burçulu vridnom pastiru od Filip Jakova i vikaru izvagnskomu zadarske darxave*, 1. izd. u Jakinu, po Petru Ferri, 1763., 2. izd. u Zadru (In Zara), Ristampato da Antonio Luigi Battara, 1801. (1. izd. sign. R II C-16-41)

kizamskog karaktera, ali i polemički usmjereno s obzirom na heretičke zablude kako to sam Bačić naglašava u predgovoru. U odnosu na to opširno Bačićevo djelo Banovac svoje djelo temelji na trećem Bačićevom poglavlju *Razgovor III. Od Griha* i prema njemu teološki i didaktično razlaže nauk o grijesima. U svrhu poticanja pobožnosti prema Muci Isusovoj Banovac je objavio dvojezično izdanje *Via crucis. Put križa*, u Anconi 1768.²⁵ Pored uputa za način obavljanja pobožnosti izdanje donosi hrvatski tekst *Razcviljena Majka staše*, prijevod latinske sekvence *Stabat mater* (pripisivane sv. Anselmu iz 11. st., ali i Jakoponeu iz Todija iz 13. st., dok se u novije vrijeme pripisuje autorstvu sv. Bonaventure iz 13. st.). Pored toga Banovac je autor djela *Novena aliti Devetnica na poštenje s. Paskala*,²⁶ iz 1789. gdje pronalazimo način za obavljanje pobožnosti svecu i dodatak s himnodijским pjesmama *O Paskvale čudnovati* i *Danas svet blagdan prosinu*. Ovo pobožno-molitveno djelo Banovac je potpisao anagramom »Zavonab PISOJ arf«. Banovčevom autorstvu dugo se pripisivalo djelo *Ispitanja svarhu svetih redovah*, objavljeno u Anconi 1764. Međutim Banovac je u tom djelu samo priređivač knjižice, koja je odlomak iz većeg djela splitskog nadbiskupa Antuna Kačića *Bogoslovje diloredno, oliti Rukovod slovinski na poznavanje svetoga reda*, (Bologna 1729.).²⁷ U predgovoru svog djela *Slavodobiče kršćansko* (Venecija 1768.) fra Luka Vladimirović navodi da Banovac »uštampa više od dvadeset razliki Knjiga od nauka duovnoga«, iz čega proizlazi da je Banovac znatan dio svoje djelatnosti posvetio izdavanju tuđih knjiga, ali nije isključena niti mogućnost da nam danas nisu sačuvana ili dokraja poznata sva Banovčeva djela. Moguće je također pretpostavljati da sva svoja djela Banovac nije potpisao, već ih je možda ostavio anonimna.

Međutim, od svih dosad navedenih djela, književno-stilski je osobito zanimljivo Banovčevo djelo *Prisvete obitoli skazanje i probuđenje bogoljupstva, pram Isusu, Mariji i S. Josipu*, tiskano u Mlecima, 1759.²⁸ U njemu je autor izrazio ne samo svoje prevodilačko umijeće, već znalčki

²⁵ Puni naziv djela glasi. *Via crucis. Put križa ili Xaloso putovagne nascega izmučegna Gospodina Issukarsta od kuche Pilatove do Kalvarie. in Ancona*, Nella stamperia di Pietro Ferri 1768. (sign. R II C-16-41)

²⁶ *Novena alliti Devetnica na postegnie s. Pasckala*, Mletci, 1789. (sign. R II C-16-97)

²⁷ Podatak preuzet prema radu *Josip Banovac*, *Hrvatski biografski leksikon*, Leks. zavod, Zagreb, 1983. knj.-1, str. 424-425

²⁸ Naslov djela u izvorniku glasi: *Prisvete obitoli skazagnie, i probugiegnie bogogliubstva, pram Issusu, Marij, i S.Jozippu, izvageno iz različiti kgnixiczaa latinskii, prinesceno i sloxeno u harvaski jezic po Otczu Fra Jozippu Banovczu pripovidaoczcu Reda S.O.Franceszka, Provincie Prisvetoga Odkupiteglia u Dalmaczij, prikazano i posvechieno otczu postctovanomu F.Antumu Marij Semitekulu...* U Mleczi, Po Dominiku Lovixi, 1759. (sign. R II C -16-53)

izbor iz europske latinske pobudno-pobožne literature, te je u njemu, a osobito u marijanskom poglavlju, pružio maha stvaranju profinjenih teološko-simboličnih sintagmi koje dočaravaju otajstvenost likova svete obitelji i nadasve Bogorodice. Banovac je ovo djelo sastavio crpeći iz »različnih latinskih knjižica«, dakle antologijskim izborom najboljeg iz duhovne baštine, upravo kao što je to radio i Toma Babić u svome *Cvitu razlika mirisa duhovnoga*. Realno je pretpostavljati da je Banovac za svoj uzor imao poznata latinska, ali i talijanska pobudno-pobožna djela sa sličnom tematikom posvećenoj Sv. Obitelji, a posebice Bogorodici, među kojima možemo navesti sljedeće izvore:

Kao jedan od izvora detaljnih podataka o životu Sv. Obitelji u Europi je bilo poznato djelo *Historia familiae sacrae ex antiquis monumentis collecta ab Antonio Sandino*,²⁹ a u našim knjižnicama su sačuvana izdanja ovog djela iz 1748. (Trnava) i iz 1764.

Za naputak dobre smrti o kojoj se u Banovčevoj knjižici govori kao o značajnoj svrsi obavljanja pobožnosti, u našim je bibliotekama sačuvano slično djelo *Ars bonae mortis sive quotidiana erga Beatissimam Matrem Mariam pietas ad felicem mortem obtinendam*, tiskano 1751. u Beču (Typis Francisci Andreae Kirchberger), pripisivano radu Hevenesi Gabora.³⁰

Za nadahnuti marijanski dio Banovčeve knjižice možemo pretpostavljati više znamenitih djela latinske pobožnosti, kao što su: Franciscus Costerus *De vita et laudibus Deiparae Mariae Virginis, editationes quinquaginta, ... eiudem de cantico Salve Regina, meditationes septem*. – Coloniae Agrippinae, apud Antonium Hierat sub Monocerote, 1600.³¹, Giovanni Battista Posarel *Corona stellarum duodecim*, iz, 1638.³², ogromno djelo koje je posvećeno biskupu Jurju Draškoviću; te posebice popularno djelo François de la Croix *Hortulus Marianus* iz 1743.³³ Budući da

²⁹ *Historia familiae sacrae ex antiquis monumentis collecta ab Antonio Sandino, J.U.D. in Seminario Patavino. Bibliothecae Custodis*, Trnava, Typis Academicis Societatis Jesu, 1748. Znanstvena knjižnica »Juraj Habdelić«, Zagreb, sign. 2314; *Historia familiae sacrae ex antiquis monumentis collecta ab Antonio Sandino, Ejusque postumis curis*, Patavii (Padova), Typis Seminari, 1764, Apud Joannem Manfre, Znanstvena knjižnica »Juraj Habdelić«, Zagreb, sign. 2350.

³⁰ Djelo je pohranjeno u Znanstvenoj knjižnici »Juraj Habdelić«, Zagreb, sign. 1008.

³¹ Djelo je pohranjeno u Znanstvenoj knjižnici »Juraj Habdelić«, Zagreb, sign. 1004.

³² Puni naziv djela glasi *Corona stellarum duodecim: sive De excellentia Virginis duodenaria eiusdemque imitatione libri tres, authore Joanne Baptista Posarel, Viennae, typis Gregorij Gelbhaar, 1638*. Znanstvena knjižnica »Juraj Habdelić«, Zagreb, sign. 3084.

³³ Kod nas su sačuvana dva izdanja djela *Hortulus Marianus sive Praxes variae colendi beatissimam Virginem Mariam*, expensis Nicolai Gotthal de Cotthalacz reimpr. Zagrabiae, Typis Jacobi Wenceslai Heywel. (s.a.), NSK sign. R II F-16-205; *Hortulus Marianus*, Viennae Austriae: ex Bibliotheca Mariana, 1743. (typis Gregorii Kurtzböck), Znanstvena knjižnica »Juraj Habdelić«, Zagreb, sign. 1283.

je na Banovčeve propovijedi znatan utjecaj ostavio Paolo Segneri st. s vjerojatnošću možemo pretpostavljati da je naš autor poznao Segnerijevo djelo *Devotus Mariae Virginis*, prvi put objavljeno kod Giovannija Recaldina u Bologni 1677.³⁴ Također je u Banovčevo vrijeme bila vrlo cijenjena i mariološka knjiga koju je napisao Alfonso Maria de Liguori *Le glorie di Maria*, prvi put objavljena u Napulju, kod tiskara Pellicchia, 1750.³⁵ Pored toga u 18. stoljeću u obilju marijanske literature možemo istaknuti i značajna talijanska izdanja kao npr. Giovanni Paravicino Matteo *Il vero figlio adottivo di Maria, nostra Signora*, Milano 1712.³⁶; te talijanski prijevod tumačenja marijanske pobožnosti glasovitog francuskog propovjednika Jeana Crassetta *La vera divozione verso Maria Vergine* iz 1722.³⁷ U svim navedenim djelima Banovac je mogao naći tematiku za svoju knjižicu u pogledu povijesti pobožnosti Bogorodičina kulta, u obrazlaganju svrhovitosti pobožnosti, u tumačenju raznih Marijinih naziva i raspravama vođenim o tome od crkvenog naučiteljstva, o različitim pobožnostima i načinima moljenja krunice, o razmatranim postajama iz života Bogorodice i Sv. Obitelji. Nedvojbeno možemo zaključiti da upravo u razdoblju 18. st. djela posebne pobožnosti postaju popularna i često pretiskivana. Tako primjerice u biblioteci makarskog franjevačkog samostana fra Karlo Balić³⁸ je u istom uvezu svezaka, pored Banovčeva djela pronašao još dvije pobožne marijanske knjižice: *Bogoljupstvo blažene Djevice Marije od Rožaria. Maria moguća i prignuta pomoć vazda grješnika. Čudesa dilovana, koji su govorili Rožarie, krunice, i postili na poštenje Majke Božje i otajstva S. Rožaria, i druga izvađena iz veće knjiga i složeno u ove knjižice, za lasnost Bogoljubni Djevice Marije po Jednomu Redovniku S. O. Francesca*. Mleci 1760. (72 stranice), *Psaltirić duhovni Pisama bogoljubnim dušama pripravljen i s dopuštenjem Starešina na svjetlost*

³⁴ Kod nas je sačuvano samo kasnije izdanje ovog brojno pretiskivanog djela *Devotus Mariae Virginis seu Varia motiva et media B. am Virginem digne ac devote colendi/conscriptus primum Italice a Paulo Segneri, dein Latinitate donatus ab Adriano Wilhelmo Fabritio; cui accesserunt Sapientiae Sanctorum, tres partes*. Labaci. formis J. G. Mayr, (s.a.) Znanstvena knjižnica »Juraj Habdelić«, Zagreb, sign. 1202.

³⁵ Ovo djelo bilo mi je dostupno samo u kasnijem krnjem izdanju, objavljenom u Monzi kod Luce Corbetta, 1826., Znanstvena knjižnica »Juraj Habdelić«, Zagreb, sign. 2246 sv. 2.

³⁶ *Il vero figlio adottivo di Maria, nostra Signora*, Milano, Domenico Belagatta, 1712. Znanstvena knjižnica »Juraj Habdelić«, Zagreb, sign. 2274.

³⁷ Prijevod djela na talijanski napravio je Selvaggio Canturani, a djelo je objavljeno u Veneciji, kod tiskare Baglioni, 1722. Znanstvena knjižnica »Juraj Habdelić«, Zagreb, sign. 2266 sv. 1,2.

³⁸ Karlo Balić *Štovanje Bl-Djevice Marije u franjevačkoj provinciji Presv. Otkupitelja*, Nova revija, god. 10, br. 5–6, 1931. str. 502–504. Naslovi knjižica iz makarskog franjevačkog samostana preuzeti prema citatu Karla Balića.

dan godine 1771. u Budimu. (Druga knjižica sadrži pet pjesama o Gospi i Gospin plač.)

Svoje djelo *Prisvete obitoli skazanje* Banovac je posvetio patriciju i članu »mletačke skupščine« fra Antunu Mariji Semitekulu, gvardijanu samostana Sv. Lovre u Šibeniku. Temeljna svrha djela je zadobivanje milosti i pomoć Sv. Obitelji, a osobito na času smrti. Moguće je pretpostavljati da je knjižica *Prisvete obitoli skazanje* možda bila namijenjena i kakvoj bratovštini utemeljenoj s ciljem zadobivanja sretne smrti, jer uvodni dio knjižice naglašava milost sretne smrti dok tumači korisnost obavljanja pobožnosti. Kompozicijski sastav knjižice sadrži: 1. pobožnost od krunice »Ditešca Isusa« za dobro umriti sa sedam bogoljubnih zahvalnosti Isusu »u kojim se uzdarže najpoglavitija otajstva njegova sv. života, muke i smarti u sedam dana od Nedilje, za dostignut oproštenje griha« (str. 11–45); 2. »pobožnost od Gospe, njezini žalosti i pozdravljenja za svaki dan priko Nedilje« (str. 46–729), 3. pobožnost od Sv. Josipa, »njegovi milosti, Bogomoljah i Svete Novene« tj. devetnice. (str.73–102). Na kraju knjižice na strani 103 slijede Litanije BDM. u prvom dijelu krunica pobožnosti prema djetetu isusu sastoji se od 12 Zdravomarija simbolično usklađenih s 12 godina Isusova djetinjstva i 3 Očenaša, u kojem tri kao sveti broj simbolizira Sveto Trojstvo, ali i broj Sv. Obitelji. Isusova krunica moli se razmatrajući 12 otajstava koji su poredani sljedećim redoslijedom 1. Od upućenja, 2. Od pohođenja Marije Elizabeti, 3. Od čekanja poroda, 4. Od porođenja, 5. Od obrizovanja, 6. Od poklonstva triju kraljev, 7. Od prikazanja u hramu, 8. Od bižanja u Egipat, 9. Od stanja u Egiptu, 10. Od povratka iz Egipta, 11. Od stanja u Nazaretu, 12. Od prigovaranja s naučiteljima u Templu. Kao što se vidi već iz samih naslova, Bogorodičina prisutnost je bitna konstanta većine otajstava Isusova djetinjstva, te je i prvi dio pobožnosti neraskidivo prožet s Marijinom ulogom u Kristovoj misiji spasenja. Ako razmotrimo samo prvo otajstvo *Od upućenja*, uočavamo da ono donosi naglasak na Marijinom djevičanskom začecu po Riječi Božjoj i naglašava ulogu Sv. Trojstva pri Marijinom bogomajčinstvu: »O Isuse prislratko Ditešce, koji iz krila Očeva, zarad našega spasenja u utrobu D. Marije sađe, gdi začet po Duhu Svetom, uze priliku od sluge po upućenju riči. (str. 11)

Marijanski dio knjižice sadrži »bogoljupstvo od sedam bolesti poglaviti Divice Marije«, a iza svake postaje moli se jedan Očenaš i Zdravomarija, a potom slijede »Gospodina pozdravljenja za svaki dan priko Nedilje« s razmatranjima o Bogorodici. U pojedinim razmatranjima ističu se pozdravi, titulari i hvalospjevi Gospi, dok u pojedinim razmatranjima nalazimo prepričane prizore iz Marijina životopisa. Razmatranje

Marijinih žalosnih postaja poredani su sljedećim redoslijedom: 1. Šimunovo proročanstvo Mariji, 2. Marijin bijeg u Egipat, 3. Marija gubi Isusa koji je otišao u hram, 4. saznanje Marijino da je Isus osuđen, bičevan i trnjem krunjen, 5. potresan susret Marije i Isusa koji nosi križ, 6. Marija proživljava Isusovo raspeće, 7. Marija tuguje nad mrtvim Kristom.

Treći dio knjižice razmatra život sv. Josipa, potom slijede navodi čudesnih Josipovih uslišanja, krunica i zazivi sv. Josipu, nakon kojih se tumače »bogoljubni uzroci od poklona sv. Josipu« i novena tj. devetodnevna molitva na čast sv. Josipu.

Vrhunac ukrasnog oblikovanja atributnih oznaka lika i duboko promišljanje mariologije očituje se u središnjem marijanskom dijelu knjižice. Već u predgovoru *Ponukovanje štiocem* Banovac iskazuje svoju osobitu privrženost štovanju Bogorodice, te pobožnost preporuča sljedećim riječima: »Toliko je velika dužnost koju svaki od nas ima pram Mariji Majci Božjoj«, te naglašava da Mariju treba hvaliti svaki dan, moliti pozdravljenje s klanjanjem, promišljati i moliti krunicu Gospe žalosne i sedam pozdravljenja Bogorodici za svaki dan preko tjedna. Na strani 45 Bogorodica se postavlja vjernicima kao uzor kreposna života: »videći svetinju od života Marijina, poznaćeš bolje tvoja pomanjkanja.«

U odjeljku *Gospodina pozdravljenja* kulminira Banovčevo književnoumjetničko i mariološko poimanje Bogorodice. Na početku odjeljka, na strani 50 ističe se teza o Mariji kao zagovornici i posrednici između Boga i čovjeka: »Ti si ona milostiva odvitnica, među Bogom i čovikom, po kojoj se združi Nebo s' zemljom,« Ovaj Banovčev citat je primjeren i kristološki centriran. Međutim, pojam odvjetništva naglašen je s daleko subjektivnijom egzaltacijom ako ga usporedimo s razradom ove teze, izražene u Banovčevoj propovijedi *Na Navištenje BDM* u djelu *Razgovori duhovni* iz 1763. U toj propovijedi Banovac kaže kako Bogorodica »jest nama jedan grad, zid i zaslon koj' nas brani od pedipse Božje i napasti vražje.« (str. 140). U istoj propovijedi on intenzivira kontrast između starozavjetne i novozavjetne vizije Boga u kojoj prekretnicu tvori otajstvo »upućenja« tj. utjelovljenja: »Prije upućenja biše kao privruće sunce, kojeno usrid lita žestoko žiže, a posli upućenja kao sunce usrid prolitja koje dragosno naslađuje.« (str. 138). Štoviše, autor opisuje Božji lik prije utjelovljenja gotovo nalik starogrčkom osvetniku – gromovniku Zeusu: »Za ustriliti grišnike, njegove riči bijahu gromovi.« (str. 138). U takvoj propovjednoj slikovitosti i egzaltiranosti svakako su postojale opasnosti pogrešnog tumačenja, u kojem se Bogorodičino posredništvo u milosti naglašavalo ispred Božje milosti. Dok Banovčeve propovijedi obilježava

stil egzaltacije, kontrastne začudnosti, izazivanja straha i zapanjenosti u slušateljstvu kao odraz barokne senjerijanske metode građenja propovijedi,³⁹ u djelu *Prisvete obitoli skazanje* ne nalazimo maniru propovjedničkog hiperboliziranja i prenabujale slikovitosti.

U marijanskom dijelu knjižice *Prisvete obitoli skazanje* zadržavaju nas Marijine opisne oznake koje na barokno-kontrastan, perifrastičan i alegoričan način pozicioniraju Marijina mogućstva i vrline nasuprot suprotnom polu uzburkanih, svjetovnih nemira čovječanstva i slabosti ljudske naravi: »Ti si upraviteljica našega života, ti si vrata od milosti Bogoljubne, i porat figuri od naglosti Mora ovoga Svita.« Marija se dakle u prvoj opisnoj oznaci postavlja kao uzor, vrhovno redoustrojstvo vrline koje treba slijediti. Zatim u drugoj oznaci Marija zadobiva simboličan naziv »vrata od milosti« gdje se opet označava njezina posrednička uloga (*Maria-mediatrix*).⁴⁰ Marijin naziv *vrata* Banovac je mogao crpiti i iz neposredne franjevačke baštine, tj. iz djela svog prethodnika fra Ivana Ančića i njegova djela *Porta caeli et vita aeterna. Vrata nebeska i život vični*, objavljenog u 2 knjige u Jakinu 1678. Najraniji Marijin naslov *vrata nebeska* javlja se u Marijanskim litanijama, ali i u prvoj kitici latinskog himna *Ave maris stella*, i glasi »Felix caeli porta«. Himan je spjevan još u 7. st.; ali i vrlo rano prepjevan u hrvatskoj književnosti (nalazimo ga uvrštenog u zbornik *Code Slave* 73 iz 14. st. i u latiničkom Vatikanskom hrvatskom molitveniku s kraja 14. st.⁴¹) U najstarije hrvatske zapise Marijina titula *vrata nebeska* možemo uvrstiti i glagoljski zapis koji se nalazi na pročelju crkve Majke Božje Goričke kraj Baške na Krku iz 12. stoljeća, a glasi: »Sej dom Marije, jaže vrata nebesnaja jest.«

U Banovčevoj tercijarnoj atribuciji Marije, u gradacijski najsnažnijoj trećoj ukrasno-simboličnoj sintagmi, javlja se po prvi put autorov izraz *porat* – što bismo mogli suvremenim sinonimima označiti kao Marija je luka, zaštićeno mjesto smirenja, utočište, mirno pribivalište, locus sveopćeg spokoja. Slikovit prizor duhovnog smirenja suprotstavljenog simbolici nemirnog mora mogao je do Banovca doći i prema motivu strofe

³⁹ Senjerijanski stil propovijedi nazvan je prema talijanskom propovjedniku Paolu Segneriju starijem, koji je svojom teatralnom egzaltiranom baroknom manirom ostavio snažan utjecaj na čitav niz južnohrvatskih propovjednika od Ardelia della Belle, Đure Bašića, Bernarda Zuzorića, Arkandela Kalića, do kajkavskih propovjednika Mihalja Šimunića, Ivana i Jurja Muliha, Baltazara Milovca, Đure Reša itd.

⁴⁰ O ovom Marijinom nazivu opširnije u knjigama mons. Vlade Košića *Marija, majka Sina Božjega*, Kršćanska sadašnjost, priručnici sv. 68, Zagreb, 2003.; str. 52–55 i Janeza Fabijana *Marija – posrednica svih milosti*, Ljubljana, 1925.

⁴¹ Opširnija literatura u knjizi Hrvojke Mihanović-Salopek *Hrvatska himnodija od srednjeg vijeka do preporoda*, Književni krug Split, Split, 1992. str. 21.

iz poznate marijanske pjesme sv. Alfonsa Ligourija *O bella speranza mia*, koja je također vrlo lijepo na hrvatski prevedena radom dubrovačkog franjevca Lodovika Radića (Cavtat, 1735. – otok Leukas, 1782.), i objavljena tek 1776. u njegovoj zbirci *Rukolisti duhovni*. U Radićevom prijevodu spomenuti Ligourijev motiv glasi:

»U svjetovnom moru ovemu
ti ćeš draga zvijezda biti
ka plavčicu mož' u svemu
moje duše sahraniti.«

Na strani 62 Banovac je još jednom apostrofirao Mariju kao posrednicu milosti: »Ti si ona čestita Mater od milošće, koja srično priporadaš grišnike za slavu Nebesku.« Marijino posredništvo između grešnika i Boga sagledavano je kao mjesto međupostaje u duhu učenja sv. Bernarda, Marija je »scala peccatorum«. Međutim, navedena vizija stepenica kojom se penju grešnici prisutnija je u Banovčevim propovijedima⁴² *Razgovor duhovni* u kojima postavlja tvrdnju: »Crljena skala jest sardita Božja pravda. Bila skala jest milost Marijina.« (str. 142)

U daljnjem Banovčevom književnom izrazu još uvijek pronalazimo snažne odraze baroknog promatranja svijeta u kontrastnoj chiaro-scuro vizuri njegove rascijepljenosti na zlo i dobro, zemaljsko i nebesko, isprazno i uzvišeno. Kao odraz takve zaoštrene kontrasne vizure nožemo navesti sljedeći Banovčev ukrasno-perifrastični iskaz utjecanja Bogorodici: »Pomozi me Majko slatka kad ja budem nadskočen od nevolja i protivština ovoga himbenoga svita, utičući se milosarđu tvoga materinstva i pokripljen od tebe s' mlikom od radosti duhovne, da pogardim sva druga veselja ovoga privarnoga i ispraznoga svita.« (str. 55–56). U kontekstu ovog citata spomenuta determinacija Marije kao posrednice milosti (odraz katoličke nauke s kraja 15. st.) zadobiva svoje kristocentrično pojašnjenje – Marija po milosti svog materinstva, dakle u definitivnom smislu jedino po Kristu, postaje izvor zadobijanja Božjeg pomilovanja. Pored te oznake, javlja se u drugom dijelu zaziva jedan tipično barokni, prilično rijedak ikonografski prikaz poznat pod latinskim terminom »Maria lactans«, u kojem Marija postaje duhovna hraniteljica odabranih duša, duša u nevolji, pa i raskajanih duša u čistilištu. Likovni prikaz »Marie lactans« pronalazimo u Hrvatskoj na sjeverozapadnom dijelu Is-

⁴² Opširnije podatke o temi Marijinog posredništva za grešnike vidi u radu Petra Lubine *Lik Bl. Djevice Marije u propovijedima fra Josipa Banovca*, u zborniku *Marija u propovijedima hrvatskih katoličkih obnovitelja*, str. 175–198, Kršćanska sadašnjost i Hrvatski mariološki institut, Zagreb, 2004. (gl. urednik dr. Vlado Košić).

tre u svetištu Majke Milosrđa u Bujama, gdje je na umjetničkoj slici znamenitog padovanskog slikara Francesca Zanelle (rođenog oko 1640.) prikazana vizija Bogorodice kako desnom rukom polaže duhovnu milost tj. kap svojeg mlijeka na usta umirućem čovjeku. Nakon baroknog razdoblja ovaj simboličan prizor postaje sve rjeđi, kako u likovnom tako i u književnom prikazu, jer se u periodu racionaliziranog katolicizma zaključilo da vizualnost simboličnog prizora može zadobiti pogrešnu interpretaciju ili izazvati nepotrebnu senzualnost, koja nipošto ne pripada pravom značenju prikaza Marije.

Pojedini epiteti, metafore, pa i čitavi sintaktostilemi koje Banovac pridružuje Mariji nastali su po uzoru na poznate latinske srednjovjekovne himne. utjecaj latinske antifone *Salve Regina*⁴³ iz 12. st. možemo pratiti u Banovčevom proznom parafraziranju i interpoliranju pojedinih dijelova antifone u svoje zazive: »ja nevoljni sin Evin, zaboravljen u ovoj Dolini od suza, uzdišem k' tebi.« (str. 65)

Prema metaforičkoj odrednici iz himna *Ave maris stella* Banovac Bogorodicu naziva zvijezdom, ali je istovremeno u svom navodu stavlja i u teološku i slikovitu astralnu pjesničku korelaciju s Isusom: »Zdravo zvizdo prisvitla, od koje se porodi sunce pravde Isukarst naš Spasitelj.« (str. 61)

Od strane 62 do 65 slijede utjecanja »Slavnoj Divici Mariji« koja su tako profinjeno stilski formulirana da nalikuju laudama u prozi ili zanosnim slobodnije strukturiranim proznim litanijama. Banovac izriče čitav niz Marijinih naslova, od kojih su pojedini biblijskog izvora, dok su neki osebujni primjeri baroknog leksičkog inventara. Među naslove biblijske inspiracije možemo navesti sljedeće citate: »Ti si tempao Salamunov, korablja Božja« (str. 55), »ti si Pristolje pravoga Salamuna« (str. 62), »ti si Turan pritvardi, među koga zidovi sigurni su« (str. 63), »ti si lipa Palma od pravde« (str. 64). Pojedini Banovčevi ostali nazivi nisu bez povezanosti s učenjem crkve, ali su prvenstveno oblikovani stilski tako da koriste omiljene ustaljene ukrasne florealne nazive ili tzv. metafore jestvina⁴⁴, koje možemo nazvati potonulo kulturno dobro, jer predstavljaju već ustaljeni figuralni inventar i prepoznatljivo semantičko polje čitateljskog razumijevanja: »Zdrav Dvice, prilipa Dvice, svitlija od Sunca, slađa od meda, ugodnija od balsama, rumenija od ružica, bilija od ljljana,

⁴³ Enciclopedia catolica, stupac 1719, Citta del Vaticano, Rim 1953.

⁴⁴ Teoretičar E. R. Curtius analizira *metafore jela*, koje su poznate još od antičkih vremena, ali je Biblija glavni izvor za metaforiku jestvina, (u knjizi *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1971. str. 143). Za sv. Augustina Bog je *unutarnja hrana*, a za Grgura Velikog Augustinovi teološki spisi su *pšenično brašno*. U duhu tog učenja niz hrvatskih duhovnih djela je dobilo svoj naziv, kao npr. *Hrana nebeska*, *Duhovna hrana*, *Duhovne mervice*, *Brašno duhovno* itd.

ti si studenac rajski, ti si vratak vode žive, ti si sud čist od svake gorkosti i pun svakog veselja.« (str. 64), »perivoj nasladljivi pun dragosti Nebeski« (str. 64), »ti si rosa nasladljiva koja tarneš oganj od proždardlosti, ti si ključ biserni koji otvora vrata Nebeska« (str. 65), »ti si livada narešena, koja naslađuješ cvićem vikovitim« (str. 65). Govoreći o otajstvu Marijina poroda »brez oskvarnjenja tvoga Divičanstva« Banovac na 55. strani stvara simboličnu sintagmu koja naglašava posvemašnju Marijinu posvećenost Bogu i njezino djevičanstvo prije i poslije poroda: »Ti si Perivoj zatvoreni, studenac koga zaručnik Nebeski zapečati.« (tj. »Fons signatus«). Sintagme »perivoj zatvoren« i »studenac zapečaćen« izrečene Bogorodici stvaraju ujedno figuralni paralelizam sa Zaručnicom iz glasovite Pjesme nad pjesmama, što dolazi do izražaja u sljedećem navodu stiha: »hortus conclusus soror mea sponsa hortus conclusus fons signatus« (Pj 4,12), tj. u prijevodu »Ti si vrt zatvoren, sestro moja, nevjesto, vrt zatvoren I zdenac zapečaćen.« I za otajstvo Utjelovljenja Banovac koristi istu Marijinu metaforu »perivoj u komu se ubra oni prilipi cvit Isus«. Izrazi kao *vrt*, *perivoj*, bili su u renesansnom i baroknom pjesništvu posebice omiljeni topos i locus sveopće radosti, čak su i opisivani prema ustaljenoj opisnoj formi kao tzv. »locus amoneus«, arkadijsko mjesto prirode i idile, ali i mjesto slave, (primjerice znameniti susret pjesnika-putnika i Vile Hrvatice u Zoranićevim *Planinama* iz 1569. zbiva se u »perivoju od slave«). Spomenuti izrazi *vrt*, *perivoj* dočaravaju sliku rajskog vrta, ali također označavaju i zbir sakupljenih duhovnih pjesama ili molitava kao npr. *Vrtal* Trogirana Petra Lucića iz 16. st. ili molitvenik *Hortulus animae*, iz 1560. Nikole Dešića,^{44a} *Hortulus Marianus*, Francisca de la Croix, *Hortulus deliciarum* (anonimno književno antologijsko djelo iz 12 st. u kojem je sakupljeno znanje u okviru biblijske povijesti), *Dušni vert* iz 1664. Baltazara Milovca;^{44b} *Duhovni vertlac* tiskan 1753. u Novom Gradu u Gradišću i priređen od fra Lovre Bogovića i Godefrida Palkovića, i drugi. Uporabom ovih toposa, raširenih u europskoj i hrvatskoj literaturi, Banovac se snažno naslanja na raniju duhovnu i književnu baštinu i na konvencionalne izraze spomenutih stilskih formacija.

Od stilskih književnih figura vezanih uz biblijsku tradiciju Banovac na više mjesta koristi figuralni paralelizam kao semantičku figuru u kojem prvi član starozavjetne usporedbe ima svoj paralelni simbolični odraz u Novom Zavjetu, a lik ili događaj iz Novog Zavjeta imaju svoju pret-

^{44a} Danas dostupno u pretisku s pogovorom Josipa Vončine, izd. Franjevački samostan Trsat, Rijeka i Grad Rijeka, Naklada Benja i Knjiga, Rijeka, 1995.

^{44b} O tome više: Vladimir Vrana, »Dušni vrt« o. Baltazara Milovca (1664.), *Vrela i prinosi*, br. 12, Sarajevo, 1941.

hodnicu u Starom Zavjetu, ali na taj način da novozavjetni lik nadopunja prvobitni lik ili događaj i tako pridonosi ispunjenju Božjeg plana u povijesti ljudskog spasenja.

Uporabom figuralnog paralelizma između starog i novog zavjeta Banovac oslovljava lik Marije tako da ona nadopunja i preobražava lik Eve i ulogu početka grijeha koje simbolizira stablo života u Edenu: »Ti si zemlja plodna koja rađa plod od života.« (str. 64)

Naglašavajući Bogorodičinu jedinstvenost Banovac stvara u prozi dojmljivu poetsku figuru nalik baroknoj antimetaboli, koja se očituje na složenoj igri međusobnog ukrštenog kontrastiranja pojmova, u ovom primjeru neba i zemlje, svjetla i tame, pomarčenja i prosvitljenja. U ovom odjeljku primijenjeno je barokno načelo komplicirane izmjenične igre korespondencije i proturječnosti, poznato kao barokni topos »concordie discors«:

»Ti si sunce prisvitlo brez pomarčenja
jur si sa Zemlje prosvitljivala Nebo,
a sad s Neba prosvitljuješ Zemlju
i razmećeš tmine svitovnje.« (str. 64–65)

Barokna dramatičnost, vizualna predočivost i zastrašujuća impresivnost očitovana u kontrastima jezovitoga i lijepoga bila je tipična izražajna manira slaganja propovijedi tijekom 17. i prve polovice 18. st., a ostavila je svoj trag u Banovčevom imaginariju, što potkrepljujemo sljedećim citatom: »Hudobe daršću čujuć tvoje ime, od tvoje svitlosti biže tamnosti, i vrata Nebeska otvoraju se tvome otenju.« (*Prisvete obitoli skazanje*, str. 65)

Pri kraju marijanskog dijela knjižice Banovac završava svoje uticanje k Bogorodici perifrastičnom oznakom raja i težnjom za pronalaženjem ispravnog puta prema dosegu raja: »neka prosvitljen i vođen od tebe sigurno doći mogu u Porat Nebeskog Jeruzolima.« (str. 66) Ovom rečenicom Banovac je ponovno dotaknuo dva vrlo učestala i bitna toposa karakteristična za hrvatske pisce renesansnog i baroknog perioda književnosti. Topos pravoga puta ili težnja za dosegom ispravnoga puta, (»dru-mak pravi«) zamjetni su preokupacijski motivi hrvatskih renesansnih pjesnika Mavre Vetranovića (1482.–1576.), Nikole Dimitrovića (oko 1510.–1553.) i Nikole Nalješkovića (oko 1500.–1587.).⁴⁵ Također i simbolična sintagma »Porat Nebeskog Jeruzolima« koja označava pojam nebeske luke, utočišta, vječnog smirenja tj. doseg raja, predstavlja drugi veliki topos starijeg hrvatskog pjesništva, a to je bogato obrađena tema nemirnog pokajničkog traganja za dosizanjem vječnog spokoja, prisutna u refleksiv-

⁴⁵ Vidi o tome rad Antuna Paveškovića *Topos »pravoga puta« u duhovnom pjesništvu Vetranovića, Dimitrovića i Nalješkovića*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, god. 38, Dubrovnik, 2000., str. 165–184.

no-religioznoj tematici Ludovika Paskovića, Marka Marulića, Dominika Zlatarića, Dinka Ranjine, Sabe Bobaljevića, Mavre Vetranovića, Ivana Gundulića, Bare Bettere i drugih.⁴⁶ Također Banovčev iskaz »Porat Nebeskog Jeruzolima« nedvojbeno je i primarno povezan s biblijskim opisom Novog Jeruzalema (Otkrivenje 21,2), kojeg evanđelist Ivan piše na Patmosu, a pojam simbolično označava evanđelistovu viziju dosizanja mjesta vječnog blagoslova i mjesta u kojem vlada savršen sklad između Boga i čovječanstva.

Unatoč tome što je Banovac u svojim hvalospjevima nastojao teološki opjevati vjerske istine o Mariji, te je prikazati i približiti čitateljstvu kao nadasve blisku pomoćnicu, on pri kraju sam lik Marijin označava kao misterij. Banovac oslovljava Mariju »vrata istočna vazda skrovita« (str. 67). Tom titulom on ističe njezinu simboličnu pripadnost istoku kao izvoru dolaska sunca tj. Krista i naglašavajući da je ona zauvijek nepoznatljiva za smrtna bića, potonjom se opisnom oznakom ponovno naslanja na književno-religioznu tradiciju primjenom toposa neizrecivosti. Sam završetak marijanskog dijela knjižice Banovac oblikuje u maniri intenzivirane osjećajnosti i u maniri egzaltacije pokajničkih baroknih *Plaćeva*: »Čini me piti Vodu tvojih gorčina, i blagovati jizbinu tvoji bolesti, i da plačem nevolje, koje se tarpila na zemlji, da budem vidit slavu, koju ti imadeš na Nebesi po sve vike vikom. Amen« Ovom stilskom karakteristikom Banovac ponovno reflektira maniru ustaljene kasnobarokne izražajnosti, koja je prisutna u hrvatskim vjersko-didaktičnim djelima sve do sredine 18. st. (u crkvenoj himnodiji i mnogo duže), usprkos sve većem prodoru oblikotvornosti racionaliziranog katolicizma, katehetskih propovijedi i postupnom napuštanju stilistike egzaltirane barokne teatralnosti.

Možemo zaključiti da Banovčevo djelo *Prisvete obitoli skazanje* nije dosada bilo književno sagledano, a u njemu je autor pružio slobodnog maha i pokazao dara u svojem stilsko-jezičnom iskazu, te je stvorio zanimljiv niz perifrastično-književnih i simbolično-teoloških naziva za Bogorodicu. I dok je u propovijedima Banovac jače usmjeren na prilagodbu svojeg izričaja manjim seoskim sredinama, u djelu *Prisvete obitoli skazanje* pružio je vrijednu književnu izražajnost slavljenja Bogorodice u marijanskom odjeljku knjižice. Dominacija ukrasa i figura smatra se »kao jedno od osnovnih mjerila baroknog djela«, prema određenju francuskog književnog teoretičara Rousseta.⁴⁷ Vidjeti svijet u odbljesku rječo-

⁴⁶ O najranijoj refleksivno-religioznoj tematici vidi rad Rafe Bogišića *Hrvatski petrarkizam* Forum, XXXXI, knj. LXXIII, Zagreb, 2002.

⁴⁷ Rousset, *La littérature de l'âge baroque en France*, Pariz, 1954. str. 181.

tvornih simbola i vidjeti ga u zrcalu ornatusa, bitno je obilježje pojavnosti kasnobaroknog i manirističkog stila – zaključuje teoretičar Gustav Rene Hocke.⁴⁸

Iz tog razloga, usprkos temeljnim vjersko-didaktičnim i prosvjetiteljskim usmjerenjima, možemo uočiti u navedenom djelu kasne odraze i utjecaje baroknog ukrasnog stila u Banovčevom književnom izrazu.

Teoretičar hrvatskog književnog baroka Zoran Kravar⁴⁹ naglašava kako seičenteska teorija ornatusa dolazi s idejom o autonomiji ingenija (shvaćenog kao tehničkom stranom vladanja ornatusa), tj. o sposobnosti stilskih figura da same preuzmu odgovornost za estetičku djelotvornost književnog teksta, iz čega proizlazi da je u baroku *ingenium* jači od sastavnice *iudiciuma* (shvaćenog kao duševne sposobnosti razborne uporabe stilskih postupaka u okviru sadržajnog konteksta). Navedeno shvaćanje seičenteske umjetnosti zastupali su barokni poetički traktati Mattea Peregrinija *Delle acutezze*, Genova, 1639. i Emanuela Tesaura *Il cannochiale aristotelico*, Venecija, 1655. Naravno da u vjersko-didaktičnom Banovčevom radu nije moglo biti načelnog primata funkcije stila nad tematikom i funkcionalnom usmjerenošću njegovih tekstova. Budući da je Banovčeva knjižica pripada tzv. pučkoj književnosti u njoj estetski elementi nisu temeljna svrha kao u tzv. visokoj književnosti⁵⁰, već su sredstvo temeljnog iskaza. Upravo ovo funkcionalno obilježje logično je rezultiralo da su pojedina djela vjersko-didaktične literature stilskim izrazom vrlo klišeizirana ili predvidljiva. Banovčev primjer ostvarivanja marioloških sintagmi u djelu *Prisvete obitoli skazanje* pokazuje kako u djelima vjersko-didaktične književnosti možemo, usprkos njihovoj konzervativnoj naslonjenosti na maniru prethodne književne duhovne tradicije, fragmentarno pronaći i dojmpljiva kreativna stilska ostvarenja i iskaze čija poruka impresionira upravo zbog estetičnosti njihova stilskog habitusa.

Sveukupna djela Josipa Banovca nisu bila stvarana za uski elitni književni krug čitateljstva, već su bila prvenstveno namijenjena jačanju pobožnosti u najširim narodnim slojevima. Stoga za Banovčev rad, koji je bio toliko usmjeren na svoje bližnje, možemo reći da je u potpunosti slijedio glasovito franjevačko načelo: »Non sibi soli vivere, sed et aliis

⁴⁸ Gustav Rene Hocke *Svijet kao labirint (Manira i manija u europskoj umjetnosti od 1520.–1650. i u suvremenosti)*, »August Cesares«, Zagreb, 1991., str. 83.

⁴⁹ Z. Kravar: *Stil i genius hrvatske lirike 17. stoljeća*, u zborniku *Hrvatski književni barok*, Zagreb, 1991. str. 112–114.

⁵⁰ O uvjetnoj podjeli na pučku i visoku književnost detaljniji podaci u knjizi Pavla Pavličića *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Split, 1979.; također i u radu Kamo spada *Reljkovičev Satir*, u zborniku *Vrijeme i djelo M. A. Reljkovića*, Osijek, 1991.

proficere« (Ne živjeti samo za sebe, nego koristiti i drugima.) Možemo zaključiti da je metaforički i simbolični način iskaza hrvatskih franjevačkih propovjednika, a među njima i Josipa Banovca ostavio svoj trag u pjesničkom i percepcijskom načinu razmišljanja našeg naroda, a taj odraz se zrcali i u brojnim izrazima hrvatskog narodnog pjesništva čija provenijencija potječe iz biblijske, propovjedničke i duhovno-moralne literature.

MARIJANSKA KNJIŽEVNA STILISTIKA U STVARALAŠTVU JOSIPA BANOVCIA

Sažetak

Josip Banovac je svoje stvaralaštvo uskladio s temeljnim smjernicama djelovanja franjevačkog prosvjetiteljstva na području Provincije Presvetog Otkupitelja, a to je njegovanje propovjedništva i objavljivanje knjižica s vjersko-poticačnim tekstovima koji potiču rascvat pučke pobožnosti. U književno-stilskom pogledu estetskom razinom se ističe Bančevo djelo *Prisvete obitoli skazanje i probuđenje bogoljupstva, pram Isusu, Mariji i S. Josipu*, (Mleci, 1759.). U tom djelu je autor izrazio ne samo svoje prevodilačko umijeće, već znalački odabir iz europske latinske pobudno-pobožne literature, te je pružio maha izrazu i stvaranju profinjenih teološko-simboličnih sintagmi koje dočaravaju otajstvenost likova Sv. obitelji, a posebice Bogorodice. Marijanski dio knjižice odlikuje se najuspjelijim autorovim ostvarenjima semantičko-simbolične i perifrastično-oblikotvorne izražajnosti, koji reflektiraju utjecaj kasnobarokne manire književnog iskaza.

MARIAN LITERARY STYLISTICS IN OPUS OF JOSIP BANOVCIA

Summary

Josip Banovac kept his work in line with the basic guidelines of the Franciscan enlightenment activities in the Holy Saviour Province, which means fostering the art of preaching and publishing booklets containing religious texts designed to encourage flourishing of popular piety. With respect to literary style, a text entitled *Prisvete obitoli skazanje i probuđenje bogoljupstva, pram Isusu, Mariji i S. Josipu* (HISTORY OF HOLY FAMILY AND AWAKENING OF DEVOTION TO JESUS, MARIA AND ST. JOSEPH) (Mleci, 1759) stands out for its aesthetic value. In this work, the author not only shows his translating skills, but also makes a very competent selection from European Latin devotional literature giving free rein to his expression and creating refined symbolic theological syntagmas which conjure up the mystery of the Holy Family, in particular the Holy Virgin. The Marian part of the booklet contains the author's finest examples of semantic-symbolic and periphrastic morphological expressiveness which reflect the influences of late baroque literary mannerism.

Ines Srdoč-Konestra

TOPOSI BOŽJE KAZNE I NAGRADE U RAZGOVORIMA DUHOVNIM PASTIRA S'OTARA... J. BANOVCA

UDK 821.163.42. (091)
821.163.42.09-97

Banovčev *Razgovor duhovni Pastira s'otara u svetkovine došastja Gospodinova, i korizme u kratko složeni, i na svitlost dati, za lačnju službu Pastirah seljanskih* (Jakin, 1763)¹ sadrži trideset razgovora, odnosno ukazanja od razgovaranja, kako ih on zove. To su propovijedi koje počinju s prvom Nedjeljom došašća i uglavnom prate crkveni kalendar do 29. propovijedi koja se odnose na *Blagoslov puka kad se Pastir dili* i 30. koja je inaugurativna u novoj sredini *Od posidovanja novoga pastira*. Slijedi još sedam *Razgovaranja od Sakramentah*².

U dugom milenijskom slijedu crkvenoga govorništva, Banovac zajedno s ostalim propovjednicima 18. st. pripada onim postridentskim nastojanjima koja su ponovo uzdigla crkveno govorništvo, tako da se od druge polovice 17. st. pa sve do početka 19. stoljeća u homiletičkoj lite-

¹ Nakon naslova slijedi tekst: *Po ocu F. Josipu Banovcu reda S. Franceska prikazani i posvećeni pripošтованому gospodinu knezu D. Josipu Kosiriću Kanoniku Stolne Crkve Šibenske, i Opatu Svetoga Lovre u Morinja. U Jakinu MDCCLXIII. Po Petru Ferri) (S' dopuštenjem starješine*. Služila sam se tim izdanjem koje se čuva u Sveučilišnoj knjižnici u Rijeci. Tisak je dosta loš, a i knjiga ponešto oštećena. Pri citiranju nisam slijedila grafiju kojom je knjiga tiskana, već sam se koristila suvremenom grafijom.

² U *Sadržaju* je i tih sedam dijelova navedeno kao *Razgovori*, pa slijedimo li sadržaj ima 38 razgovora, ali u tekstu posljednjih sedam razgovora imaju zajednički naslov *Razgovaranja od sakramentah*. U uvodu u taj dio Banovac obrazlaže zbog čega je dodao cjelinu o sakramentima: »Budući ovi nauk od velike potrebe Pastirom harvaćanom, koji se ne mogu pomoći drugim jezikom, zato sam hotio za njihovu korist staviti za ovim razgovorih duhovnih, neka koristuju pravovirnim. Ne mećem u latinski jezik svidioćanstva svetoga pisma ni SS. Otacah, ni saborah, budući da ji ne razume, negoji mećem u naš jezik, (...)« (str. 196) Autor dakle, podcrtava kome su namijenjeni njegovi tekstovi – očito slabo obrazovanim svećenicima koji ne zanaju latinski. Vrlo poučno navodi važnost sakramenta i potrebu da im se prida veliki značaj, objašnjava što su sakramenti te donosi opširno tumačenje o svakom posebno, što je u tekstu izdvojeno podnaslovima.

raturi govori o klasičnom dobu crkvenoga govorništva. Istodobno su u Parizu početkom 18. st. bile tiskane i prve, rekli bismo suvremenije upute o dobrom i kratkom propovijedanju koje je sastavio dominikanac Natalis³. Zvonimir Baotić⁴ donosi podatak da je prvi priručnik propovjedništva na hrvatskom jeziku⁵ tiskan 1886. godine, te dodaje »Priručnika propovjedništva mi više nemamo, iako imamo prilično mnogo propovjedničkih priručnika s gotovim propovjedima«. Danas također uočavamo da su malobrojna djela koja upućuju »kako sastaviti propovijed«, a puno su brojnije zbirke najrazličitijih propovijedi. I sami autori propovjedničkih priručnika obično u prilogu donose primjere homilija⁶, jer se to očito pokazalo najboljim načinom upućivanja u propovijedanje.

Naznačene su samo neke opće odrednice ili možda bolje rečeno »stanje« priručne literature kako bismo uočili čime se Banovac u svoje vrijeme mogao služiti pri sastavljanju propovijedi. Ostaje još nespomenuto, ali tijekom svih stoljeća neiscrpno vrelo za sve propovjednike, a to je antičko govorništvo, odnosno retorika od Aristotela i Demostena, preko Cicerona i Kvintilijana⁷, kao i crkveno govorništvo. Prisjetimo se npr. Sv. Augustina kao autora prvih pravila za crkveno govorenje, Sv. Grgura Velikog, Ivana Zlatoustog, ali i srednjovjekovnih franjevac (Sv. Bonaventura, Sv. Antun Padovanski) i dominikanaca (Sv. Dominik, Sv. Toma Akvinski). Na mnoga se od navedenih imena kao neprikosnovene autoritete poziva i Banovac u svojim propovjedima.

Temeljna je pretpostavka za sastavljanje propovijedi nadahnjivanje Svetim Pismom, a budući da se propovijedanje smatra u prvome redu sredstvom naviještanja kršćanskog nauka, postoje dva načina sastavljanja homilija: tumači se jednu rečenicu ili izreku iz Sv. Pisma i onda zaključuje koja je središnja tema, to bi dakle, bio analitički pristup. Drugi je pristup sintetički kada se unaprijed odredi tema biblijskoga teksta, pa se tekst tumači u svjetlu te teme.⁸ Banovac pri strukturiranju propovijedi rabi oba načina, a uvijek uz naslov propovijedi kao svojevrzni *motto* navodi citat, najčešće iz Evanđelja.

³ A. Natalis, *Praecepta at regulae ad predicatorum verbi divini informandos cum ideis concionum per totum annum*, Pariz, 1702; *Dialogus sur l'eloquence*, 1718.

⁴ Zvonimir Baotić, *Temelji propovjedništva, Vrelo života*, Sarajevo, 1984., Predgovor, str. 3.

⁵ Dupanloup F. – Stadler, J., *Kako valja navieštati rieč Božju* (Entretiens sur la Prédication populaire), Zagreb, 1886.

⁶ Usporedi Zagorac (1998).

⁷ Usporedi Beker (1997).

⁸ Usporedi Baotić, Zagorac.

Osnovni je cilj svake homilije »(...) staviti naviještenu riječ u onaj kontekst, koji će pomoći da se što bolje shvati njezino značenje; zatim protumačiti pojedine retke pomoću kritičkog aparata da se dođe do njezinog pravog smisla; i na kraju izvesti zaključak, što će liturgijsko slavlje zajednice i sav njezin život usmjeriti u skladu s poukom naviještene riječi.«⁹ Vrhunsko je umijeće propovjednika, ali i svakoga govornika prilagoditi izgovoreno mogućnostima ili razini primatelja. Čini nam se da je J. Banovac sudeći po *Razgovorima duhovnim* izvrsno poznao svoje vjernike, i kao propovjednik i kao ispovjednik, te je vrlo zorno u propovijedima ukazivao na mane koje uočava u svojoj sredini.

Ako te propovijedi sagledamo u kontekstu onovremenog hrvatskog propovjedništva uočava se prepletanje dvaju različitih dominantnih utjecaja: kasnobarokna obilježja i prosvjetiteljsko-racionalistička obilježja. Od obilježja barokne poetike u Banovca zamjećujemo *iznenadnost, paradoks i začudnost*¹⁰, što postiže izborom i načinom prezentacije primjera, ali nema bujnosti baroknog izraza, metaforike i kićenosti koja se uočava u nekih drugih kasnobaroknih propovjednika¹¹. No, ipak bismo među tim obilježjima mogli izdvojiti fingirani dijalog s publikom/vjericima kojim postiže dramsku napetost. Racionalizam i prosvjetiteljstvo ogleda se u želji da se neke činjenice prikaže što vjernije, u odnosima veličina, u navođenju preciznih brojki. Naime, odjeci racionalističkog stoljeća susreću se i u propovjedima gdje propovjednici nastoje *izmjeriti nemjerljivo ili izbrojiti nebrojivo*¹² odnosno na egzaktnim podacima iz prirodnih znanosti utemeljiti svoje propovijedanje pa tako i Banovac ponekad poseže za primjerima u kojima navodi brojke¹³ koje trebaju potkrijepiti njegove iskaze ili donosi neka tumačenja koja imaju znanstvenih konotacija. Takvi su navodi u funkciji povećavanja uvjerenosti poruke koji su u recipijenata vjerojatno izazivali i čuđenje. Stil i jezik Banovčevih propovijedi jednostavni su upravo zbog upućenosti neukome slušatelju koji vjerojatno ne bi mogao pratiti zahtjevnije koncipiranu propovijed.

Osnovna je tema njegovih propovijedi grijeh, na njega stalno ukazuje uz isticanje pouke kako se obraniti od grijeha i kako živjeti u skladu s Crkvom. Temeljna je opreka na kojoj su strukturirane antitetički odnos

⁹ Zagorac, str. 45.

¹⁰ Usporedi J. Bratulić (1991), str. 281.

¹¹ Usporedi L. Hadrovics.

¹² Usporedi D. Zečević (1993), str. 31–67.

¹³ Npr. u *Razgovoru XXV*. navodi kako je Krist primio 6666 udaraca bičem, a trnova kruna otvorila je 72 rane na njegovoj glavi (str. 160); također u *Razgovoru XXX. ističe (...)* Bog opet sažga četrnaest iljada i sedam stotina ljudih (...) str. 192.

dobra i zla, Boga i Vraga, Raja i Pakla, što se onda zorno pokazuje na primjerima krijeposti i grijeha u svakodnevnici s naglasakom na razobličavanje grijeha. Dodajmo konačno da je opće mjesto homiletičke književnosti kazna Božja i strah Božji, koji se često rabe kako bi se podcrtalo osnovna značenja pojedinih propovijedi.¹⁴ Iz toga proizlazi navođenje brojnih primjera koji vjernicima trebaju predočiti što će ih snaći ako ne žive u skladu sa Svetim Pismom, odnosno ako izgube Božju milost. Upravo su tako strukturirane i Banovčeve propovijedi.

U kontekstu specifičnog toposa Božje kazne i nagrade koji nas ovdje zanimaju nužno je napomenuti da se kazna Božja u propovjedničkoj literaturi počinje dodatno potencirati nakon Tridentskog koncila.¹⁵ Detaljno će se razrađivati tema grijeha, primjerima objašnjavati vrste, a potom i kazne koje slijede griješnike, a sve bi se mogle podvesti pod zajedničku sintagmu Božje kazne. Za pojašnjene poslužimo se rječničkom natuknicom: »Nesreće, potop, dijaspora, neprijatelji, pakao, rat, smrt, patnja – sve te kazne otkrivaju čovjeku troje: određeno stanje – stanje grijeha; određenu logiku – onu koja od grijeha vodi do kazne; osobno lice – lice Boga koji sudi i spašava.«¹⁶ Uz kaznu Božju usko se vezuju strah Božji, Božji sud, pravednost Božja, gnijev ili srdžba Božja. Tumačenja na kojima se Banovac vrlo često zadržava povezuju upravo srdžbu Božju koja je griješnicima upućena kao kazna zbog posljedica grijeha s milošću ili milosrđem Božjim koje je nagrada. Gubitak se milosti Božje tumači također kao kazna za grijehe.

Tema posljednjega suda uobičajena je za propovijed kojom se otvara liturgijska godina pa tako i Banovac u *Razgovoru I. Od suda općenoga* pred svoje vjernike iznosi apokaliptične slike. Najviše straha treba izazvati slika posljednjega suda, jer nakon toga više nema mogućnosti okajanja grijeha pa oni koji u tom času budu s lijeve strane Suca, osuđeni su zauvijek na pakao i to je najveća kazna Božja. Nagovještaji posljednjeg suda dani su u vrlo zornim slikama: biti će vidljivi u pomračenju sunca, mjeseca i zvijezda, potom će *padati s neba oganj kao jedan potop* koji će

¹⁴ »U SZ kazna je sastavni dio Božjega suda, koji proizlazi iz područja njegove pravednosti, tj. iz njegove moći koja stvara mir, dobrobit i blagoslov (pravednost Božja). Ona se, međutim ostvaruje tek u dogovornom činu čovjeka koji se aktualizira prema Bogu i bližnjemu. Samo iz perspektive takve vjernosti u zajedništvu Bog stalno daje svoje spasenje, a i kažnjavanje zločinaca služi održavanju spasenjske sfere i sastoji se u njegovu uništenju. Kazna se dakle ne treba shvaćati polazeći od apsolutnog pojam prava; ona nema svoj smisao u samoj sebi; ona se, naprotiv, odnosi na Božje pravo, tj. u odnosu na obvezu vjernosti Božjem spasenjskom djelovanju koju je Bog postavio.« *Praktični biblijski leksikon*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., str. 158.

¹⁵ O tome vrlo detaljno u knjigama Jeana Delumeaua (1978. i 1983.)

¹⁶ *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., 417.

očistiti svijet od tjelesne i duhovne nečistoće¹⁷. Nakon hiperbolične, ognjene ali istovremeno i mračne slike sudnjega dana slijedi antitetično suprotstavljenje sa znakom križa i svjetla »Toliko će oni s. Križ biti svitao, daće sedamkrat nadać sadašnjju svitlost sunca« (str. 2) U ovoj je propovijedi iznimno puno prostora posvećeno nagradi, koja se ogleda u pozivu Isusovu pravednima da ga slijede i da s njime podijele veselje i blagoslov. Posljednja je poruka sažeta u neposrednom postavljanju pitanja vjernicima – žele li u času posljednjega suda biti blagoslovljeni moraju djelovati dobro: *Užgajte se u želji, i ljubavi, taj ćete, i vi na čas vaše smrti ovaki glas čuti*. U suprotnome će čuti riječi prokletstva: »Najposli okrenut će se prokletim, i reći će im: *dilite se od mene prokleti od otca* moga, jer sam kod vas bio gladan, žedan, gol, i potriban, a netisteme ugledati u prilici onogah siromah, kako vas je učilo s. Evandelje, i zato otidjite od mene prokleti, i od majke moje, i svih dvorana nebeskih u oganj vičnji.« (str. 6) Napetost u pripovijedanju postiže stalnom izmjenom antitetičnih slika dobra i zla te postavljanjem pitanja vjernicima koja su samo retoričke figure i na koja sam daje odgovore, čime postiže svojevrstu dramsku napetost.

U *Razgovoru IV* tema je *Strah božji* koji je neposredno povezan s kaznom, jer kako Banovac prenosi iz Sv. Pisma, Bog je pravedan i mora kažnjavati. »Bog je svemoguć, ter može u svako vrime osvetiti svoju uvriđu primljenu od Krstjanina. Bog za poslat jednu pedipsu, neima potrebe iskati nikoga pomoći, budući da on može sve što oće, i dosegnut u svako mjesto od neba i zemlje, i ovo nas je činio viditi veće puta.« (str. 24.) Slikom Božje svemoći Banovac aktualizira i kaznu čime u slušača želi izazvati osjećaj straha koji treba pozitivno djelovati, jer: »Sve su stvari Bogu podložne, i poslušne, i od njega imaju strah, kako neće biti poslušan čovik, i imat strah od njegova svemogućstva.« (str. 25) Vrlo jednostavni argumenti potkrepljeni su primjerima kao pozitivnim ili negativnim uzorima koji se dovode u vezu sa svakodnevnim životom. Nakon svakog primjera Banovac se retoričkim pitanjem obraća slušateljima te sam odgovara, npr.: »A vi tužni grišnici, koji svaki dan Boga uvriđujete, pokore, ni jednog dobra dila ne činite, što se ima od vas reći? Ah možete slobodno reći da se vi si ne bojite pravde Božje, i kako takih, valja da od nje podnesete pokaranja, ako se jur na vrma ne pokorite, i Božji strah u sardce ne metnete.« (str. 31) Poslije tako naposrednog obraćanja i navođenja argumenata koji bi trebali slušatelje pobuditi na pozitivno

¹⁷ Tu se spominju oholost, bludnost i lakomost, a to su grijesi na koje će Banovac ukazivati u više propovijedi i kao posljedica tih grijeha uvijek slijedi kazna Božja.

djelovanje slijedi poopćavanje i prenošenje teze na sve griješnike. Sam kraj propovijedi sadrži vrlo jasnu poruku koja rekapitulira temu straha Božjega i pouku kako se treba ponašati: »Krstjani otio bi da svi imate ovake odluke temeljite ter da u vaše sardce usadite strah Božji, jer je svemogući, i jer je pravedan, ter svakome čini i razdiljuje po dili svoi. *Juxta opera sua*. Kako ga se bojite, onako ćete od njeg, i pomilovani biti.« (str. 32) Kada svojim vjernicima prenosi neposrednu »uputu« za ponašanje i djelovanje uvijek im se obraća u prvome licu čime se apstraktnost primjera svodi na konkretan, subjektivni, ja – ti odnos u kojem propovjednik pred vjernike iznosi svoja očekivanja koja podcrtava upravo tom svojevrsnom verbalnom prisnošću.

Uz Božju kaznu vezuje se i pravda Božja što Banovac često koristi da bi opisao različite grijehе, kao na primjer lakomost u *Razgovoru V. Od nepravедna stećenja*. Svim primjerima apelira na savjest kršćana koji trebaju povratiti ako su nešto nepošteno stekli, jer Bog osvećuje nepravdu, pa ako pravda Božja ne stigne njih sigurno će stići njihove nasljednike. On eksklamativno progovara s propovjedanice, oštar je i prijeteći zaključuje: »Razumite li o Krstjani! I sada se siromasi tuže da se njihovo potiskuje, i uzimlje, ali se ne vidi da se povraća, dakle ili povratiti, ili u Paka, oberite što očete u vama stoj.« (str. 37) Rezolutnost ove propovijedi objašnjiva je konkretnom temom koja je prisutna u svakoj sredini, za lakome nema milosti – pakao je izvjesna kazna, a propovjednikova je težnja upravo potaknuti strah od paklenih muka.

Kontekst kazne i nagrade vrlo su često isti što se oprimjeruje u odnosu prema bližnjemu. Jer kao što Bog ljudima prašta grijehе tako i oni trebaju praštati bližnjemu. U *Razgovoru IX. Od dužnosti pitat poštenje od uvriđenoga* uz navođenje primjera paklenih muka na koje su osuđeni oni koji se ne pomire s bližnjim, pozivajući se na riječi Očenaša Banovac zaključuje: »Kad Bog nama grihe prosti, ne samo ih prosti, da li nas još u Svoju ljubav primi, kao i svoje sinove ljubi, čineći nas baštenike njegova kraljevstva, i sinove njegova Oca. Vaš otac nebeski vama grihe prašta, i za sinove uzimlje. Vi dakle da ste sinovi Božji, imate se izmirit s iskarnjim. More li nam veću palću Bog dati od ove, čineći nas za ovo dilo da smo sinovi njegovi.« (str. 58) I tu pokazuje kako je raspon između kazne i nagrade malen antitetički suprotstavljajući veličinu nagrade s težinom kazne.

Po brojnosti i slikovitosti primjera te žestine kojom se riječima okomio u *Razgovoru X. Svrhu nepoštena govorenja* na one koji čine grih od jezika može se zaključiti da je Banovac za tu propovijed bio posebno motiviran. Jedan od najmaštovitijih primjera opisa kazne je upravo za

nepošteno govorenje koji se prikazuje muke osobe koja je iznenada umrla bez ispovijedi: »(...) i hoti Bog ukazati njegovo stanje posli opake smarti. Ukazaše se jednom svom priatelju vas u ognju; pak pruži iz usta jezik ognjevit, i mnogo dug. Onda zubi ognjevitim poče svoj jezik gristi, i posli negoga svega nemilo izgrize, opetmu nareste velik kao i pria, i opetga izgrize, i tako veće puta učini, najposli reče ove riči; od ove muke nećuse nigda oslobodit. Ovakose dogodi ovomu, koji svoj jezik ne uzdržava od nepoštena govorenja, ovakoćese i drugim dogodit, koji uzbudu nečisto, i nepošteno govoriti, budući ista pravda Božja sada, kojaje bila, i onda.« (str. 62)

Svoju ulogu dušobrižnika, autorefencijalno opisuje u Razgovoru XXX. (Od posidovanja novoga pastira):

Tako i Pastir duhovni, valja da ima pomnju od svojih ovčic duhovnih, da ih često pokripljuje s'izbinom duhovnom od nauka, i Sakramenat, da ih čuva od stada metiljava ili gubava, t.j. od zla društva, i zli prigodah, ma ja ne mogu svakoga ponase čuvati, već svim u općinu prikazivati, kako se ima od otrovi grišne paziti. Vi ste razumili od vaših prošasti Vridni Pastira da je grih smartni otrov, i smart Duše; a grih veniali jest njezina bolest, zato ja ću vas naučit, kako se imate od griha pazit.

Za čuvat se od griha smartnoga, valja začeti u pameti, ono što Bog rad griha šalje na grišnika. Šalje najpri **pokaranja svitovna, bolesti, glad, pomor, ubojstvo i druga**, kako se vidi od početka svita, počam od Adama koga Bog za neposluh istira iz čestitosti u svake nevolje... (191–192)

Kompozicijski se s ovom propovijedi zatvara krug otvoren prvom o posljednjem sudu, jer ponovo navodi sve kazne znane iz Biblije koje je Bog poslao na griješnike. Kontinuirano je kroz razgovore prisutno upućivanje na dvije vrste grijeha, smrtni koji je sam po sebi težak sa znanim paklenim kaznama, no autor se manje zadržava na njemu. Mnogo je više njegovih primjera i objašnjenja upućeno na razobičavanje i čuvanje (...) *od griha lakoge iliti maloga, (...) parvo jer su ovi grisi mnogo o običaju, n. p. reći koju laž, ili za svoju korist bez štete drugoga ili gubit vrime (...) jer se ovi grisi čine lagani, lako se opraštaju, zato se od njih mučno i čuvati, tako da bez osobite milosti Božje mučno se možemo upazit; navlastito od griha, koji se s'jezikom čine, a tko je da s'jezikom ne sagrišuje.* (193)

Banovac vrlo često ističe dvostruke posljedice grijeha – jedne griješnika stižu na ovome svijetu, ...*jer nijedan grih ne može biti bez pokaranja*, ali ono što je trajna posljedica i odnosi se na vječni život, a to je da Bog ... *pedipsa posli smarti s'ognjem, ako nepodje u Paka, u Purgatoriju za puno vrimena.* (194) Vještina kojom zorno oslikava vječnu vatru, bilo Pakla, bilo Čistilišta, ogleda se u primjeru kojim svoju priprostu publiku

sasvim životnom usporedbom dovodi u aktivnu situaciju potencijalnih paklenih muka.

Koji bi od vas za jednu n.p. malu laž, podarža jedan prst na plamenu od jedne šibice za jedan očenaš? Nijedan zaista, a kako ćete za svaki grih mali gorit za mnogo vrmena u onomu ognju prema komu je naš oganj jedno razlađenje, dakle, za čuvat se od njega proćini ovu i onu štetu, koju ti ćini, i reci bolje je mućati, nego lagati, i budalaste rići govoriti za ne gorit u ognju. (194)

Pokazuje ovaj citat koliko je Banovac znao biti blizak svojim vjernicima ne navodeći apstraktne, knjiške situacije već životnošću primjera poticati promjenu svakidašnjeg ponašanja – izbjegavati ogovaranje, sitne laži i slično. Upravo su te uobićajene ljudske mane ćesta tema razgovora, pa se mođe zaključiti da sredine u kojima je propovijedao nisu bile opterećene velikim i teškim grijesima već upravo malim, ali koji su također protiv svetosti Božjoj. Odabrala sam upravo ovaj Razgovor, jer je on inaugurativni u novoj sredini, rekla bih gotovo programski kojim propovjednik obavještava vjernike što će biti njegovi ciljevi.

U svim se Banovćevim *Razgovorima* na neki naćin aktualizira tema kazne Božje, ona je opće mjesto, tops kojim autor slikovito uvjerava svoje vjernike kako se treba ponašati. Posebno je uvjerljiv u primjerima kojima dotiće grijehe što ih uoćava u vlastitoj sredini. Strah od kazne Božje dominantni je osjećaj koji se posreduje vjernicima, a potkrepljuje ga najrazlićitijim primjerima koje peruzima iz biblijskih tekstova, antićke literature ili opće povijesti. Primjeri nikad nisu iz vlastite sredine, ali su na nju primjenjivi i trebali bi izazvati promjenu uoćenog devijantnog ponašanja. Preteđu primjeri kojima se oslikava grijeh i kazna, a manje je onih koji govore o pozitivnim primjerima i nagradi koja slijedi.

U strukturi propovijedi Banovac se drži svih prokušanih retorićkih pravila od antike do njegova vremena: uvod, razrada teme potkrepljena s nekoliko primjera, te vrlo jednostavan zaključak u kojem je poanta i pouka koja se slušateljstvu treba urezati u sjećanje. S obzirom na usmenost propovijedi jezik i stil su jednostavni, pańnja se slušateljstva zadržava kontinuiranim postavljanjem pitanja i davanjem odgovora, odnosno izmjenom naracije i fingiranoga dijaloga. Antiteza je najćešće stilsko sredstvo, jer dovodeći u vezu suprotstavljene pojave najbolje oslikava suprotnost kazne i nagrade. Služeći se, dakle, prokušanim propovjednićkom stilskom aparaturom u kojoj topisi Božje kazne i nagrade zauzimaju znaćajno mjesto te primjerujući svoje propovijedi slušateljstvu Banovac postiđe temeljne ciljeve koji se postavljaju pred propovjednika.

Literatura:

- Baotić, Zvonimir (1984) *Temelji propovjedništva, Vrelo života*, Sarajevo.
- Beker, Miroslav (1997) *Kratka povijest antičke retorike*, Artresor, Zagreb.
- Bratulić, Josip (1991) *Hrvatska barokna propovijed*. U: Hrvatski književni barok, uredila Dunja Fališevac, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, str. 179–295.
- Delumeau, Jean (1978) Delimo Žan (sine anno), *Strah na zapadu. Od XIV do XVIII veka – opsednuti grad*, Zamak kulture, Vrnjačka Banja.
- Delumeau, Jean (1983) Delimo Žan (1986), *Greh i strah. Stvaranje osećanja krivice na Zapadu od XIV do XVIII veka*, Književna zajednica i Dnevnik, Novi Sad.
- Hadrovics, László (1982) *Štefan Zagrebec kajkavski umjetnik kompozicije i stila*, u: Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 6, uredio Božidar Finka, JAZU, Zagreb.
- Hrvatska propovijed od svetoga Metoda do biskupa Strossmayera* (1996). Priredio i pogovor napisao Josip Bratulić, Erazmus, Zagreb.
- Zagorac, Vladimir (1998) *Homiletika, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb.
- Zečević, Divna (1993) *Strah Božji*. Hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća. Izdavački centar Otvorenog učilišta Osijek i Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb.

**TOPOSI BOŽJE KAZNE I NAGRADE U RAZGOVORIMA DUHOVNIM
PASTIRA S'OTARA... J. BANOVCIA**

Sažetak

U radu se analiziraju Banovčeve propovijedi u *Razgovorima duhovnim pastira s'otara* ...i propituje se na koje se načine u njima ostvaruje topos Božje kazne. Često se taj topos potkrepljuje primjerima iz kojih vjernici trebaju izvući pouke o vlastitom ponašanju i djelovanju, kako bi izbjegli kaznu. Suprotan je tome topos Božje nagrade za koji Banovac također navodi primjere pa donosimo usporedbu kao se u tekstu navode kazne, a kako nagrade. Služeći se retoričkim pitanjima i antitetičkim suprotstavljanjima dobra i zla Banovac dodatno pojačava uvjerljivost primjera, postiže napetost u pripovijedanju čime pridonosi ukupnoj komunikativnosti svojih propovijedi.

TOPOS OF GOD'S PUNISHMENT AND REWARD IN RAZGOVORI
DUHOVNI PASTIRA S'OTARA... BY J. BANOVAC

Summary

The paper analyses the sermons of Josip Banovac in *Razgovori duhovni pastira s'otara...* (SPIRITUAL ADDRESSES OF MINISTERS FROM ALTAR...) and tries to establish in what ways they realize the topos of God's punishment. The topos is often enforced by examples which should enable the worshippers to draw conclusions about their own conduct and actions in order to avoid punishment. A contrast is set by the topos of God's reward for which Banovac also provides examples. Therefore, we make a comparison of how the text treats punishments as opposed to rewards. Using rhetorical questions and antithetic confrontations of good and evil, Banovac gives additional force to his examples, thus heightening the suspense of his narration and contributing to overall communicative value of his sermons.



Naslovna strana djela fra Josipa Banovca *Prisvete obitoli skazanje*,
objavljenog u Mlecima, 1759.

Šime Demo

»BANOVČEVA« KNJIŽICA IZKAZAGNIE OD SABORAH

UDK 821.163.42. (091)

Pod imenom Josipa Banovca tiskana je 1763. u Anconi knjižica *Izkazagnie saborah*.¹ Pokazalo se, međutim, da navedena knjižica nije Banovčev autorski uradak, već da je on samo priređivač toga izdanja koje sadrži četvrti *cslanak* trećeg *razgovora* iz knjige *Istina katolicsanska* fra Antuna Bačića,² naslovljen *Od Saborah*, kao i sedmi dio *Cslanka od pakla* iz iste knjige.³

Prije svega, moglo bi se pomisliti da je došlo do tiskarske pogreške ili kakve druge zabune, odnosno da Banovcu nije na umu bilo izdavanje tuđe knjige pod svojim imenom (teško je povjerovati da bi netko tko, kako ćemo vidjeti, tako »pošteno« navodi crkvene historičare na svakom mjestu gdje uzima iz njih, bio spreman jednostavno prepisati tuđu knjigu i ne spomenuti autora). Više nam činjenica, ipak, govori protiv toga.

Prvo, knjižica nije jednostavno pretisak Bačićeva teksta. Brojne su, i to zanimljive, Banovčeve intervencije, koje dokazuju kako je priređivač nastojao približiti tekst čitateljstvu naših južnijih krajeva.

¹ *IZ KAZAGNIE (!) / SABORAH / [vč]igneni toliko u Garčkoi, koliko u La-/tinskoi zemgli, i koisu primgleni, i / odbačeni; od kolikesu potribe, i tko / imma oblast skupit sabor, korisno / znati, i kriposno besiditi. / Po / Oczu P. F. Jozipu Banovczu / Pripov. / U JAKINU, MDCCCLXIII. / Po' Petru Ferri. / S'dopusctegnem Stariscina.*

² *Istina / katolicsanska / illiti / Skazagnie upravgliegnja spasonosnoga / xitka karstianskoga, / s zabillixegniem / zablugiegnja garsckoga odmet- / niscva illiti Garsckie ereziah u koi- esu / nesrichno upali odkadsuse od Rimske / Czarkve oddilili. / Izvagiemo iz Svetoga Pisma iz naukah svetie Ota- / czah / i razliki kgnigah sloxeno u iezik Illiricsky, / i na svitlost dato / po Otzu Fra Antunu Bachichiu / Reda Male Bratie obsluxitegliah S. O. Francescka, / Provinczie Srebarno-Bosanske, Gvardianu u Budjmu, / ... / Godine MDCCXXXII / Z' dopusctegniem stariscinah. / u Budimu kod Ivana Giurgia Nottenstein.*

³ Na to je, kao i na neka druga Banovčeva preuzimanja iz te Bačićeve knjige, ukazao Pavao KNEZOVIC u članku *Josip Banovac u književnoj historiografiji* objavljenom u ovom zborniku.

Drugo, uvodna riječ *sctioczu* (koju Bačićeva knjiga kao takvu ne sadrži, dakle je, po svemu sudeći, Banovčeva) iznosi razloge za postojanje crkvenih sabora i njihova pregleda – takav uvodni tekst mogao je napisati bilo autor bilo priređivač. Tek – priređivač bi svakako u njemu spomenuo autora, što ovdje nije slučaj.

Treće, *imprimatur* za knjižicu napisao je Frano Puharić iz Makarske 24. studenoga 1762. godine;⁴ dano je dakle crkveno dopuštenje (odnosno preporuka za dopuštenje) za tiskanje »Banovčeve« knjige, i nije moguće da se odnosi na ijednu drugu knjigu (tim više što je pisanje knjižice dovršeno samo dva dana prije, 22. studenoga).

I četvrto, knjižica je izdana osam godina prije Banovčeve smrti – za očekivati bi bilo da na ovako grubu pogrešku Banovac u međuvremenu reagira i nastoji je ispraviti. Nemamo, međutim, traga takve reakcije.

Potrebno je najprije osvrnuti se na sam sadržaj knjižice.

Nakon kratkog uvoda (str. 3–4) na temu mogućnosti spasenja jedino u krilu Katoličke Crkve i razlogâ sazivanja crkvenih sabora, a o kojem će još biti riječi, slijedi glavni dio knjižice, naslovljen *Od Sabora* (5–30).

Glavni je dio knjižice artikuliran u četiri dijela: *Od Saborah opchien-ski u Garckoj zemgli* (6–16., govori se o prvih osam općih crkvenih sabora /tj. ekumenskih koncila/, održanih na kršćanskom istoku, odnosno o Prvom nicenskom, Prvom carigradskom, Efeškom, Kalcedonskom, Drugom carigradskom, Trećem carigradskom, Drugom nicenskom i Četvrtom carigradskom), *Od Saborahah (!) u Latinskoi zemgli* (16–20, radi se o saborima na kršćanskom zapadu, odnosno o saborima koje pravoslavne crkve ne priznaju, jer su održani nakon Velikog istočnog raskola; to su četiri Lateranska, dva Lionska, Firentinski i Tridentski⁵), *Od Saborah Koji nisu primgljeni, ni od Pape potvargeni* (20–26, tzv. »heretički« sabori: dva antiohijska, milanski, sirmijski, efeški, dva carigradska; napominje se da su ovo samo oni *poglaviti*, a da ih je bilo još) i *Kolikosu potribiti Sabori, i tkoji ima oblast skupiti* (26–30, na saborima se iskorjenjuju hereze

⁴ Na str. 36: »Jussu Illustris. et Reverend. Episcopi attente perlegi suprad. libellum in Illirica lingua compositum, et nihil in eo inveni, quod Fidei orthodoxae repugnat [ovdje treba stajati konjuktiv: *repugnet*]; quapropter typis mandari posse censeo, si iis ad quod spectat ita videbitur. In fidem &c. Dat. ex nostro Conventu S. Francisci ad Altum Anconae. Ego Fr. Franciscus Pvarich de Macarsca Ord. Min. de Obs. Die 24. Novembris 1762. Vidit Canonicus Declñ pro Illmo et Rmo Episcopo.« Taj je Frano Puharić bio defnitor provincije 24. 6. 1782. – 4. 7. 1785. (Ante CRNICA, *Naša Gospa od zdravlja i njezina slava*, Šibenik 1939., 243.)

⁵ Nisu obrađeni svi sabori koji se danas smatraju općima. Nedostaju Vienski (1311–12) i Kostnički (1414), a »Firentinski« je sabor bio samo jedna etapa sabora koji se odvijao u Baselu, Ferrari, Firenci i Rimu (1431–45).

kao korov iz bilja; ima ih pravo sazvati samo rimski papa; govori se o nekompetentnosti pravoslavnih sabora). Podjela na paragrafe sasvim je preuzeta iz Bačićeva knjige, iako oni u Banovca nisu, kao u Bačića, numerirani.

Na kraju je dio koji sadržajno ne spada pod naslov knjižice. Prvo imamo odjeljak pod naslovom *Tomaçese Nike Sumglie* (str. 31–34), svojevrsni »Frequently Asked Questions« katoličkoga nauka o paklu. Fra Josip je, procijenivši da bi bilo korisno da ljudi budu oslobođeni tih »sumglia«, a vjerojatno se i u svojoj dušebrižničkoj praksi susrevši s potrebom razjašnjavanja nekih pitanja koja su se u vezi s paklom postavljala u narodu i među studentima teologije,⁶ uvrstio u knjižicu poglavlje *Tomaçese se nike sumglie* iz iste Bačićeve knjige.⁷ U odjeljku se daju opširni teološki odgovori na šest pitanja vezanih za kaznu i trpljenje ljudskih duša u paklu (1. Trpe li u paklu svi jednaku muku? 2. Trpe li svi prokleti jednaku muku od ognja? 3. Zašto Bog vremenski ograničeni grijeh kažnjava vječnom mukom? 4. Je li Bog pravedan kad osuđuje duše na vječne muke? 5. Je li Bog osudio proklete na vječne muke po svom milosrđu? i 6. Ima li koja duša s tijelom sada u paklu?). Odjeljak završava pozivom na molitvu Bogu i Djevici Mariji (kojega u Bačića nema), a završna formula⁸ omogućuje elegantan prijelaz na *Molegne S. Anti od Padue* (str. 35), odnosno prepjev latinske pjesme *Si quaeris miracula* Antunova suvremenika i subrata Juliana iz Speyera (u. oko 1250).⁹

⁶ Moguće je, kako smatra P. KNEZović (u spomenutu članku), da je prvotni motiv uvrštavanja bila Banovčeva želja da maksimalno iskoristi prostor koji mu je bio na raspolaganju.

⁷ Tekst je kod Bačića dio 7. razgovora o čistilištu i paklu, a zauzima str. 554–557.

⁸ »*Ma utiçimose suaki dan S. Anti od Padue slideçiim molegnem.*« (str. 34.)

⁹ »Malo je pjesama koje su imale tako buran i lepršav život – nije to preuzetno reći – kao što je pjesma »*Si quaeris miracula*«, spjevana u čast sv. Antuna Padovanskoga« (Gabrijel JURIŠIĆ, »Najpopularnija pjesma u čast sv. Ante – *Ak' od Ante tražiš čuda...*«, u *Glasnik sv. Ante*, br. 1(4), Knin, 2002, 54.) Kroz povijest je pjesma bezbroj puta izdavana, uglazbljivana i prevedena, te je postala jedna od najomiljenijih pjesama franjevačke poeznosti. Originalni tekst glasi:

*Si quaeris miracula,
mors, error, calamitas,
daemon, lepra fugiunt;
aegri surgunt sani.
Cedunt mare, vincula;
membra resque perditas
petunt et accipiunt
iuvenes et canī.
Pereunt pericula,
cessat et necessitas;
narrent hi qui sentiunt
dicant Paduani.
Gloria Patri et Filio
Et Spiritui Sancto.*

Druga strofa (*Cedunt... canī*) pjeva se kao pripjev.

koja se i danas, u raznim verzijama prepjeva, pjeva u našim krajevima gdje je raširen kult toga sveca.¹⁰ Prepjev je u rimovanim (*a b b a*) osmercima, a druga se strofa, kao i u originalu, ponavlja kao refren. Završna je doksologija proširena na četiri stiha da bi dosegla opseg ostalih strofa. Evo njezina teksta u izvornoj grafiji:

*Akko xeliisc viddit cudda,
Smart i tmine bixee nase,
Uragh i guba uklagnase,
Ozdravgliaju bolni svudda.
Morskaa silla krotha paddaa,
Izgubglienaa svi nahodee,
Slipii viddee hromii hoddee,
A prost suxagn vecch nejaddaa.
Poghiblise razaraju,
A potribi mjesta nije;
Paduani, Tjelo ghdiye, (?!)
Nek svi rekuu scto primaju.
Morskaa silla. . .
Otczu Boggu vicgnia dika,
Siinu poklon Spasitegliu,
Duhu Slava Tiscitegliu,
Svetom Trojstvu cast do vika.
Morskaa silla...*

Na posljednjoj, tridesetšestoj stranici, nalaze se molitva za pomoć sv. Antuna Padovanskog i već spomenuta latinska potvrda o pravovjernosti sadržaja knjižice.

Zanimljivo će biti pogledati na koje sve načine fra Josip intervenira u fra Antunov tekst i koje zaključke iz tih intervencija možemo izvući.

Prva je intervencija sâm predgovor *Sctioczu* koji je veoma različit od Bačićeva. Bačićev predgovor, pisan u prvom licu, vrlo osobno intoniran, natopljen je skromnošću i pun umanjivanja vrijednosti djela koje je sastavio. Neprestano podsjeća kako je njegovo djelo »slabo«, naglašava kako ga nije izdao da bi se oholio nekakvom svojom učenošću, kako nije pisao zbog *nenavidosti protiv* *Garkom*, već da bi ukazao na krivovjernost nekih njihovih stavova. Tvrdi kako je njegova knjiga nastala iz prakse, a »*videchi poslie, dabi ovy moj malahan trud za korist neumitnjim sluxio,*

¹⁰ V. npr. kantual *Slavimo Boga* (Frankfurt/M – Zagreb, 1993.) gdje na str. 486. imamo prepjev u stihu originala, a na str. 487. prepjev u osmercima. Gabrijel JURISIĆ (*isto*, 56) tvrdi da postoji preko dvadeset hrvatskih prijevoda i parafraza te pjesme, od kojih je najstariji iz 1379. g.

uslobodiosamse na svitlostga dati«. Knjiga je, dakle, napisana za »*neumitnje*«, odnosno ljude koji ne znaju latinski i koji ne čitaju učene crkvene knjige. Banovac, kako rekosmo, ne prenosi u svoju knjižicu ovaj predgovor, već sastavlja novi. Iz tog Banovčeva prijevoda progovara neutralan glas priređivača; nema ni riječi o nečijem autorstvu knjižice ili o njenu nastanku. Jednostavno su navedene i opovrgnute glavne zablude protestanata i pravoslavaca (spasenje po vjeri, odnosno spasenje po *zakonu* pravoslavne crkve), kao i razlozi sazivanja općih crkvenih sabora: utvrđivanje i osuda hereza, te pokušaji ponovnoga ujedinjenja kršćana.

Već se na prvi pogled primjećuju razlike Banovčevih grafijskih konvencija u odnosu na Bačićeve. Tko se Bačićevo /y/ na kraju riječi svugdje zamjenjuje s /i/ (*isty – isti*,¹¹ *svety – sveti, try – tri, opchienny – opchieni*); /cs/ (u značenju današnjega /č/, prema mađarskoj grafiji) piše se u Banovca /ç/ (*csiny – çini, ucsiniti – uçiniti, odbacseni – odbaçeni*); u pojedinim riječima grafija ukazuje na drugačiji (talijanski ili dijalektalni) izgovor stranih riječi (*Arkibiskupata – Arczibiskupata, Sylvestra – Silivescetra, Theodosia – Theodoxia*) ili na utjecaj talijanske grafije (*Czarkvi – Czarçvi, ali i Czarkve, Filozofi – Filosofi, svaky – svachi*). Utjecaj talijanske grafije vidljiv je i u bilježenju palatala, jednom od najzamršenijih pitanja naše povijesne gramatologije. Razlike postoje u pisanju skupova /lje/, /nje/, /de/ i /ce/: Bačićev /glie/ u Banovca je najčešće /gle/ (*skupglegniu*), ali (rjeđe) i /gliel/ (*xivgliegnje*); isto je tako /gnie/ pisano /gne/ (*gnega*), a i /gniel/ (*virovagnje*); /gie/ je u Banovčevoj knjižici /ge/ (*naregen*), a /chie/ je /che/ (*povrachene*), ali i /chie/ (*posvechjenoj*). Bačićevo /sc/ (današnje /š/) u Banovčevu je izdanju bilježen dvojako: /sc/ (*scto, dovarscena*) i /ss/ (*bisse, pissuchi*). Strana imena Bačić, općenito uzevši, piše bliže izvornoj, odnosno latiniziranoj, grafiji, dok Banovac piše više fonetski (*kathari – katari, Pyrhu – Piru, Paulu – Pavlu, Lutheru – Luteru*), ali ni jedan ni drugi ovdje nisu dosljedni.

Što se tiče fonologije, zamjetljiva je razlika u bilježenju dentala u posebnim pozicijama: Banovac često ne bilježi dentale /d, t/ ispred /s/ (*gliudske – gliuske, Czarigradsky – Czarigraski, ali i Czarigradskom, prokletstva – proklestva*), ali čuva /t/ u likovima riječi *otac* u kojima ga Bačić (kao i suvremeni hrvatski standard) nema (*Oczy – Otczi, Oczem – Otczem*). Na nekim mjestima Banovac uklanja zijev (*pisahoczi, imaho, nahuka*), a mjestimično postoje razlike u bilježenju slogotvornoga /š/

¹¹ U ovom radu, gdje se budu supostavljali primjeri, svugdje će lijevi biti iz Bačića, a desni iz Banovčeve knjižice.

(*Czerkvenie – Czarkveni*) i tretiranju aspiracije (*otili – hotili, Hadriana – Adriana, Heraklia – Eraklia*). Primjećuju se i razlike kao *mloghe – mnoghe, niscta – niscto* itd.

I u morfologiji se zamjećuju razlike među dvama izdanjima. Bačić ima u genitivu množine zamjenica i pridjeva završetak *-ie* (što upućuje na izgovor [*ije(h)*]), dok Banovac ima *-i* ili *-ii* (*pravednie – pravedni, zlie – zlii*). Na jednom mjestu Banovac nije razumio da je oblik *ovie* genitiv množine, pa je *ovie naregiegnia* promijenio u *ovje naregen bia*, što, naravno, mijenja smisao cijele sintagme (str. 6). Spomenimo ovdje i opreke *tiem – tiim* (ali i *tizim*), *niesu – nisu, oviu – ovizii*. Duži oblik lokativa u Bačića je redovito na *-u*, a u Banovca na *-e* (*sedmomu – sedmome, istinitomu – istinitome, Niczenskomu – Niczenskome*; Banovac nije uvijek mijenjao *-u*, a u njega se susreće i kraći oblik). Tzv. perifrastični supin¹² u Bačića redovito sadrži »cjeloviti« infinitiv, a u Banovca »krnji« (*za ispoviditi – za ispovidit, za izviditi – za izvidit*). Vjerojatno je Banovcu »neokrjni« infinitiv zvučao sasvim neprirodno, što bi mogao biti još jedan dokaz negdašnjeg jasnog (danas gotovo izgubljenog) razgraničenja između tih dvaju oblika u nekim našim govorima.

Glede leksičkih razlika, primjećuje se da je Banovac mnoge riječi mijenjao, vjerojatno misleći da će tako tekst biti razumljiviji, bliži intendiranim recipijentima, ali ponekad i želeći ispraviti tekst gdje je mislio da je pogrešan. Katkad je dodavao »pojasnidbene« riječi, iz istih razloga. Mnoge se promjene mogu protumačiti i motivima stilske prirode. Evo najizrazitijih Banovčevih leksičkih intervencija (nećemo navoditi morfoleksičke promjene, u kojima je riječ zamijenjena drugom riječju istoga korijena, npr. *obsio – obsinuo, opchieni – opchienski, Hoxio – Honoxio, pisaoczi Latinski – pisaoczi Latini, pisahoczi Garczy – pisahoci Garcki, pridobiti – pridobiveni, Jeruzolimsky – Jeruzolimitanskii, poslie – posli, dvie – dvi*):

¹² Radi se o konstrukciji *za + infinitiv* (koji u razgovornom stilu može ovdje biti, a obično i jest, »krnji«, i to upravo iz razloga što je ostatak hrvatskoga supina), koje status u našem jeziku još nije do kraja riješen, usp. Ivo PRANJKOVIĆ, *Hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002, 36–41.

Bačić	Banovac
<i>czvitginak</i>	<i>perjvoj illiti czvitgniak</i>
<i>doko[n]csagnia</i>	<i>svarhu, dovarscegnia</i>
<i>dokoncsaju</i>	<i>suarsce</i>
<i>doversce</i>	<i>dokoncsaju</i>
<i>doversceno</i>	<i>dokoncsano</i>
<i>(skupljeni) od imajuchiega oblast</i>	<i>(skupljeni) s'oblastiu pravom</i>
<i>iscli (na sabor)</i>	<i>hodili (na sabor)</i>
<i>izvana</i>	<i>zdvora</i>
<i>jedno</i>	<i>isto</i>
<i>jeli officzir</i>	<i>imali koie gospostvo</i>
<i>nezbirajuse</i>	<i>neskupgliaiuse</i>
<i>neznane</i>	<i>neumitne</i>
<i>(bez) odlucska (pape)</i>	<i>(bez) otegnia (pape)</i>
<i>odmetnu</i>	<i>odvarxe</i>
<i>ossobito</i>	<i>naulastito</i>
<i>parvascgnia</i>	<i>prossasta</i>
<i>persconi</i>	<i>kipu</i>
<i>(liturgiju) poje</i>	<i>(liturgiju) sctiu</i>
<i>pomagnkati</i>	<i>falliti</i>
<i>pravo (čine)</i>	<i>dobro (čine)</i>
<i>prichi u (latinski obred)</i>	<i>primiti (latinski obred)</i>
<i>psalam</i>	<i>pisma</i>
<i>razdrla (bi se Crkva)</i>	<i>privarnula (bi se Crkva)</i>
<i>sasvientiem</i>	<i>niscstanemagnie</i>
<i>slid[i]ocze</i>	<i>naslidnike</i>
<i>stavgliati</i>	<i>mechiati</i>
<i>stavio (pastira)</i>	<i>odredio (pastira)</i>
<i>toga vrimenta</i>	<i>u onno vrime</i>
<i>traxechi</i>	<i>isctuchi</i>
<i>ukuzuju</i>	<i>svidoçe</i>
<i>uzdarxj</i>	<i>uzdixe</i>
<i>v(eras)</i>	<i>r(edak)</i>
<i>vlastitoga</i>	<i>svoga</i>

Valja ponoviti da to nisu sve leksičke razlike između dvaju izdanja, ali i napomenuti da je Banovac na mnogim mjestima neke od navedenih riječi ostavio nepromijenjenima i neizmijenjenima, a događa se i da, samo nekoliko redaka nakon zamjene ponavlja Bačićevu riječ u nedirnutu obliku – alternacija, dakle, nije u svim slučajevima isključiva.

Ne nedostaje ni intervencijâ na sintagmatskoj razini (razlike u redu riječi, porabi prijedlogâ, Banovčeva dosljednija primjena Wackernage-lova zakona¹³ i sl.).

Valja zamijetiti da je Banovac na svaki način nastojao smanjiti opseg knjižice, redovito rabeći neke kratice gdje Bačić ima čitave riječi: tako je pridjev *sveti* uvijek skraćen u *s.* (ili, naravno, *s. s.*, kad se radi o množini),¹⁴ *to jest* u *t. j.*, a *redak* u *r.* Gdje gdje su brojevi koji su u Bačića pisani riječima u Banovca napisani znamenkama. Bačićevi nâvodi mjestâ iz kojih je uzimao podatke na nekim su mjestima izostavljeni¹⁵ ili okrnjeni,¹⁶ a događa se da su i riječi, sintagme, pa i cijele rečenice izostavljane, vjerojatno zato što je priređivač smatrao da nisu toliko nužne da bi zauzimale prostor (tako je na str. 5 izostavljen tekst *na pogl. 15. gdi buduchise skupili Aposctoli*, a Bačićev tekst *Skupgliegnie moxe biti dobro, i moxe biti zlo* skraćen je u *Skuplegne moxe bitti dobro, i zlo*; na isti način: *traxechi kojasu svoja, a ne kojasu Boxia* na istoj stranici glasi: *iscuchi Kojasu Svoja, a ne Boxia*). Ima i primjera očito pogrešnoga izostavljanja većih dijelova teksta (na str. 18 izostavljen je cijeli paragraf o prvom lionskom saboru, a na str. 22 nedostaje 6 Bačićevih redaka. Ima više takvih primjera).

Bačić obilno citira, kako crkvene historiografe (Baronija, Mastrija, Rufina, Severa, Sokrata, Sozomena, Teodoreta), tako i Sveto pismo, redovito navodeći mjesto (knjigu, glavu itd.) iz kojega je vadio, a kad je riječ o citatima iz Svetoga pisma, donosi, prije prijevoda, i latinski tekst iz *Vulgate* (Gospod je u to vrijeme još uvijek dobro razumio samo latinski, a još je par jezika samo natucao). Takav su oblik prezentacije građe pisci iz razdoblja prosvjetiteljstva voljeli, a bliska je današnjem uzusu pisanja u znanstvenom diskursu. On jasno pokazuje učenost autora, njegovo snalaženje u izvorima, poznavanje autoritetâ i kompilator-

¹³ Sintaktička restrikcija prema kojoj u pojedinim jezicima enklitike imaju tendenciju zauzimanja položaja druge riječi u frazi. Banovac često (iako ne uvijek) premiješta enklitike s inih pozicija na to mjesto.

¹⁴ Čak je i Duh Sveti na str. 5 *duh S.* Tu kraticu nalazimo i na jednom mjestu gdje je u Bačića riječ *slavne* (kod Banovca str. 8), što je čitatelja moglo zavesti.

¹⁵ Inače, dogodilo se Banovcu (ili g. Ferriju, tiskaru) na str. 6 da je ponovio navod koji se kod Bačića nalazi samo na jednome mjestu.

¹⁶ Primjerice, navedena je (biblijska) knjiga, a redak izostavljen; ili je naveden autor, ali ne i djelo i glava, i sl.

sku sposobnost. Zacijelo je fra Josip, između ostaloga, i zbog toga mogao biti zadovoljan učinkom koje je po njegov ugled moglo imati autorstvo takve *lege artis* napisane knjižice. Nećemo ga, znajući za njegove druge zasluge, zbog toga optužiti za kićenje tuđim perjem: budimo dobronamjerni i opravdajmo ga – »pastoralnim« razlozima.

Ovakvi primjeri izdavanja istih djela u različitim krajevima zemlje u razdoblju (pred)standardizacijskih previranja unutar hrvatske novoškavštine svojim nam karakteristikama, sličnostima i razlikama mogu puno pomoći u boljem osvjetljavanju mnogih procesa koji su u tom prevažnom razdoblju doveli u devetnaestom stoljeću do konačne kodifikacije hrvatskoga standarda.

»BANOVČEVA« KNJIŽICA IZKAZAGNIE OD SABORAH

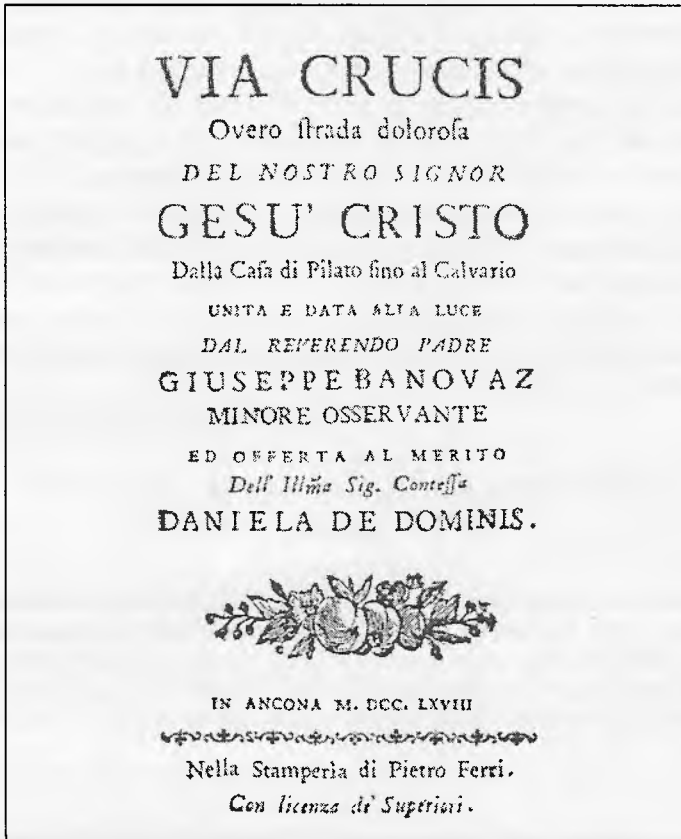
Sažetak

Josip Banovac priredio je dijelove iz knjige Antuna Bačića *Istina katolicsanska* (Budim, 1732) i izdao ih pod svojim imenom u knjižici *Izkazagnie saborah* (Ancona, 1763). Tekst je sadržajno identičan, ali nam brojne Banovčeve intervencije na grafijskoj, fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini pokazuju kako je priređivač vodio računa o čitateljstvu kojem je izdanje bilo namijenjeno.

IL LIBRO IZKAZAGNIE OD SABORAH ATTRIBUITO A JOSIP BANOVAC

Riassunto

Certi parti del libro *Istina katolicsanska* (Buda, 1732) di Antun Bačić sono stati editi a cura di Josip Banovac nel libro *Izkazagnie saborah* (Ancona, 1763), ma sotto il nome del Banovac. Il testo delle due edizioni è sostanzialmente identico, però numerosi interventi di Banovac a livello grafico, fonologico, morfologico, sintattico e lessicale dimostrano che l'editore ha tenuto conto del pubblico dei lettori ai quali la edizione era destinata.



Naslovnica *Puti križa* s posvetom autora kontesi Danieli de Dominis

Nikica Kolumbić

**BANOVČEVO IZDANJE KNJIŽICE
»PUT KRIŽA«**

UDK 821.163.42-97 (091)

Josip Banovac, vjerski pisac druge polovice 18. stoljeća, objavio je godine 1768. knjigu nod talijanskim natpisom »Via crucis / overo strada dolorosa / del nostro signor / Gesù Cristo / dalla casa di Pilato fino al Calvario / unita e data alla luce / dal reverendo padre / Giuseppe Banovaz / minore osservante / ed offerta al merito / dell' illma sig. Contessa / Daniela de Dominis. / In Ancona M.DCC.LXVIII. / Nella stamperia di Pietro Ferri. / Con licenza de' Superiori.« Ovaj talijanski tekst završava na str. 23, ali time taj tekst križnog puta nije i okončan, jer se on, kao jedna druga verzija, odmah nastavlja na str. 24 i to pod hrvatskim natpisom, koji u svemu odgovara prethodnoj talijanskoj verziji. On glasi: »Put krixa / illi / xalosno putovagnie / nascega izmučegna / gospodina / Issukarsta / od kuchie Pilatove do Kalvarie.«

Sastavljač ove knjižice sve je ove tekstove držao jednim djelom, jer samo na jednom mjestu – u talijanskom dijelu u naslovu, spominje sebe kao priređivača i izdavača (»unita e data alla luce dal ...«). Banovac sam u tom, talijanskom dijelu ističe zaslužnu gospođu kontesu Danielu de Dominis, kojoj posvećuje poseban panegirički tekst u stilu retorike galantnoga 18. stoljeća.¹

Tko je ta istaknuta i zaslužna žena, vezana vjerojatno za rapsku obitelj Dominis, nije mi poznato. U Hrvatskom biografskom leksikonu spominju se samo muške osobe koje su u Rabu obnašale razne službe već od davnih vremena i davale vrijedan doprinos kulturnom životu u svome kraju.²

Ova jedinstvena dvojezična knjižica, sastavljena od 64 stranice, na završetku hrvatskoga teksta ima Imprimatur potvrđen od Francisca a Ragusio na 9. lipnja 1768., gdje je izričito navedeno da se odnosi samo

¹ Ovaj prilog pisao sam bez čvršćeg uvjerenja da mu je Banovac i autor. Već je ranije pod istim natpisom fra Jeronim Filipović god. 1734. objavio takav tekst, a privatno sam obaviješten da pod takvim natpisom postoje još dva izdanja (1743. i 1747.).

² O obitelji Dominis vidi u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, 1993.

na hrvatski tekst (»Ego infrascriptus attente perlegi opusculum Viae Crucis Illirico Idiomatice impressum Venetiis, cujus inscriptio Put Krixa...«), dok na završetku prvog, talijanskog dijela toga nema. Dapače, tom je tekstu dodan i Reimprimatur koji potpisuje F. Thomas Maria Canini Ord. Praed., te pod oznakom Vidit još Thomas canonicus Declò. Zašto je to tako, možemo samo nagađati. Može biti i zato što se smatralo da se u hrvatskom, teško razumljivom tekstu može kriti nešto nedopustivo ili pak zato što je talijanski tekst bio već ustaljen i opće i poznat i priznat, iako bi nam uvid u neki raniji hrvatski predložak (jer i sam Banovac ističe kako je on tek priređivač i izdavač) mogao unijeti nešto više svjetla u tom pitanju.³ Ali, uspoređujući hrvatski i talijanski tekst može se sa sigurnošću pretpostaviti da su imali zajednički talijanski ili latinski predložak, jer su oba teksta imala jednaki odnos prema općoj strukturi koju su morali poštovati, ali i to da su u odnosu na tu strukturu ili okosnicu obje verzije, i hrvatska i talijanska, bile jednako slobodne u mnogim detaljima.

Što se tiče autorstva hrvatskog teksta, što smo već ranije spominjali, bez obzira na količinu sličnosti s talijanskom verzijom,⁴ sam Banovac ističe u natpisu da je on to djelce spojio ili sastavio (unita) i izdao (data alla luce) to jest dao na svjetlo, a ne da je bilo koji od dva teksta, hrvatski ili talijanski, i napisao.

Stjepan Banovac je tamo gdje je bio i autor to posebno i sročio, kao primjerice u knjizi »Predike« (1759.) gdje kaže da su »složene i na svitlost date po otcu fra Josipu Banovcu«, to jest da ih je napisao i izdao. Kao pučki vjerski pisac sastavio je on i objavio više praktičnih crkvenih djela za puk, za najširu, upotrebu, namijenjena i svećenicima koji nisu dovoljno vješti u latinskom jeziku. Zbog toga je njega, kao i mnoge slične »tihe pregaoce«, kulturna povijest samo spominjala ili zaobilazila. Bez obzira na to bili to poznati ili anonimni sastavljači oni su svojom praktičkom pučkom vjerskom literaturom odigrali značajnu ulogu u širenju materinskog jezika i domoljubne svijesti među najbrojnije i slabije obrazovane slojeve.

Zašto se Banovac odlučio na objavljivanje i hrvatskog i talijanskog teksta zajedno, ne može se sigurno odgovoriti, ali čitajući i uspoređujući jednu i drugu verziju vidljivo je da je talijanska namijenjena užem, obrazovanijem krugu, gdje posveta kontesi Danieli de Dominis predstavlja

³ Nažalost, za ovu priliku nisam uspio doći do spomenutih izdanja objavljenih prije Banovčeve knjižice.

⁴ Vidi naslovnu stranu knjižice na talijanskom jeziku.

dodvoravanje pripadnicima viših društvenih slojeva, a da bi se ugodilo mletačkim vlastima cijela je dvojezična knjiga predstavljena talijanskim natpisom.

Iako se križni put u kršćanskom svijetu štovao od davnina, prema nekima od četvrtog stoljeća⁵, osamnaesto je stoljeće to štovanje posebno oživjelo. Tom pokretu pridružila se i moda putovanja, posebno u dalek, nepoznat i egzotičan svijet, pa su se tome pridružila i hodočašća bilo s ciljem izravno u Jeruzalem ili u europska svetišta gdje se štovao križni put. I naše su dvije verzije nastale vjerojatno u takvoj atmosferi pa se u tom smislu našem Josipu Banovcu iz Voćana kraj Skradina pridružuje jedan njegov zemljak, franjevac Jakov Pletikosa svojim hrvatskim putopisom »Putovanje k Jerozolimu«⁶. Pletikosin je rukopis nastao nešto prije nego što je Banovac sastavio svoju knjižicu, i bez obzira na to što je riječ o dvama raznolikim žanrovima namjena je tih djela ista. Pletikosino detaljno opisivanje svih mjesta i objekata, kao izravnog očevidca Kristova križnog puta, imalo je pobuditi i potaknuti vjernike da posjete Isusov grob. Usput napomenimo da je Pletikosina knjiga, ako izuzmemo primj. Petra Hektorovića i Petra Zoranića koji spajaju više žanrova, prvo pravo putopisno djelo u svom žanru na hrvatskom jeziku. Ali dok je to djelo bilo uglavnom namijenjeno rijetkim vjernicima koji su mogli sebi priuštiti tako skupo i daleko putovanje, Banovac je dao priručnik kojim se može ostvariti križni put, ili imitacija križnog puta na bližim svakome pristupačnim udaljenostima.

Muka Isusova, kao »nepresušno nadahnuće kulture«, kako je istaknuto u nazivu jedne naše vjerske, kulturno-znanstvene manifestacije,⁷ interpretirana je u svim umjetnostima od davnina i to u različitim oblicima i žanrovima, bilo u obradama cjelovite »muke«, bilo u obradama samo nekih dijelova (primj. štovanje sedam Isusovih padova pod križem, sedam žalosti B. D. Marije, skidanje s križa itd.). Ali Put križa, koji uključuje raznolike manifestacije, bilo duhovne bilo fizičke naravi, jest najprivlačniji i najefikasniji način kojim čovjek može doći do spasenja. Štovanje Križnoga puta i Kristova groba, kako piše Adalbert Rebić,⁸ Konstantinovom izgradnjom crkve u Jeruzalemu, tj. Bazilike groba Isusova u

⁵ Adalbert Rebić: Križni put – Via crucis. *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture* (zbornik), Zagreb, 2001., str. 525–539.

⁶ Jakov Pletikosa: *Putovanje k Jerozolimu god. 1752.* (Prir. J. Lisac i M. Šokota) Šibenik, 2000.

⁷ Primjere raznolikosti toga štovanja vidi u knjizi Bernardin Škunca: *Štovanje Isusove muke na otoku Hvaru*, Split, 1981.

⁸ *Op. cit.*

4. stoljeću pobudilo je veliki interes za Svetu zemlju, pa je i Konstantinova majka, boraveći u Jeruzalemu, potakla javno štovanje križa. Štovanje križnog puta posebno je oživjelo u doba križarskih ratova u 11. i 12. stoljeću. Pasijsku je temu njegovao u 12. stoljeću i Bernard od Clairvauxa, ali su ulogu i funkciju Križnog puta konačno definirali franjevci, slaveći od godine 1312. Grob Isusov, tražeći od vjernika da »doslovno shvate smisao biblijskih tekstova«.

Na početku je broj stajališta bio raznolik, a tek se u 18. stoljeću ustalio broj od 14 stajališta. Brojne su bile i knjižice o Križnom putu, sa slobodnim interpretacijama, obrađujući do 17 i više stajališta, a koje su, pogotovu u 17. i 18. stoljeću utjecale na širenje pobožnosti križnog puta. Od polovice 18. stoljeća ustalila se i prihvatila brojka od 14 stajališta, računajući da je udaljenost od Pilatove kuće do Kalvarije iznosila 720 metara.

Kad se počeo štovati Križni put kod nas, ne znamo, ali sigurno je da se neki njegovi elementi mogu zapaziti već u 15. stoljeću, ako ne i ranije. U tekstovima Marijina »plača«, onima dramatskog i onima dijaloškoga tipa, koji obrađuju sadržaj Isusove muke (od Pilatova dvora do skidanja s križa) obrađuju se događaji toga sadržaja. Na otoku Hvaru dugo se već njeguje štovanje Isusove muke⁹ pa su se u toj sredini stoljećima prepisivali i tekstovi. U jednom takvom tekstu iz Jelse¹⁰ sačuvane su didaskalije u kojima se, u smislu stajališta, označuje koji će se dio teksta u kojoj crkvi pjevati ili recitirati. Svaka od šest crkava u ophodnji, koja se obavlja u noći od Velikog četvrtka na Veliki petak (tu su obuhvaćena mjesta: Jelsa, Pitve, Vrisnik, Svirče, Vrbanj, Vrboska) imala je, kako smo rekli, ulogu stajališta.

Još je očitija potvrda da se u gradu Hvaru do nedavno štovao Isusov put križa sačuvan u ostacima kapelicâ koje su u unutrašnjosti imale reljefne prizore od gipsa. Uz svaki je stajao visok, fino isklesan kameni križ. Te su kapelice, formata 2 metra visine i 1 metar širine, postavljene, što je i danas vidljivo, na crti od crkve franjevacâ (koji su, kako smo rekli, bili pronosioci križnog puta) do crkve Sv. Marije Anuncijate. Približna udaljenost od početnog do završnog stajališta mogla bi iznositi upravo oko 700 metara.

Kad je Josip Banovac sastavljao svoju dvojezičnu knjižicu o križnom putu (oko 1768.), bile su glavne sastavnice toga teksta već definirane, pa se ustalio i broj od 14 stajališta. Upravo to nalazimo i u objema verzijama Banovčeva izdanja, u hrvatskoj i u talijanskoj. Ima, naravno, i ne-

⁹ N. Kolumbić: Hvarski dijaloški »plačevi«, *Čakavska rič* 1, Split, 1978., str. 21–44 i 2, str. 35–94. Vidi i B. Škunca, *op. cit.*

¹⁰ Kritički tekst objavio N. Kolumbić, *op. cit.*

kih razlika među njima, pogotovu u dužini tekstova, ali je lako zapaziti da im je temeljna podloga zajednička.

Kad je riječ o podudarnostima, najprije treba reći da oba teksta imaju dosta opširan uvod s uputama kako izvoditi Put križa, samo što hrvatska verzija jače naglašava element promišljanja muke Isusove, ističući i korist »koju imadu oni koji čine pomnjivo Put križa«. A te su koristi velike i o njima bi se mogle napisati knjige, kaže priređivač Banovac, posebno naglašujući praktičnu stranu – »budući da ove knjižice imadu bit malahne«. U odnosu na talijanski tekst, koji je vjerojatno rađen prema nekom već poznatom i općeprihvaćenom obrascu, u hrvatskom je tekstu jače došla do izražaja želja autora da naglasi temeljnu svrhu teksta. Zato autor, tj. prevoditelj i prerađivač, ističe da »Put križa nije drugo nego pomnjivo promišljanje muke Isusove i ne more se ni po jedan drugi način lašnje procinit nego u ovomu dilovanju«. Pri tome se poziva na riječi sv. Bonaventure, posebnog autoriteta na području raspravljanja i razmišljanja o mucu Kristovoj. Zajedničko objema verzijama je i to da oba kao duhovnu podlogu uzimaju Jacoponeovu pjesmu »Stabat mater dolorosa«, samo što tim stihovima hrvatski tekst daje nešto više važnosti pa u uvodnom dijelu (na str. 33) u uputama kaže: »Sada udilj pivaoci počmu Plač B. D. M., kako ima na svarhi ovih knjižicah, i piva se odeći do parvoga stajališta, ono jedno kolinec (strofu, op moja), a svi ostali jedno i sve isto, kako je zabilježeno naprid«. Naime, talijanska verzija daje u svakom stajalištu po jednu strofu, u talijanskom prepjevu, dok hrvatska, uz to (naravno, na hrvatskom jeziku) daje na kraju tekst čitave pjesme, jedne od nekoliko varijanata, tj. one koja započinje strofom:

*Rascviljena majka staše
Polok križa ter plakaše,
Kad sin propet visaše.*

Čini se kako hrvatski i talijanski tekst Jacoponeove latinske pjesme nisu rađeni prema istoj latinskoj verziji. Osim toga hrvatski je priređivač (možda i sam Banovac, ali to će se moći vidjeti kad se susretnemo s kojom drugom verzijom) smatrao za potrebno da na kraju otisne i cijelu verziju od 21 tercine. Ova hrvatska verzija samo je jedna od nekoliko hrvatskih prepjeva, a najstariji joj je tekst onaj što ga navodi Divković u svom *Nauku karstianskom* iz 1616.¹¹ Druge verzije razlikuju se već prema početnim stihovima:

¹¹ O tome Nikica Kolumbić: *Postanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne pasionske poezije i drame* (dokt. dis., rukopis), Zadar, 1964., str. 96–98.

Bolezniva mati staše ...
Stاشة mati bolezniva ...
Stاشة mati kruto tužna ...
Stاشة mati žalostna ...

Promatrajući dalje usporedo oba teksta možemo primijetiti i neka druga odudaranja, primjerice razlike između tekstova pojedinih stajališta. Talijanski je tekst koncizniji, počinje formulom »Adoramus te Christe ...« s odgovorom, »Quia per sanctam Crucem tuam redemisti mundum«, a potom slijedi dosta kratak tekst o razmišljanju nad prvim stajalištem (Stazione). Polazeći prema drugom stajalištu pjeva se sljedeća kitica pjesme »Stabat mater« i tako redom svih 14 stajališta, završavaju odgovarajućom molitvom i posebnom molitvom pod nazivom »Orazione universale«.

Hrvatska verzija sadrži dosta opširniji uvod o tome kako ima teći postupak ophodnje, ali i u tom je tekstu kao nekakav duhovni vodič, moto križnog puta Jacoponeova hrvatska verzija pjesme »Stabat mater«, što ispunja prazninu između prethodnog i sljedećeg stajališta.

Međutim, bitna je razlika između hrvatske i talijanske verzije u strukturi teksta pojedinog stajališta. U hrvatskoj verziji, upravo u tom dijelu možda je jače došao do izražaja naš hrvatski prerađivač i prevoditelj, može biti i sam Banovac. Doduše, i ovdje je početak s »Adoramus ...« (»Klanjamo se tebi Isukarste i blagoslivljamo tebe ...«) s preciznom uputom što ima raditi misnik. U svakom stajalištu zatim slijede dva teksta – jedan kao promišljanje, razmišljanje o prvom događaju, onom na Pilatovu dvoru, a drugi pod nazivom »molitva«. U prvom tekstu, u opisu događaja naš je prerađivač učinio i najveći odmak od izvornog talijanskog teksta, jer je proširio i obogatio priču te pojačao potreban element kontemplacije, razmišljanja o događaju. Kratka uputa za pjevače daje se samo jednom, na kraju prvog stajališta, koja vrijedi za sve (»i ovako sve od jednoga do drugoga« stajališta), a odnosi se na pjevanje stihova iz »Stabat mater«.

Daljnijim i detaljnijim promatranjem hrvatskoga teksta mogle bi se iscrpnije obraditi ostale osobitosti, ali taj bi se posao mogao kako treba obaviti kad bi nam pri ruci bili prethodni slični tekstovi. S tim u svezi je i pitanje autorstva knjižice pod sličnim natpisom, koju je prije Banovca, godine 1734., objavio Jeronim Filipović.

24
PUT KRIXA
III;

Xalofno Putovagnie

Nascega izmušegna .

GOSPODINA
ISSUKARSTA

Od kuchie Pilatove do Kalvarie

*Način kakose imãt činít ovò svetò dillo
 Puta Krixa .*

BUduchi jur Pùt Krixa postavglien
 ù Karstianluxu na mnogho mi-
 stah, i zato znaduchi onii, ko-
 imje dopuscchieno, kakose ima posta-
 vit, nije ovdii potriba mechiat naçin,
 kakose ima postavgliat, negochiu met-
 nut naçin, kakose imà çinit, ghdie
 jur postauglien . Ovò svetò dillovagnia
 morese po dva naçina çinit . Parvo ù
 opchini s' drughim, upravgliajuchi je-
 dan ovo svetò Putovagnie, sçtijuchi,
 kojafu naprid postavgliena, drugho,
 fvak sam po lebi . Zatochiu metnut
 ovdi obadva ovaa naçina . Kad çini ù
 opchinu, obuçese Misnik ù odichiu
 svetu, kakomuse vidilo bude, to jest
 ili ù Pluvial, ili ù kotu, i ù stolu
 fa-

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Marinko Šišak

KRONIKA SKUPA O FRA JOSIPU BANOVCU

Franjevci redodržave Presvetog Otkupitelja, ranije pripadnici redodržave Bosne Srebrene, ostavili su traga u povijesti hrvatskoga naroda. Bez obzira radilo se o vjerskoj, propovjedničkoj djelatnosti, o pastoralnom radu, pisanju kronika svojega samostana ili reda, priređivanju pjesmarica ili molitvenika za puk, ili pak o svjetovnim poslovima, njihova djelatnost u doba tursko i pod osmanlijama ostavila je znatan i značajan trag u našoj kulturi. Niz je takvih djelatnika koji su se svojim radom istaknuli među braćom. Zabilježena su njihova imena, registrirana djela, spomenule su ih neke, naravno ne sve, povijesti hrvatske književnosti u nekoliko crta, i to je gotovo sve. Subraća su ih krajem XIX. i tijekom XX. stoljeća nastojala sačuvati od zaborava, ali ostalo je to u okvirima vlastitoga reda i publikacija ograničenog dosega i namjene.

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu u suradnji s Gradskom knjižnicom »Juraj Šižgorić« u Šibeniku i dvjema Maticama – u Skradinu i Šibeniku, pokušaju osvijestiti njihovu ulogu, značaj i dosege u povijesti vlastite, prvenstveno, duhovnosti. Iz toga posla, koji je prerastao u trajan, proizašla su u zadnje četiri godine, četiri znanstvena skupa i objelodanjena tri zbornika radova s tih skupova. Četvrti skup u nizu održan je 6–8. studenoga 2003. u Skradinu, Šibeniku i Visovcu i na temelju tog skupa nastao je zbornik koji držite u rukama. Prvi je bio posvećen Pavlu Posiloviću, drugi Tomi Babiću, a treći Petru Kneževiću, objavljen u nizu »Tihi pregaoci«, sintagmi koju je koristio akademik Katičić govoreći o franjevačkim djelatnicima Posiloviću i Babiću.

Josip Banovac (Čista 1703. – Šibenik 1771.) primljen je u franjevački red 1717. Nakon završena školovanja obavljao je različite dužnosti u provinciji Presvetog Otkupitelja. Godine 1725. postao je lektor moralnog bogoslovlja u Sinju, a 1736. u Karinu. Bio je dvaput župnik u Šibeniku (1727. – 1730, 1754. – 1755.), a 1772. imenovan je gvardijanom sa-

mostana sv. Lovre. Službu gvardijana obavljao je i nakon 1736. u Karinu te je bio i definator provincije. Godine 1745. spominje se kao odgojitelj studenata teologije u Karinu, a 1747. u Šibeniku. Istaknuo se kao vrstan govornik propovijedajući u mnogim mjestima Dalmacije. Priredio je za tisak nekoliko izdanja svojih propovijedi, namijenivši ih svećenicima nevjешtim latinskom jeziku. *Razgovore duhovne pastira s'otara* složio je za »lašnju službu pastirah seljanski«, a propovijedi izdane 1747. i 1759. za »milu braću Hrvaćane, redovnike hrvatskoga slova«, tj. za popove glagoljaše. Iz različitih latinskih knjižica sastavio je molitvenik *Prisvete obitoli skazanje i probuđenje bogoljubstva*. Pisac je najopširnije, na hrvatskom jeziku tiskane »duhovne obrane«, tj. zbirke blagoslovnih i zaklinjalačkih molitava. Prema navodu fra Luke Vladimirovića Banovac je tiskao više od »dvadeset razliki Knjiga od nauka duovnoga« (predgovor *Slavodobiću kršćanskom*, Venecija 1768.)

Skup u Šibeniku i Skradinu održan je povodom 300. obljetnice Banovčeva rođenja. Skup je otpočeo prvom sjednicom u petak, 7. studenoga 2003. u lijepoj dvorani Samostana sestara franjevki od Bezgrešne u Šibeniku. Skup su pozdravili u ime domaćina vrhovna poglavarica Družbe sestara franjevki od Bezgrešne Nevenka Grgat, a u ime šibenskoga biskupa mons. Ante Ivasa, generalni vikar Biskupije don Dominik Škevin.



Prva sjednica skupa u Šibeniku u dvorani Samostana sestara franjevki od Bezgrešne. Slijeva nadesno Milivoj Zenić, Nikica Kolumbić, Hrvojka Mihanović-Salopek i Alojz Jembrih.



Druga sjednica skupa u Skradinu.
Slijeva: Alojz Jembrih, Ines Srdoč-Konestra i Ivan Karlič.

Radni dio skupa otvorio je akademik Radoslav Katičić ističući povode i značaj Josipa Banovca: »U Akademijinim rječnicima susreo sam se s brojnim natuknicama koje upućuju na ime Josipa Banovca, koji je ostao nepoznat, što je očito neshvatljivo. Stoga je cilj ovog simpozija da se o Banovcu dozna i javnosti obznani nešto više, kako njegovo ime ne bi više ostalo samo natuknica u Akademijinom rječniku, budući da se radi o jednom u nizu tihih pregalaca koji je ostavio traga u jednom razdoblju razvoja hrvatske književnosti«.

Prvi sjednicu skupa (kojoj su predsjedali Milivoj Zenić, Alojz Jembrih i Hrvojka Mihanović-Salopek), otvorio je Pavao Knezović (Hrvatski institut za povijest iz Zagreba) temom o Josipu Banovcu u književnoj historiografiji. Nakon njega govorila je Hrvojka Mihanović-Salopek (Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u Zagrebu) o marijanskoj stilistici u stvaralaštvu Josipa Banovca. Bojan Marotti (Zavod za povijest i filozofiju znanosti HAZU u Zagrebu) govorio je o padežnim oblicima u Josipa Banovca i današnjem hrvatskome književnome jeziku, a nakon njega izlagala je Ines Srdoč Konestra (Filozofski fakultet u Rijeci) o toposima Božje kazne i nagrade u Banovčevim

»Razgovorima duhovnim...«. Akademik Nikica Kolumbić (Sveučilište u Zadru) govorio je o Banovčevu »Putu križa«. Ivan Karlič (Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu) svoju temu je naslovio »Teološki/kristološki naglasci u »Predikama« Josipa Banovca.

Nakon izlaganja, nazočnoj publici i sudionicima skupa predstavljen je zapis na compact discu Kneževićeve »Muke« koju su snimili »Pivači iz Dubravica«, pod vodstvom fra Krešimira Mikelića. O Kneževićевой »Muci« govorila je Hrvojka Mihanović-Salopek, dok su »Pivači« izveli nekoliko napjeva s cd-a. Inače, spomenuti zapis pridodan je netom objavljenom Zborniku o Petru Kneževiću, kao njegov sastavni dio.



»Pivači iz Dubravica« otpjevali su nekoliko napjeva »Muke« fra Petra Kneževića.

Nakon objeda koji su priredile časne sestre, sudionici su krenuli u obilazak Šibenika. Posebno su obišli šibensku katedralu sv. Jakova i crkvu sv. Frane, gdje su razgledali i bogatu knjižnicu.

Druga sjednica skupa započela je isti dan popodne u Skradinu u Kino dvorani. Otvorio ju je Mirko Valentić (Hrvatski institut za povijest iz Zagreba) referatom »Povijesne prilike Banovčeva doba«. Alojz Jembrih

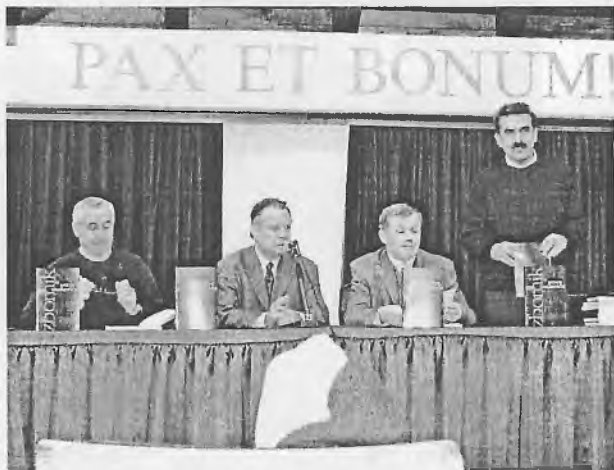
(Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu) govorio je o grafijsko-jezičnim mijenama u djelu Ivana Bandulavića, Ivana Ančića i Josipa Banovca. Ivan Bekavac Basić (Zdravstveno učilište u Zagrebu) je izlagao o moralnom nauku u propovijedima Josipa Banovca. Na kraju skupa Stanko Piplović (Split) govorio je o dobrima franjevačkog samostana u Sinju u XVIII. stoljeću. Zajedničku večeru u ribljem restoranu u Skradinu priredila je Matica hrvatska iz Skradina i skradinski gradonačelnik Nediljko Dujić.

Sljedeći dan, u subotu 8. studenoga, sudionici su se uputili na izlet. Najprije brodom do Skradinskog Buka, potom pješice preko slapova do broda Nacionalnog parka »Krka« koji ih je odveo na Visovac. U visovačkoj kongresnoj dvorani upriličeno je predstavljanje *Zbornika o Petru Kneževiću* s prošlogodišnjeg skupa. Zbornik su izdali Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu i Gradska knjižnica Juraj Šižgorić iz Šibenika. O knjizi su govorili prof. dr. sc. Alojz Jembrih (urednik Zbornika), akade-

mik Radoslav Katičić (čije izlaganje donosimo u dodatku ovoj Kronici) i prof. dr. sc. Josip Lisac. Predstavljanje je moderirao Marinko Šišak.

Nakon predstavljanja Zbornika, Hrvojka Mihanović-Salopek, Alojzije Prosoli i Lucija Andrel predstavili su časopis za crkvenu glazbu »Musica sacra« i edicije »Sveta glazba«.

Nakon objeda koji su u reflektoriju samostana, kao i svake godine, priredili vi-sovački oo. franjevci i njihov gvardijan fra Ivan Buljević, sudionici su se brodom uputili do Roškog slapa, a potom autobusom do spomenika Petru Svačiću, na miljevačkoj strani Krke. Spomenik je podignut godinu dana ranije, u spomen na posljednjega kralja hrvatske krvi, koji je, prema legendi rođen u Kamičku, gradu uz Krku. Spomenik je djelo kipara Kažimira Hraste. Istu večer, dubravički župnik fra Krešo Mikelić priredio je u novoj župnoj kući u Dubravicama zajedničku večeru za sve sudionike skupa.



Predstavljanje *Zbornika o Petru Kneževiću*.
Slijeva: A. Jembrih, R. Katičić, J. Lisac i M. Šišak



Sudionici skupa ispred spomenika Petru Krešimiru IV.,
u Šibeniku.



Sudionici skupa – zajednička fotografija na Slapovima Krke.

U nedjelju, 9. studenoga, po prekrasnom jesenskom danu, sudionici su se uputili u Zagreb i Rijeku, usput se zadržavši na Bribirskoj glavici gdje su im o povijesti i važnosti ovog lijepog mjesta govorili akademik Radoslav Katičić i Marko Menđušić, predsjednik Matice hrvatske Šibenik, jednoga od organizatora skupa.

O skupu su izvještavali tisak i radio postaje. U »Slobodnoj Dalmaciji« objavljena su dva napisa Jordanke Grubač »Pisac koji je ostavio traga« i »Znanstvenici o fra Banovcu« (»Slobodna Dalmacija«, 8. studenoga 2003.). Ivica Sušić: »Pisac i promicatelj homiletičke književnosti« (»Hrvatsko slovo«, 28. studenoga 2003.).

DODATAK

Radoslav Katičić

PRIGODNE RIJEČI NA PREDSTAVLJANJU ZBORNIKA O PETRU KNEŽEVIĆU

Okupili smo se pod ovim časnim krovom da predstavimo knjigu. To je zbornik o fra Petru Kneževiću i vremenu u kojem je živio i djelovao. Taj zbornik pojavljuje se poslije dva druga, o Pavlu Posiloviću i Tomi Babiću. Niz svezaka koji nastaju iz toga pothvata, a nose ga Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu i Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« u Šibeniku, sad je već dobio ime. Zove se »Tihi pregaoci«. Jer to su oni doista i bili. Njihovu živu prisutnost osjećaju i doživljuju mnogi, priprost i čestit svijet, a učeni znaju o njima vrlo malo, pa i zato što su bili tihi.

Tako i o Kneževiću malo znamo i rijetko što čujemo o njem. No sada pred nama leži zbornik i ako ga rasklopimo, saznajemo mnogo više o njem. Okupili su se istraživači povezani zanimanjem za nj i ljubavlju za ono što on znači i predstavlja, nespremni trpjeti da i dalje ostane zane-
maren, a spremni poraditi na tome da se ozbiljno rasvijetli njegova po-
java. I, kako nije bilo drukčije očekivati, uspjeli su u tome. O Kneževiću se sada u javnosti može znati mnogo više nego još do pred koji dan, dok se zbornik nije bio pojavio.

Nova knjiga nije od jednoga komada. U njoj se javlja mnogo is-
traživača i svaki od njih piše o Kneževiću, njegovu djelu i vremenu, sa
svojem gledišta i o predmetu koji ga je osobito zaokupio i, dakako, svaki
na svoj način. Ne smatram da je to po sebi neka prednost ove knjige.
Uza svu čast koju valja odati pluralizmu, što se danas, ne bez razloga,
često priziva, ipak mislim da nikakav zbornik ne može nadomjestiti cje-
lovitu monografiju s pečatom stvaralačke osobe svojega autora, izvučenu
njegovom sigurnom rukom. No do toga treba još doći. Ovoga časa drugo
nego zbornik nije bilo moguće i velika je zasluga organizatorâ ovoga
skupa i izdavača zbornika u kojem se objavljuju radovi s njega što nisu
štedjeli napora da se to postigne. Treba reći: »hvala!«, tako da to nitko
ne može prečuti.

I fra Petar Knežević jedan je od »učitelja s Visovca«. Ovdje se naj-
prvo školovao, pa onda u Makarskoj i Šibeniku. Odande je pošao na

mnoge dužnosti i zadatke dušobrižničke, učiteljske i upravne, u franjevačkoj redodržavi prvo Bosne Srebrene, a onda Presvetoga Otkupitelja, kad su se samostani u mletačkoj Dalmaciji 1735. morali odvojiti od nje. Bio je plodan pisac i objavio je više knjiga za potrebe svojega puka. Pisao je pjesme i nanovo obradio prijevod lekcionara, knjige iz koje su se u crkvi na hrvatskom jeziku puku čitale poslanice i evanđelja. A bio je i skladatelj koji je sam pisao napjeve uz koje su se pjevale njegove duhovne pjesme. Već svojom pjesmom »Muka Gospodina našega«, koja je kao pravi oratorij, a s njom je tiskan i »Plač matere Isusove« stekao je veliku popularnost u puku i ostao prisutan i zapamćen sve do novoga vremena. I druge njegove pjesme dobro su primljene i izvršile su velik utjecaj na duhovnost hrvatskoga puka. Narod ga je odmah potpuno prihvatio. Od njega samoga saznajemo da je jednom, pjevajući pjesmu Gospi, oslijepio i onda, tek nakon dvije godine, opet progledao. Poslije je pjevao o svojoj radosti što je oslijepio pišući upravo takvu pjesmu. Kako god bilo s tim, osjeća se tu dah duboke mistike. Po svem je tome on doista znatna stvaralačka osoba.

Tko se tek malo zadubi u vrela o njegovu životu brzo na njima naiđe na nekoga dobro poznatoga. Na fra Andriju Kačića Miošića! Bili su suvremenici, upravo vršnjaci. Obojica franjevci, obojica pisci, obojica dobri pjesnici koji su umjeli govoriti duši svojega naroda, obojica svojim pjevanjem ostali živo prisutni sve do danas. Isina, fra Petar kraj svih neosporivih kvaliteta svoje poezije nije doista velik pjesnik ako se primijene najzahtjevnija mjerila. Ali to nije niti fra Andrija. Tako su po mnogome slične, gotovo bi se moglo reći usporedne pojave. Ali u jednom je među njima velika razlika. Za fra Petra zna malo tko, pa čak jedva i onaj dio našega naroda koji još usrdno pjeva njegove pjesme. Za fra Andriju zna svatko imalo naobražen. Fra Andrija ima spomenik u srcu Zagreba, a fra Petar nema ga nigdje. Postavlja se dakle pitanje odakle ta razlika. Doista vrijedi zamisliti se čakom nad tim.

Reklo bi se kako ne može biti dvojbe da je ta razlika u vezi s činjenicom da su fra Petar i fra Andrija pjesnici različitih pjesničkih vrsta. Fra Petar je pjesnik duhovne lirike, a fra Andrija pjesnik junačke epike. Prvi izgrađuje vjersku, a drugi povijesnu svijest. Prvi pjeva o božanskom, a drugi o narodnom. Pa premda su zapravo obojica »tihi pregaoci«, fra Petar je to i ostao, a fra Andrija postao čuven na daleko. Na doba u kojem su živjeli nadovezala se opća obuzetost narodnim i narodnošću, nacionalni romantizam, a isto tako prosvjetiteljski sekularizam, koji je prožeo sve pore našega svijeta, što god tko od nas mislio o tome. Tako se fra Andrija, s onim što je pjevao svojem puku, našao jarko osvjetljen

pozornošću u duhu vremena što je slijedilo za njegovim, a fra Petar je istim tim duhom potisnut u beznačajnost za sve osim za puk koji je i dalje živio od njegove duhovnosti oblikovane u lijepe i dojmljive stihove. Po sebi usporedni, postali su tako gotovo razroki. A u svijetu hrvatske naobrazbe fra Andrija je postao vrlo znatan, a fra Petar je ostao nezapažen i uvelike nepoznat.

Utvrdivši to, dodirnuli smo temeljni paradoks hrvatske književnosti razdoblja prosvjetiteljstva. Obojica joj pripadaju i obojica jesu prosvjetitelji. Obojica poučavaju puk. No fra Petar ga uči pobožnosti i u tome nastavlja rad baroknih propovjednika, fra Andrija ga poučava narodnoj povijesti i time otvara nove vidike, utemeljuje nacionalnu svijest. Pravi pak europski prosvjetitelji iz kruga oko Voltairea, Diderota i d’Alamberta ne bi niti jednoga niti drugoga priznali prosvjetiteljima jer su svećenici, jer drže narod u mraku i učvršćuju ga u »praznovjerju«, kako su takvi bili skloni gledati na to. A pri tom je velik dio pisaca hrvatskoga prosvjetiteljstva pripadao svećeničkom staležu. A i kako je moglo biti drukčije u narodu, kojega znatan dio, onaj koji je bio pao pod osmanlijsku vladu, nije imao druge inteligencije nego svećenike, upravo franjevce. Njihovi su pisci u XVIII. st. bili po funkciji prosvjetitelji, ali ne po ideologiji, pa ni fra Andrija. Što se toga tiče, on je bio izričit neoskolastik. Učitelj mu je Iohannes Duns Scotus, zvan *doctor subtilis*. Voltaireovo društvo bi se naježilo. A ipak je Kačić pisac prosvjetiteljstva, a na svoj način je to i Petar Knežević i drugi naši »tihan pregaoци«.

Sve je to lako razumljivo. Karakteristika je to povijesti europske duhovnosti. I u drugih naroda toga kruga takvi su pisci danas slabo poznati i njihovo je istraživanje zanemareno. Naprosto zato što u naobraženoj javnosti nisu prestižni. No ima tu jedna razlika, nama znatna. Kako god je rad »tihih pregalaca« u kulturi svih naroda bio važan i ostavio tragove, one se mogu razumijeti, njihova povijest suvislo objasniti i ako oni ostanu zanemareni. Mi Hrvati pak svoju književnost, svoj književni jezik i po tome svu svoju kulturu ne možemo obuhvatiti u njezinu suvislu nastajanju ako njih ne uključimo u sliku. Mi sebi stoga ne možemo dopustiti da ih sustavno zanemarujemo. Ne možemo se povoditi za tim kako se ponašaju naobraženi krugovi u velikim europskim kulturama jer ti su »tihan pregaoци«, kad su turski ratovi opustošili i gurnuli u jad i bijedu gotovo sav hrvatski prostor, jedini, u doba katoličke obnove u 17. st., uspostavili vezu između velike renesansne književnosti primorskih i otočnih gradova na Jadranu i svega kopnenog zaleđa do Mure, Drave i Dunava, a nastavili su to i u 18. i tada položili čvrste temelje standardizaciji našega jezika u onom obliku u kojem nam i danas

služi. Oni su na cijelom području hrvatskoga naroda podigli prosvjetu, utemeljili pismenost, pisali i izdavali knjige koje su se pojavljivale u mnogo izdanja. Jednom riječju, ako ne vidimo njih, ne vidimo svoju okolicu, ne vidimo ono što hrvatsku kulturu čini cjelovitom i postavlja ju među druge kao jednu od europskih. A mnogima je bilo stalo do toga da upravo to poriču. Pa su imali i uspjeha s time, čak i kod nas samih, sve dok, povodeći se za »duhom vremena«, nismo marili za svoje »tihe pregoce«, dopuštali da padnu u zaborav, propuštali da se pitamo o njima i da saznamo sve što se o njima može znati.

Ovaj je zbornik znatan korak prema obratu nepovoljnoga stanja stvari. A niz od tri zbornika koji je sada pred nama već je i dio prevladana puta. Poslije onoga što je upravo rečeno ne treba gubiti riječi o tome koliko je to važno i znatno. Kroatistika dobiva nosivi stup tamo gdje je bila najmanje čvrsta. Stoga je ovo doista svečana prigoda. Upriličena baš na pravom mjestu. Treba još samo poželiti da uspostavljena suradnja jednakim intenzitetom i dalje nosi plodove.

BIBLIOGRAFIJA JOSIPA BANOVCIA

a) Djela J. Banovca

Pripovidagniah na svetkovine korizmene i druge predike od zlochiah u sadagnia vrimena obiçaini / skupgliene iz vechie kgnih latiniski i sloxene u diçni harvaski jezik, ... po Otczu Fra Jozippu Banovczu pripovidaocz, Reda S. O. Franceska Male Bratie, Provinczie Prismetoga Odkupiteglia u Dalmaczy ... – U Mleczi: Po Jakovu Tommasinu, 1747. – [10], 266 str.; 8° (18 cm).

Blagosov od poglia i zaklignagnia zlii vrimena: u çetiri diila razdiglieni, veoma kripostni i moghuchi suprot svakoj xivini skodglivoj i vlastima ajerskiim / data na svitlost za sluxbu misnika slovinskiih po O. F. Josippu Banovczu ... – U Jakinu: Po Petru Ferri, 1767. – 364 str.; m8° (16 cm).

Iz kazagnie saborah: vçigneni toliko u garçkoi, koliko u latinskoj zemgli, i koisu primgleni i odbaçeni; od kolikesu potrebe i tko imma oblast skupit sabor, korisno znati i kriposno besiditi / po' Oczu P. F. Jozipu Banovczu pripov. – U Jakinu: Po Petru Ferri, 1763. – 36 str.; m8° (16 cm).

Predike od svetkovina Doscascija Issukarstova / sloxene i na svitlost date po Otczu Fra Josippu Banovczu ... Prikazane prisvitlome i pripocctovanome gospodinu gospodinu Ivannu Garainu dostojnome biskupu od Rabba. – U Mleczi: Po Dominiku Lovixi, 1759. – XII, 155 str.; v8° (22 cm).

Prisvete obitoli skazaguie, i probugiegnie bogogliubstva, pram Issussu, Marij, i S. Jozippu / izvageno iz razliçiti kgnixiczaa latinskii, prinesceno i sloxeno u harvaski jezih po Otczu Fra Jozippu Banovczu ... Prikazano i posveçhieno otczu pocctovanomu F. Antunu Marij Semitekulu ... – U Mleczi: Po Dominiku Lovixi, 1759. – 106 str.: [1] bakrorez; m8° (15 cm).

Razgovori duhovni pastira s' otara u svetkovine doscastia Gospodinova i korizme / u kratko sloxeni i na svitlost dati, za lascgniu sluxbu pastirah seglianski po O. F. Josippu Banovczu ... Prikazani i posveçhieni pripocctovanom gospodinu knezu D. Josippu Kosirichiu ... – U Jakinu: Po Petru Ferri, 1763. – XIV, 272 str.; m8° (16 cm).

Ubojstvo dusce razloxite: zlochiah griha smartnoga uzima xivot dusce od kogachie bit skazagnie bistua, varsta i razdiglegnia gniegova. Korisno znati, nesamo pokornikom, dalli i ispovidnikom. Prikazano, i posveçhieno M. P. Gonu Don Nikoli Burçulu vridnom pastiru od Filip Jakova i vikaru izvagnskomu zadarske darxave / [Josip Banovac]. – U Jakinu: Po Petru Ferri, 1763. – 48 str.; m8° (16 cm).

Ubojstvo dusce razloxite: zlochiah griha smartnoga uzima xivot dusce od kogachie bit skazagnie bistva, varsta i razdiglegnia gniegova. Korisno znati, ne-

samo pokornikom, dalli i ispovidnikom. Prikazano, i posvechieno M. P. Gonvu Don Nikoli Burçulu vridnom pastiru od Filip Jakova i vikaru izvagnskomu zadarske darxave / [Josip Banovac]. – [2. izd.]. – In Zara: Ristampato da Antonio Luigi Battara, 1801. – 70 str.; 8° (20 cm).

Predike nediljne, U Mleczi 1766.

Via crucis. Put krixa ili Xalosno putovagne nascega izmužegna Gospodina Issukarsta od kuche Pilatove do Kalvarie. In Ancona, Nella stamperia di Pietro Ferri 1768.

Novena alliti Devetnicza na posctegnie s. Pasckala, Mleci 1789.?

b) Literatura o Josipu Banovcu (izbor)

APPENDINI, Francesco Maria, *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de' Ragusei*, II., Ragusa, Dalle stampe di Antonio Martecchini, 1803.

BAČIĆ, Ante, *Istina katolicsanska illiti Skazagnie upravgliegnia spasonosnoga xitka karstianskoga, s zabiffixegnieni zablugiegnia garsckoga odmetnuisctva illiti garcskie erexiah u koje su nesrichno upali odkad su se od Rimske Czarkve oddilili Izvagiemo iz Svetoga Pisma iz naukah svetie otaczah i razliky kgnigah* (Sloveno u iezik illiricky i na svitlost dato po otzu fra Antunu Bachichiu Reda male bratie obsluxeitgliah S. O. Francescka, Provinczie SrebernoBosanske gvardianu u Budjmu, U Budimu, kod Ivana Giurgia Nottenstein, 1732.

BALIĆ, Karlo, *Kroz Marijin perivoj – Štovanje Bl. Djevice Marije u franj. Provinciji Presv. Otkupitelja*, Šibenik, Tiskara Kačić, 1931.

BALIĆ, Karlo, *Štovanje Bl. Djevice Marije u Franjevačkj Provinciji Presv. Otkupitelja*, u: *Nova revija vjeri i nauci*, God. X., Šibenik 1931., 5–6., 502–504.

BERIĆ, Dugan, *Banovac Josip*, u: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, I., Beograd, Matrica srpska, 1972., 148.

BEZINA, Petar, *Kulturni djelatnici Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja u 18. i 19. stoljeću*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1994.

BOGDANOVIĆ, David, *Pregled književnosti hrvatske i srpske*, knjiga 1., 3. izdanje, Zagreb, Nadbiskupska tiskara, 1933.

BOGIŠIĆ, Rafo, *Književnost prosvjetiteljstva*, u: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3. (*Od renesanse do prosvjetiteljstva*), Zagreb, Liber – Mladost, 1974., 293–368.

BOŽITKOVIĆ, Juraj, *Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala (1339–1735)*, Beograd, Štamparija Dragomira Popovića, 1935.

BRKAN, Jure, *Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije Presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću*, u: *Kačić zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, God. XVI., Split, 1984., 7–58.

CRNICA, Ante, *Naša Gospa od zdravlja i njezina slava*, Šibenik, Tiskara Kačić, 1939.

- JEŽIĆ, Slavko, *Hrvatska književnost od početaka do danas 1100–1941.*, Zagreb, A. Velzek, 1944.
- KAČIĆ, Antun, *Izpitagnia svarhu sveti redovah izvageno iz Bogoslovnice Pravitloga Gospodina Arczbiskupa kadčichia kakose ondi nahodi i stavglieno u ove male knjizicze za lascgniu sluxbu xakana slovigniana* (Po otczu f. Josippu Banovczu Provinczie Priss. Odkupiteglia prikazane na čast i posctegnie o. p. f. Luki Vladmirovichiu iz Neretve), U Jakinu, Po Petru Ferri, 1764.
- KNEZOVIC, Pavao, *Stare i rijetke hrvatske knjige samostana u Zaostrogu*, Split–Zaostrog, 2002.
- KOVAČIĆ, Anto Slavko: *Bibliografija franjevaca Bosne Srebrene*, Sarajevo, 1991.
- LJUBIĆ, Šime, (Simone Gliubich di citta'Veccchia), *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna-Zara, Battara e Abelich, 1856.
- LJUBIĆ, Šime, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, Knjiga 2., Rijeka, Emidija Mohović, 1869.
- MATIĆ, Bernardin, *Sutješki nekrologij*, u: *Bosna franciscana*, God. VI., br. 10., Sarajevo, 1998., 237–245.
- NOVAK, Slobodan Prosperov, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 3. (*Od Gundulićeva 'poroda od tmine' do Kačićeva 'Razgovora ugodnog naroda slovinskoga' iz 1756.*), Zagreb, Antibarbarus, 1999., 901.
- PALANOVIĆ, Elizabeta, *Banovac Josip*, u: *Hrvatski biografski leksikon*, I., Zagreb, JLZ, 1983., 424–425.
- PROHASKA, Dragutin, *Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und der Herzegowina*, Zagreb, Mirko Breyer, 1911.
- SEKULIĆ, Ante, *Drevni Bač*, Split, 1978.
- SOLDO, Josip-Ante, *Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja (Šematizam)*, Split, 1979.
- SOLDO, Josip, *Samostan sv. Lovre u Šibeniku*, u: *Kačić – Zbornik Provincije Presv. Otkupitelja*, God. I., Split, 1967., 5–94.
- STOŠIĆ, Krsto, *Varoška župa u Šibeniku*, Šibenik, Tiskara Kačić, 1932.
- STOŠIĆ, Krsto, *Galerija uglednih Šibenčana*, Šibenik, Tiskara »Kačić«, 1936., 7.
- ŠAFAŘÍK, Paul Jos, *Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur*, (Herausgegeben von Josef Jireček), Prag, Verlag von Friedrich Tempsky, 1865.
- ŠEGVIĆ, Cherubin, *Kratka povijest hrvatske (srpske) književnosti*, Zagreb, L. Hartman (St. Kugli), 1911.
- ŠURMIN, Duro, *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, Lav Hartman (Kugli i Deutsch), 1898.
- TATARIN, Milovan, *Banovac, Josip*, u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb, Školska knjiga, 2000.

UJEVIĆ, Mate, *Hrvatska književnost – Pregled hrvatskih pisaca i knjiga*, Zagreb, Narodna prosvjeta, 1932.

VLADMIROVIĆ, Luka, *Slavodobitje karstjansko pridobitje i jakost karstjanska uzdarise u kriposti S. Krixa, i u moguchstvu snaxnu prave molitve*, (izasclo na svitlost po o. p. f. Luci Vladmirovichu lecturu generalomu pripovidaozu i misionaru apostolskomu Reda S. O. Francescka Provinczie Prisetoga Odkupiteglia u Dalmacij, a prikazano Gospodinu Gos Nadi Banovczu svake časti dostojnomu gragianinu Šibeničkomu svomu ossobitom Gosp. i priategliu), U' Mleczi, Po Petru Valvasensu kod S. Ivana novoga, 1765.

VODNIK, Branko, *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga I., Zagreb, Matica hrvatska, 1913.

ZEČEVIĆ, Divna, 'Razgovori duhovni ... od stvari različni' književnost u praktičnoj funkciji kršćanske pouke, u: – Kačić – Zbornik Provincije Presvetoga Otkupitelja, God. XV., Split, 1983., 93–109.

ZENIĆ, Milivoj, *U pohvalu od grada, Šibenika*, Šibenik, Gradska knjižnica 'Jurja Šižgorića', 2002.

ZLATOVIĆ, Stjepan, *Franovci Države Presvet. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, (napisao Ot. Stipan Zlatović redovnik iste države), Zagreb, Knjigotiskara i litografija C. Albrechta, 1888.

Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925, Zagreb, Hrvatski štamparski zavod, 1925.

KAZALO IMENA OSOBA*

- Abimelek 104
Abiram (Abiron) 43, 155
Abraham 42, 44, 45, 128
Adam 126, 130
Ahmet, vezir 159
Albert Veliki, sv. 125
Aleksandar Haleški, sv. 147
Aleksandar Veliki 89
Ambrozije, sv. 128, 131, 159
Amorović, fra Petar 31
Ančić, fra Ivan 103, 104, 182, 234
Andrel, Lucija 235
Andrija Šibenčanin, fra 30
Andrija, sv. 124, 170, 172
Anselmo iz Canterburya 124, 125, 129, 144, 164, 190
Antun Padovanski, sv. 39, 41, 56, 186, 187, 204, 215, 216
Appendini, Francesco Maria. 22, 23, 242
Aristotel 74, 89, 187, 204
Artakserkso, perz. kralj 157
Atanzije, sv. 126
Augustin, sv. 128, 131, 133, 160, 197, 204

Babić, fra Toma 7, 183, 184, 191, 194, 231, 237
Babić, Stjepan 173, 179
Bačić, fra Antun 39, 41–43, 45–49, 51–53, 110, 111, 184, 189, 190, 213, 215, 217, 219, 220, 221, 242
Bačić, fra Stanko 169, 170, 179

Badrić, fra Stjepan 184
Balić, fra Karlo 26, 27, 28, 30, 31, 32, 56, 57, 63, 139, 192, 242
Bandulavić, fra Ivan 58, 92, 94, 105, 182, 189, 234
Banovac, fra Filip 27, 34
Banovac, fra Josip 7, 196
Banovac, Ivan 35
Banovac, Nado 22, 35, 63, 244
Banovac, Petar 35, 34
Banovac, Stjepan 224
Baotić, Zvonimir 204, 205, 211
Barišić, fra Andrija 31
Baronije 220
Bašić, Đuro 195
Bazilije Veliki 128
Bekavac Basić, Ivan 234
Beker, Miroslav 35, 204, 211
Belarmino, Victor 74, 81
Benčić, Živa 95
Benedikt XIV, papa 25
Benić, fra Bono 89, 183
Benjamin 163
Berbić, fra Luka 187
Berić, Dušan 27, 36, 64, 242
Bernard iz Clairvauxa, sv. 133, 147, 148, 154, 163, 226
Bernardin Splićanin, fra 189
Bettera Baro 200
Bezina, fra Petar 28, 30, 31, 32, 63, 96, 242
Bilušić, fra Mijo 184

* Zbog frekventnosti spominjanja Josipa Banovca u čitavom zborniku, njegovo ime nije uključeno u Kazalo.

- Biškup, Marijan 114
 Bobaljević, Sabo 200
 Bogdanović, David 24, 25, 242
 Bogdanović, fra Marijan 183
 Bogišić, Rafo 24, 25, 63, 242
 Bogović, fra Lovre 198
 Bonaventura, sv. 128, 151, 160, 161, 162, 188, 190, 204, 227
 Bošković-Stulli, Maja 77, 81, 82
 Božtković, Juraj 31, 242
 Bračuljević, fra Lovro 184
 Bratulić, Josip 78, 81, 205, 211
 Breu, J. 11
 Brezovački, Tito 18, 19
 Brigita, sv. 160, 161, 165
 Brkan, Jure 28, 30, 64, 109, 116, 117, 119, 120, 187, 242
 Budimir, fra Ivan 187
 Bujas, fra Andrija 184
 Buljević, fra Ivan 235
 Burčul, Nikola 50, 189, 241, 242
 Burke, Peter 73, 81
 Bustrović, fra Petar 188
 Buturac, Josip 14

 Canini, F. Thomas Maria 49, 224
 Canturani, Selvaggio 192
 Ciceron, Marko Tulije 78, 204
 Costerus, Franciscus 191
 Crnica, fra Ante 31, 214, 242
 Curtius, Ernst Robert 73, 79, 81, 197

 Čove, Stjepan 187

 D' Alambert 182, 239
 Datan 43, 155
 David 40, 128, 130, 163
 De la Croix, François 191
 De Libero, Giuseppe 63
 Della Belle, Ardelia 188, 195
 Delumeau, Jean 65, 80, 81, 206, 211
 Demosten 204
 Despotović 27
 Dešić, Nikola 198

 Diderot 182, 239
 Diels, Paul 97
 Dimitrijević, Nikola 199
 Dionizije Areopagit, sv. 142
 Dionizije Kartaški 165
 Divković, Matija 78, 85, 89, 90, 92, 94, 95, 182, 227
 Dobretić Jezerčić, fra Marko 187
 Dominik sv. 56, 204
 Dominis, Daniela de 49, 63, 222, 223, 224
 Dragičević, fra Mijo 185
 Drašković, Franjo 115
 Drašković, Juraj 113, 191
 Dujić, Nediljko 234
 Duns Scot, Ivan 74, 125, 135, 186, 187, 188, 239
 Dupanloup, F. 204
 Džamanjić, Rajmund 100

 Ećimović 110
 Efrem Sirijski, sv. 128
 Egidije, sv. 144
 Elizabeta, sv. 193
 Elizej, prorok 159
 Erceg I. 17
 Escarpit, Robert 69, 81
 Estherhazy, Emerik 111
 Eterović, fra Karlo 25, 26, 32
 Eugen Savojski 14
 Ezekiel, prorok 48

 Fabijan, Janez 195
 Fabritio, Adriano Wilhelmo 192
 Fališevac, Dunja 95
 Fancev, Franjo 97
 Ferri, Pietro 22, 49, 50, 170, 220, 223
 Filipović, fra Jeronim 105, 182, 223, 228
 Filipović, fra Petar 185
 Franković, fra Ante 187
 Franjo Asiški, sv. 56, 134, 163
 Franjo iz Dubrovnika (Francisco a Ragusio) 33, 49, 223

- Franjo iz Salesa, sv. 135
 Fügen, Hans Norbert 67, 68, 81
 Fulgencije, sv. 158

 Gabrić-Bagarić, Darija 94
 Gabrijel, anđeo 142
 Galot, Jean 125
 Garain, Ivan 59, 62, 99, 123, 140, 170,
 179, 189, 241
 Gavran, Ignacije 32
 Gelo, Jakov 17
 Georgijević, Krešimir 94
 Glunčević, Fra Josip 187
 Golijat 163
 Gotthal, Nicolai de Cotthalacz 191
 Grabovac, fra Filip 24, 28, 186
 Gracić, fra Franjo 188
 Grgur Nazijanski, sv. 128
 Grgur Veliki, sv. 171, 197, 204
 Grgur XV., papa 13
 Grubač, Jordanka 236
 Gudelj, fra Šimun 187
 Gundulić Ivan 24, 200, 243

 Habdelić, Juraj 77, 188
 Habsburgovci, dinastija 10
 Hadrovics, Laszlo 205, 211
 Hagara (Agara) 150
 Havelock, Eric 75, 81
 Havenesi, Gabor 191
 Heffler-Kornfeind 179
 Hektorović, Petar 225
 Hercigonja, Eduard 85, 90, 94
 Herod 161
 Hilarije, sv. 128
 Hocke, Gustav Rene 201
 Holoferno 163
 Hoško, Franjo Emanuel 110, 111, 114,
 115, 116, 119, 120
 Hraste, Kazimir 235
 Huizinga, Johan 81

 Ignacije iz Loyole, sv. 135

 Ilijić, Antun 110
 Ingarden, Roman 68
 Isus Krist 22, 23, 26, 33, 34, 36, 40, 44,
 45, 47, 49, 50, 51, 56, 57, 59, 60, 62,
 63, 78, 86, 88, 91, 99, 104, 123–127,
 130–137, 140–170, 171, 174, 175, 177,
 179, 186, 189, 190, 193, 194, 200,
 202, 205, 206, 223, 225–228, 238, 241
 Ivan apostol, sv. 48, 124, 125, 130, 133,
 136, 137, 156, 162, 170, 171, 200
 Ivan od Križa, sv. 135
 Ivan Zlatousti, sv. 128, 204
 Ivas, Ante 232

 Jacopone iz Todija 190, 227, 228
 Jakobson, Roman 69, 70, 81
 Jakov, sv. 163
 Janković, Josip 111
 Jauss, Hans Robert 81
 Jelačić, ban Josip 18
 Jelenić, Julijan 94
 Jembrih Alojz 8, 98, 104, 232, 233, 234,
 235
 Jeremija, prorok 128
 Jeroboam 130
 Jeronim, sv. 107
 Ježić, Slavko 24, 243
 Josip Egipatski 128
 Josip, sv. 23, 26, 36, 56–58, 62, 134, 139,
 140, 141, 143, 161, 171, 190, 194,
 202, 241
 Jošua 152
 Juda Makabejac 130
 Judita 163
 Jukić, fra Ivan Franjo 186
 Julijan iz Speyera 186, 215
 Jurin, fra Josip 184
 Jurišić, fra Hrvatinić Gabrijel 186, 215,
 216
 Jurković, fra Bartol 187

 Kačić (Kadžić), Antun 23, 36, 37, 48,
 190, 243
 Kačić Miošić, Andrija 24, 74, 115, 186,
 238, 239

- Kačić, Bartol 115
 Kajetan iz Laurina 25
 Kalić, Arkandelo 195
 Kapitanović, fra Vicko 188
 Kara Mustafa, vezir 13, 14, 15
 Karagić, Luka 112
 Karapandžić, Petar 111
 Karlić, Ivan 134, 135, 233, 234
 Karlo VI., car 16
 Kasper, Walter 133
 Kašić, Bartol 13, 58
 Katičić Radoslav 7, 231, 233, 234, 236
 Kekez, Josip 76, 82
 Kessler, H. 135
 Kierkegaard, Sören 134
 Kirchberger, Francisci Andreae 191
 Klara Asiška, sv. 134
 Klement X., papa 114
 Klement XII., papa 184
 Knezović, Pavao 51, 170, 183, 213, 215, 231, 233, 243
 Knežević, fra Petar 7, 185, 189, 231, 234, 235, 237, 238, 239
 Kolumbić, Nikica 50, 232, 234, 226, 227
 Kombol, Mihovil 24, 25, 28, 94
 Konstantin, car 225
 Korade, Mijo 114
 Korona, Josip 50
 Kosirić, Josip 26, 43, 60, 62, 81, 140, 170, 171, 179, 189, 203, 241
 Košić, Vlado 195
 Krasić, Stjepan 13
 Kravar, Zoran 201
 Kukuljević Sakcinski, Ivan 22, 23
 Kuna, Herta 94
 Kvintilijan 204

 Laban 163
 Lalić, Šimun 111, 112
 Lastrić, fra Filip 77, 78, 89, 98, 100, 101, 111, 187
 Lašvanin, fra Nikola 32, 183
 Lazar 42

 Lekušić, fra Marijan 183
 Leonardo iz Port Maurizija 184
 Leopold I., car 12, 113, 114
 Levi 136
 Liguori, Alfonso Maria de 165, 192, 196
 Lipovčić, fra Jeronim 185
 Lisac, Josip 235
 Lord, Albert B. 75
 Lot 44, 45
 Lovisa, Dominik 22, 34, 140, 170
 Lubina, Petar 196
 Lucić, Petar 198
 Lucifer 148, 155, 160
 Luka evanđelist, sv. 42, 159, 174, 177
 Luka od Broda: vidi Pontić

 Ljubić, Šime 22, 23, 25, 27, 139, 242
 Ljudevit, sv. 129

 Maretić, Tomo 85, 97
 Margetić, fra Stipan 182
 Marija Magdalena 128, 178
 Marija od Presvetog Srca, Sestra 134
 Marija Terezija 16
 Marija, Bl. D. 23, 26, 27, 34, 36, 43, 49, 56-59, 62, 63, 88, 91, 125, 126, 139-168, 170, 171, 176, 177, 182, 186, 190-200, 202, 215, 225-227, 238, 241, 242
 Marijanović, Stanislav 186
 Marko evanđelist, sv. 127
 Marko Koriolan 154, 156
 Marković, Antun 111
 Maroević, Karlo 27, 28, 32
 Marotti, Bojan 233
 Martinović, fra Filip 187
 Marulić, Marko 200
 Matrije 220
 Matej evanđelist, sv. 40, 44, 148, 171, 177
 Matić, Bernardin 25, 64, 243
 Matić, fra Frano 185
 Matić, Tomo 181
 Matijević, Pavao 182

- Matuz, Josef 14
McLuhan, Marshall 73, 75, 82
Mecić, fra Šimun 186
Melkisedek 104
Mendušić, Marko 236
Metod, sv. 81
Mihanović- Salopek, Hrvojka 195, 232, 233, 234, 235
Mikelić, fra Krešimir 234, 235
Mikić, Pavao 78, 82
Milovac, Baltazar 195, 198
Moačanin Nenad 13
Moguš, Milan 97, 106
Mojsije 128, 152
Molina, L. de 135
Montesquieu, Charles barun de 182
Mukaoovský, Janu 69
Mulih, Ivan 188, 195
Mulih, Juraj 188, 195
- Naaman Sirijac 159
Nalješćović, Nikola 199
Narinio vidi: Vladimirović, Luka
Natalis, A. 204
Neron, car 88, 89, 90
Novak, Slobodan Prosperov 24, 25, 63, 243
- Oliva, Pavao 113
Ong, Walter 75, 82
Oraić Tolić, Dubravka 80, 82
- Palanović, Elizabeta 27, 31, 36, 54, 64, 139, 243
Palković, Godefrid 198
Papić Pavao 85, 89, 90, 91, 92, 95, 182
Papušić, fra Ante 182
Paravicino Matteo, Giovanni 192
Parry, Milman 75
Pascal iz Varese 171
Paskal Baylon, sv. 24, 53, 54, 55, 56, 59, 63, 124, 140, 170, 190, 242
Pasković, Ludovik 200
Pastirović, A.R. Petar 27, 30, 110
- Pavao apostol, sv. 43, 126, 133
Pavao VI., papa 143
Pavešković, Antun 199
Pavić, fra Emerik 182, 185
Pavličić, Pavao 201
Pavlović, fra Bernardin 185
Peregrini, Matteo 201
Petar apostol, sv. 40, 128, 148
Petar Damjanski, sv. 151, 156
Petar iz Broda 111
Petar Krešimir IV., kralj 235
Petar od Morovića 111
Petrov, Stanko 28
Petrović, Sreten 82
Pezo, Bruno 183, 184
Pilat 33, 49, 50, 63, 190, 223, 226, 228, 242
Pio VII., papa 158
Piplović, Stanko 234
Pletikosa, fra Jakov 184, 225
Pontić, Luka 110
Posarel, Giovanni Battista 191
Posilović, fra Pavao 7, 78, 89, 92, 94, 182, 231, 237
Pranjić, Krunoslav 85, 94
Pranjćović, Ivo 95, 218
Prohaska, Dragutin 24, 243
Prosoli, Alojzije 235
Puarić (Pvarich, Puharić), fra Franjo 39, 214
- Radić, fra Filip 187
Radić, Ludovik 196
Radonić, fra Ivan 186, 187
Rahela 163
Rákóczi, F. 30
Ranjina, Dinko 200
Rasset, Jean 192
Ratzinger, Joseph 179
Raukar, Tomislav 17
Rebić, Adalbert 225
Recaldin, Giovanni 192
Reljković, Matija Antun 201

- Reša, Đuro 195
 Ribarović, fra Bartul 188
 Rikard od sv. Viktora 156
 Rousset 200
 Rufin 220

 Salomon 130, 163
 Samson 130
 Sandino, Antonio 191
 Segneri, Paolo 192, 195
 Sekulić, Ante 30, 64, 243
 Semitekulo, fra Antun Marija 56, 62,
 190, 193, 241
 Seneka 78
 Sever, car 93, 220
 Silbermann, Alphons 67, 82
 Silov, fra Pavao 31
 Sirovec, Stjepan 170, 176
 Sokrat 220
 Soldo, fra Josip Ante 35, 55, 63, 141,
 243
 Soljanin, fra Augustin 31
 Sozomen 220
 Srdoč-Konestra Ines 233
 Srkulj, Stjepan 16, 20
 Stadler Josip 204
 Stančić, fra Andrija 27, 28
 Stierle, Karlheinz 77, 82
 Stjepan, sv. 56, 124, 128, 136, 137, 170,
 171
 Stošić, Krsto 27, 32, 35, 243
 Stražemanac, Ivan Kopijanović 111
 Strohal, Rudolf 80, 82, 139
 Strossmayer, Josip Juraj 81, 211
 Suárez, Franjo 135
 Sulejman Veličanstveni, 13
 Suppan, A. 9
 Sušić, Ivica 236
 Suzana 128
 Suzanić, Vjekoslav 78, 82
 Svačić, Petar 235
 Szoereny, Ladislav 111

 Šafařík, Paul Jos 22, 23, 243
 Šegvić, Cherubin 24, 243
 Šimun, sv. 23, 194
 Šimunić, Mihalj 195
 Šišak Marinko 8, 235
 Šitović, fra Lovre 78, 184
 Škarić, Ivo 87, 95
 Škevin, don Dominik 232
 Škunca, Bernardin 225, 226
 Šojat, Antun 98
 Šurmin, Đuro 24, 243

 Tatarin, Milovan 27, 31, 36, 243
 Teodoret 220
 Terezija iz Avile, sv. 135
 Tertulijan 131
 Tesauro, Emanuel 201
 Toma Akvinski, sv. 125, 134, 204
 Toma apostol, sv. 124, 170, 171
 Tomašević, Luka 179
 Tomašević, Šimun 111
 Tomislav, kralj 9
 Tommasini, Jakov 139
 Tuđman, Franjo dr. 10
 Tusculanus 171
 Tuzlak vidi Soljanin

 Udovičić, fra Jakov 185
 Ujević, Mate 24, 243
 Urlič, Šime 183

 Valentić, Mirko 11, 16, 234
 Velikanović, fra Ivan 184
 Vergilije Maron, Publije 21
 Vetranović, Mavro 199, 200
 Vicić, fra Vice 186
 Vilov, fra Stjepan 111, 184
 Vinković, Benedikt 113
 Vinjalić, fra Gašpar 183, 184
 Vitezović, Pavao Ritter 16, 17, 106, 108
 Vjenceslav, sv. 129
 Vladimirović (Vladmirović), fra Luka
 21, 23, 24, 26, 27, 33, 34, 35, 36, 37,
 56, 63, 64, 185, 190, 232, 243, 244

- Vladimirović, fra Paško 56
Vodnik, Branko 21, 24, 244
Voltaire 182, 239
Vončina, Josip 97, 106, 198
Vrana, Vladimir 198
Vrančić, Faust 13
- Weber, Max 80, 82
Weinrich, Harold 72
Wenzel Mareš, Franz 97
- Zagorac, Vladimir 173, 179, 204, 205,
211
Zanella, Francesco 197
- Zečević, Divna 29, 57, 58, 63, 65, 82,
205, 211, 244
Zenić, Milivoj 8, 28, 63, 232, 233, 244
Zeus 194
Zima, Luka 87, 95
Žirdum, fra Andrija 98, 105
Zlatarić, Dominik 200
Zlatović, fra Stjepan 23, 24, 28, 36, 63,
244
Zoranić, Petar 198, 225
Zoričić, fra Mate 24, 185
Zuzorić, Bernardo 188, 195
- Žderić, fra Ante 187
Žmegač, Viktor 66, 67, 82

KAZALO IMENA MJESTA

- Albanija 17
Ancona (Jakin) 23, 24, 26, 29, 32, 33,
34, 35, 37, 38, 49, 50, 57, 103, 138,
140, 170, 185, 187, 189, 190, 195,
203, 213, 214, 221, 223
Apeninski poluotok 11
Arad 116
Austrija 11, 12, 15, 16, 18
Austrija Donja 11
Bač 30, 31, 116, 243
Baja 116
Balkan 9, 11, 14
Banat 98
Basel 214
Baška na Krku 195
Beč 12, 13, 14, 16, 19, 113, 191
Beograd 112
Betlehem 161, 163
Bihać 14
Blato na Korčuli 188
Boka kotorska 158
Bologna 19, 113, 190, 192
Bosna 10, 11, 14, 94, 183
Bosna i Hercegovina 95, 98, 183, 243
Bosna Srebrena 29, 31, 33, 50, 94, 98,
108, 110, 111, 112, 114, 116, 117, 119,
120, 121, 181, 184, 213, 231, 238
Bribirska glavica 236
Brod 31, 111, 187
Budim 31, 39, 62, 98, 110, 111, 112, 116,
182, 184, 185, 186, 187, 189, 193,
213, 221, 242
Buje 197
Burgenland (Gradišće) 11
Carigrad 41
Cavtat 196
Cetin 15
Čakovec 115, 118
Čazma 12
Čista 23, 24, 25, 27, 28, 29, 169, 188, 231
Dalmacija 10–12, 15, 16, 17, 18, 22,
23–25, 27, 30, 34, 35, 37, 39, 62, 63,
75, 86, 91, 97, 110, 112, 113, 120,
121, 139, 183, 188, 232, 241, 243,
244
Mletačka Dalmacija 15, 17
Dalmatinska zagora 177, 178
Dinara 9, 14, 15, 19
Drava 9, 11, 14, 239
Drežnik 15
Drniš 169
Dubravice 235
Dubrovačka Republika 12, 16, 17
Dubrovnik (Ragusa, Dubrovačka Re-
publika) 12, 16, 17, 22, 24, 33, 114,
115, 242
Dunav 14, 16, 62, 239
Đakovo 114, 116
Egipat 155, 161, 193, 194
Europa 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 73,
81, 191
Fermo 113
Ferrara 214
Firenza 214
Fojnica 187
Francuska 55
Furjan 15

- Gabela na Neretvi 14
 Genova 201
 Gibeon 152
 Gorski kotar 17
 Gradec 12
 Grčka 38, 62, 213, 214

 Hercegovina 11, 14
 Hrvatska 9, 10–14, 16–20, 94, 97, 107, 108, 110–116, 119, 120, 136, 137, 182, 183
 Hrvatska, Južna 15, 106
 Hrvatska, Sjeverna 15, 19
 Hrvatska, Središnja 15
 Banska Hrvatska 115
 Hvar 188, 225, 226

 Ilok 116, 119
 Imotski 14, 15, 56, 158, 187
 Istra 12, 15, 16, 17, 77, 97
 Italija 32, 34, 55, 110, 159, 188

 Jadransko more 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 62, 98, 239
 Jajce 14
 Jakin vidi: Ancona
 Jelsa 226
 Jeruzalem 126, 149, 163, 184, 199, 200, 225, 226
 Jošafat, dolina 163, 174

 Kalvarija 33, 49, 50, 63, 127, 161, 174, 190, 223, 226, 242
 Kamičak 235
 Kana Galilejska 152
 Karavanke 9
 Karin 22, 26, 31, 34, 96, 109, 112, 119, 120, 121, 169, 183, 231, 232
 Karlovac 15
 Karpati 17
 Klis 13
 Kloštar Ivanić 115, 118, 120
 Knin 14, 31, 111, 185, 215
 Komiža 188

 Koprivnica 115, 118
 Kosovo 14
 Kotari vidi: Ravni Kotari
 Kranjska 11
 Krapina 115, 118
 Krbava 14
 Kreševo 183
 Križevci 115, 118
 Krka 11, 113, 235
 Krstalice 187
 Kruševo 169
 Kupa 11
 Kvarner 17

 Lašva kod Travnika 183
 Lepoglava 114
 Leukas, otok 196
 Lika 14
 Loreto 19, 113, 159

 Ljubljana 116

 Mađarska 17, 18
 Makarska 31, 39, 110, 111, 116, 141, 183, 186, 187, 188, 214, 237
 Makarsko Primorje 13
 Makedonija 14
 Martin Brod 15
 Maslinska gora 174
 Milano 192
 Mleci 22, 23, 24, 26, 27, 34, 49, 50, 54, 56, 58, 59, 86, 99, 101?, 107, 123, 170, 182, 183, 184, 185, 186, 189, 190, 192
 Mletačka Republika 11, 12, 15, 17
 Mohač 116
 Mohačko polje 10
 Montana 77
 Moravska 11
 Morinj (Morignia) 43, 60, 62, 81, 140, 170, 171, 179, 203
 Moslavina 12
 Mostar 183
 Mura 239

- Napulj 192
 Našice 29, 110, 111, 116, 119
 Neretva 17, 35, 37, 62, 63, 139, 168, 193, 243
 Nerežišće na Braču 188
 Novi 15
 Novi Grad u Gradišću 198

 Odra 16
 Omiš (Almissa) 22, 188
 Ormož 118
 Osijek 111, 116, 187
 Osor 188

 Padova 170
 Panonska ravnica 62
 Pariz 204
 Pečuh 115, 118, 184
 Perušić 169
 Petrinja 12
 Petrovaradin 31, 110, 111, 112, 116, 119, 158
 Pitve 226
 Podunavlje 10
 Podunavlje 14, 110, 116
 Poljica (Poglizza) 13, 22
 Portugal 55
 Posavina 62
 Pounje 14
 Povrbasje 14
 Požega 110, 112, 114, 187
 Priko (Prico) 22, 113

 Rab 59, 52, 99123, 170, 179, 189, 223, 241
 Radna 116, 119
 Ravni Kotari 27–29, 62
 Rekanati (Recinat) 33, 159
 Remetinec 115, 118
 Rijeka 16, 19, 21, 24, 113, 156, 157, 170, 171, 182, 203, 214, 233, 236
 Roški slap 235

 Satmar 30

 Sava 16
 Sinj 14, 26–28, 31, 109, 111, 112, 117, 119–121, 141, 158, 159, 169, 231, 234
 Sinjska krajina 62, 179
 Sisak 10
 Skradin 8, 24, 25, 27, 28, 231, 232, 233, 234
 Skradinski Buk (Slapovi Krke) 234, 236
 Slankamen na Dunavu 13
 Slavonija 13, 14, 15, 16, 17, 18, 62, 98, 110, 113, 116, 181
 Slavonska Požega 116
 Slavonski Brod 110, 116
 Slovačka 11
 Split 12, 17, 37, 186, 187, 188
 Srbija 14
 Srijem 13, 14, 15, 16, 17, 98, 116
 Srijemski Karlovci 14
 Stablina–Plina, župa 56
 Sumartin 184
 Sutiska 102
 Sveti Rok, tunel 9, 10, 18, 19
 Svirče 226

 Šarengrad 111
 Šibenik 8, 11, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 37, 55, 56, 62, 96, 110, 112, 116, 122, 141, 169, 170, 183, 187, 188, 193, 231, 232, 234, 236, 237, 243, 244
 Španjolska 55

 Temišvar 98, 116, 119
 Tisa 14
 Torre Hermosa 55
 Trilj 14, 15
 Trnava 191
 Trogir 188
 Trsat 115
 Trst 16
 Trški Vrh 158
 Ugarska 11, 14, 31, 34, 98
 Una 10, 13, 15

 Vaćane 184, 225

- Varaždin 115, 118
Velebit 9, 14, 19
Velika 110
Venecija 16, 17, 33, 34, 57, 74, 184, 185,
186, 190, 201, 232
Villa Real kod Valencije 55
Virovitica 115, 118
Visovac 26, 27, 28, 31, 32, 111, 112, 169,
183, 231, 234, 237
Voćani kraj Skradina 225
Vojna krajina 11
Vrba kod Slavenskog Broda 110
Vrbanj 226
Vrbas 10
Vrboska 226
Vrisnik 226
Vukovar 16, 30, 111, 116
Zadar 11, 12, 17, 23, 37, 50, 97, 113,
114, 183, 188, 189, 234
Zagreb 10, 12, 19, 49, 53, 86, 113, 115,
118, 119, 141, 185, 233, 234, 236,
237
Zaostrog 56, 141, 183, 187, 243
Zemun 14, 16, 17
Zrmanja 11, 139
Živogošće 56, 183

* * *

Zbornik o Josipu Banovcu

<i>Nakladnici:</i>	Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« Šibenik Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
<i>Za nakladnike:</i>	Milivoj Zenić Marinko Šišak
<i>Korektor:</i>	Ana Šimić
<i>Računalna obrada teksta:</i>	Stjepan Ocvirk
<i>Likovna oprema:</i>	Studio »Reber«
<i>Tisak:</i>	Tiskara »Malenica«
<i>Naklada:</i>	500

UDK 821.163.42.09 Banovac, J.(063)
811.163.42(063)

ZNANSTVENI skup »Josip Banovac i homiletička književnost«
(2003 ; Šibenik, Skradin, Visovac)

Zbornik o Josipu Banovcu : zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Josip Banovac i homiletička književnost«, Šibenik – Skradin – Visovac, 6.-8. studenoga 2003. / [glavni urednik Alojz Jembrih]. – Šibenik : Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« ; Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2004. – 256 str. ; 24 cm. – (Knjižnica Faust) (Knjižnica Tihi pregaoci ; knj. 2)

ISBN 953-6163-80-2 (Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« Šibenik)
ISBN 953-6682-51-6 (Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

ISBN 953-6163-80-2
ISBN 953-6682-51-6



ISBN 953-6163-80-2